

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KUNST

Flere end 2000
opslagsord fra
kunstens, kunst-
industriens og
arkitekturens
verden. Af
Edward Lucie-Smith

GYLDENDALS BOGKLUB

GYLDENDALS OPSLAGSBØGER

KUNST

GB

GYLDENDALS OPSLAGSBØGER

Edward Lucie-Smith

KUNST

Oversat og bearbejdet af
Bjarne Jørnæs

GYLDENDALS BOGKLUB

Gyldendals opslagsbøger - Kunst

© 1984 Thames and Hudson, London

Originalens titel: *The Thames and Hudson*

Dictionary of Art Terms

© 1987 Gyldendalske Boghandel,

Nordisk Forlag A/S, Copenhagen

Oversat og bearbejdet af Bjarne Jørnæs

Grafisk tilrettelægning af Axel Surland

Bogen er sat med Plantin hos Satsform, Århus

og trykt hos Villadsen & Christensen, København

Denne udgave må ikke gøres til

genstand for offentligt udlån

Printed in Denmark 1988

ISBN 87-00-20602-4

Fotografisk, mekanisk eller anden form

for gengivelse eller mangfoldiggørelse

af denne bog eller dele deraf er ikke tilladt

ifølge gældende dansk lov om ophavsret

Hvordan denne bog bruges

Bogen indeholder ca. 2200 opslagsord om arkitektur, skulptur, malerkunst, grafik, kunsthåndværk og fotografi fra de ældste tider til de allernyeste kunststrømninger. Den omfatter ikke kun begreber fra den vestlige kulturkreds. Orienten, det fjerne Østen og de præ-columbianske kulturer i Amerika er også behandlet. Har et ord flere betydninger er alle forsøgt defineret. En liste over kronologien i Egypten, Grækenland, Indien, Japan og Kina er anbragt bag i bogen.

Under visse opslagsord er forskellige former for et begreb belyst både i tekst og illustrationer med henvisninger. Det drejer sig bl.a. om:

bue	klassisk tempel
entablatur	kuppel
forbandt	murværk
gotisk katedral	profilliste
græsk-ortodoks kirke	skrifttype
græske vaser	søjle
hvælv	søjleorden
kalligrafi	tag
kapitæl	vindue

Henvisninger til andre opslagsord er i *kursiv*, og de er forsøgt begrænset så meget som muligt. Ved henvisningerne må man huske på, at et ord ikke altid optræder i samme form i henvisning og som opslags-

ord. Et henvisende ord kan være adjektivisk eller det kan beskrive personer og al ligevel henviser til f.eks. en kunstretning. Eksempel: symbolistisk og symbolister kan henviser til symbolisme. Med lidt fantasi skulle dette ikke volde problemer. En del engelske begreber er medtaget, da de også undertiden bruges i dansk faglitteratur og dagligtale.

Stavemåde på fremmedord er ikke altid logisk på dansk, især hvad bogstaverne c, ch og k angår. Ved ord med en græsk stamme er der også visse vanskeligheder, men den gængse stavemåde er forsøgt valgt. Hvad f.eks. de græske vaser angår er en lidt ældre form valgt, da denne oftest findes i litteraturen. Eksempel: lekythos for lekyt.

Ordsammensætninger med ung-, sen- og ny- er kun medtaget i de vigtigste tilfælde, ellers må man slå op under sammensætningens hovedord. Eksempel: sengotik, se gotik.

Med bogen i hånden skulle man kunne bruge de fleste kunsthistoriske værker og museums kataloger og få sin nysgerrighed stillet vedrørende fagudtryk inden for et stort spektrum. Den engelske udgave er udvidet med en del særligt danske opslagsord, mens nogle få specielt engelske og amerikanske er udeladt.

B.J.

A

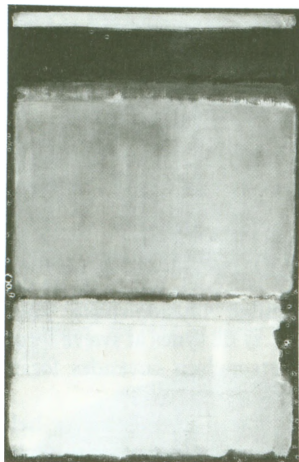
Abacus. I arkitekturen den plade der i de klassiske *søjleordener* er skudt ind mellem *kapitel* og overliggende *arkitrav*.

Abbozzo (italiensk: skitse) *Monokrom* undermaling til at anlægge et billedes generelle komposition, inden farverne påføres.

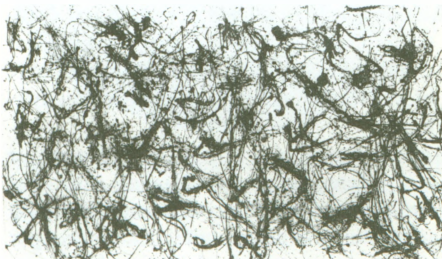
Abstraction-Création (fransk: abstraktion-skabelse). Et navn en stor gruppe abstrakte kunstnere tog, da de sluttede sig sammen i Paris 1931 under ledelse af Auguste Herbin og Georges Vantongerloo. Åben for kunstnere fra alle lejre var gruppen det vigtigste samlingspunkt for *abstrakt kunst* i Paris gennem 30'erne.

Abstraction Lyrique (fransk: lyrisk abstraktion). Europæisk modstykke til den amerikanske *abstrakte ekspressionisme* og især forbundet med Georges Mathieus *kalligrafiske* billeder fra slutningen af 1940'erne og fremad.

Abstrakt ekspressionisme. Den amerikanske kunstrening, som opstod i New York i 1940'erne og herskede op til slutningen af 50'erne. Den var i det store og hele en sammensmeltning af ideer lånt fra *surrealismen* - mange af dens ledere levede i eksil i USA i krigsårene - og mere rent amerikanske ideer om betydningen af en individuel pionerånd især inden for kunstens frigørelse fra traditionen. Abstrakt ekspressionisme var hverken helt *abstrakt* eller helt *ekspressionistisk*. Retningen lånte surrealisternes *automatisme* og bragte den til nye ekstremer for at skabe billeder, samtidig med at den udnyttede *kubismens* ideer om „dybde i fladen“. Den er mindre en genkendelig stil end en fælles nærmen sig problemet at skabe kunst, men typisk abstrakt ekspressionistiske værker passer for det meste ind i en af de to følgende kategorier: „kalligrafisk“, præget af frit nedkradsede tegn, der dækker hele overfladen, eller „ikonisk“ (ikonagtig), hvor kompositionen domineres af en enkel, for det

„Ikonisk“ abstrakt ekspressionisme: Mark Rothkos „Number 10“, malet 1950.

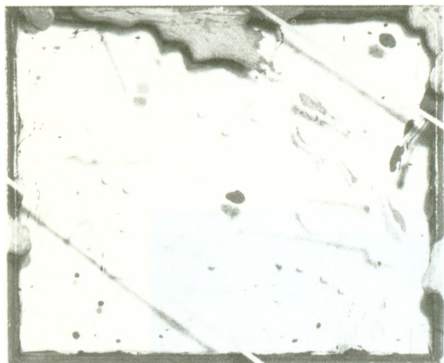

„Kalligrafisk“ abstrakt ekspressionisme: Jackson Pollocks drip painting „Number Thirty Two“, malet 1950.

meste centralt anbragt form. Jackson Pollocks drip paintings er typiske eksempler på den første kategori, mens Mark Rothkos sene lærreder er lige så typiske for den anden. Stilen kaldes også for *Action Painting*, se også *Tachisme*.

Abstrakt illusionisme. En tendens i amerikansk *abstrakt kunst* fra slutningen af 1960'erne og 70'erne, hvor former og pen-

Abstrakt kunst

Abstrakt illusionisme: Jack Lembecks „Star Wars II“, 1978.

selstrøg, der normalt af beskueren opfattes som liggende på lærredet, hæves op fra det gennem forskellige illusionistiske kneb (skygger m.m.), så de synes at svæve foran billedfladen. Betegnelsen anvendes første gang ca. 1967.

Abstrakt kunst. Kunst som enten er helt nonfigurativ, eller som omdanner ting observeret i virkeligheden til mønstre. Disse opleves af iagttageren først og fremmest som selvstændige former uden forbindelse til den oprindelige kilde.

Acheiropoeitos (græsk: skabt uden hænder). Betegnelse for et helligt billede, hedsnk eller kristent, som antages at være blevet skabt uden menneskelig medvirken.

Action. Betegnelse i brug fra 1960'erne for at beskrive en enten nøjagtig eller løst struktureret handling, en sammensætning af fysiske bevægelser, lyde, bearbejdnings af materialer, vekselvirkning mellem rum og tid osv. Handlingen skal ikke nødvendigvis finde sted i bestemte omgivelser, og action kan præsenteres som et kunstværk enten direkte eller gennem f.eks. filmisk dokumentation af det skete. Der er tale om en udvikling af *happening*-foreteelsen, men action er mindre teatralisk. F.eks. når en kunstner som Richard Long går et bestemt antal kilometer om dagen ad en fastlagt rute og dokumenterer det med linjer, tegnet på et kort, og med fotografiapparat, så er det først at udføre, dernæst at registrere en kunstnerisk „action“.

Action Painting. Se *Abstrakt ekspressionisme*.

Adam-stil. Engelsk arkitektur- og interiørstil i *nyklassicismen* opkaldt efter arkitektbrødrene Adam, af hvem Robert Adam (1728-92) var den betydeligste. Fra England spredtes stilen til USA og Rusland.

Adobe. Soltørret ler, dvs. udbændt byggemateriale, anvendt til opførelse af indianernes byer på begge sider af den amerikansk-mexicanske grænse.

Adorant. I billedkunsten en fremstilling af en bedende figur i forbindelse med en hellig person, f.eks. knælende ved Kristi eller Jomfru Marias fødder.

Adyton (græsk: ubetrædeligt sted). Betegnelse for rum i en helligdom, der ikke er tilgængeligt, f.eks. et tempels allerhelligste.

Aedicula (latin aediculum: lille hus). 1. En niche til en statue, omgivet af søjler, der bærer en *entablatur* og *pediment*. 2. Et vindue indrammet på samme vis.

Aeropittura (italiensk: luftmaleri). En sen gren af den italienske *futurisme*. Malerne i denne gruppe forsøgte at skildre samtidig teknologi og især oplevelsen af at flyve; flyvemaskinen blev derfor det vigtigste motiv. 1929 udgav futurismens grundlægger, digteren Filippo Tomasso Marinetti, et manifest med titlen *Aeropittura*.

Aesthetic Movement. En engelsk kunstnerisk bevægelse, påvirket af *l'art pour l'art* – tanken, som den blev fremsat af forfatterne Théophile Gautier og Charles Baudelaire i Frankrig og senere af Walter Pater og Oscar Wilde i England. Den nåede et højdepunkt med åbningen af Grosvenor Gallery i London 1877 og hos de to malere, der stærkest forbindes med bevægelsen, James Whistler og Edward Burne-Jones. Gennem den sidstnævnte kan den også ses som en fortsættelse af *Prærafaelismen*. På grund af sin forkærlighed for det suggestive og det antydende fremfor det udtalte, anekdotiske eller didaktiske kan *Aesthetic Movement* også ses som en engelsk form for den europæiske *symbolisme*. Fordi den afskrev enhver form for moralsk værdinorm i kunsten, blev den i vide kredse blandet sammen med den såkaldte *Deca-*

dent Movement. Dens vigtigste langtrækende virkning var, at den omdannede og forenkede hjemmets indretning og påvirkede kunsthåndværket.

Afdækning. Teknikken hvorved en grafiker, der arbejder med *radering* eller *ætsning*, dækker de dele af motivet, han ikke ønsker mørkere med en dækfernis, inden pladen lægges i syrebåd.

Aftryk. En enkelt kopi af et grafisk tryk på papir.

Aggri. En glasperle lavet af sammensmeltede glasperler, der skæres i stykker. Sådanne glasperler blev udført i Europa med eksport til Afrika for øje; her er mange senere blevet fundet.

Agnus Dei (latin: Guds lam). Kristus fremstillet symbolsk som et lam med glorie, lille kors eller korsflag og kalk.

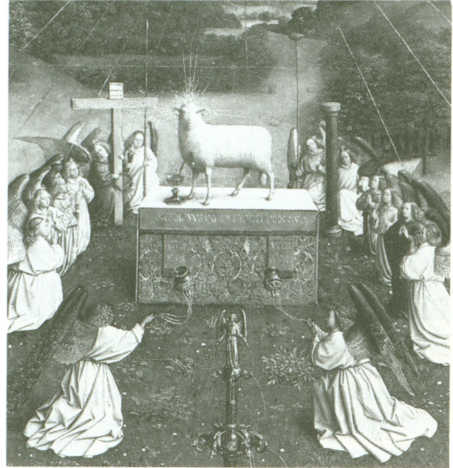
Agora. Det græske modstykke til et *forum*.

Airbrush-maleri. En malemåde, hvortil anvendes nøjagtigt kontrollable sprøjter med maling (eventuelt på dåse). Metoden blev først anvendt til grafik og reklame for at opnå en glat, upersonlig overfladevirkning, men blev senere optaget af visse kunstnere inden for *Pop Art* og *superrealisme*.

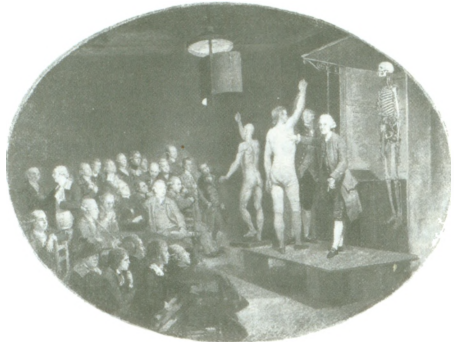
Ajouré (fransk: gennembrudt). Udtryk anvendt specifikt om metalarbejder, når disse er gennembrudte eller perforerede i sindrige mønstre.

Akademi. En institution, hvis oprindelse går tilbage til de sammenslutninger af kunstnere, som opstod i *renæssancen* som et oprør mod det middelalderlige lavsystem og med det formål at befæste kunstnerens stilling i samfundet. I modsætning til at disse tidligere var blevet betragtet som en slags håndværkere, fremstod de nu som højt uddannede professionelle, i besiddelse af en omfattende kunstteoretisk såvel som teknisk kunnen. Akademierne udviklede sig efterhånden til i 1700-tallet og fremad at kunne tilbyde håbefulde unge kunstnere en komplet uddannelse baseret på klassiske idealer.

Akademifigur. Et maleri eller en tegning – i visse tilfælde også en skulptur – forestillende en mandlig eller kvindelig model, udført ikke som et selvstændigt kunst-

Agnus dei fra Jan og Hubert van Eycks „Tilbedelsen af lammet“ fra 1432 på alteret i Skt. Bavos-kirken i Gent.

Akademi: maleri af John Zoffany fra ca. 1775; forestiller en forelæsning af anatomi-professoren William Hunter på Royal Academy i London.

værk, men som en del af det studium af kunsten, et *akademi* tilbyder. På dansk også kaldet modelstykke.

Akademisk kunst. Kunst skabt i overensstemmelse med forskrifter, fremsat af et *akademi* for bildende kunst. Akademiernes storhedstid lå mellem 1600-tallets midte og slutningen af 1800-tallet.

Akantus. Et arkitektur-ornament inspireret af middelhavsplanten *Acanthus spinosus* med sine stive, stikkende blade. Det bruges som en del af kapitælerne i den korinthiske og den kompositte *søjleorden*.

Akelejbæger

Akelejbæger. En lågpokal i form som blomsten akeleje. Især udført i Nürnberg fra 1500-tallet og fremad; her forlangtes denne form udført som mesterstykke af guldsmedelavet.

Akkadisk kunst. Kunst skabt i det *mesopotamiske* rige Akkad (ca. 2350-2150 f. Kr.), en mellempperiode i den *sumeriske* kultur.

Akrolit (græsk: høj sten). Antik græsk statue i en primitiv stil, hvis krop er af træ, mens hoved og lemmer er af sten.

Akropolis (græsk: høj by). En antik græsk bys befæstning, der omslutter kongepaladset og/eller en gruppe templer.

Akroterion. En lille *plint* og den statue eller det ornament, denne måtte bære; anbragt på toppen og ved hjørnerne af en tempelgavl. Se det *klassiske tempel*.

Akrylfarve. En stoffarve fremstillet af syntetisk akryl-harpiks, som nu anvendes af talrige kunstnere som en hurtigere tørrende erstatning for oliefarver.

Akse. Den imaginære, lige linje, der går ned gennem en figur, en facade og en grundplan. Også vedrørende et maleris eller en skulpturs komposition taler man om akser.

Akvamanile. En kande af bronze eller keramik, ofte i form af et menneske, eventuelt til hest, eller et dyr. Anvendt til håndvask ved bordet eller et kirkeligt ritual.

Akvarel. Se *vandfarve*.

Akvatinte. Grafisk teknik, en speciel form for *radering*, hvor metaltrykpladen dækkes af en blanding af harpiks og voks, hvori motivet ridses. De dele, der ønskes hvide i trykket, dækkes af fernis og pladen lægges i syrebåd. De mikroskopiske huller i de udækkede områder lader syren bide ned i pladen. Harpiksblandingen fjernes, andre områder dækkes eventuelt af fernis, og processen gentages, indtil pladen er ætset til det ønskede resultat. Pladen indgundes med trykfarve og aftryk kan tages.

Akæisk kunst. Kunst frembragt af akæerne, der boede i det østlige og sydlige Grækenland i perioden 2000-ca. 1000 f. Kr.

Akæmenidisk kunst. Kunst skabt under påvirkning af akæmeniderne, som dominerede Persien og den nære Orient fra 550 til 330 f. Kr. Den viser ofte lån fra ældre stil-

arter, som f.eks. fra kunst udført af *assyrerne*, et folk der tidligere havde hersket i samme områder.

Alabastron. Ordet er afledt af det græske alabaster, en finkornet form for gips. I antikkens Grækenland og i Alexandria betegner ordet en lille krukke/vase af alabaster – eller i keramik eller glas – i flaskeform, oftest cylindrisk med små hanke, afrundet bund, og derfor beregnet til at stå i trefod, og med en lille munding omgivet af en flad plade. Anvendtes til salve, parfume eller olie. Se *græske vaser*.

A la greque. Se *mæander*.

Albarello. En cylindrisk krukke, der er smallere på midten og har en hals med fremstående kant, hvorom et papirlåg kunne bøjes og snøres. Formen synes at være opstået i Persien i 1100-tallet, og den blev udbredt i Spanien i 1400-tallet og derefter i resten af Europa.

Albuminttryk. Et fotografisk aftryk på papir dækket med albumin (æggehvide) og salt og gjort lysfølsomt med en sølvnitratblanding. Teknikken blev indført i Frankrig ca. 1850 af Niépce de St Victor og anvendtes gennem hele sidste halvdel af 1800-tallet.

Alcazar. Islamisk betegnelse for borg eller slot, især når der er tale om bygninger i de tidligere mauriske områder i Spanien.

Albarello, et spansk-maurisk pottemagerarbejde.

Alhambra-vase. Stor prydvase med hanke af *fajance* og med *luster*-dekoration, fremstillet i det mauriske Malaga i midten af 1300-tallet, bl.a. til Alhambra-slottet i Granada.

All' antica (italiensk: i antik stil). Et kunstværk „all' antica“ retter sig efter *klassiske* forbilleder.

Alla prima (italiensk: til en begyndelse). Betegnelse for at udføre et maleri med et lag *pigment*, ofte på en hvid – eller tonet – grund, uden brug af *undermaling*, *lasering* og *retoucher*.

Allegori. Et kunstværk som fremstiller en abstrakt egenskab eller en idé enten gennem en enkel ting eller figur eller ved at sammensætte ting og figurer, gerne på en urealistisk manér. I *renæssansens* kunst hentyder allegorier til både til Bibelen og til græsk-romerske titider og litteratur.

Allehelgensbillede. I billedkunsten en fremstilling af et stort antal helgener, der tilbeder Treenigheden eller Kristus, symboliseret ved *agnus dei*.

Almeria-kultur. *Bronzealder*-kultur i Sydøstspanien, kendetegnet af kobberforarbejdning, knogleredskaber, keramik og rundgrave.

Almueudskæring. En forsænket udsmykning af især egetræsmøbler udført med mejsel og huljern. Den består af rundinger og geometriske mønstre og findes på møbler fra 1400- og 1500-tallet.

Altddeutsch (tysk: gammel-tysk). Betegnelse fra 1800-tallets begyndelse for tysk billedkunst fra 1400- og 1500-tallet.

Alter. I antikken et offerbord i eller ved et tempel. I den kristne kirke er et alter oftest udformet enten som et bord eller en *sarkofag* og bruges til opbevaring af relikvier og støtte for en *altertavle*.

Altertavle. Et religiøst kunstværk anbragt i forbindelse med et alterbord i en kristen kirke. Den kan være malet, udskåret i træ eller udhugget i sten og kan forestille en episode fra Bibelen, skrifterne eller helgenlegenderne. Mange altertavler indeholder flere billedlige fremstillinger og kan have fløje på hængsler, så forskellige billeder kan skjules eller afsløres i overensstemmelse med liturgiske krav. Ordet al-

En allegori over Last og Dyd i en tegning af Andrea Mantegna fra ca. 1490. Figurerne forestiller fra venstre Liderlighed (satyr med fløjte), Dyd (kvinde på vej ned i en afgrund), Dårskab (med æselører) og Uvidenhed (tyk kvinde på globus).

ter, som egentlig betegner alterbordet, bruges ofte også for altertavle eller -maleri.

Alto rilievo. Se *relief*, højrelief.

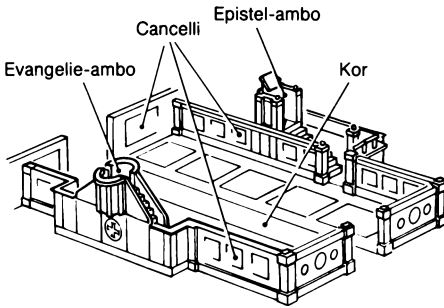
Amalgam. 1. En ikke-kemisk forbindelse af to eller flere stoffer. 2. En legering af kviksølv og andet metal, f.eks. guld, anvendt til at forgyldte porcelæn og glas, eller tin, anvendt til påsmøring af spejles bagsider.

Amarna-kunst. Egyptisk kunst fra perioden i det nye rige, da den „kætterske“ farao Akhnaton regerede (ca. 1375 f. Kr.). Han flyttede hovedstaden til det sted, der nu hedder Tel-el-Amarna. Kunsten forener former for ekstrem *realisme* med ekstrem *manierisme*.

Amarna-kunst: relief af Amenofis IV og dronning Nefertari med tre af deres børn, der velsignes af solens stråler; fra 1300-tallet f. Kr.

Ambo

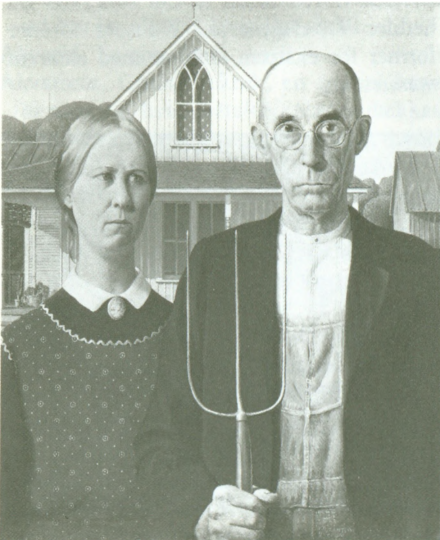

Dobbel ambo i kirken San Clemente, Rom, fra 514-23.

Ambo (græsk: omkring). Et hævet stade eller en prædikestol i den tidlige kristne kirke, hvor bibelen blev anbragt under oplæsning af evangelierne og epistlerne. Ofte anvendtes to, en ambo på skibets eller korets sydside til oplæsning af evangelierne og en på nordsiden til epistlerne.

Ambrotypi. En tidlig fotografisk proces skabt for at kunne fremstille billige imitationer af *daguerreotypier*. Et glasnegativ blev først eksponeret, dernæst anbragt på en sort baggrund for at give et positivt virkende billede.

Ambulatorium. I en større kirke eller katedral gennemgangen bag højaltret; kan

Grant Woods maleri fra 1930 „American Gothic“, som gav navn til en retning i amerikansk kunst.

være omgivet af kapeller på ydersiden. Synonym: koromgang.

American Scene Painting. I 1920'erne og 30'erne opstod der en realistisk retning inden for amerikansk maleri, som kan have visse lighedspunkter med samtidige europæiske retninger, som f.eks. *Neue Sachlichkeit*. „American Gothic“ er et særligt strengt aspekt af denne retning eksemplificeret ved maleren Grant Wood, som har udført et berømt billede med denne titel.

Amfiteater. 1. En cirkulær eller oval bygning med stigende rækker omkring en central plads, *arena*. 2. I engelsk og fransk sprogbrug en balkon eller galleri, for det meste kurvet, i traditionelt teaterbyggeri.

Amfora. Antik *græsk vase*, anvendt til opbevaring og somme tider til hældekar for vand, vin eller olie. Kroppen er ægformet, og der sidder hanke på hver side af halsen. Undertiden udført uden fod og i så tilfælde anbragt i en trefod eller direkte i sand eller løs jord.

Amforiskos. En lille *amfora*, oftest af keramik eller glas, og anvendt i antikken som beholder for salve eller parfumeret olie.

Amorin. En buttet, nøgen dreng med vinger, der forekommer som motiv i europæisk kunst og kunsthåndværk fra *renæssancen* og frem. Typen er afledt af græsk-romerske fremstillinger af kærlighedsguden Eros/Amor, men i kristen sammenhæng ses figuren som en barne-engel. Kaldes også erot; se *putto*.

Ampul(la) (latin: flaske). 1. I antikkens Grækenland og Rom en miniature *amfora*, gerne med lang hals og hanke. Den kan være i keramik, af glas eller andre materialer. 2. I kristen sammenhæng en lille beholder, ofte af ler, som anvendes af pilgrimme til opbevaring af lampeolie fra det hellige land eller en martyrs kultsted. 3. En lignende beholder udført i kostbare materialer og fra middelalderen og frem brugt til den hellige olie – salvelse – til en kroningsceremoni.

An hua (kinesisk: hemmelig). Dekoration indridset i porcelæn eller malet på dette materiale med en fin hvid leropslemning under *glasuren*. Den kan kun ses, når genstanden holdes op mod lyset.

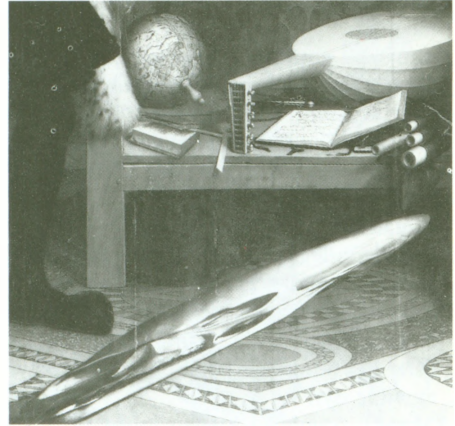
Gruppe af amorini fra midten af 1400-tallet, udført af Agostino di Duccio til Tempio Malatestiano i Rimini.

Anaglyf. 1. Form for relief, se dette. 2. I fotografiet et stereoskopisk billede udført ved at lade billeder i komplementærfarver overlappe.

Anamorfose. Et maleri, en tegning eller et stik, som iagttaget lige forfra synes for-

Kristen pilgrims-ampul med en fremstilling af Skt. Peter. Udført i Smyrna i 500-tallet.

Anamorfose på Hans Holbein den yngres maleri „Jean de Dinteville og Georges de Selve“ („Ambassadørerne“) fra 1533. Holdes denne sides nedre venstre hjørne op til øjet, fremstår det skjulte billede.

vrænget, men som genantager normale proportioner, når beskueren ændrer synsvinkel eller anvender et buet spejl eller lignende.

Anastasis. Et almindeligt motiv i byzantinsk kunst skildrende det gamle testaments hellige personers opstandelse ved Kristi hjælp. Handlingen finder sted efter Kristi død og er en del af *passionen*.

Anatomifigur. Se *Écorché*.

Ancients, the (engelsk: de gamle). Engelsk kunstnergruppe i 1800-tallets begyndelse, hvis medlemmer stod under digteren og maleren William Blakes indflydelse. Blandt disse kan nævnes Samuel Palmer og Edward Calvert; deres kunst var bevidst arkaiserende og deres ideal var *middelalderen* som en fjern og bedre fortid.

Ancona. Alterform i tidlig italiensk kunst, uden fløje og sammensat af flere malerier på træplader.

Andagtsbillede. Billedtype fra 1300-tallet op til 1500-tallet, især fra Tyskland, med emner fra Kristi og Jomfru Marias liv, skildret i overensstemmelse med tidens mysticisme. Der findes plastiske andagtsbilleder, men også små grafiske.

Andet kejserdømme. Se *second empire*.

Andreaskors. Et diagonalkors med lige arme, opkaldt efter apostlen Andreas, som blev korsfæstet på et sådant kors.

Anebillede

Anebillede. Et portræt af et afdødt familie-medlem.

Angevinsk gotik. En form for gotisk arkitektur, hvis karakteristiske træk er hvælv med *pendentiver*. Betegnelsen bruges især om arkitektur i Aquitanien i sydvest Frankrig under de engelske Plantagenetkonger (1154-1453).

Animaliers. Fransk betegnelse for malere og billedhuggere, der har fremstillingen af dyr som speciale. I særdeleshed bruges udtrykket om en gruppe billedhuggere, de fleste franske, som i 1800-tallet var specialister i at udføre små skulpturer af husdyr og vilde dyr.

Anker. 1. Symbol i kristen kunst for håb; med en tværstang bliver et anker også et skjult korssymbol. 2. I arkitekturen et jernbeslag, der bores ind i mure for at styrke en forbindelse mellem bygningsdele.

Ankh. Egyptisk *hieroglyf* for ordet liv. Den er udformet som et T med en løkke foroven.

Anna selvtredje. En fremstilling af Anna, hendes datter Jomfru Maria og Jesus som barn.

Annulus (latin: ring, flertal: annuli). Betegnelse for de små ringformede profiler øverst på en *dorisk søjle*.

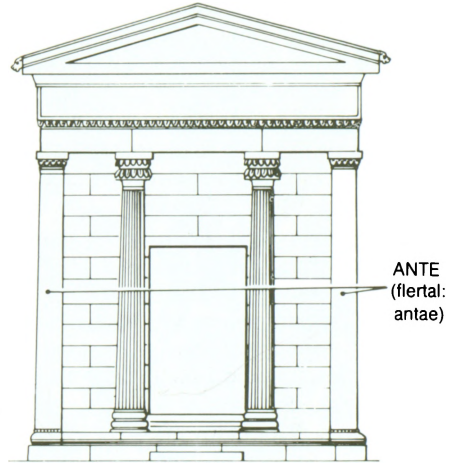
Anonimo (italiensk: anonym, ukendt). Italiensk betegnelse for en ubekendt kunstner eller forfatter.

Ante. Græsk betegnelse for et fremspringende murstykke ved facadehjørner, f.eks. en forlængelse af et tempels langmure. Den latiniserede betegnelse „in antis“ anvendes ofte om en *portikus*, der omrammes af murstykker i stedet for søjler, dels om en portikus, der er trukket ind i en bygning facade.

Antefix (af latin: fæstnet foran). En udsmykning anvendt i *klassisk* arkitektur for at skjule enderne af tagsten og beskytte et tempels tagspær. Antefixer genoptages i den *nyklassicistiske* arkitektur.

Antekammer. Synonym for forværelse, *vestibule*.

Antemensale. Alterbordsforside i form af en plade, der kan bære metalrelieffer som i *gyldne altre*, være udskåret i træ eller be-malet.

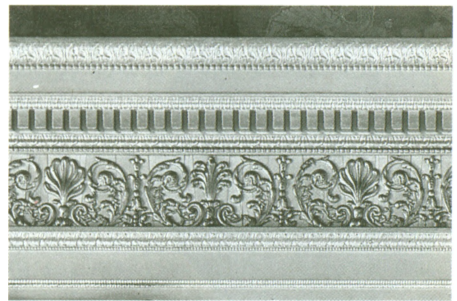

Antependium (latin: ophængt foran). En dekorativ afskærmning af et alterbords forside, for det meste udført af kostbart stof eller af metal. Kan også være af træ. Synonym: alterfrontale, se også *antemensale*.

Antetempel. Antik tempelform, hvis forhal omsluttet af *anter*.

Anthemion (græsk: blomst). Et arkitekturornament inspireret af planten gedebled og gerne anbragt sammen med lotus og *palmetter*.

Anti-art. Engelsk betegnelse efter sigende opfundet af Marcel Duchamp ca. 1914 for at beskrive kunstværker, der virker udfordrende på alle forudfattede meninger om kunst. Typisk anti-art er Duchamps anbringelse af overskæg på en reproduktion

Detalje af dørkarm i Syon House, Middlesex, England, tegnet af Robert Adam i 1760'erne, med anthemion på hver side af palmet.

af Mona Lisa. Pointen skulle være, at dette blev gjort af en allerede anerkendt kunstner. *Dada* var den første anti-art bevægelse.

Antifonarium. Liturgisk bog ofte i stort format og anvendt i gudstjenesten. Den indeholder tekst og musik til svarene (antifon) i messen og var gerne *illumineret*.

Antikken. Samlende betegnelse for græsk og romersk kunst op til 400-tallet e. Kr. Herfra hentede *akademiske* kunstnere inspiration fra *renæssancen* og fremad.

Antikva. Oprettstående latinsk skrift, der som trykskrift opstod i 1460'erne.

Antis, in. Se *ante*.

Antoniuskors. Kors i form af et T; også kaldet egyptisk kors.

Antwerpen-maniemismen. En gruppe malere, mange af dem ikke til at identificere, der var virksomme i og nær Antwerpen i 1500-tallet. Deres værker, som for det meste har religiøst indhold, forener *gotiske* og *manieristiske* tendenser.

A. P. Engelsk for artist's print, se *épreuve d'artiste*.

Apadana. En fritstående søjlehal, ofte med en *portikus*. I det gamle Persien anvendt som tronsal.

Applique. En lysteage, lampet eller beslag „applikeret“ til en væg eller et møbel. Ikke at forveksle med appliqué.

Appliqué (fransk: fæstnet). En form for dekoration, hvor et motiv, udskåret eller støbt i ét materiale, fæstnes eller applikeres til et andet.

Apsara. En vand-fe i indisk mytologi (Vedæerne). I kunsten fremstillet som en yppig dansende pige; forekommer i hindu-templernes skulpturelle udsmykning.

Apsis. **Apside.** Et halvcirkulært eller polygont overhvelvet rum anbragt ved den ene ende af et rum, f.eks. i en *basilika* eller kirke. En lille apsis-lignende tilbygning til en større apsis eller et tværskib kaldes sideapsis eller apsiol.

Arabeske. Dekoration af en overflade, bestående af kurver, slyngtråde og flydende linjer baseret på planteformer. Selv om betegnelsen hentyder til arabisk ornamentik, har den europæiske form for arabesker eksisteret siden *hellenismen*.

Detail af engelsk patchwork-tæppe fra 1800-tallet med appliqué blomster og blade.

Renaissance-arabesker på titelbladet til en bandbule mod Martin Luther, udgivet i Rom 1521.

Arkaisk kunst: græsk marmor-kore fra Akropolis i Athen ca. 510 f. Kr., visende det arkaiske smil.

Arcosolium. En overhvelvet vægniche, anvendt som grav bl.a. i *katakomber* og da gerne lukket med en plade.

Arena. Den centrale runde eller ovale flade i et græsk-romersk teater. I nyere tid en teaterscene med tilskuerpladser på alle sider.

Arhat. En figur, som er almindelig i tidlig buddhistisk tempeludsmykning, og som forestiller en person, der har nået målet for den otte-foldige sti: sande meninger, forventninger, tale, opførsel, levebrød, bestræbelse, væren ligeglad og henrykkelse.

Arkade. 1. En række bueslag båret af piller eller søjler. Hvis de er opført lige op ad en mur, kaldes det en *blændarkade*. 2. En overhvelvet gennemgang, gerne med butikker langs siderne.

Arkaisk kunst. 1. Græsk kunst fra perioden mellem *dædalisk* og *klassisk* kunst ca. 600-500 f. Kr. Græske statuer fra denne periode er bl.a. karakteristiske ved deres smilende ansigtsudtryk, det såkaldte arkaiske smil, og deres stiliserede fremstillinger af

kroppen. 2. Generelt anvendes ordet om kunst, som forekommer gammeldags for sin egen tid.

Arkaistisk. Betegnelse for kunstværker, der bevidst efterligner den græske *arkaiske* kunst og som er udført i *hellenistisk* og romersk tid.

Arkitekturmaleri. En billedform, hvor arkitektur, bygninger i by og natur, er hovedtemaet. Et selvstændigt motiv fra 1500-tallet, især fremherskende i 1700-tallet. Se også *vedute*.

Arkitrav. 1. I klassisk arkitektur den gennemgående stensbjælke, der hviler på *abacus* og udgør den nederste del af *entablatur*. 2. *Gesims* omkring et vindue eller en dør.

Arkivolte. Et sammenhængende profilbånd, eller flere over hinanden, der indrammer et bueslag.

Arma Christi. En heraldisk, stiliseret fremstilling af det værktøj, der blev brugt i Kristi lidelseshistorie. Udformes undertiden som et *andagtsbillede*.

Armatur. I skulpturen det stive stillads en billedhugger anvender som støtte for sit modellér-ler eller andet formeligt materiale. I arkitekturen et jern- eller betonskelet et hus opføres over.

Armory Show. En international udstilling af moderne kunst afholdt i New York fra 17. februar til 15. marts 1913 i det 69. regiments våbenlager (armory). Den bevirkede, at alle de vigtigere kunststrømninger i tiden med base i Paris blev præsenteret for et amerikansk publikum. Dog blev tysk *ekspressionisme* og italiensk *futurisme* ikke vist.

Arras. Oprindelig en vævning, et *gobelin*, udført i den nu franske by Arras, det betydeligste centrum for vævning af vægtæpper i middelalderens Artois. Produktionen i denne by blev støttet af det burgundiske hof.

Arretinsk keramik. Rød keramik med glasur, også kaldet *terra sigillata*. Den har relief-dekorationer, der efterligner *repoussé*-metalarbejder. Opkaldt efter byen Arretium, nu Arezzo, i Midtitalien, som var hovedsædet for produktionen af denne keramik, men lignende varer kendes andetsteds fra.

Arricciato (italiensk: rynket). Betegnelse for et kalklag, der dækker den mørtelbehandlede væg, hvorpå en komposition til en *fresco* for første gang skitseres.

Art autre, un (fransk: en anden kunst). Den „fremmedgjorte“ kunst i Europa lige efter 2. verdenskrig skabt af kunstnere som Wols og Jean Fautrier. Man mente, den havde en „anderledes“ kvalitet, og man hentede betegnelsen „un autre art“ fra en bog af den franske kritiker Michel Tapié fra 1952. Heri blev den tanke fremsat, at kunst fra årene lige efter krigen viste et komplet brud med alle tidligere udtryksmåder.

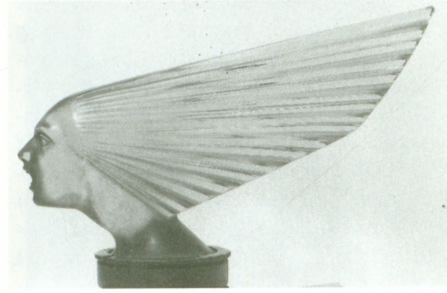
Art brut (fransk: rå kunst). Betegnelse opfundet af den franske kunstner Jean Dubuffet for at beskrive kunst af ikke professionelle, især kunst skabt af børn og sindslidende. Den kunstneriske indskydelse viser sig i en „rå“ tilstand. Dubuffet og andre samtidige lod sig inspirere af denne umiddelbare kunst og i overført betydning kan betegnelsen anvendes om deres kunst.

Art deco. En stil i 1920'erne og 30'erne opkaldt efter den store udstilling afholdt i Paris 1925 „Exposition Internationale des Arts Decoratifs et Industriels Modernes“. I virkeligheden var stilen en direkte arvtager af *art nouveau* fra før 1. verdenskrig. Endnu mere end i sidstnævnte stil lagde art deco vægt på det dekorative og på brugen af kostbare materialer: lak, bronze, elfenben, ibenholt og chagrinlæder. Som kontrast hertil kunne formerne dog være enkle og faste. Elementer fra fransk *Louis XVI* og *empire* blev kombineret med lån fra afrikansk, aztetisk eller kinesisk kunst og med *kubisme*.

Art informel (fransk: kunst uden form). Betegnelse skabt af den franske kritiker Michel Tapié for at beskrive den *abstrakte* ikke-geometriske kunst udført i Europa i årene lige efter 2. verdenskrig. Se også under *art autre* og *tachisme*.

Artist's proof. Engelsk for *épreuve d'artiste*.

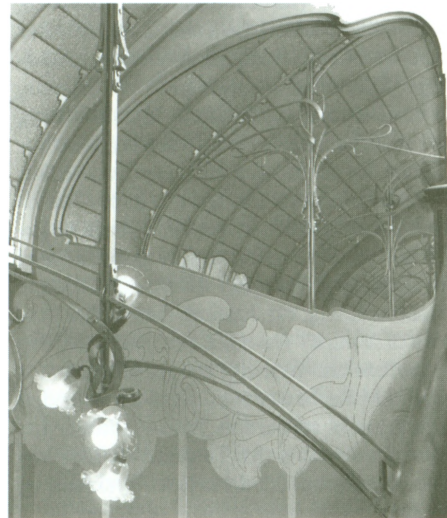
Art nouveau (fransk: ny kunst). En i høj grad asymmetrisk dekorativ stil som spredte sig gennem Europa i de to sidste årtier af 1800-tallet og det første af 1900-tallet. Den anvender bølgende former af

„Vindens ånd“, en bilmaskot i glas, udført i 1920'erne af René Lalique i art deco-stil.

Art informel: Antonio Tapiés „Grøn og Sort“, 1957.

Flydende linier i metal i den belgiske arkitekt Victor Hortas hus i Bruxelles, opført i art nouveau-stil 1898-1900.

Art pour l'art, L'

alle slags, især planteformer, men også flammer, vand og bølgende kvindehår og stiliserede figurer. Art nouveau's største betydning ligger i dens forkastelse af den forudgående *historicisme*. Stilen er dels et sideskud til *symbolismen* dels til *Arts and Crafts Movement* i England. Navnet er taget fra en forretning som åbnede i Paris i 1895, hvor der blev solgt ting, der var „originale“ og ikke stilefterlignende. Men i 1895 var stilen allerede fuldt udviklet; andre betegnelser er i Frankrig „Modern Style“, i Tyskland „*Jugendstil*“ og i Italien „*Stile Liberty*“.

Art pour l'art, L'. Se *L'art pour l'art*.

Arte Povera (italiensk: fattig kunst). Betegnelse skabt af den italienske kritiker Germano Celant for at beskrive kunstværker, der nærmer sig *minimal art* og er udført i enkle, almindelige materialer, som sand, træ, sten og avispapir. Retningen havde især tilhængere i 1960'erne i Italien og i mindre grad i Tyskland.

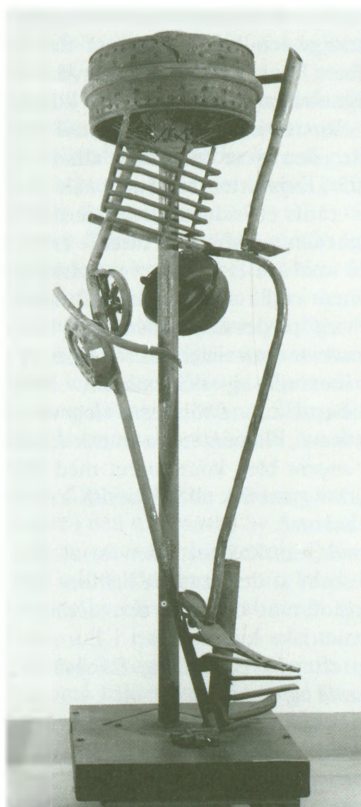
Artesonado. Spansk betegnelse for *kassette-loft* med indlagte træsorter i geometriske mønstre. Typen opstod i det mauriske Spanien men videreførtes i 1400- og 1500-tallet.

Arts and Crafts Movement. En engelsk bevægelse, der ville fremme håndværket og reformere kunstindustrien; opkaldt efter Arts and Crafts Exhibition Society, grundlagt 1882. Dens rødder lå i A. W. Pugins, John Ruskins og William Morris' forsøg på at forbedre kunsthåndværket, hvis mulighed for at påvirke folk positivt, socialt og moralsk, disse tre lagde vægt på. Samtidig gik de ind for en venden tilbage til *gotikken* og denne stilarts funktionelle såvel som dekorative træk. Betydelig i denne sammenhæng var Ruskins bog „*The Stones of Venice*“ fra 1853, som, selv om den handlede om Venedig, propagerede for den gotiske håndværkstradition, som den industrielle revolution havde undertrykt. Ideerne spredtes fra England til USA og påvirkede kunsthåndværket i Tyskland og Østrig.

Aryballos. En lille *græsk vase* anvendt til parfumeret olie. Formen er oftest næsten kuglerund og med hals, men beholderen

Ashcan School: John Sloans „Baggårde i Greenwich Village“, malet i New York 1914.

Assemblage: Richard Stankiewicz' „Kabuki Dancer“, fra 1956.

kan også antage menneske- eller dyreformer.

Asfalt. I malerkunsten et kemisk ustabil brunt pigment, som med tiden bliver betydeligt mørkere og mere uigennemsigtigt. På samme tid udvikler det kraftig *krakelering*. Brugen af asfalt som undermaling går tilbage til det sene 1700-tal (f.eks. i Joshua Reynolds' malerier) og har medført store skader. Som *lasering* er det mindre farligt.

Ashcan School. En gruppe af realistiske malere i begyndelsen af 1900-tallets USA med interesse i at skildre dagligdagen i bysamfund. De vigtigste medlemmer var Robert Henri, John Sloan, George Luks og George Bellows.

Askos. En lille græsk vase anvendt til at påhælde olie i lamper.

Assemblage (fransk: sammenføjning). Kunstnerisk teknik, en sammensætning af tredimensionale genstande, gerne *objets trouvés*. Teknikken, som er afledt af collage, blev yderst populær hen mod slutningen af 1950'erne som en del af genoplivelsen af Dada. Se også *neo-dada* og *combine painting*.

Assumption. Fransk-engelsk betegnelse for Mariæ Himmelfart, en fremstilling af Jomfru Maria, der efter døden bæres op til himlen. Herefter følger Mariæ Himmekroning. Som motiv opstår Himmelfarten i gotisk skulptur fra 1200-tallet.

Assyrisk kunst. Kunst i det mesopotamiske rige Assyrien; de første tilløb finder sted i 1700-tallet f. Kr., men blomstringstiden falder fra 1200- 600-tallet f.Kr.

Astragal. Et gesimsled med en perlestav anbragt øverst og/eller nederst på en klassisk søjle eller på *entablaturen*. Se *profiliste*.

Asymmetrisk. Forskellig på to sider af en akse, men ikke nødvendigvis ude af balance.

Atelier. Fransk ord for en kunstners værksted; i visse tilfælde også en kunstners skole.

Atelier libre (fransk: frit værksted). Et atelier, som deles af flere kunstnere, der hver især betaler husleje og for model. Der er ingen mester eller lærer og ingen undervisning.

Atlant (af navnet Atlas, en titan i den græ-

Atlantes bærende et hvælv i Oberes Belvedere i Wien; barok stil fra ca. 1715.

ske mytologi). Hel- eller halvfigur af menneskelig skikkelse, der som en søjle bærer et hvælv eller i reliefform en *entablatur* eller en *balkon*. Anvendes også på møbler, f.eks. under et bord.

Atrium. 1. Oprindeligt den åbne, centrale gård i et græsk eller romersk hus. 2. forgård, *vestibule*, til en tidlig kristen kirke. 3. En søjleforhal til en kirke. 4. I nutidig amerikansk sprogbrug et stort, imponerende rum i et hotel eller offentligt bygnings.

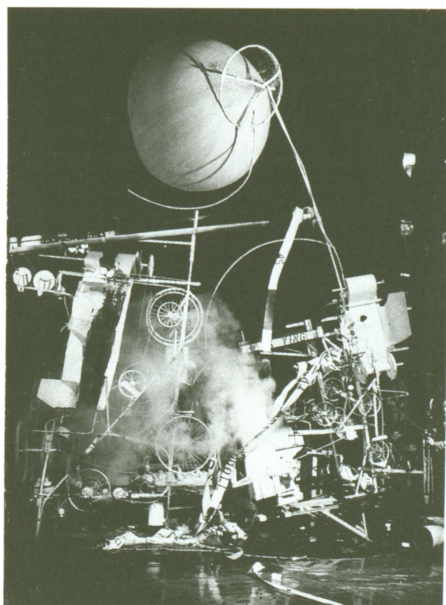
Attika. 1. I en klassisk bygning etagen over hoved-*entablaturen*. 2. Endvidere i klassisk arkitektur en *søjleorden* i lille format over en større. 3. En bygnings loftsetage, især hvis den er lav.

Attisk basis. Søjlebasis uden *plint*, en form der gerne optræder i forbindelse med den *joniske søjle*. Betegnelsen afledt af landskabet Attika, hvor Athen var hovedstad.

Attisk slyngbånd. Græsk ornament i form af et bånd bestående af fortløbende, otte-talslignende former; også kaldet slangeornament eller slyngbånd. Se også *profiliste*.

Attribueret til -. Anvendt i forbindelse med et navn angiver udtrykket, at man antager,

Attribut

Jean Tinguelys autodestruktive skulptur „Hommage à New York“ fra 1960 i funktion på Museum of Modern Art i New York.

den nævnte person har udført et kunstværk, uden at det er bevist endeligt.

Attribut. En symbolsk genstand, som traditionelt anvendes til at identificere en helgen eller en guddom.

Aubusson. En fælles betegnelse for vævninger, især tæpper, fra Aubusson i Midtfrankrig, der har en lang tradition inden for billedvævning. I 1665 blev Aubusson kongeligt manufaktur; fabrikkens speciale var *basse lisse*-vævning.

Aureole. En stråleglorie, der omfatter både hoved og krop på en hellig person. Se også *glorie*, *mandorla* og *nimbus*.

Autodestruktiv kunst. Selvødelæggende kunst, en retning i 1960'ernes og 70'ernes kunst.

Automatisme. Anvendelsen af pensel eller blyant uden rationel kontrol og med sindet åbent for impulser direkte fra underbevidstheden. Anvendt af *surrealisterne* og senere af de *abstrakt ekspressionistiske* kunstnere.

Automaton (flertal: automata). En figur, der kan bevæge sig ved hjælp af tandhjul og anden mekanik; findes både i miniature og i legemsstørrelse. Sådanne figurer kendtes af antikkens grækere og senere af araberne, men var især populære i Europa fra senmiddelalderen og frem. De kunne være dele af store ure, hvoraf nogle endnu er i brug, eller fungere som borddekoration. I 1700-tallet skabtes de berømteste, meget livagtige mekaniske dukker, der kan spille en melodi eller udføre en tegning.

Autotypi. En reproduktionsteknik i brug fra 1876, hvorved trykkeren er i stand til at gengive en genstand med sammenhængende overgange fra lys til skygge, dvs. uden synlige brud, ved at opløse billedet i prikker af forskellige størrelser. Prikkerne er større, hvor farvetonerne er mørkere. Virkningen opnås ved at fotografere genstanden gennem et specielt filter.

Avantgarde (fransk: fortrop). Betegnelsen bruges om kunst eller kunstnere, der synes at være forud for sin/deres tid.

Avant la lettre (fransk: før skrift). Betegnelse for *grafik*, f.eks. prøvetryk, der ikke er nummereret.

Avers. Den side af en mønt eller en medalje der bærer hovedet eller det egentlige motiv. Modsatningen hedder *revers*.

Azulejos (af spansk azul: blå). Spansk betegnelse for malede og glaserede keramiske kakler med blomstermønstre, ornamentter, landskaber m.m. Sådanne dekorerede kakler anvendes til udsmykningen af bygninger både ud- og indvendig i Spanien, Portugal og Latinamerika.

B

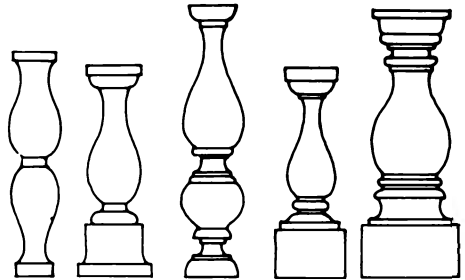
Backsteingotik (tysk: murstensgotik). Den enkle, *gotiske* arkitektur, opført i mursten og typisk for Nordtyskland og Østersøområdet. Stilen nåede sit højdepunkt i 1300-tallet.

Bakkemarmor. Papir med mønster på den ene side fremstillet i en bakke med en væske, der indeholder gummiarten tragant. Heri stænkes vandfarver, som bringes til at danne marmorårede mønstre, bl.a. ved *kæmning*.

Balance. Indtrykket af ligevægt i en billed- eller skulptur-komposition. For at opnå den er formen for det meste arrangeret omkring en *akse*. Balance er på den ene side afhængig af formen: en lille form som er længere væk fra det imaginære drejningspunkt eller hvilepunkt kan være en fuldt ud adækvat modvægt til en stor form, som er meget nærmere samme punkt. På den anden side afhænger balance af farve: en mørk form virker tungere end en lys af samme størrelse, også selv om den ser mindre ud. Balance har også med associationer og psykologiske faktorer at gøre: f.eks. hvis en form ikke er *abstrakt*, men forestiller noget iagttageren ved i virkeligheden er tungt, så vil han eller hun opleve den som tung. På samme vis vil han/hun, hvis den forestiller noget, der forekommer særlig udtryksfuldt, et ansigt f.eks., automatisk give den øget betydning og dermed vægt, når en kompositions balance vurderes.

Baldakin (af italiensk baldachino). 1. Oprindeligt en himmel, et sejl, støttet af pæle i de fire hjørner. 2. Senere en arkitekturform, f.eks. anbragt over højalteret i *barokke* kirker. Det berømteste eksempel er baldakinen, tegnet af Giovanni Lorenzo Bernini, i Peterskirken i Rom. Den kan også hænge ned fra loftet, springe frem fra en væg eller støttes af søjler, gerne drejede.

Balkon. 1. Uoverdækket udbygning til en

Baluster-typer fra renessancen.

etage, omgivet af et rækværk og båret af *konsoller* eller søjler. Betegnelsen bruges ofte synonymt med altan. 2. En øvre etage i et teater.

Baluster. En lille stolpe eller søjle, oftest cirkulær i snit og med en krummet profil.

Balustrade. Et rækværk båret af korte søjler, der ofte, men ikke altid, er *baluster*-formede, eller undertiden af ornamentalt udformede, gennembrudte *fyldinger*.

Bambocciata (af italiensk bamboccio: dukke). En type små malerier, oprindeligt skabt af nordeuropæiske kunstnere i Italien i 1600-tallet og forestillende *genrescener* af fattigfolk og bønder med små figurer. Det italienske ord bamboccio kan foruden dukke betyde klatmaleri, dårlig kunst. Der er

Et bambocciata-maleri af Pieter van Laer (1592-1642) forestillende romersk dagligliv.

Banderole

visse forskere der henfører navnet til den hollandske maler Pieter van Laers øgenavn, Il Bamboccio, som han fik på grund af sin lille statur. Han levede 1592/5-1642 og malede de omtalte genrebilleder. Se også *Schildersbent*.

Banderole. 1. Et langt bånd med split for enden. 2. Et malet eller udskåret skriftbånd.

Baptisterium. En bygning, adskilt fra en kirke og ofte af ottekantet eller cirkulær form, hvori dåbshandlingen fandt sted i tidlig kristen tid og i middelalderen.

Barbarisk kunst. Kunst skabt i *sten-* og *bronzealderen* over hele Europa af forskellige folk, organiseret i stammer snarere end som nationer. *Dyreslyng* er typisk for denne kunst.

Barbican. Engelsk betegnelse for en befæstet bygning, der enten står alene eller springer frem fra en borg- eller bymur for at beskytte adgangen mod angreb.

Barbizon-skolen. En gruppe franske landskabsmalere, som levede og arbejdede i landsbyen Barbizon i udkanten af Fontainebleau-skoven i årene 1835-1870. De betydeligste medlemmer var Théodore Rousseau, Camille Corot, Jean-François Millet og Charles-François Daubigny. Deres stil var naturalistisk og ligger mellem *romantikken* og *impressionismen*.

Barbotine (af fransk barboter: klatte). En form for dekoration af keramik med relief-former af blødt, næsten flydende ler. Metoden kan minde om at dekorere en kage med flødeskumssprøjte. Den forbindes især med gallo-romersk og romersk-britisk keramik.

Barbus, les (fransk: de skæggede). En gruppe unge franske kunstnere i 1800-tallets første år, elever af den franske *nyklassicismes* betydeligste maler, J.-L. David, deriblandt Maurice Quay og Jean Broc. De dyrkede en bevidst primitiv form for malerkunst under inspiration fra græsk og middelalderlig kunst.

Barfred. Det største og bedst befæstede tårn i et borganlæg. Synonym for *donjon*.

Bargueño. Se *vargueño*.

Barok. Betegnelse skabt af kunsthistorikere i 1800-tallet for den herskende stil i vesteu-

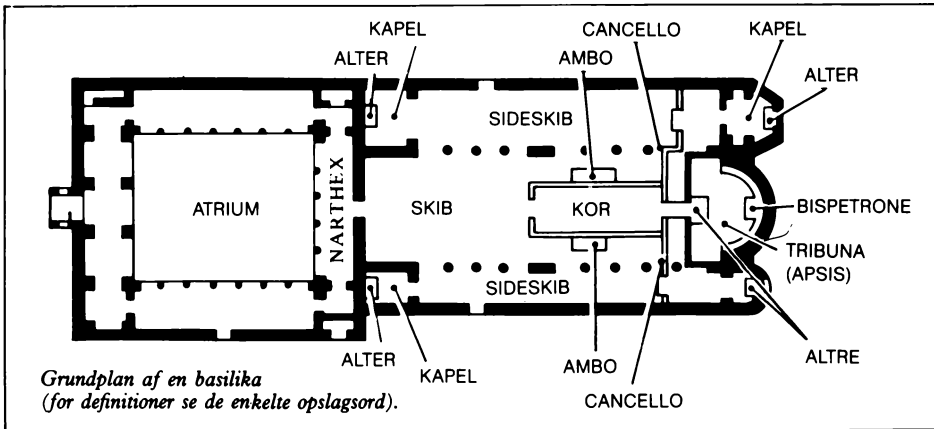

Et typisk uformelt landskab fra Barbizon-skolen, udført ca. 1827 af Camille Corot.

ropæisk kunst fra ca. 1580 til tidligt 1700-tal. I ordet ligger, at man så denne kunst som i bund og grund kapriciøs og overlæst. I virkeligheden indeholdt barokken mange ting: et oprør mod *manierismen* og dens intellektuelle og elitære indstilling og følelseskulde samt et ønske om at fremme modreformationens religiøse ideer ved at skabe religiøse billeder, der var forståelige for folket; hertil kommer en interesse for dynamisk bevægelse og teatermæssige

Barok illusionisme med brug af *sotto in su*-virkninger: lofts-fresko i kirken i Zwiefalten, Bayern, udført af Johann Georg Bergmüller (1688-1762).

virksomheder. De mest typiske barokke kunstværker forener arkitektur, skulptur og maleri i en helhed, som har større virkning i samspillet end de tre kunstarter ville have hver for sig.

Barok-klassicisme er en særlig klassisk udformning af stilen, som især gør sig gældende i Frankrig og Nederlandene i 1600-tallet.

Basalt-stentøj. En hård uglaseret form for stentøj, opfundet af Josiah Wedgwood, og i produktion fra 1766.

Basilika (græsk: kongelig). 1. Oprindelig en søjlehal opført til verdslig brug. Typen anses for at være en romersk videreudvikling af det græske tempel for at skaffe større inderum, og den opstod i 2. århundrede f.Kr. Da Konstantin valgte kristendommen som officiel religion i 312/313, og det endelig blev muligt at afholde kristne gudstjenester offentligt, blev basilikaen anpasset denne brug. 2. I udvidet betydning enhver betydelig kirke, ofte en paven har tilstået særlige privilegier.

Basis. 1. Den nederste del af en bygning. 2. Den profilerede plade, hvorpå en søjle hviler, anbragt mellem søjleskaftet og plinten. 3. En statues plint. 4. Den nederste del af et vægpanel. Ordet bruges ofte synonymt med podium.

Basrelief. Se relief.

Basse lisse. Basse lice (fransk: lav sølle). Betegnelse på den ene af de to hovedformer for vævetechnik inden for professionel

billedvævning. Den anden er haute lisse. I basse lisse løber kædetrådene, trenden, vandret udspændt mellem to valser. Løkker, såkaldte søller, griber nedfra op omkring kædetrådene, så disse kan gøres bevægelige og derved bringes til at danne skel. Søllerne er gennem skafter sat i forbindelse med en trampeanordning, hvorved begge hænder frigøres til selve vævningen. Opdelingen i sektioner medfører, at flere vævere kan arbejde side om side på samme vævning. Under arbejdet er arbejdstegningen anbragt på et „bord“ lige under kædetrådene, mens forlægget, kartonen, hænger bag væveren. Vævningen foregår fra vrangsidens, der vender opad, hvorved motivet bliver spejlvendt. For at følge sit arbejde benytter væveren et lille spejl, der skubbes ind under kædetrådene til kontrol af linjerne på retsiden. Figurerne bygges op hver for sig, og de spalter, der herved opstår, syes senere sammen. I-slættens var tidligere uld, silke eller hør, i dag også kunstfibre. Basse lisse-væven er udviklet til en hurtigere og dermed billigere fremstilling af vægtæpper, møbelbetræk m.m. Berømte centre var Bruxelles, Beauvais og Aubusson.

Batik (javanesiske: malet). Et tekstil, farvet i mønstre ved hjælp af en resistent voks. Mønstret males først på stoffet med voks, så disse partier ikke modtager farve, når stoffet farves.

Bauhaus (tysk: byggehus). En skole for de-

Typisk kunsthåndværk fra Bauhaus-skolen, forrest en stulrørstol af Marcel Breuer fra 1928.

sign grundlagt under arkitekten Walter Gropius' ledelse i Weimar 1919. Den fortsatte og udvidede traditionen fra førkrigstidens *Deutscher Werkbund*. Bauhaus' hensigt var at samle alle kunstarter under arkitekturens ledelse. Efter at have fulgt *ekspressionisternes* læggen vægt på den kreative intuition bevægede skolen sig snart hen mod den moderne industri og anvendte undervisningsmetoder, som understregede behovet for en rationel praktisk nærmen sig problemerne vedrørende design. Bauhaus havde forbindelse til de nye ideer om *konstruktivisme* og *neo-plasticisme*.

Beakhead (engelsk: næbhoved). Engelsk betegnelse for et ornament i form af et fuglehoved med næb, anvendt til at udsmykke *profillister* i *normannisk* arkitektur.

Beauvais. Enhver form for gobelinvævning udført i Beauvais. Produktionen var stor og omfattede *verdure-gobeliner* og *gobeliner med commedia dell' arte*-motiver og *chinoiseries*, senere også gulvtæpper og møbeltræk. Fabrikken blev grundlagt under Ludvig 14.s beskyttelse i 1664 og sammenlagt med *Gobelins-fabrikken* i 1940.

Beaux-Arts (fransk: de skønne kunster). 1. Kunst skabt ved *Ecole des Beaux-Arts* i Paris, grundlagt 1671. 2. Forkortet betegnelse

for skolen selv eller for den franske regerings kunst-ministerium. 3. I arkitekturen en *akademisk* og *eklektisk* retning i 1800-tallet og begyndelsen af vort århundrede, udøvet af elever fra kunstakademier.

Bedestol. Dansk betegnelse for et rum i tilknytning til – eller et *pulpitur* i – en kirke. Fra bedestolen er der åbninger, som eventuelt kan lukkes, ind til kirken.

Begitning. Lerblanding påført lervarer for at skjule *skærvens* farve.

Begitteler. En fløedeagtig lertfortynding anvendt til at stryge over lervarer for at gøre dem vandtætte, for at udsmykke dem og for at påfæstne hanke og deslige. Begitteler har ofte en anden farve end *skærven* af den genstand, det påføres.

Belfry. Engelsk betegnelse for et klokketårn eller for den trækonstruktion, der bærer klokkerne. Den franske betegnelse *beffroi* anvendes også.

Bellarmino. En rund eller pæreformet sten-tøjskrukke med en skægget maske på eller under halsen. Udført i det katolske Rhinland fra 1500- til 1800-tallet og opkaldt efter kardinal Bellarmino (1542-1621), som gik kraftigt ind for modreformationen. Masken skulle efter sigende ligne ham.

Belvedere (italiensk: smuk udsigt). Et lille tårn, enten alenestående eller tilføjet en større bygning, f.eks. et palads, eller et havehus med udsigt. I den sidstnævnte udformning er en *belvedere* et hyppigt forekommende træk i en landskabshave. Kaldes også *gazebo*.

Bema (græsk: trin). Koret i en armensk eller *græsk-ortodoks* kirke, hævet et eller flere trin op over skibet.

Benhus. Rum i en kirke eller selvstændig bygning, hvori opbevares opgravede menneskeknogler.

Benin. Landskab i Nigeria og en af de betydeligste afrikanske negerkulturer fra 1100- til 1800-tallet. Højdepunktet faldt i 1600-tallet med elfenbensarbejder og især bronzer.

Benizuri-ye (japansk: billede trykt med rød). Et japansk træsnit, hvis farver er blevet påført fra mere end en blok i stedet for at være påført i hånden. Se *farvetræsnit* og *træsnit*.

Bérain-ornament. Symmetrisk *groteske*-ornament i *barok*-stil opkaldt efter den franske ornamentstikker Jean Bérain (1639(?)-1711).

Beraping. Et lag mørtel på en mur, udglattet med en murske og afkostet med vand.

Bergère. Polstret lænestol med lukkede armlæn fra *rokoko*-tiden.

Berliner-realisterne. Se *kritisk realisme*.

Bestiarium (latin: vilde dyr). Egentlig en moraliserende naturhistorie, afledt af grækeren Physiologus og indeholdende illustrationer af kendte dyr og fabeldyr. Middelalder-bestiarier blev brugt som forbilleder for bogilluminatorer af religiøse skrifter, dyrene dukker op f.eks. i rammerne omkring fremstillingerne af bibelhistorien, og for de kunstnere, der udskar *misericordia*-sæder.

Beton. Byggemateriale af hærdnet cement sammensat af materialerne, sand, sten og grus bundet sammen af vand. Armeret beton eller jernbeton er forstærket med jernarmering og kom frem som byggemateriale i midten af 1800-tallet. Først dækkedes beton af en arkitektonisk skal, i vort århundrede efterlades den ofte synlig i det rå (bé-

ton brut på fransk). Se *Brutalisme*.

Bezant. I romansk arkitektur et ornament af flade plader, anbragt tæt på række, opkaldt efter en byzantinsk mønt. Se også *møntornament*.

Bibelot. Fransk udtryk for en nipsgenstand eller lille pynteting.

Biblia Pauperum (latin: de fattiges bibel). En illustreret bog, enten i manuskriptform eller trykt, med illustrationer af Kristi liv og dets paralleller i det gamle testamente. Den fremstod i Sydtykland i det sene 1200-tal og udkom efter bogtrykkerkunstens opfindelse som en *blokbog*. Ofte indeholdt den 120 illustrationer opdelt i 40 sæt af tre modstillede scener. Sådanne bøger anvendtes som forbilleder for billedskærere, vævere og *glasmaleri*-kunstnere.

Biedermeier. En betegnelse som anvendes om kunst og kunsthåndværk i Tyskland-Østrig i perioden 1815-48. Karakteristisk er en stærk læggen vægt på enkel, borgerlig komfort. Ordet er afledt af den fiktive person, Gottlieb Biedermeier, der optrådte i det tyske satiriske blad *Fliegende Blätter*, som en type på småborgerlig vulgaritet. I virkeligheden er mange Biedermeier-møbler enkle og smukt proportionerede og kan synes at foregribe det 20. århundredes *funktionalisme*.

Biforium. To lige store vinduesåbninger omsluttet af en fælles bue eller niche.

Bildning. Udhugning af en stenblok med en bred mejsel. Furer i trappe- og møllesten er udhugget, billedet, på denne måde.

Billedvævning. Synonym for vægtæppe eller *gobelin*. For teknikkens se *basse lisse* og *haute lisse*.

Bindemiddel. I malerkunsten ethvert stof (olie, gummi arabicum, kasein) der blandes med et *pigment* for at binde dette til en overflade. Linolie er det mest anvendte bindemiddel inden for oliemaleriet.

Binder. Se *Forbandt*.

Bindingsværk. Byggemetode, der gør brug af et træskelet, hvis mellemrum udfyldes af murværk eller af lerklinede mure. Anvendt i bl.a. engelsk, tysk og dansk arkitektur fra *middelalderen* til forrige århundrede. På en basis af syldsten og/eller en fodrem står stolper, de lodrette, bærende

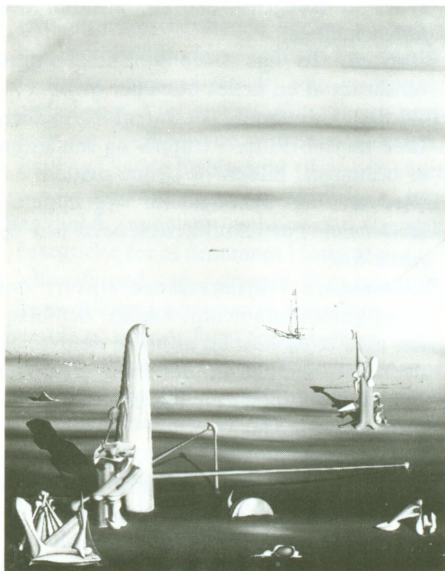

Biedermeier-stol af valnød fra 1820-25. Brugen af hjemlige træsorter er typisk for stilen.

Biomorfe former

Engelsk bindingsværkshus, opført 1632 i King's Pyon, Herefordshire.

Biomorfe former i et maleri fra 1937 af Yves Tanguy, „Solen i sit skrin“.

bjælker. Mellem disse anbringes vandrette løsholter og øverst en tagrem. For at stabilisere konstruktionen anvendes skråbånd.

Biomorfe former. Abstrakte former med rod i naturen. Sådanne former findes ofte i *surrealismen*, f.eks. i Yves Tanguys malerier og Hans Arps skulpturer.

Biscuit. Uglaseret keramik, især porcelæn. Biscuitporcelæn, ukorrekt også kaldet bisque, anvendes ofte til at udføre miniaturegengivelser af marmorstatuer. Til trods for navnet, der betyder brændt – eller bagt – to gange, er biscuitporcelæn kun brændt én gang. Dets porøse overflade kan måske minde om bagværket biscuit (tvebak), og betegnelsen være opstået af denne årsag.

Bister. Et gennemsigtigt brunt pigment udført på grundlag af sod og anvendt til *lavering* af penne-tegninger.

Bjælke. Et bærende bygningselement på tværs af et hus. Anvendes enten som støtte for tagspærene og forhindrer dem i at bøje udad eller i et bjælkelag som etageadskillelse.

Blanc de chine (fransk: kinesisk hvidt). Betegnelse, opstået i 1700-tallets Frankrig, for det lysende hvide porcelæn uden dekorationer fra Tê Hua i Fukien-provinsen i Kina fra 1700-tallet og fremad.

Blauë Reiter, Der (tysk: den blå rytter). Navn anvendt af en gruppe *avantgarde* *ekspressionistiske* kunstnere som mødtes i München 1911. Til grundlæggerne hørte Wassily Kandinsky og Franz Marc, og navnet toges fra et maleri af Kandinsky. Efter at have udstillet to gange i München i 1911 og 1912, viste gruppen en udstilling på *Sturm*-galleriet i Berlin. Der Blauë Reiter's program blev aldrig præcist defineret, men medlemmerne havde til hensigt at, som de sagde, gå „bag om sløret over tingenes tilsynekomst“. Denne rem af åndelighed og mysticisme gør gruppen til et sent skud på *symbolismens* stamme.

Blinding. Se *blænding*.

Blindtryk. 1. Relieftryk på papir. 2. Dekoration i f.eks. bogbind med stempler uden tilføjelse af guld eller farve.

Blokbog. Bog trykt med helsides blokke, tekst og eventuel illustration skåret ud i én stok i modsætning til en bog trykt med be-

Porcelænsfigur i *blanc de chine*, forestillende gudinden Kuan Yin, et hyppigt forekommende motiv. Fra Ch'ing dynastiet.

Omslaget på *Blaue Reiter*-almanakken fra 1912, udført af Wassily Kandinsky.

vægelige typer. De tidligste europæiske blokbøger daterer sig fra ca. 1440-50 og kun få kendes efter 1500. Se også *Biblia Pauperum*.

Blomsterstykke. Et maleri af en buket blomster, en form for *stilleben*.

Bloom. Teknisk udtryk for de tiltagende uigennemsigtige partier der kan opstå på ferniserede overflader, især når disse har været udsat for fugt. Ses på møbler og på malerier, som en hvid eller blålig plet.

Blyglas. En form for glas med et højt indhold af blyoxid, som fremkom i England i slutningen af 1600-tallet.

Blyindfattet. Små ruder eller glasstykker af forskellige former og eventuelt farver, holdes sammen af blylister.

Blændarkade. En række murfordybninger, blændinger, i form af en *arkade*.

Blænding. En flad murniche udført af dekorative eller sparemæssige årsager. Kan især i *gotisk* arkitektur være udformet med rig ornamentik, som f.eks. en kløverbladsblænding med tre „blade“, en højblænding, der er høj og slank i lancetform. En cirkelblænding er rund, en trappestiksblænding aftrappet foroven.

Blændramme. En træramme, hvorover et malerilærred er spændt.

Blødgrund. *Radering* frembragt ved at tegne motivet i en grund iblandet svinefedt og dernæst ætse pladen. Grunden er så blød, at selv en blyant kan anvendes, og den tager imod aftryk af stof eller papir. Trykket kan derfor næsten virke som en tegning.

Bløde stil, den. En tysk udformning af den *internationale gotik* i maleri og skulptur, hvis karakteristiske træk bl.a. er draperernes bløde fald. Den var fremme ca. 1380 til ca. 1430. Efter dens ophør udformedes draperierne langt mere kantede i den efterfølgende *sengotik*.

Blødt porcelæn. Se *pâte tendre*.

Blå rose gruppen. Russisk *avantgarde* gruppe, påvirket af både *symbolismen* og *fauvismen*. Den udgav et blad *Den gyldne Flies* (1906-07) og afholdt udstillinger fra 1907 og fremad. Ledende medlemmer var Mikhail Larionov og Natalia Goncharova, begge pionerer for en ny *primitivisme* inden for russisk kunst.

Bocage

„Æbleplukning“, malet 1909 af Natalia Goncharova fra Blå rose-gruppen. Maleriet viser primitivistiske og fauvistiske påvirkninger.

Bocage (fransk: tæt krat). Inden for porcelæn tætte buketter af blomster, blade og grene, f.eks. anbragt som dekorationer på brugs- og prydenstande, eller som et mål i sig selv.

Bodegón (spansk: værtshus). En form for maleri i spansk malerkunst, hvor emnet først og fremmest er et *stilleben* (nature morte), selv om baggrunden kan fremstille et interiør med eller uden figurer.

Body-art. En form for *action* eller *happening*, hvor kunstneren anvender sin – eller en andens – krop som det primære udtryksmiddel. Betegnelsen har været i brug fra ca. 1967.

Boiseries (fransk: træpaneler). Vægpaneler, ofte rigt udskåret og bemalet, som de ken-

„Gammel kvinde spejler æg“, malet 1618 af Velázquez som et af de tidligste eksempler på spansk bodegón-maleri.

des fra interiører, især fra Frankrig, i 1600- og 1700-tallet.

Boks-konstruktion. Type af betonkonstruktion bestående af identiske celler, den ene over den anden, hvor vægten bæres af væggene, i stedet for af lodrette støtter. Den rent engelske betegnelse, *box-frame construction*, bruges også.

Bolognesisk klassicisme. Den klassiske form for *barok* kunst som Annibale, Agostino og Lodovico Carracci med flere udøvede i Bologna i begyndelsen af 1600-tallet. Den fortsatte i den *romerske klassicisme*, da så mange af Bologna-kunstnerne flyttede til Rom og arbejdede for paven og hans hof.

Bombé (fransk: oppustet). En konveks form omkring to eller flere akser. Især anvendt i møbler i *rokoko*-stil.

Bone china. Engelsk betegnelse for halvgennemsigtig porcelæn, indeholder aske fra ben og først fremstillet i England ca. 1748.

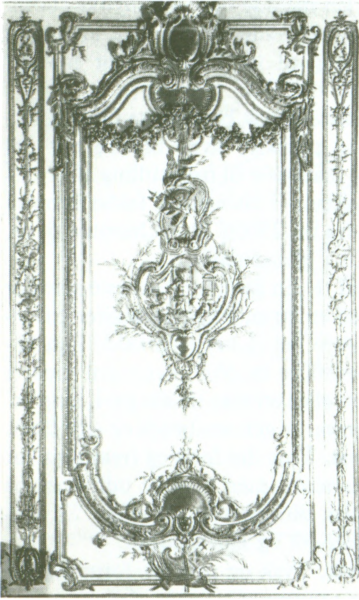
Bornholmermalerne. Kunstnere der finder deres motiver på Bornholm og Christiansø, uden at de har andre fælles træk eller tilhører en egentlig skole. Edvard Weie og Karl Isakson hører til gruppens betydeligste malere, Oluf Høst til de mest typiske.

Bossage. Fremspringende *rustika*-kvader.

Bosse. Lille fremspring, ofte i form af en sleben ædelsten, i sten-, træ- eller metalarbejder.

Body art: „Anthropometrier fra den blå periode“, en performance af Yves Klein 1960 i Galerie Internationale d'Art Contemporain, Paris.

Boiserie med to cartoucher i Ludvig 15.s Cabinet du Conseil, Versailles; et eksempel på en tidlig, afdæmpet rokoko.

Engelsk bombé-kommode med ormolu-beslag og marqueterie-dekorationer, tilskrevet Pierre Langlois, der var virksom omkring 1760.

Boulle-indlægning på et skab fra tidligt 1700-tal, tilskrevet André-Charles Boulle.

Bolognesisk klassicisme: detalje fra Annibale Carraccis loftsfræsker i Palazzo Farnese, Rom, fra ca. 1597-99. Scenen forestiller Polyfem, der dræber Acis.

Bossering. Inden for billedhuggerkunsten dels råtilhugning af et arbejde i sten, dels modellering i ler, gips eller voks.

Bottega (italiensk: forretning). 1. Et værksted, hvor en etableret kunstner fra italiensk middelalder eller *renaissance* arbejdede med sine medhjælpere. 2. I forbindelse med en kunstners navn og anvendt om et kunstværk angiver ordet, at værket ikke er af kunstneren selv men udført i hans værksted og under hans opsyn.

Boulle-indlægning. En overdådig form for finérbehandling af møbler, udarbejdet i

Bozzetto

Bozzetto af terracotta udført ca. 1670 af Giovanni Lorenzo Bernini som forarbejde til pave Alexander VII's grav.

Frankrig af *ebenisten* A. C. Boulle (1642-1732). Den består af et mønster udskåret i skildpadde og indlagt med messing. „Contre-Boulle“ er den modsatte teknik, messing indlagt med skildpadde.

Bozzetto (italiensk: lille udkast). 1. Egentlig en lille, tredimensional skitse i voks eller ler (eventuelt støbt i gips) udført af en billedhugger som et forarbejde til et større, mere gennemarbejdet værk. 2. Også en hurtig skitse i olie, et udkast til et større billede.

Brakteat. 1. En stor mønt, kun præget på den ene side og kendt fra 1100-tallet til 1300-tallet. 2. Guldvedhæng til kæde anvendt som smykke i Nordeuropa i 400- og 500-tallet.

Breviarium. En bog der indeholder bønner og ritualer som oplæses af præsteskrabet på rette liturgiske tidspunkter.

Brise-soleil (fransk: sol-bryder). En jalousiagtig skærm inkorporeret i en bygnings facade for at afværge skærende lys. Opfundet af arkitekten Le Corbusier i 1933.

Britanniametal. En legering af tin, stibium og kobber anvendt som en billigere og lettere forarbejdelig erstatning for tin. En produktion i stor stil startede i England omkring 1780.

Broderi. En metode til at udsmykke stoffer med påsyede tråde i forskellige mønstre i modsætning til vævninger, hvor motivet væves ind i stoffet.

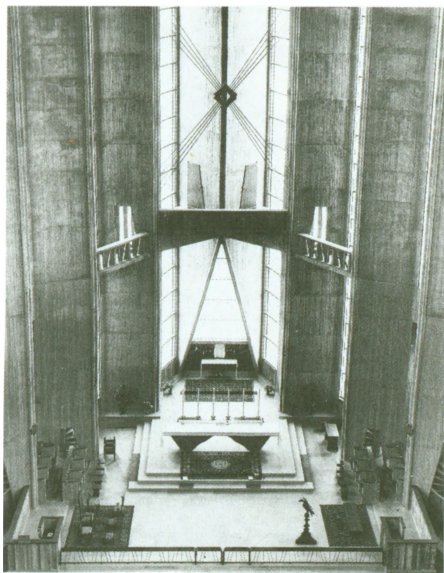
Bronzealder. Dansk betegnelse for den forhistoriske periode, hvor bronze var det vigtigste materiale til fremstilling af brugsting og våben. Tidsmæssigt falder bronzealderen fra ca. 2500 f.Kr. i Orienten til ca. 500 f.Kr. i Skandinavien.

Brudt gavl. 1. En gavl, hvis øverste spids er åben; ved en afrundet gavl mangler cirkelslugets øvre del. I begge tilfælde kan åbningen omfatte en *plint*, eventuelt med et ornament eller en vase. 2. En gavl, hvis nederste *gesims* er gennembrudt og står åben.

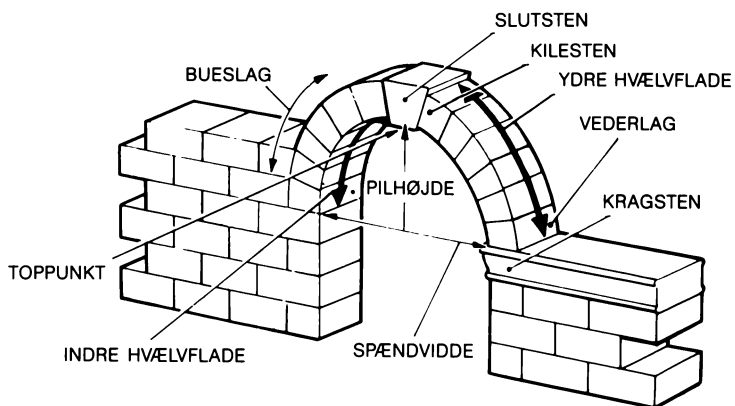
Brugskunst. Ting der først og fremmest har en brugsværdi, men også er udformet på en æstetisk tilfredsstillende måde. Se også *kunsthåndværk* og *kunstindustri*.

Bruskbarok. Tysk og nordisk form for *barok*, hvis ornamentik består af overdrevent forvredne former; findes ofte på kirkeinventar. Se også *ørebruskstil*.

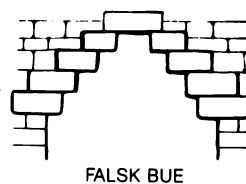
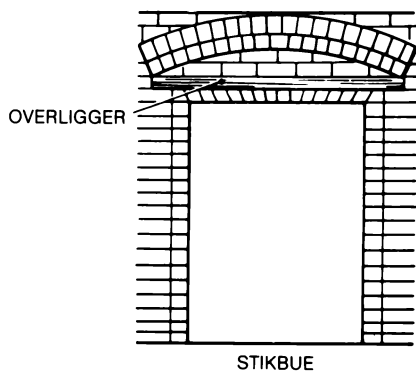
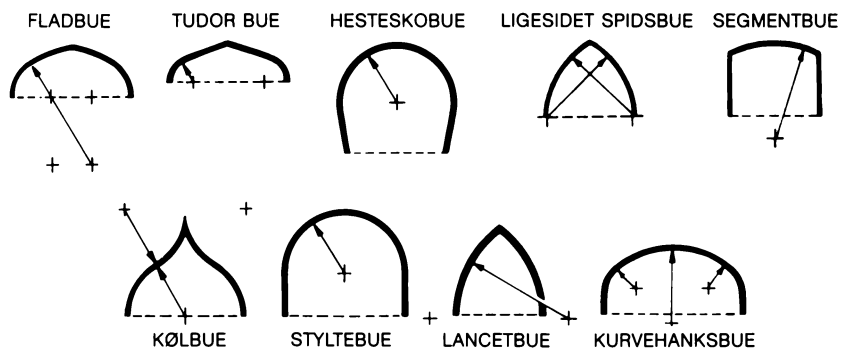
Brutalisme. Betegnelse skabt 1954 i England for at beskrive Le Corbusiers sene arkitekturværker og bygninger af samtidige

Brutalisme: det indre af Notre-Dame kirken i Royan, Frankrig, opført i 1950'erne. Murenes beton bærer spor af støbeformens træ.

Bue-elementer.

Buetyper

Brücke, Die

engelske arkitekter, som var påvirket af denne. Brutalisme anvender i høj grad rå beton og efterlader funktionelle elementer utildækkede.

Brücke, Die (tysk: broen). En sammenslutning af tyske *avantgarde* malere dannet 1905 i Dresden. Den omfattede de fleste af de tyske *ekspressionister*, heriblandt Ernst Ludwig Kirchner, Karl Schmidt-Rottluff, Erich Heckel, Max Pechstein og Emil Nolde. Gruppen opløstes i 1913.

Brystbillede. Portræt af en person afskåret midt på brystet eller ved livet.

Brystning. Murstykker mellem gulv og et vindues underkant. Også en lav mur, der fungerer som rækværk, på et tårn eller en altan.

Brystpanel. Et træpanel, som har samme højde som *brystningen* i et rum.

Brænding. Opvarmning af keramik, glas eller *emalje* i en ovn, enten for at hærde glassen, blande bestanddelene eller binde *glasur* eller *emalje* til en keramisk *skærv* eller metalplade.

Bucchero. *Etruskisk* helt sort keramik fra 8. århundrede f.Kr. og nogle århundreder frem. I formerne efterligner *bucchero* ofte metalarbejder og er fremstillet af jernholdigt ler.

Bue. Arkitektonisk led, der spænder over en åbning og fører et nedadgående vægtryk over i et udadgående tryk. Formen er sædvanligvis krummet – buet – og sammensat af kileformede sten, kaldet *hvælvingsten*. Det essentielle ved en ægte bue er, i modsætning til en falsk, at stabiliteten fremkommer gennem den vægt, den bærer. En bue hviler på en *buefod* eller på *tryklejsten*, afstanden herimellem kaldes *spændvidden* og stenene i buens toppunkt for *slutstenen*. Følgende *bueformer* kan nævnes:

FALSK BUE. En bue dannet af en række *kragsten* på hver side, anbragt så hver ny skiftegang rager lidt længere ud end den nedenunder og til slut samlet med en sten foroven.

FLADBUE. Bue hvis *spændvidde* er større end dens *radier*.

HESTESKOBUE. En hesteskoformet bue,

Byzantinsk ikon fra tidligt 1100-tal visende *Vladimir-madonnaen*.

rundet eller *tilspidset*; findes i *islamisk arkitektur*.

KORBUE. En bue mellem en kirkes skib og kor.

KURVEHANKSBUE. En bue, der minder om en *kurvs håndtag*, dannet af et segment fra en stor cirkel flankeret af to segmenter af mindre cirkler.

KØLBUE. En *spidsbue* dannet af to konkave kurver, som midt i buen bliver *konvekse*; ligner en omvendt båd med kølen i vejret.

LANCETBUE. Se *spidsbue*.

LAV SPIDSBUE. En *tilspidset bue* sammensat af fire *cirkelsegmenter*, hvoraf de to nederste *udspringer* fra centre på *spændviddens linje*, de to øverste fra centre herunder.

RUNDBUE. En *halvcirkulær bue* med centrum i *spændvidden*.

SEGMENTBUE. En *afrundet bue* dannet af et *cirkelsegment*, hvis centrum ligger under *spændvidden*.

SKILLEVÆGSBUE. En bue *spændende* over et rum, f.eks. en kirkes skib, og *udstyret* med en *overbygget gavlførm*et væg. An-

vendt til støtte for trætage og for at mindske brandfare.

SKULDERBUE. Afrundet bue, der midt i bueslaget forhøjes med et lille ekstra afrundet eller spidst bueslag.

SPIDSBUE. En bue dannet af to cirkelsegmenter, der skærer hinanden. Når begge segmenters radius svarer til spændvidden, kaldes den en ligesidet spidsbue, hvis radius er længere, en lancetbue.

STRÆBEBUE. Bue spændende mellem en mur og en murpille for at lede tryk bort fra en mur bygget over et underliggende åbent rum.

STYLTEBUE. En bue, hvis buefødder er hævet op over underlaget med murstykker.

TUDORBUE. En speciel form for tilspidset fladbue anvendt i engelsk arkitektur i begyndelsen af 1500-tallet.

Buffet. 1. Et møbel, som type opstået i 1500-tallet, der består af to eller flere rækker af åbne hylder og udformet til at stå op ad en væg. 2. Et anretterbord, på engelsk sideboard.

Bukranion (latin: oksehoved). Et dekorativt motiv, baseret på et behornet oksekranium. Oftest anvendt som gentaget motiv i en frise.

Bulhus. En i middelalderen ofte forekom-

mende hustype, et tømret hus, inddelt i fag af stolper.

Buste. Et portræt i skulpturform, der kun viser hovedet og en del af skuldrene.

Bybillede. 1. Inden for arkitektur-sproget en by eller dele af en by oplevet som en gruppe former lig de maleriske former, der findes i et landskab. 2. Ordet kan også anvendes – inspireret af det engelske townscape – om et maleri, tegning eller *stik*, der forestiller en by eller dele af en by.

Byobu. En japansk flyttelig skærm.

Byzantinsk. Kunsten i det østromerske kejserdømme fra 400-tallet til Konstantinopels fald i 1453. Byzantinsk kunst er ofte blevet kaldt hierarkisk og verdensfjern.

Bæltegesims. Synonym for *kordongesims*.

Bøtterand. Den ujævne kant på ubeskåret håndgjort papir, bøttepapir, som undertiden efterlignes på maskinpapir.

Båndgesims. Et smalt arkitektonisk led, glat eller profileret, der opdeler en mur eller en væg.

Båndornament. Ornament bestående af flettede bånd i forskellige udformninger. Kendes fra forhistorisk tid og findes i særligt fantasifulde former i middelalderlig bogmaleri samt i *manierismens* og *bruskbarokkens* ornamentik. Se *flettebånd*.

Båndornament fra en 1500-tals bogside.

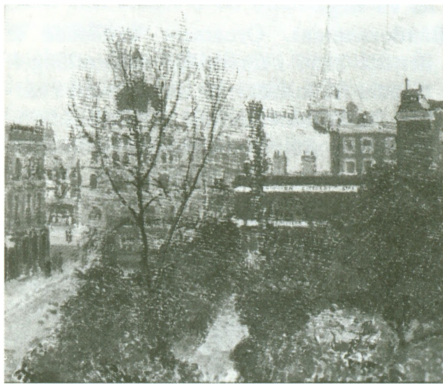
C

Cabochon. 1. En glat konveks, ufacetteret ædelsten. 2. Ethvert ornament der ligner en sådan sten.

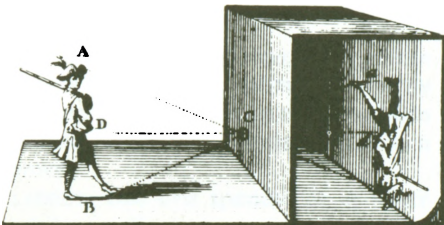
Callot-figurer. Grotteske figurer af dværge, som findes på 1700-tals guldsmedearbejder og porcelæn; inspireret af Jacques Callots serie af *raderinger* fra 1622 „Varie figure gobbi“ eller snarere af imitationer heraf udført af Wilhelmus Koning og publiceret i Amsterdam 1716.

Calvarium. En skulpturel fremstilling af korsfæstelsen, ofte med yderligere figurer, f.eks. af helgener.

Camaïen, en (fransk: som en kamé). 1. Ma-

„Mornington Crescent i Camden Town“, malet ca. 1911 af Spencer Gore, et medlem af Camden Town Group.

Kobberstik forestillende et camera obscura. Læg mærke til, at motivet inde i kassen vendes op og ned.

leri udført med *monokrome* farver for at efterligne et relief. 2. En form for *emalje*.

Camera lucida (latin: lyst rum). Et hjælpemiddel med samme virkning som et *camera obscura*, men det gør brug af en prisme til at samle og projicere lyset fra et objekt på et stykke papir, hvorpå genstanden kan aftegnes.

Camera obscura (latin: mørkt rum). En mørkelagt kasse med et hul eller en linse i en side, hvorigennem et billede af et objekt kastes på en grunderet glasplade eller på et stykke papir, hvorpå genstanden kan aftegnes. Mange malere, f.eks. Canaletto, brugte camera obscura i forstudier til malerier. Et fotografiapparat fungerer efter samme princip: et billede kastes på en lysmodtagelig overflade som optager det.

Camp. Betegnelse fra teater- og bøssekrede som er overtaget i den moderne kunsts ordforråd for at beskrive en form for dandyagtig storbykultur, der på ironisk vis godtager massekulturen.

Camp: „Zeus og Ganymedes“, malet 1981-82 af Delmas Howe som en del af en serie „Gay Rodeo“; en ironisk skildring af en amerikansk kultfigur, cowboy'en.

Campana-relieffer. En type flade, dekorative brændtlersrelieffer fra romerske privathuse, gerne stammende fra Augustus' regeringstid og opkaldt efter Campana-samlingen fra 1800-tallet.

Campanile. Italiensk betegnelse for klokketårn, især den form for tårn, der står alene og ikke er sammenbygget med en kirke.

Campden Town-gruppen. En sammenslutning af udstillere fra *post-impressionisme* udstillingen i London 1910-11 under ledelse af W. R. Sickert. Navnet opstået, da gruppens kunstnere hentede mange af deres motiver fra den dengang forfaldne London-bydel Campden Town.

Campo santo. Italiensk betegnelse for kirkegård, som i middelalderen ofte var overbygget og kunne minde om en klostergang.

Cancello. En gennembrudt skærm eller rækværk, der adskiller koret fra resten af en *basilika* eller tidlig kristen kirke.

Cantilever. Engelsk betegnelse for en frempringende bjælke, der i den ene ende holdes fast af vægten af den overliggende konstruktion og derfor selv kan bære en vægt på resten af dens forløb, selv om dette ikke støttes. Dansk synonym: udkræning.

Cantilevered. Engelsk betegnelse der anvendes om en stol, som gør brug af *cantilever*, udkræningsprincippet. For det meste bæres sædet af en u-formet stålørskonstruktion. Berømte eksempler er tegnet af Mart Stam, Marcel Breuer og Mies van der Rohe, men der er en vis uenighed om, hvem der først har overført princippet til møbelkonstruktion.

Canton-skolen. Kinesiske kunstnere, der i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet arbejdede i europæisk stil for europæiske købere. Deres områder var porcelæn og *emalje*-arbejder; motiverne genrescener eller blomster.

Capriccio. Et maleri, en tegning eller et stik der viser et landskab med arkitekturelementer, hvori virkelige og imaginære træk blandes. Formen anvendtes især af venetianske malere i 1700-tallet som en modsætning til *vedute*-maleriet.

Caravaggisti. En gruppe malere fra forskellige nationer, f.eks. Bartolommeo Manfredi

Markuskirkens campanile på Piazza San Marco i Venezia, genopført 1905-12 som en rekonstruktion af det gamle, sammenstyrkede tårn.

Capriccio med fantasi-ruiner ved en strand, malet ca. 1775 af Francesco Guardi.

Carte-de-visite

Cantilevered stol af Mies van der Rohe fra 1926.

Portræt af Hans Schellenberger malet ca. 1510 af Hans Burgmair. Et cartellino t.v. bærer indskriften: „Jeg var 25, da jeg så således ud“.

di, Valentin de Boulogne og Gerrit van Honthorst, der alle arbejdede i Rom i begyndelsen af 1600-tallet og var påvirket af Caravaggios brug af *chiaroscuro* (clairobscur).

Carte-de-visite. Et lille fotografisk portræt i visitkort-format som fremstillede i store mængder fra 1860'erne og fremad.

Cartellino (italiensk: lille stykke papir). En papirrulle eller et stykke papir malet som *trompe l'oeil* inden for en komposition. Herpå kan anbringes en indskrift, f.eks. kunstnerens signatur.

Casino (italiensk: lille hus). 1. Et lille hus eller en *pavillon* opført på samme grund som et større hus, f.eks. i en park. 2. I 1700-tallets Italien et offentligt forsamlingssted, hvor man kunne danse, spille kort osv. 3. I dag et sted, hvor der især spilles på roulette.

Cassone (italiensk: stor kiste). En italiensk bryllupskiste, ofte arkitektonisk udformet. I 1400-tallet var det ikke ualmindeligt at dekorere en cassone med malerier.

Catalogue raisonné (fransk: ræsonneret katalog). En komplet fortegnelse over en kunstners værker eller et museums genstande med oplysninger om *proveniens*, eventuelle tidligere tilskrivninger, lignende kunstværker og kopier.

Cavea (latin *cavus*: hul). 1. I det græske teater den del der omfatter tilskuernes pladser. 2. De overhængende rum under et romersk *amfiteater*.

Cavo rilievo (italiensk: hult relief). Se *intaglio* og *relief*.

Celadon. Europæisk betegnelse for kinesisk *stentøj* og porcelæn med en blød olivengrøn glasur. Navnet er måske afledt af en figur, Celadon, som bar grå-grønne bånd i Honoré d'Urfés pastorale fra 1600-tallet, „L'Astrée“.

Cella. Det centrale rum i et *klassisk tempel*, i videre betydning alle indre rum inden for et tempels indre vægge.

Centralbygning. Bygning opført over en *centralplan*. Til typen hører bl.a. *tholos*, *rundtempel*, *baptisterium* og *kuppelbasilika*.

Centralplan. Grundplan for en bygning centreret om et midtrum, der kan være overhængt.

Cassone fra Firenze i udkåret og forgyldt træ og med indsatte tempera-malerier, fra 1472.

Cercle et Carré: Joaquín Torres-Garcias „Symmetrisk komposition“ fra 1931, forestiller en kirkefacade i Mondrians stil med kristne symboler som fisken.

Celadon skåle med lotus-mønstre fra Sung-dynastiet.

Cera colla (italiensk: vokslim). En blanding af voks og limvand brugt til opblanding med *tempera*-farver i malerier af *byzantinske* og italienske *primitive* kunstnere.

Cercle et Carré (fransk: cirkel og firkant). Navnet på en kunstnergruppe, dannet i Paris 1929 af Michel Seuphor og Joaquín Torres-Garcia. Den forenede quasi-mystiske og symbolistiske ideer med en mere rationel påvirkning fra Piet Mondrians *abstrakte kunst*.

Certosa. Italiensk betegnelse for et karteuser-kloster.

Certosina. En norditaliensk form for *intarsia* fra 1400-tallet. Navngivet efter *Certosa*,

og udført med træ, ben og perlemor i geometriske mønstre.

Chacmool. En liggende figur af en mandlig guddom, hvis betydning er uklar, fremstillet i stor udstrækning i de *præ-columbianske* kulturer i Mexico, f.eks. af Toltec'erne (1000-1100-tallet). Formen på disse figurer har virket inspirerende på den engelske billedhugger Henry Moore (1898-1986).

Chaiselongue (fransk: lang stol). En lav hvilebænk, polstret eller upolstret, hvorpå man kan halvt sidde, halvt ligge. I brug fra *rokoko-tiden*.

Chacmool i form af et offeralter fra ca. 800-1000.

Chaitya

Chaitya. Et indisk buddhistempel eller bedesal udhugget i en klippe.

Chakra. En rund plade eller et hjul som ses i indisk kunst som et solsymbol, som guden Vishnus våben og som et tegn på en koncentration af åndelig styrke.

Chamotte. Ildfast ler, anvendes blandet med andet ler til fremstilling af ildfaste sten og kakler.

Champlevé. Se *emalje*.

Charlottenborg. Et palæ i København, der fra 1754 blev det danske *kunstakademis* tilholdssted. Udtrykket *Charlottenborg*-udstillingen angiver den oprindeligt officielle *salon*, hvor akademiets medlemmer viste deres værker. Senere blev det muligt for alle at indsende værker til den hvorefter en jury udvalgte, hvad den fandt værd at udstille. At have udstillet, at være „Charlottenborgmaler“, gjaldt tidligere som et kvalitetsstempel, men udstillingens monopol er blevet brudt af talrige andre udstillings-sammenslutninger.

Charpog. En indisk seng.

Chartreuse. Fransk betegnelse for et kar-teuser-kloster.

Chatri. En paraply-formet *kuppel* i indisk arkitektur; ofte opført i lille format som en underordnet form for udsmykning af en bygning.

Chiaroscuro (italiensk: lys-mørke). I malerkunsten den teknik, der anvendes til at modellere en form gennem næsten umærkelige gradsforskelte fra lyst til mørkt. Opfindelsen tillægges Leonardo da Vinci. Virkningen er svær at opnå med de klare,

Chatri over en pavillon på Ram Bagh i Agra, Indien, opført 1526.

I Caravaggios „Amore Vincitore“, malet 1598-99, anvendes chiaroscuro for at fremhæve, hvor virkelig denne romerske gadedreng med påsatte vinger er.

Chinoiserie: detalje af vægdekoration i slottet Capodimonte i Napoli med kinesiske figurer omgivet af rokoko-ornamenter fra 1757-59.

hurtigtørrende temperafarver og forbindes derfor med oliemaleriet. Teknikken nåede et højdepunkt i 1600-tallet hos Caravaggio i Italien, Rembrandt i Holland og Georges de la Tour i Lorraine, Frankrig. Kaldes også *clairobscur*.

Chiaroscuro-træsnit. Et *træsnit* trykt i forskellige farver med flere blokke, så formerne synes at være kraftigt modelleret.

Chicago-skolen. En gruppe arkitekter virksomme i Chicago fra den store brand i 1871 til midten af 1920'erne. Den omfattede bl.a. Louis Sullivan og forbindes med udviklingen af skyskraberen som bygningstype.

Ch'ing-pai porcelæn. Kinesisk porcelæn med en blegblå *glasur* og ofte dekorationer i relief, udført i det sydlige Kina i Sung og Yuan perioderne. Det blev i stor stil eksporteret til Mellemøsten og Europa.

Chinoiserie. En munter efterligning af kinesisk kunst og arkitektur, som oftest forbindes med den europæiske *rokoko* i 1700-tallet. Der findes dog tidligere eksempler, som de kinesiske vægdekorationer i Rosenborg fra Frederik 3.s tid.

Chippendale. Engelske møbler i *rokoko*-agtige former, rigt dekorerede med ornamenter og på stolene gennembrudte rygge. En række af disse møbler efterligner kinesiske former, en form for *chinoiseries*. Navnet kommer fra den engelske møbeltegner og -snedker Thomas Chippendale (1718-79), som udgav en bog med egne møbeludkast i 1754, „The Gentleman and Cabinet Maker's Director“.

Chrismatorium. I en kirke en fordybning eller niche i nærheden af døbefonten, hvor olien til salvingen opbevares.

Christian 4.-stil. 1. Stilen, en form for *nederlandsk renaissance*, i Christian 4.s regeringstid (1588-1648). 2. Stilefterlignende retning inden for arkitekturen i 1800-tallet, også kaldet Rosenborgstil.

Christian 8.-stil. Betegnelse, der især anvendes om møbler, der forener *empiren* med diskret svungne former i lighed med den tyske *Biedermeier*. Opkaldt efter Christian 8. konge 1839-48.

Chromolitografi. *Litografi* i mange farver, udført ved at anvende en sten eller plade for hver farve.

Chippendale i kinesisk stil: møbler fra Badminton i Gloucestershire, England, fra ca. 1760.

Chryselefantin. Ordet betyder udført af guld og elfenben og anvendes om nogle store, betydelige kultfigurer i antikkens græske templer. Disse statuer bestod af en trækerne, eventuelt et stativ, belagt med elfenben for gudens hud og guldplader for draperierne.

Churrigueresk. En overdådig spansk-sydamerikansk form for *barok*, opkaldt efter arkitekten José Benito de Churriguera (1665-1725).

Chün keramik. Kinesisk *stentøj* fra Sung-perioden (960-1279) udført i den centrale Honan-provins. Den har tyk krop og *glasur*, der i farve går fra lys lavendel til purpur, undertiden med karmoisinrøde pletter.

Ciborium. 1. I katolske kirker den overdækkede beholder, hvori nadverens sakramente opbevares. 2. En *baldakin* over et alter, for det meste med en kuppel støttet af søjler.

Cinerarium. Rum til opbevaring af askeurner.

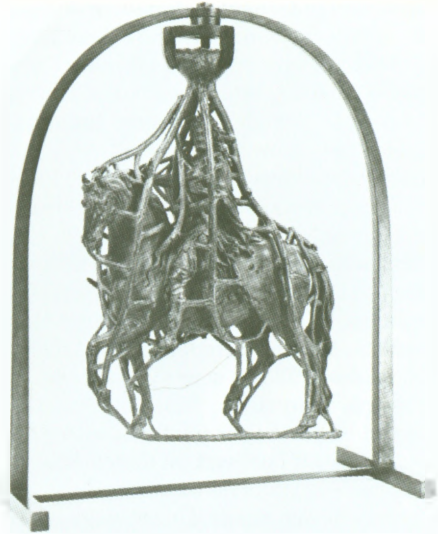
Cinquecento. Italiensk betegnelse for 1500-tallet, *højrenæssancen* og *manierismen*.

Cippus (latin: stolpe). En kort *pille* af romerne anvendt som skelsten eller til op-

Circus

Churrigueresk: altret i kirken San Sebastian i Salamanca, Spanien, udført af José Benito de Churriguera.

En formindsket model med støbekanaler til en rytterstatue af Ludvig 14. af Martin van den Bogaert, kaldet Desjardins (1637-94). Udført for at angive anbringelsen af de kanaler, hvorigennem den flydende bronze skal løbe ved anvendelse af cire perdue-teknikken. Under støbningen er form og kanaler omgivet af en kappe, eventuelt af ler, som det fremgår af et stik i Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, udkommet fra 1751 til 1780.

hængning af bekendtgørelser. Også en gravsten, i hvilket tilfælde den kan bære en inskription; angiver gravens udstrækning.

Circus. 1. I Romerriget en oval arena med afrundede ender omgivet af tilskuerpladser. 2. I 1700- og 1800-tallets England en cirkulær eller oval plads omgivet af sammenhængende huse.

Cire perdue (fransk: tabt voks). En støbetechnik hvor en model først udføres i voks, som derpå omfattes af en ler- og gipsform. Voksen smeltes ud gennem trækuller, når smeltet metal, oftest bronze, hældes i i stedet. For at kunne støbe en hul genstand er det nødvendigt at modellere voksen op over en kerne af brændt ler, så voksen optager det smalle rum mellem kernen og den ydre form.

Ciselering. 1. Et mønster indgraveret i metal. 2. Det afsluttende arbejde med at vedføje detaljer og fjerne små unøjagtigheder på en genstand støbt i metal.

Cista. 1. Et bronzekar med låg til opbevaring af f.eks. toiletartikler eller ceremonielle genstande, især anvendt af oldtidens

grækere og etruskere. 2. En urne eller kiste af sten eller keramik til opbevaring af menneskers jordiske rester.

Clairobscur. Se *Chiaroscuro*.

Cliché-verre (fransk: glasnegativ). Et fotografisk tryk udført ved at ridse et motiv ind i *emulsionen* (maling eller albumin) på en glasplade. Derefter anvendes pladen som en slags negativ, som man kopierer på lysfølsomt papir.

Clipeus (latin: rundt skjold). Et arkitektur-element, der består af et *medaljon*portræt af en afdød person. Navnet kan være afledt af den romerske skik at bemale skjolde med *anepor*trætter.

Cloison. 1. I emaljearbejder et felt omgivet af en metalkant anbragt på en genstand og beregnet til at fyldes med *emalje*. 2. I keramiske arbejder et felt dannet af lerkanter på overfladen af en genstand, beregnet til at udfyldes med *glasur*.

Cloisonné. Emaljearbejde dekoreret med flere farver i felter, *cloison*.

Cloisonnisme. En retning inden for *postimpressionismens* malerkunst, skabt af Emile Bernard (1868-1941). Farveflader adskilles af kraftige blå eller sorte omrids i lighed med *cloisonné*-emaljer. Se også *synthetisme*.

COBRA. En kunstnersammenslutning grundlagt i Paris 1948, hvis hensigt var at genoplive *ekspressionismen*. Navnet er sammensat af begyndelsesbogstaverne på de byer, de vigtigste medlemmer kom fra: COpenhagen (København), BRuxelles og Amsterdam. Blandt kunstnerne kan nævnes: Pierre Alechinsky, Karel Appel, Asger Jorn og Lucebert. Gruppen opløstes i 1951.

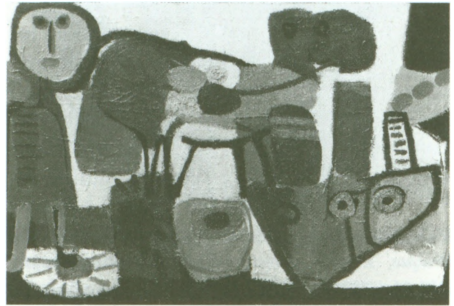
Codex. En bog sammensat af separate blade i modsætning til en bogrulle. Formen opstod i 1. århundrede e.Kr. og de tidligst overleverede eksempler er fra 300-tallet.

Cognoscenti. Italiensk betegnelse for specialister især inden for kunstens område.

Collage (fransk *coller*: at lime). En teknik opfundet af Picasso og Braque i deres analytisk-kubistiske periode. De begyndte at lime fragmenter af aviser og andet trykt materiale på deres kompositioner som eksempler på den taktile virkelighed, den *kubistiske* analyse forsøgte at ødelægge. Colla-

Cloisonnisme: Emile Bernards „Kvinder fra Bretagne med parasoller“, malet 1892.

„Barn og uhyre II“, malet 1951 af Karel Appel, et medlem af COBRA-gruppen.

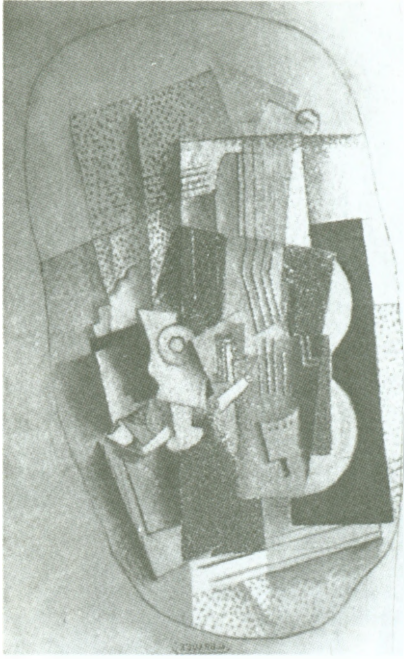
ge-teknikken blev senere anvendt af *Dada*-kunstnerne og *surrealisterne* som et middel til at skabe irrationelle sammentræf mellem „fundne“ billeder. Se *Objet trouvé*. Hvor end collage-teknikken bruges, tenderer den mod et brud af kompositionens enhed og skaber bevidste rumlige disharmonier og fornuftsstridige størrelsesforhold.

Collotypi. En tidlig foto-mekanisk trykmetode, der gjorde brug af gelatine-plader. Indført ca. 1860.

Colonial style. 1. Engelsk betegnelse for den *klassiske* arkitekturstil i USA fra 1600-tallet og op til 1800-tallet. 2. Kan på engelsk også anvendes om huse opført for europæere i kolonierne.

Colour-field painting. En form for maleri, hvor farverne virker, som kunne de forstættes i det uendelige. Der er ingen tonale

Columbarium

Kubistisk collage, „Musik“, fra 1914 af Georges Braque. Blandt elementerne findes pålimet papir, gips og savsmuld.

kontraster, og motiv og grund har samme værdi. Skønt Colour-field malerier ofte er usædvanligt store, er det meningen, de skal iagttages på nært hold for at udfylde beskuerens hele synsfelt. Betegnelsen dækker visse aspekter af den *abstrakte ekspressionisme* (hos malere som Ad Reinhardt, Mark Rothko og Barnett Newman) og værker af den efterfølgende generation, som trådte frem i de sene 1950'ere (Morris Louis og Kenneth Noland).

Columbarium (latin: duebo). Et begravelsesrum med talrige nicher til urner.

Comaskerne. Samlet betegnelse for en række bygmestre fra Como og omegn i Norditalien i tid strækkende sig fra *middelalderen* til *barokken*.

Combine painting. En udvidelse af *collage*-teknikken således at også tredimensionale genstande, *objets trouvés*, fastsættes på et billedes overflade. Somme tider males genstandene over, andre gange efterlades de, som de er. Betegnelsen er opfundet af den

amerikanske kunstner Robert Rauschenberg, som har udført *combine paintings* med udstoppede dyr og radioer, der fungerer. Der er ikke langt fra *combine paintings* til *environments*.

Comedia dell' Arte-figurer. Motiver i malerkunsten og 1700-tallets porcelæn, hentet fra den italienske maskekomedies figurer som f.eks. Harlekin og Columbine.

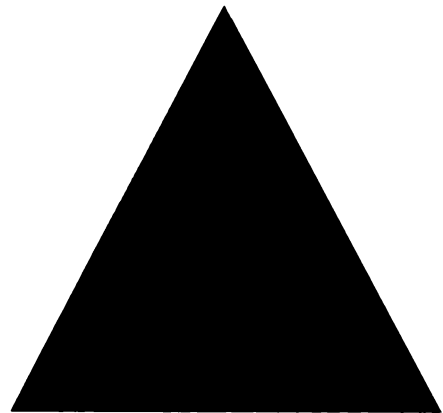
Compagnie des Indes (fransk: Ostindisk kompagni). Kinesisk porcelæn udført specielt for det europæiske marked i 1700-tallet.

Company-skolen. Forskellige grupper af indiske malere, der arbejdede for englænderne, især fra East India Company, i 1700- og 1800-tallet. Teknikken var taget fra den europæiske akvarelmale måde, og emnerne omfattede handelsscener, indisk folkeliv og fester samt billeder af dyr, fugle og planter.

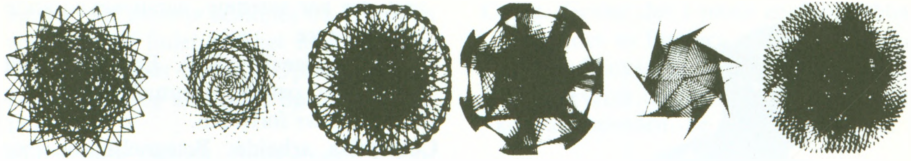
Compluvium. Firkantet tagåbning i et *atriumhus* over et *impluvium*.

Compo. Engelsk betegnelse for forskellige gipsblandinger, udviklet i slutningen af 1700-tallet. De var mere holdbare end almindelig stuk og desuden brandsikre. Også betegnelse for cementørtel.

Computer-kunst. Tegning eller grafik fremstillet ved hjælp af computere. Den første computer-kunst fremkom i midten af 1950'erne.

Colour-field painting: Barnett Newmans „Jericho“ fra 1969, som måler over 2,40 m. i højden.

Computer-kunst udført af John Whitney 1969. Billederne er opstået ved at frembringe abstrakte mønstre på en computer og derpå fotografere dem med et filmkamera.

Concept kunst. En kunstform fra 1960'erne, 70'erne og 80'erne, som følger et eller flere af følgende principper: 1. Kunsten består i en grundidé, som overhovedet ikke behøver at tage fysisk form. 2. Sproget bliver kunstens grundmateriale, og grænsen mellem kunst og kunstteori opløses eller brydes. 3. Den kunstneriske aktivitet bliver en forsken i selve kunstens natur, og ethvert resultat eller virkeliggørelse må kun betragtes som en foreløbig prøve på den generelle konklusion, kunstneren er nået til. Concept-kunstnere er bl.a. Lawrence Weiner, Sol LeWitt, Joseph Kosuth og Bruce Nauman, selv om nogle af dem også kunne kaldes *minimalister*.

Concetto (italiensk: begreb). En betegnelse fra *renæssancen* eller snarere *manierismen*, som angiver den underliggende idé eller forestilling, som giver et kunstværks indhold mening. Udtrykket minder om *disegno*, men underforstået at meningen på en eller anden måde er overraskende eller paradoks.

Conca. Korrunding eller apsis; se også *kuppel*.

Confessio. I tidligt kristne kirker et rum mellem en martyrgrav og et alter. Er altret anbragt oven på graven, kan det have en vindueslignende åbning, hvorigennem graven kan ses eller berøres.

Connaisseur. Inden for kunsten en person, der alene ud fra et kunstværk kan afgøre dets periode, dets æstetiske fortjenester eller mangler og dets mulige forbindelse til andre kunstværker, *connaisseur*'en har set tidligere.

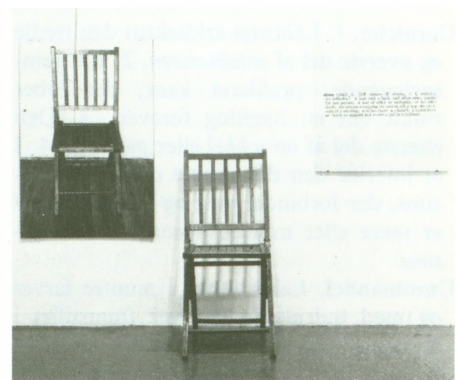
Contrapposto (italiensk: sat over for hinanden). En måde at fremstille en menneskefigur på så kroppens dele er skævt fordelt omkring en akse. Overkroppen kan være drejet i én retning og benene i den modsatte. Figuren står gerne på et ben, det såkaldte *standbein*, og antyder en bevægelse med det andet, *spielbein*. *Contrapposto* blev først udviklet af klassiske græske billedhuggere for at undgå stivhed, og senere af *manieristerne* i 1500-tallet drevet ud i ekstrem overdivelse.

Contre-épreuve. Et aftryk af en tegning eller et stik ved at fugtiggøre originalen og køre den igennem en presse sammen med et stykke rent papir. Resultatet er spejlvendt i forhold til originalen.

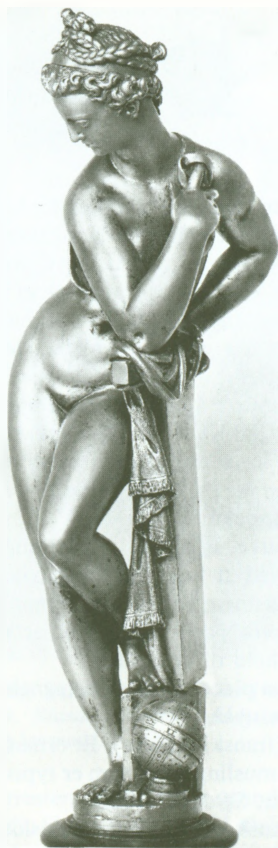
Conversation piece. Engelsk betegnelse for *konversationsstykke*.

Coquillage (fransk: skaldyr). Et ornament i form af en muslingeskal, som er typisk for *rokoko*-tiden. Se også *rocaille*.

Corner. Dansk kunstnersammenslutning fra 1932, bestående især af landskabsmalere, f.eks. Karl Bovin og Lauritz Hartz. Den udstillede 1936-42 sammen med *Høst*-udstillingen.

Concept kunst: „En og tre stole“ af Joseph Kosuth fra 1965, bestående af et fotografi af en stol, en stol og en definition på en stol fra en ordbog.

En manieristisk figur forestillende Astronomien, udført af Giambologna (1529-1608) og anbragt i *contraposto*.

Corniche. 1. I klassisk arkitektur den tredje og øverste del af *entablaturen*. 2. En frem-springende, profileret kant, der løber rundt om en bygning foroven. 3. Den øverste del af en *sokkel* eller *pedestal*. 4. I et interiør den dekorative profilerede *gesims*, der forbinder væg og loft. Corniche er mere eller mindre synonymt med *gesims*.

Coromandel. Lakarbejder i muntre farver og med indridsede motiver fremstillet i Kina med eksport for øje fra 1600-tallet og fremad. De blev udskibet fra Coromandelkysten i Indien, deraf navnet.

Corps-de-logis (fransk: beboelseshus). Det centrale hus – hovedbygningen – i et an-

læg, der har sidefløje, *pavilloner* og andre udbygninger.

Cortile (italiensk: gård). En indre gård, f.eks. i et palads, eventuelt omgivet af åbne *arkader* forned.

Cosmatisk arbejde. Betegnelse for marmormosaikker, udført af romerske kunsthåndværkere, hvoraf mange bar navnet Cosma, fra 1100-tallet til 1300-tallet. Gulve var deres speciale, men også farvede mosaiksten indgår i deres værker, f.eks. på snoede søjler i gravmonumenter.

Cottage orné (fransk: udsmykket bondehus). En lille bygning, ikke nødvendigvis til at bo i, i en uhøjtidelig rustik udformning. Findes i den engelske landskabelige have i det sene 1700-tal og det tidlige 1800-tal, undertiden i *nygotisk* stil.

Cour d'honneur (fransk: æresgård). Den vigtigste ydre gård – en forgård – til en stor offentlig bygning eller et palæ.

Crayonstik. Grafisk teknik, der anvendes til at gengive tegninger i kridt eller rødkridt. Der anvendes tandhjul, rouletter og lignende instrumenter for at opnå den korrede effekt, kridt har på papir. Teknikken blev opfundet i Frankrig omkring 1750 og blev i høj grad anvendt i England.

Creamware. Blyglaseret lertøj med et tykt flødefarvet *korpus*, der indeholdt flint. Teknikken blev forbedret af Josiah Wedgwood, men kendes tidligere fra Staffordshire. Denne form for keramik havde porcelæns holdbarhed og tyndhed og egnede sig til både gennembrudte og påmalede dekorationer.

Credenza (italiensk: tillid). 1. En form for anretterbord, hvor en fornem persons mad blev prøvesmagt for at udelukke forgiftning. 2. Et bord eller en hylde i nærheden af altret i en kirke til henstilling af sakramentet.

Croquis. En skitse, i særdeleshed en tegning efter levende model.

Cubo-futurisme. Russisk kunstretning i årene op til 1. verdenskrig, et forstade til *suprematismen* og med lighedspunkter med *kubisme* og *futurisme*. Kazimir Malevich var retningens betydeligste kunstner.

Cuerda seca (spansk: tør snor). En metode til dekoration af keramik, hvorved forskel-

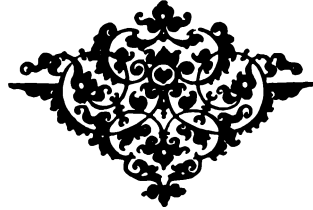
ligt farvede *glasurer* adskilles fra hinanden ved hjælp af linjer trukket med en blanding af mangan og fedt. Opfundet i den nære Orient og anvendt i Spanien fra ca. 1500.

Cul de lampe (fransk: lampe-ende). 1. Oprindelig en triangulær *konsol* til støtte for en kirkelampe. 2. En vignet eller et bogtrykker-ornament anbragt som afslutning af et kapitel eller en bog.

Cupola (italiensk: kuppel). Benyttes i visse forbindelser synonymt med *kuppel*, men kan også betyde en lille kuppel, især når denne kroner en anden større kuppel.

Curtain wall. Engelsk betegnelse for en ikke-bærende mur.

Cyma. *Gesims* der i profil er dobbeltbuet. Der findes to former: *cyma recta*, der er konkav foroven og konveks forneden, og *cyma reversa* der er konveks foroven og konkav forneden. Se *profilliste* og *sima*.

Cul de lampe fra 1600-tallet.

D

Dada (antagelig fransk: gynghest). Med vilje et meningsløst navn for den første *anti-art* bevægelse. Under første verdenskrig i Zürich 1916 anvendte Hugo Ball, Hans Arp, Tristan Tzara og andre krigsflugtninge nonsensetekster, optræden og *abstrakte* kunstværker som protest mod de højtravende idealer, den europæiske civilisation stod for i de lande, der havde frembragt krigen. Dadaisternes form for provokation var lånt fra *futurismen*. Navnet Dada blev adopteret af Marcel Duchamp i New York såvel som af efterkrigsbevægelsen i Berlin, Paris og andre steder. I Paris førte dada's undersøgelser af det irrationelle frem til *surrealismen*.

Dadaisme. Se *Dada*.

Daguerreotypi. Den første praktikable fotografiske proces, offentliggjort 1839. Billedet var et direkte positiv på en forsølvet kobberplade, behandlet med jod og/eller bromiddampe. Opfinderen var Louis-Jacques-Mandé Daguerre, som fortsatte Nicéphore Niepces tidligere eksperimenter.

Daktyliotek. Betegnelsen afledt af græsk for en samling fingerringe. Omfatter også en samling af små gipsafstøbninger efter *gemmenen*, gerne anbragt i kasser i små skuffemøbler.

Damask. 1. Et ensfarvet gennemvævet stof, hvis mønster, positivt på den ene side, negativt på den anden, kun træder frem på grund af forskelle i tekstur eller overfladeskær. 2. Mere generelt ethvert silkestof med ophøjet mønster.

Damaskener-teknik. 1. Oprindelig en teknik anvendt for at give sværdklinger et *moiré*-mønster, efter sigende opfundet i Damaskus. 2. Senere teknikken anvendt for at dekorere stål med indlægninger af ædelmetaller.

Dante-stil. Et italiensk sidestykke fra midten af 1800-tallet til *nygotikken*. Den an-

Plakat udført af Kurt Schwitters og Theo van Doesburg til en Dada-oplæsning i Haag 1923.

vendte ved siden af middelalderlige former også elementer fra *renæssancen*.

Darmstadt-kunstnerkolonien. En sammenslutning af kunstnere, inviteret til Darmstadt af Ernst Ludwig, storhertug af Hessen, fra 1899. Frem til 1. verdenskrig et midtpunkt for tysk *jugendstil*.

Decadent Movement. Se *Dekadancen*.

Decembristerne. Dansk kunstnersammenslutning fra 1928 uden et egentligt kunstnerisk program, men med betydelige medlemmer gennem tiderne som f.eks. Søren Hjorth Nielsen, Ebba Carstensen og Palle Nielsen. Til senere medlemmer hører Jens Birkemose, Robert Risager og Hans Christian Rylander.

Décollage (fransk: affimning). Et kunstværk fremkommet ved at ødelægge eller nedbryde materialer, f.eks. gennem afrivning af plakater, så underliggende lag kommer til syne. Det modsatte af *collage*.

Decorated style (engelsk: dekoreret stil). Engelsk *gotisk* arkitektur fra det sene 1200-tal og første halvdel af 1300-tallet mellem *Early English* og *Perpendicular*, to andre specielt engelske former for gotik. Stilen karakteriseres af en overdådig brug af de-

korationer, især bladornamenter. Vinduerne er fyldte af sprosser i fantastiske udformninger, og de fleste lister og gesimsler er dobbelt s-formede i snit.

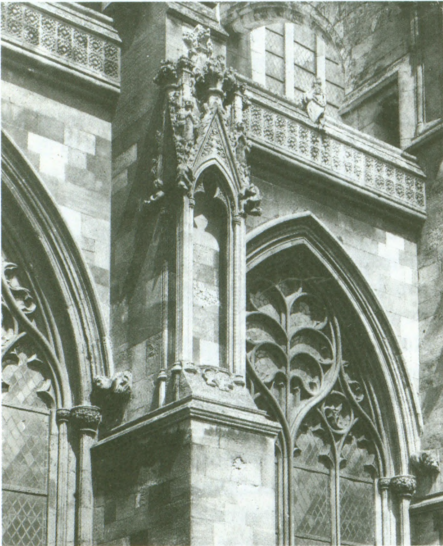
Découpage (fransk: udklipning). Processen at klippe forme ud af papir og anbringe dem på en flade for at lave en *collage*.

Deesis (græsk: bøn). Et motiv i *byzantinsk* kunst, der viser Kristus mellem Jomfru Maria og Johannes Døberen, som begge går i forbøn for menneskeheden.

De 4. Kunstnersammenslutning bestående af fire danske kunstnere, Vilhelm Lundstrøm, Axel Salto, Svend Johansen og Karl Larsen, som alle havde været tilknyttet tidsskriftet *Klingen*. Gennem deres udstillinger i årene 1921-30 arbejdede de for indførelsen af moderne strømninger i dansk kunst. De tre førstnævnte blev senere medlemmer af *Grønningen*.

Deinos. Kar med bred åbning og uden håndtag, ofte anbragt på en høj tilhørende fod. Anvendtes til blanding af vin og vand. Se *græske vaser*.

Dekadencen. En kunstnerisk og litterær retning i det sene 1800-tals Europa. Den havde forbindelse med *symbolismen* og var

Decorated style: detalje af Beverley Minster i Yorkshire, England, med karakteristiske kurver i vinduerne masværk og rig udsmykning af fialerne.

Beardsleys „Messalina kommer fra badet“, tegnet 1899 som illustration til Juvenals sjette satire, er typisk for den såkaldte dekadence både emnemæssigt og stilistisk.

gennemsyret af ideen om, at kunst og samfund uafværgeligt var i forfald. Den hentede en stor del inspiration i J. K. Huysmans romaner „A Rebours“ (1884) og „Lá-bas“ (1891). Retningens kunstnere, som f.eks. Aubrey Beardsley i England, havde ofte til hensigt at chokere konventionelle moralbegreber med billeder, der spillede på sex og satanisme.

Del., delin. Forkortelse for det latinske *delineavit*, tegnede, der angiver, at det navn, der står ved siden af, tilhører den kunstner, der er ansvarlig for tegningen. På et *stik* angiver ordet den kunstner, der har udført forlægget, mens den, der har udført den grafiske plade, godt kan være en anden.

Delft-keramik. 1. Oprindelig keramik med blå-hvid glasur udført som efterligning af kinesisk porcelæn i Holland, især i Delft, fra midten af 1600-tallet og fremad. Senere fremstår dekorationer i flere farver. 2. Lignende varer fra andre europæiske lande, især fra England og Nordtyskland.

Demilune. I militær-arkitektur en særskilt del af en fortifikation, triangulær eller ny-

Desco da parto

Delft-keramik: hollandsk tulipanholder med blå dekorationer fra 1600-tallet.

måne-formet og bygget ud i en voldgrav.

Desco da parto (italiensk: fødselsplatte).

En udsmykket bakke, i *middelalderens* og *renæssancens* Italien anvendt til at bære søde sager og andre smågaver til en kvinde i barselsseng.

Design (engelsk: tegning, udkast). Når talen er om *kunsthåndværk* er dette engelske ord gået ind i almindelig sprogbrug for formgivning. En person, der beskæftiger sig med formgivning, kaldes ligeledes designer.

Deutscher Werkbund (tysk: tysk arbejdsforbund). En tysk sammenslutning af fabrikanter og arkitekter, inspireret af Hermann Muthesius og omfattende arkitekter og designere som Peter Behrens og Henry van de Velde. Den blev dannet 1907 i München med det mål for øje at „udvælge de bedste repræsentanter for kunst, industri, håndværk og handel, at forene alle anstrengelser for høj kvalitet i industrielt arbejde og at skabe et samlingspunkt for alle, som er rede og villige til at arbejde for høj kvalitet“. Deutscher Werkbund gav et vigtigt bidrag til de teorier om *design*, som senere inspirerede *Bauhaus*. Sammenslutningen brød sammen i Nazi-tiden, men fik et kortvarigt opsving efter anden verdenskrig.

Dhurrie. Et indisk *gobelin*-vævet tæppe af bomuld.

Diaconicon. I *byzantinske* kirker et rum anbragt syd for koret, tjenstgørende som sakristi.

Diamantkvader. Byggesten tilhugget i en facetteret form; især anvendt i *renæssancens* og *barokkens* arkitektur.

Diazoma. Horisontal passage mellem sæderækkerne i et antikt teater.

Diorama. Et fortællende maleri i stor størrelse fremvist i en særlig bygning, der også kaldes diorama. Maleriet kunne ved hjælp af enten tredimensionale eller gennemsigtige partier og specielle lyseffekter levnedgøres, så iagttageren fik indtryk af at være til stede ved den afbildede handling. Diorama blev opfundet i 1822 af Louis-Jacques-Mandé Daguerre og Charles Bouton. Se også *panorama*.

Dipteros. Antik græsk tempelform med dobbelt søjlerække.

Diptychon. To plader, eventuelt med relief-fremstillinger, eller to malerier sammensat med hængsler.

Directoire. Inden for fransk kunsthåndværk den stil der herskede under direktoriet, ca. 1795-99. Den var en forenklet form for *Louis XVI* og blandede *nyklassicistiske* elementer med republikanske motiver som *fasces* og frygerhuen (frihedshuen).

Direkte kunst. En betegnelse givet af en gruppe østrigske kunstnere i 1960'erne, deriblandt Otto Mühl og Hermann Nitsch, til deres egne ret voldsomme seksuelle og sado-masochistiske aktioner.

Disegno (italiensk: tegning). 1. I *renæssancens* Italien, hvor tegning ansås som kunstens grundlag, betød ordet et kunstværks idé. 2. Et kunstværk i ideel eller platonisk form, som aldrig kunne blive udtrykt fuldt ud og kun eksisterede i kunstnerens forstand. I denne betydning anvendtes ordet i *manierismens* kunstteori. Se også *Concetto*.

Disputa. En fremstilling af apostle, lærde og kirkefyrster forsamlet omkring et alter i disput om det hellige sakramente. Rafaels fresco med dette emne i Vatikanet er en særlig berømt disputa.

Diwan. En audienshal i Indien. Betegnelsen

på møbeltypen divan er afledt heraf.

Divisionisme. Synonym for *pointillisme*. I særdeleshed brugt om en kunstnerisk retning i Italien 1890-1910, der anvendte den pointillistiske teknik til motiver med *symbolistisk* indhold.

Dobbeltkirke. Kirke bestående af to over hinanden beliggende kirkerum, eventuelt forbundet med en åbning. Findes også i kapelform i borge og slotte, hvor den øvre del var forbeholdt herskabet og den nedre tjenerskabet.

Doelen-stykke. Et *gruppeportræt* af skytter tilhørende et hollandsk skyttegilde, doelen på hollandsk, en type, der var ret almindelig i nederlandsk malerkunst fra midten af 1500-tallet til slutningen af 1600-tallet.

Dommedag. I kunsten en fremstilling af den yderste dag med Kristus siddende på en regnbue, eventuelt omgivet af Jomfru Maria og Johannes Døberen samt andre helgener, dømmende de døde, der står op af deres grave. Et typisk motiv fra *middelalderen*.

Donatorportræt. Inkorporering af et portræt af den person, der har bestilt et kunstværk, i dettes komposition. Brugen heraf er typisk for senmiddelalderen, og en donor ledsages ofte af sin skytshelgen. Se også *stifterfigur*.

Directoire: skammel efterlignende en antik, romersk model. Både løvehovederne øverst og klørerne på fødderne findes på antikke forbilleder.

Et af de tidligste rene landskaber i europæisk kunst, malet ca. 1518-20 af Albrecht Altdorfer fra Donauskolen.

Donauskolen. En løst forbundet gruppe af malere, grafikere, billedhuggere og arkitekter virksomme i de tyske områder langs Donaus bredder i begyndelsen af 1500-tallet. Deres kunst var baseret på en fantasifuld forandring af *gotiske* former som en modsætning til den samtidige *klassicisme* hos Dürer. Albrecht Altdorfer er Donauskolens kendteste kunstner. Hans arbejder vidner om hans særlige interesse for landskabet, på dette tidspunkt endnu en nyhed som emne i kunsten.

Donjon. Det stærkest beskyttede og vigtigste tårn i en borg, ofte centralt anbragt. Her var beboelsesrummene også gerne indrettet.

Dorisk stil. Græsk arkitekturstil fremherskende fra 600-tallet frem til slutningen af 400-tallet f.Kr. Se *sølleorden*.

Dormition (latin: sovende). Motiv i kunsten, der viser Jomfru Marias død. Navnet opstået, da hun kan antages at sove.

Drager. Støttebjælke der ligger på tværs under andre bjælker, f.eks. i en *tagkonstruktion*.

Draperi. Fremstilling af klædes måde at falde på i malerkunst og skulptur. Ofte an-

Dravid'ha

vendt som en modsætning til lemmer og krops former og som et middel til at forstærke kompositionens rytme. Fra *renæssancen* til 1800-tallet gjorde portrætmalere ofte brug af en medhjælper, der var specialister i at male draperier.

Dravid'ha. Et hindu-tempel i ottekanteret form.

Drejeskive. Roterende skive hvorpå en pottemager former leret til den ønskede form.

Drejning. Teknikken at forme træ ved at anbringe det i en drejebænk og anvende et skarpt instrument, f.eks. en mejsel, mens det drejer rundt. Den roterende bevægelse medfører automatisk at en regulær form opnås; den kan enten være hul, som i en skål, eller have en indviklet profil, som snoede møbelben eller *balustre*.

Drip painting. En teknik, hvorved maling dryppes direkte på lærredet, der ofte er anbragt på gulvet i stedet for på et staffeli. Den anvendes især af Jackson Pollock og de *abstrakte ekspressionister*, men kendtes allerede af *surrealister* som Max Ernst.

Drølerie (fransk: grinagtighed). En humoristisk tegning i et middelalderligt manu-

Drøleries i margen i et illumineret manuskript fra 1300-tallet, „De Nobilitatibus Sapientis et Prudentis Regum“ af Walter de Milemete.

skripts margen, eller et lignende motiv skjult i sten eller træudskæringer i en middelalderkirke.

Duecento. Dugento. Italiensk betegnelse for 1200-tallet.

Duomo. Italiensk for domkirke, katedral.

Durbar. En audienshal i Indien og Persien.

Dværg-galleri. En lav indre eller ydre passage i en mur, åben i den ene side ved en lav *arkade* og gerne anbragt lige under en bygnings tag eller i en kirkes langskibsvæg. Ses oftest i tysk og lombardisk arkitektur.

Dybtryk. En grafisk teknik hvor motivet skæres eller ætzes ned i en plade, som herefter dækkes med trykfarve. Overfladen tørres ren, således at trykfarven kun sidder i de fordybede riller, hvorefter trykket udføres direkte på papir. Eksempler: *radering*, *kobberstik*.

Dyreornamentik. Ved siden af de komplicerede *dyreslyng* optræder dyr i ornamental udformning hos nomadefolk fra Ungarn til Central-Asien, især som metalarbejder. De kendes fra skyterne i 6. århundrede f.Kr. og fremad. Se *skytisk kunst*.

Dyreslyng. Ornament bestående af stiliserede og sammenslyngede fremstillinger af dyr. Det er typisk for *barbarisk kunst*, både keltisk og germansk og findes også i vikingetiden. Se *Oseberg-stil*.

Dysmorphisme. Nedsættende betegnelse om den moderne kunst skabt 1919 af den danske professor C. J. Salomonsen.

Düsseldorfer-skolen. Tysk kunsthøjskole der fra 1820'erne og fremad havde sit midtpunkt i kunsthøjskolen i Düsseldorf, og med en vis form for *naturalisme* arbejdede med *historiemaleri*, *genrescener* og landskab. Mange svenske og norske kunstnere var elever ved dette akademi, mens danske kunstnere tog afstand fra retningen.

Dædalos-stil. Den græske skulpturstil, der ligger mellem *geometrisk* og *arkaisk* stil (660-620 f.Kr.). Opkaldt efter den legendariske håndværker Dædalos, som grækerne tillagde udførelsen af de første gudestatuer. Stilen kaldes også tidlig arkaisk.

Dødebog. En moderne betegnelse for de *papyri*, indeholdende bønner og besværgelser, som de gamle egyptere gav deres

Kalkstensstatuette af en gudinde i Dædalos-stil. Den stærke egyptiske indflydelse, f.eks. det paryklignende hår og det kretiske sjal er typiske træk.

døde med i graven. De fineste eksempler herpå daterer sig fra det 18. og 19. dynasti (16.-13. århundrede f.Kr.) og er smukt illustrerede.

Dødedans. En allegorisk fremstilling af en procession eller en dans, hvori både levende og døde deltager. Deltagerne er ofte ar-

„Døden og munken“, et træsnit i Hans Holbein den yngres Dødedans, trykt i Lyon 1538.

rangeret i hierarkisk rækkefølge fra paven og nedad; døden repræsenteres af et skelet. Dødedansen blev et populært emne for vægmalerier i senmiddelalderen; det første kendte eksempel fra 1424-25 var i korsgangen ved Les Innocents-kirkegården i Paris. Efter opfindelsen af de grafiske teknikker blev emnet taget op af mange kunstnere, en af de kendteste var Hans Holbein den yngre (1497/98-1543).

Dødsmaske. Afstøbning i gips af et afdødt menneskes ansigt, i modsætning til *livsmaske*.

Egyptisk dødebog fra oldtiden med billeder af livet efter døden. Scenerne er anbragt i rækker over hinanden og ledsages af hieroglyffer.

Dørelementer

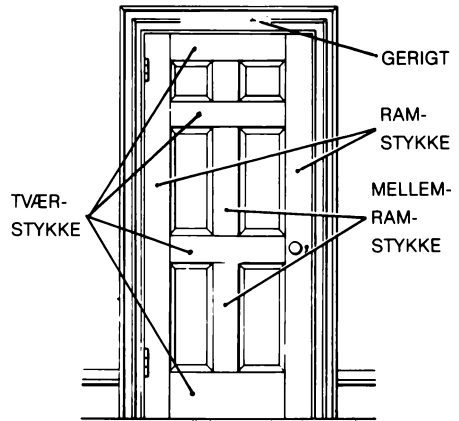
Dørelementer. En dør består af en dørplade eller dørfløj og en ramme, en dørkarm. En revledør er sammensat af planker holdt sammen af tværgående og skrå trælister, såkaldte revler, på den ene side, og eventuelt af jernbeslag. En panel- eller rammedør består af en rammekonstruktion omkring *fyldinger*; denne type opstår i *renæssancen*. **GERIGT.** Profileret liste rundt om døråbningen.

MELLEMRAMSTYKKE. Lodret led mellem to paneler.

RAMSTYKKE. Lodret ydre ramme i en paneldør.

TVÆRSTYKKE. Vandret led i en paneldørs rammekonstruktion.

Dørstykke. Maleri eller relief anbragt over en dør; italiensk: *sopraporta*.

Dør-elementer.

E

Early English. Den tidligste form for engelsk *gotisk* arkitektur, der karakteriseres af spidsbuede vinduer, der er smalle men ikke har vinduesposter. Stilen fremstod med opførelsen af koret på katedralen i Canterbury, påbegyndt 1174, og blev erstattet af *Decorated style* henved et århundrede senere.

Earth Art. Betegnelse i brug fra midten af 1960'erne for at beskrive kunstværker i det fri, eller udstillet i kunstgallerier, der er udført i naturmaterialer som jord, sten, tørv eller sne.

Ebenist. En møbelmager med speciale i

Det indre af katedralen i Rochester opført 1214 med de smalle, tilspidsede vinduer, der er karakteristiske for den gotiske stilretning *Early English*.

„Ecce Homo“ malet af Hieronymus Bosch (1474-1516).

indlagte møbler. Navnet opstod i 1600-tallet, fordi ibenholt (fransk: *ébène*) ofte blev brugt. En ebenist udfører en anden form for arbejde end en egentlig møbelsnedker, hvis funktion også er at skære dele, f.eks. til stole, ud i træ.

Ecce Homo (latin: se denne mand). Et maleri eller en skulptur af Kristus kronet med torne og fremstillet for folket.

Ecclesia (latin: kirke). Den kristne kirke fremstillet i kunsten som en kronet kvindelig figur med korsstav og kalk og undertiden stillet over for Synagoga, ligeledes en kvindelig figur, men med tilbundne øjne og en krone, der glider hende af hovedet. Hun forestiller jødedommen, og begge ses som allegorier på henholdsvis det nye og det gamle testamente.

Echinus

Echinus (latin: skål). 1. Egentlig kelen under *abacus* på et græsk *dorisk kapitæl*. 2. Enhver kel af denne form.

École de Paris (fransk: Pariserskolen). 1. Oprindelig de ikke-franske malere, for det meste *figurative* og *ekspressionistiske* – og ofte jødiske, der slog sig ned i Paris lige før og lige efter første verdenskrig (Soutine er et typisk eksempel). 2. Senere hele den moderne bevægelse inden for malerkunsten, som valgte Paris som sit centrum.

Écorché (fransk: flået). En fremstilling af et menneske eller et dyr, hvis hud er blevet skåret af for at vise, hvordan musklerne er anbragt og fungerer.

Édition (fransk: udgave). Inden for *grafikken* det antal et blad – eller en bog – er udført i inden for én trykgang.

Eftermørkning. Den aftagen i farveintensitet, der finder sted i et oliemaleri, eftersom farven tørrer, eller ved ydre påvirkninger.

Egyptisk hal. En hal med et indre *peristyl*, inspireret af *renæssance*-arkitekten Palladios' studier i den romerske arkitektur-teoretiker Vitruvius. Typen har umiddelbart

Egyptisk hal i engelsk palladiansk stil, Assembly Rooms i York, indrettet i 1731-32 af jarlen af Burlington.

intet at gøre med egyptisk arkitektur og findes stort set kun i engelsk arkitektur i 1700-tallet.

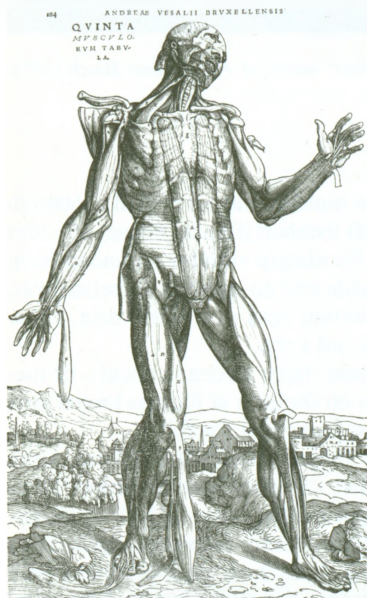
Egyptisk kunst. Betegnelsen dækker, når der er tale om oldtidens kunst, værker skabt i Egypten fra ca. 3500 f.Kr. til ptolomæernes regeringstids ophør i 30 f.Kr. Den egyptiske kultur inddeles i tre riger: det gamle, det mellemste og det nye rige, og disse igen i 31 dynastier før ptolomæernes magttiltrædelse kort før 300 f.Kr.

Egyptisk smag. En dekorationsstil, inspireret af oldtidens egyptiske arkitektur og dekoration og indført af grafikerne og arkitekten Giovanni Battista Piranesi i 1769 og videreført efter Napoleons felttog i Egypten i 1798. Også udbredt i England i begyndelsen af 1800-tallet takket være indflydelse fra Thomas Hope.

Ekfrasis (græsk: beskrivelse). En beskrivelse af et kunstværk, som måske er imaginært, gjort som en retorisk øvelse. To græske skribenter, begge kaldet Philostratos (2.-3. århundrede e.Kr.), fremkom med nogle eksempler, der påvirkede *renæssance*-kunstnere.

Eklektisk. Ordet anvendes om kunstneriske stilarter og angiver, at den pågældende stil eller retning består af elementer fra andre stilarter. Betegnelsen fremkom i den græske filosofi, hvor den blev brugt om filosoffer, der prøvede at tage det bedste fra mange forskellige modsatte skoler.

Ekologisk kunst. Kunst der går ind i en dia-

Ecorché: illustration fra Vesalis' „De Humani Corporis Fabrica“ fra 1547, visende kroppens væsentligste muskler.

log med naturens fysiske kræfter og biologiske processer som i det store og hele har til hensigt at demonstrere, hvordan disse kræfter og processer fungerer. Betegnelsen har været i brug fra omkring 1968.

Eksperimentalskolen. Gruppe af danske kunstnere, dannet 1961 og i 60'erne virksom inden for mange kunstformer, deriblandt *happenings* og film. Eks-skolen, et værksted, trykkeri og udstillingssted har udviklet sig fra den oprindelige sammenlutning.

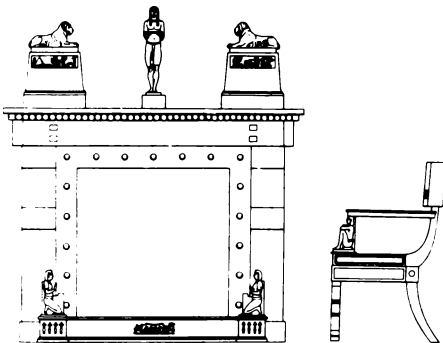
Ekspressionisme. 1. En betegnelse som den tyske kunstkritiker Herwarth Walden, udgiveren af Berlin *avantgarde*-bladet *Der Sturm* (1910-32), satte i omløb for at karakterisere al moderne kunst i modsætning til *impressionismen*. 2. Senere kunst, hvis former ikke fremstår direkte fra naturagttagelse, men fra subjektive reaktioner på virkeligheden. 3. I dag enhver form for kunst, hvori konventionelle ideer om *realisme* og proportioner er blevet væltet omkuld af kunstnerens følelser med dermed følgende forvredne former og farver som resultat.

Elektrum. En naturlig forekommende legering af guld og sølv, som anvendtes i antikken, især i Persien og i Egypten, til værdifulde genstande og af og til mønter.

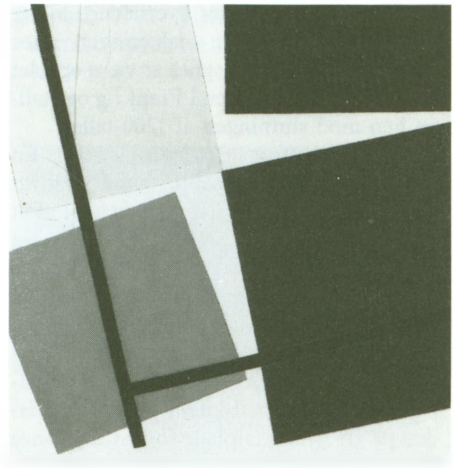
Elementarisme. Retning inden for malerkunsten følgende efter den neo-plasticisme, som hollandske kunstnere fra *De Stijl*-

Ekspressionistisk subjektivitet og laden hånt om konventionel realisme ses i denne plakate med en Pietà af Oskar Kokoschka til en udstilling i Salzburg 1916.

Egyptisk smag: udkast til en kamin og en stol af Thomas Hope i bogen „Household Furniture and Interior Decoration“ fra 1807.

Elementarisme: Theo van Doesburgs maleri „Simultan mod-komposition“ fra 1929-30.

Elevation

gruppen gik ind for. Elementarismen blev introduceret af Theo van Doesburg i et manifest, publiceret af tidsskriftet *De Stijl* i 1926. Former skulle stadigvæk være rektangulære, men hældende planer måtte nu bruges.

Elevation. Engelsk ord for *opstalt*, facade-tegning.

Elizabethansk. Betegnelse for kunst udført i England og Wales i Elizabeth I's regeringstid (1551-1603). Elizabethansk kunst og arkitektur forener en *renaissance* med ret *manieristiske* træk med overleverede *gotiske* og lokale elementer. I Skotland kaldes denne stil for skotsk renaissance.

Émail. Se *emalje*.

Émail brun (fransk: brun emalje). En teknik, der anvendtes til at fremkalde en rig brun farve på metal, især kobber, ved at dække det med hørfrøolie og så brænde det af. Benyttet i middelalderen i forbindelse med *champlevé*-emalje, men *émail brun* er egentlig ikke selv en form for rigtig *emalje*.

Emalje. Farvet glas i pulverform og undertiden blandet med olie, som bindes til en metaloverflade gennem brænding.

BASSE TAILLE (fransk: lav skæring). En teknik, der giver en graderet lys-skyggevirkning. Motivet formes i en plades tykkelse og det dækkes af gennemsigtig emalje. De dele, der er nær overfladen, bliver blege, mens de dybere udskæringer virker mørkere. Teknikken synes at være opstået uafhængigt af hinanden i Frankrig og Italien hen mod slutningen af 1200-tallet.

CAMAIEN, EN (fransk: som en kamé). En form for *grisaille*-emalje, hvor motivet først påføres en plade, der er dækket af et sort eller mørkt lag emalje. Et hvidt lag emalje påføres og motivets omrids skæres igennem til den mørke grund for at opnå en *kamé*-agtig effekt.

CHAMPLEVÉ (fransk: hævet grund). En teknik, der går tilbage til romersk tid eller tidligere, hvor man udskærer riller i overfladen på en tyk metalplade (oftest af bronze eller kobber, men undertiden af guld), udfylder disse med emalje og brænder.

CLOISONNÉ (fransk: inddelt). En teknik fra 500-tallet e.Kr., hvorved forskellige farver

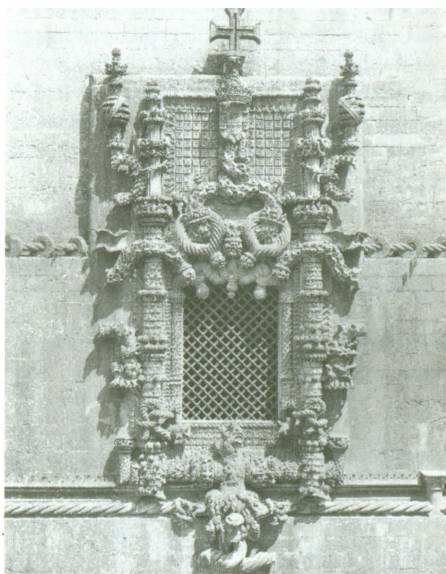
adskilles fra hinanden ved metaltråde fæstnet til pladen.

FILIGRAN-EMALJE. En form for *cloisonné*-emalje opstået i 1200-tallets Venedig. En sølvplade blev dekoreret med et mønster (gerne blomster) i sølvtråd, og alle mellemrum fremkommet herved blev fyldt med emalje. Teknikken udvikledes yderligere i Ungarn i 1400-tallet og blev også anvendt i Østrig, Polen og Rusland.

GRISAILLE. En tidlig form for emalje med *monokrome* farver. Pladen blev helt dækket med mørk emalje, brændt og så dækket med gennemsigtig hvid emalje og brændt igen. Motivet fremkom så gennem flere overmalinger i forskellige toner og i forskellige tykkelser for at skabe en reliefvirkning.

LIMOGES-EMALJE. Se *Limoges*.

MALERI I EMALJE. En form for emalje frembragt gennem en teknik opfundet i 1400-tallet. En plade af kobber, guld eller sølv males med lag af emalje i forskellige farver. Eftersom farverne har forskellige smeltepunkter, påføres de farver, der har høje smeltepunkter først, og genstanden bræn-

Emanuelstil: vindue fra kapitelhuset i Tomar, tegnet af kong Emanuel I ca. 1520 og udhugget som efterligninger af reb og koralformationer.

James Whistlers emblem i form af en sommerfugl.

Emblem over berømmelsen, symboliseret ved pyramider og en flyvende figur med blæseinstrument og en skrivepen. Motivet er udført for at mindes digteren Thomas Howard, jarl af Surrey. Fra Geoffrey Whitney's „A Choice of Emblems“.

des for hver farve for at undgå at disse blander sig.

PLEIN, EN (fransk: til fulde). En teknik, hvorved emalje påføres direkte på en genstands overflade i stedet for på plader, der så påsættes genstanden.

PLIQUE À JOUR (fransk: åben foldning). Emalje, der ikke er påført en baggrund, men holdes mellem celler dannet af metaltråd, så det er gennemsigtigt som et glasmaleri i miniature.

RÉSEILLE SUR VERRÉ, EN (fransk: i et net på glas). En teknik, hvorved indskæringer i blåt eller grønt glas omgives af guld og fyldes med emalje. Når genstanden brændes ved en bestemt temperatur forbinder glas, guld og emalje sig med hinanden. Den blev anvendt i Frankrig ca. 1625-50 især til beholdere for miniaturer.

RONDE BOSSE, EN (fransk: i helt relief). Ugennemsigtig emalje påføres i flere lag og farver direkte på et buet tredimensionalt objekt.

SURREY EMALJE. Emaljearbejde fra 1600-tallet fremkommer ved, at messinggen-

stande som lysestager og sværdhæfter støbes med fordybninger, hvori emalje indføres og brændes.

Emalje-farve. Metallisk pigment blandet med knust glas i en olieagtig masse og påført allerede brændt og glaseret keramik eller glas. Det bindes gennem en ny brænding ved en lavere temperatur end den første. Familie jaune, noire, rose og verte er alle dekorerede med emaljefarver.

Emanuelstil. Den sidste fase af gotikken i Portugal, opkaldt efter kong Emanuel (Manuel) I (1495-1521). Stilens typiske udtryk er i arkitektur-ornamentikken, hvor maritime motiver, reb og koraller, samt organiske former gør sig gældende.

Emblem. 1. Et billede, ofte sammensat, med et bestemt symbolsk indhold. Trykte emblem-samlinger, hver især ledsaget af et motto, var populære i 1500- og 1600-tallet og blev brugt som opslagsbøger af kunstnere. 2. Også en kunstners signatur i form af et mærke.

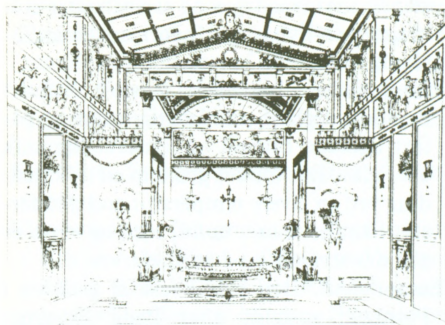
Empaquetage (fransk: indpakning). En kunstform, som sættes i forbindelse med den bulgarske kunstner Christo (født 1935) og som består i at indpakke genstande, nogle af dem store, som f.eks. bygninger. Teknikken er også blevet anvendt i landskabssammenhæng. Christos første indpakkede objekter er fra 1958.

Empati. Den følelsesmæssige forbindelse opstået mellem en beskuer og et kunstværk.

Empaquetage: Christos „Wrapped Coast - Little Bay“, Australien 1969.

Empire

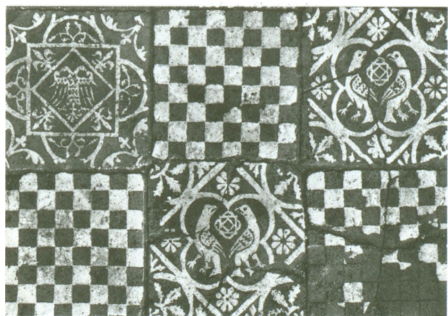
Udkast til et soveværelse i empire-stil af Percier og Fontaine fra 1801.

Empire (fransk: kejserdømme). En fase af *nyklassicismen*, som beherskede Frankrig under Napoleon I's kejserdømme. Stilen forbindes især med den type møbler og interiør-udsmykninger, som Napoleon bestilte til sine residenser, og som i særdeleshed karakteriseres af antikke former og overdådige draperier som forhæng og gardiner. Empirestilen fik indflydelse overalt i Europa, også i Nordamerika.

Emulsion. En blanding af to væsker, hvoraf den ene er fordelt i den anden i form af små dråber. Eksempler omfatter *tempera*, en blanding af fedt- og vandholdige bestanddele, og det lysfølsomme lag indeholdende sølvbromid på fotografiske plader.

Encaustik. En maleteknik, som kendes fra antikken, og som anvender *pigment* blandet med varmt voks som bindemiddel.

Encaustiske kakler. Kakler med indlæg af ler i en anden farve, dækket af glasur og

Encaustiske kakler fra 1200-tals klostret Titchfield Abbey i Hampshire, England.

brændt. Teknikken blev i stor udstrækning anvendt i middelalderen og blev genoptaget af engelske keramikere i Victoria-tiden.

Enceinte (fransk: ringmur). Hovedindhegningen af en borg.

Endetræ. Træ skåret over på tværs af årene, vinkelret på dets gro-retning. Det anvendes til dekorative formål i *marqueterie* og til stokke til *xylografi*.

Enfilade (fransk: på række). Anbringelse af døre lige over for hinanden i en række rum for at give mulighed for et blik gennem dem på én gang.

Entablatur. I *klassisk* arkitektur det øverste parti af en *søjleorden*. Det omfatter *arkitrav*, *frise* og *corniche*.

Entartete Kunst (tysk: degenereret kunst). Nazisternes betegnelse for det meste af den moderne kunst, især *ekspressionismen*. Også navn på en udstilling afholdt 1937 i München af nazistpartiet og indeholdende alle former for *avantgarde* kunst.

Entasis. Den konvekse, meget svage kurvatur på et klassisk søjleskaft. Uden entasis ville en søjle virke som buede den indad på midten. Se *søjle*.

Entrelacs (fransk: slyngninger). Et ornament af sammenslyngede linjer og kurver.

Entresol (fransk: mellem to etager). En halv etage indskudt mellem to etager. Se også *mezzanin*.

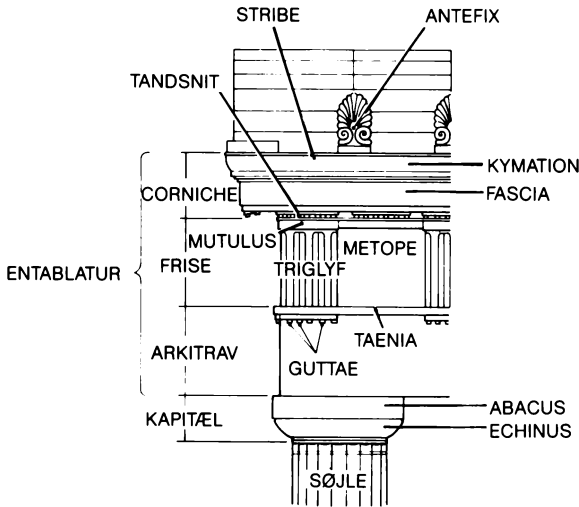
Environment. Betegnelse i brug fra slutningen af 1950'erne for et tredimensionalt kunstværk, ofte af midlertidig karakter, som beskueren kan gå ind i (selv om dette ofte forbydes af udstillingsorganisatorerne). Ed Kienholz har skabt mange værker af denne type.

Epinaos. Synonym for *Opisthodomos*.

Epitafium (afledt af græsk: epitaphion). En mindetavle over en afdød ophængt i en kirke og bærende en indskrift om og eventuelt et portræt af denne.

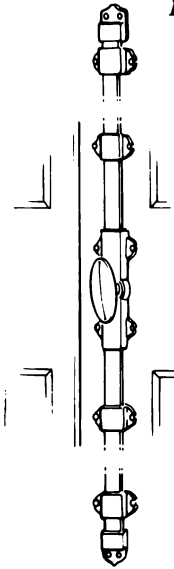
Epitaphion. Et broderet klæde visende Kristi døde legeme og anvendt ved langfredagsceremonierne i den *byzantinske* kirke.

Épreuve d'artiste (fransk: kunstners prøvetryk). 1. Oprindeligt et prøvetryk af et grafisk blad. 2. Nu oftest et første tryk, som kunstneren selv beholder. Det er ikke

Entablatur på dorisk tempel (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

Espagnolette.

nummereret og sælges for en højere pris end den egentlige udgave. Ofte betegnet E.d'A. eller A.P. (artist's proof).

Épreuve sur chine (fransk: prøve på kinesisk (papir)). Prøvetryk på tyndt, men stærkt, glat papir, som også anvendes til bøger, der ønskes små, kompakte og slidstærke, som bibler og salmebøger.

Eremitage (fransk: eremitbolig). Mindre lyst- eller jagtslot, gerne udstyret med en elevator mellem køkken og spisesal, så herskabet kunne indtage måltider alene.

Erot. Se *Amorin*.

Espagnolette. 1. Et dekorativt motiv i franske *rokoko*-møbler, bestående af et kvindehoved på baggrund af en pibekrave. 2. I England en dobbelt slå med et drejeligt håndtag på en dør eller et vindue.

Estampille (fransk: stempel). En fransk betegnelse for et stempel med en møbelsnedkers navn eller mærke, anbragt på møbler udført af medlemmer af det parisiske „Corporation des Menuisiers-Ebénistes“ i perioden 1751-91. Kongelige håndværkere var undtaget denne lavregel.

État. Fransk betegnelse for et grafisk blads tilstand, som nummereres efter hver forandring, trykpladen udsættes for.

Etruskisk kunst. Kunst frembragt af befolkningen i Etrurien, nogenlunde det nu-

værende Toscana, fra 7. til 3. århundrede f.Kr. I den tidlige fase var kunsten påvirket af den arkaiske stil fra det joniske Grækenland; senere optog den tydelige realistiske træk, som den gav i arv til romersk kunst.

Etruskisk kunst: antefix af terracotta i form af silenmaske fra ca. 500 f. Kr. Stilen er påvirket af græsk arkaisk kunst.

Eustyl

Reversen af en græsk dekadrakme fra Syrakus, 425-406 f. Kr., med en ansamling af våben og rustninger i exerguen under firspandet.

Eustyl. Betegnelse afledt af græsk for et smukt *interkolumnium*. Afstanden mellem søjlerne blev udregnet efter søjlernes diameter; og en afstand mellem to søjler på $2\frac{1}{2}$ gange disses diameter regnedes for den smukkeste i antikkens Grækenland. Se *søjle*.

Evangelarium. En liturgisk bog, oftest stor og med talrige *illuminationer*, indeholdende evangelierne, læst under messen.

-exc., -excud., -excudit. Anvendt i forbindelse med et navn på et stykke *grafik* angiver, hvem der har stukket pladen. Kan også anvendes på skulpturer.

Exedra. 1. En halvcirkulær eller rektangulær udbygning, især en der er udstyret med siddemuligheder. 2. En *apsis* der har samme bredde som det rum, den er tilbygget.

Exergue. Et lille felt under motivet på en mønt, medalje eller *gemme*. Dansk betegnelse: afsnit.

Ex-voto. (latin: ud fra en ed). En genstand eller et billede skænket en helligdom som votivgave. Se *votivfigur*.

F

f., fe., fec., fecit (latin: udførte). Anbragt i forbindelse med et navn angiver det, at dette er kunstneren, som har udført værket. På et *stik* angiver det den, der har stukket pladen.

f.f. (latin fieri fecit: lod udføre). En forkortelse anbragt i forbindelse med et navn for at angive den person, der har bestilt et kunstværk. Anvendes især på *stik*.

Façon de Venise (fransk: Venedig-manér). Anvendes om glas, der er i venetiansk stil, men udført af ikke-venetianske glasfabrikker.

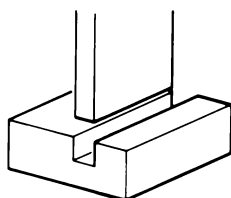
Facsimile. 1. Egentlig en kopi, der er nøjagtig på enhver måde, også hvad angår teknikken. 2. Mere alment en trykt gengivelse af en tegning, et stik eller bogsider, som kun gennem nærmere iagttagelse kan adskilles fra originalen.

Fag. En opdeling af en bygnings indre eller ydre, et murstykke eller et vindue mellem bærende elementer som skillemure, *søjler*, *piller* eller *pilastre*.

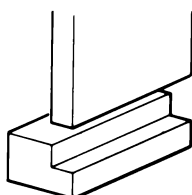
Fajance. Ord afledt af den italienske by Faenza. 1. Enhver lervare med blyglasur. 2. Glaserede glasagtige varer fra oldtidens Egypten (f.eks. *Ushabti*-figurer).

Fals. 1. Retvinklet indsats i kanten af et stykke træ, hvori et andet stykke træ eller en vinduesrude kan indskydes, falses ind. 2. Ombukket kant i metal, f.eks. til at holde en sten i et smykke eller et urglas.

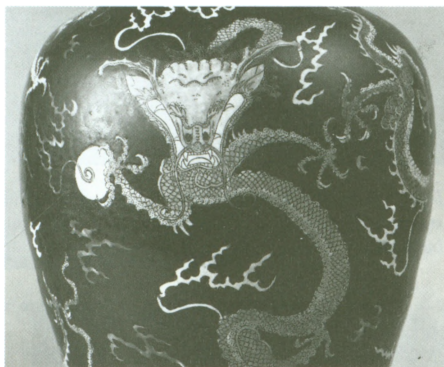
Fals i træ

Fals i vinduessprosse

False.

Famille noire-vase med dekorationer i familie vertefarver af en drage på jagt efter en perle. Den sorte baggrund er dækket af en gennemsigtig grøn emalje. Ch'ing-dynastiet, tidligt 1700-tal.

Falsk bue. Falsk hvælv. Se henholdsvis *bue* og *hvælv*.

Famille jaune, noir, rose, verte (fransk: gul, sort, rosa, grøn familie). Kinesisk porcelæn fra 1600- og 1700-tallet, dekoreret med *emaljefarver* og navngivet efter, hvilken farve der dominerer. Familie verte og familie rose er de mest almindelige. I førstnævnte forbindes en stærk æblegrøn med dekorationer i rustød, gul, purpur og violetblå. Familie rose tilføjer en rosa-rød farve indført i Kina fra Europa.

Fancy picture. Engelsk betegnelse anvendt i 1700-tallet for: 1. Et maleri, som synes at forlade *genremaleriets* realistiske konventioner og nærme sig en fantasiverden. 2. Et portræt, hvori den portrætterede bærer kostume, f.eks. en idealiseret bondebragt.

Fantastisk realisme. Betegnelse for kunstværker, udført af en gruppe østrigske kunstnere, blandt hvilke Erich Brauer, Ernst Fuchs og Rudolph Hausner, som mødtes i 1940'erne. Disse kunstnere kombinerer *surrealismen* med elementer lånt fra

Farvecirkel

Fancy picture: Thomas Gainsboroughs „På vej til markedet“, malet ca. 1770, viser bønder i et stiliseret landskab.

Fantastisk realisme: Ernst Fuchs „Enhjørningens undfangelse“ fra 1951 viser en tydelig påvirkning fra Hieronymus Bosch og Gustave Moreau.

senmiddelalderlig fantastisk kunst og 1800-tallets *akademisme*.

Farvecirkel. Den almindelige måde, hvorpå man anbringer *primærfarverne* (blå, rød og gul), *komplementærfarverne* (orange, grøn og violet) og andre nuancer i en cirkel-form. Således demonstreres deres sammenhæng; komplementærfarver står over for hinanden.

Farvemætning. En farves lysstyrke, det indtryk en f.eks. rød farve giver beskueren ved sin farvekoncentration.

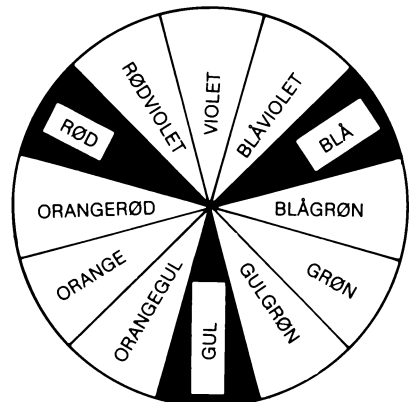
Farvetræsnit. En form for *træsnit* bestående af flere forskellige stokke, hver især beregnet til en bestemt farve og sammenpasset, så motivet fremkommer. Ved trykning indfarves de forskellige blokke, sættes sammen, og trykket tages på én gang. Berømte eksempler på denne teknik er de japanske *ukiyo-e-træsnit*.

Farvætsning. En *ætsning* eller *radering* hvis trykplade indfarves med forskellige farver ved hjælp af små tamponer af gaze, kaldet *à la poupée*, hvorefter aftryk tages.

Fascès (latin: knipper). Et bundt kæppe bundet rundt om en økse. Oprindeligt var fascès et emblem for en romersk konsuls autoritet, og de blev båret af liktore foran ham. Senere blev det et *klassisk* arkitekturelement. Anvendt på bygninger fra den fascistiske periode i Italien.

Fascia. I klassisk arkitektur et fladt, udekoreret bånd i en *arkitrav*.

Fattura (italiensk: udførelse). Den karakteristiske måde, hvorpå en teknik anvendes

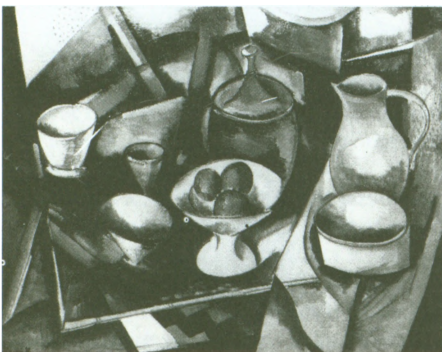

Farvecirkel.

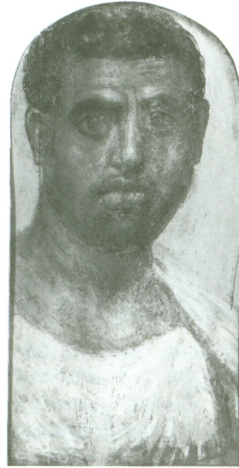

Farvetræsnit: et ukiyo-e tryk af to kabuki-skuespillere fra 1793.

af en bestemt kunstner eller håndværker. **Fauves** (fransk: vilde dyr). Betegnelse skabt af den franske kunstkritiker Louis Vauxelles for at beskrive en gruppe unge malere, som udstillede sammen for første gang på *Salon d'Automne* i Paris 1905. Tilnavnet kom af deres voldsomme, urealistiske far-

Fauvistisk nature morte, malet 1909 af Maurice de Vlaminck.

Fayum-portræt udført i encaustik i 200-tallet f. Kr.

veholdning og dristige, tilsyneladende rå linjeføring. Blandt de oprindelige medlemmer af gruppen var Matisse (oftest anset for lederen), Derain, Marquet og Vlaminck. Betegnelsen blev senere anvendt om kunstnere som Rouault og van Dongen. Skønt fauvisterne skyldte de tidligere *post-impressionister* som Gauguin og van Gogh meget, anses 1905 generelt som tidspunktet for *modernismens* fødsel.

Fauvisme. Se *Fauves*.

Favrile glas. En form for mangefarvet, iridiserende glas opfundet og produceret af amerikaneren Louis Comfort Tiffany (1848-1933). Navnet, som Tiffany skabte, er afledt af et gammelt engelsk ord, *fabrile*, afledt af latin *faber*: håndværker, og han registrerede det som et varemærke i 1894.

Fayum-portrætter. Portræt-malerier fundet over mumiers ansigter i romerske begravelsespladser i Egypten, især i Fayum, en region i Øvre-Egypten. De daterer sig fra første århundrede f. Kr. til 200-tallet e. Kr., og kan være udført i enten *tempera* eller *encaustik*. Portrætterne, der er ligefremme og naturalistiske, synes at være udført, mens de afbildede personer var i live.

Federal style. Engelsk betegnelse for en stil inden for kunsthåndværket i USA under forbundsregeringen 1789 til ca. 1830. Den er påvirket af engelsk og fransk *nyklassicisme*, og blandt navnene på kunsthånd-

Fernis

„La Camargo dansende“, en *fête champêtre* malet ca. 1740 af Nicolas Lancret.

værkerne, som sættes i forbindelse med stilen, hører sølvsmeden Paul Revere.

Fernis. Harpiks opløst i en blanding og anvendt enten som et beskyttende lag, som kan indfarves, eller som et farvemiddel og dermed som en slags maling.

Ferrotypi. Fotografi på en lille plade af for-tinnet jern, frembragt ved at benytte kollo-dium-processen med *våd plade* som giver et positivt, og ikke negativt, billede. Pladerne var billigere og lettere at behandle end glasnegativer eller -positiver, og når teknikken anvendtes til portrætfotografering, kunne kunden få sit billede få minutter efter at det var blevet taget. Processen er opfundet 1853 af franskmændene Adolphe Alexandre Martin. Kaldes på engelsk oftest tintype.

Feston. Et dekorations- eller arkitekturor-nament bestående af en nedhængende *guir-lande* af blomster og/eller frugter.

Fête champêtre (fransk: landlig fest). En type inden for en tidlig 1700-tals *rokoko-genremaleri*, især i Frankrig. Små figurer af enten finere folk eller af skuespillere er an-bragt i parkagtige landskaber. Typen for-bindtes med Antoine Watteau og hans ef-terfølgere Nicolas Lancret og Jean-Bapti-ste Pater.

Fête galante. Samme type maleri som *fête champêtre*, men erotiske undertoner mel-lem figurerne spiller en større rolle.

Fetich. I afrikansk kunst en fremstilling (f.eks. i skulpturel form) af et væsen, som har åndelige kræfter.

Feuille de chou (fransk: kålblad). 1. En de-

koration bestående af overlappende, op-hævede blade på kinesisk eksport-porce-læn. 2. Et 1600-tals *verdure-gobelin* fra Bruxelles med et motiv af store blade.

Fial. Et dekorativt element på en del af en bygning, som f.eks. en *stræbepille*, eller på et møbel. Se *gotisk katedral*.

Fibula. En broche anvendt til at fæstne en tunika ved skuldrene. Findes i flere antik-ke og folkevandrings-kulturer, somme ti-der i form mindende om en moderne sik-kerhedsnål.

Figura serpentinata (italiensk: slangefor-met figur). En fremstilling af menneske-kroppen i en om sin egen akse drejet S-form, et kompositionsprincip der præge-de *manierismens* billedkunst.

Figurativ kunst. Kunst som afbilder gen-stande iagttaget i den synlige verden – også selv om de er gengivet i forandret eller for-vreden form.

Figurkapitæl. Søjlekapitæl med figurlignen-de dekoration, en type der især forekom-mer i *romansk* og *gotisk* arkitektur.

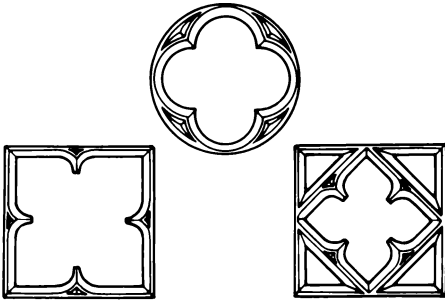
Figurmaleri. Et maleri, der forestiller en menneskelig figur – eller flere.

Fiksativ. En farveløs opløsning, der påføres motiver udført i ikke-holdbare materialer, som kridt, *pastel* eller kul, for at bevare dem mod at smuldre bort.

Filigran. Detaljerede mønstre udført i met-al, ofte guld eller sølv, ved at sammenlod-de meget fine tråde og små bolde. Filigran

Den skotske Kirkoswald-broche i sølv-filigran fra 700- eller 800-tallet.

Firpas.

anvendes for det meste i lille format, undertiden på miniature-genstande, men især på smykker.

Fin de siècle (fransk: århundredslutning).

Betegnelse for en lang række kunstneriske og litterære tendenser i 1890'erne.

Finér. Meget tynde plader af træ, ofte udvalgt på grund af årernes dekorative virkning, anvendt til at beklæde overfladen på møbler udført af grovere og billigere træ. Finér kan også udføres af materialer som elfenben, skildpadde og messing. Se også *Boule-møbler* og *marqueterie*.

Finial. Synonym for *fial*.

Firpas. Et dekorativt motiv bestående af fire ens former, cirkler, blade el. lign., som ofte forekommer i *gotisk* arkitektur.

Fiskebensforbandt. Mursten eller tegl anbragt diagonalt med sammenstødende *skifternes* sten anbragt i hver sin retning. Se *forbandt*.

Fiskeblære. Et i *gotikken* forekommende ornament, som i formen skal ligne en fiskeblære og som bl.a. anvendes i *flamboyant masværk*.

Fladtryk. Grafisk teknik, som f.eks. *litografi*, hvor trykpladen er i ét plan, ikke udskåret som i træsnit (*højtryk*) eller raderet (*dybtryk*).

Flambé. En karmoisinrød glasur, udvundet af kobber og blandet med blåt for at opnå en flammegtig effekt. Udviklet i Kina under Sung-dynastiet (960-1280).

Flamboyant (fransk: flammende). Slutfasen i fransk *gotisk* arkitektur fra ca. 1460 og frem. Karakteristisk er de indviklede flydende linjer, frembragt af vinduernes

sprosser, som får flamme-lignende former. **Flettebånd.** Ornament almindeligt i 1500-tallet, bestående af flettede bånd, der undertiden kan ligne læderremme.

Fleuron. Fransk betegnelse for et ornament i form af en blomst.

Flintglas. 1. En glastype oprindeligt udført i 1600-tallets England af George Ravenscroft, som anvendte engelsk flint til at fremstille kiseljord, grundelementet i glas. 2. Betegnelsen blev senere anvendt om engelsk blyglas, skønt kiseljorden i dette tilfælde er lavet på grundlag af sand.

Floris-stil. Retning inden for *nederlandsk renaissance*, opkaldt efter Cornelis Floris (1514-75), billedhugger og arkitekt i Antwerpen. Den er præget af *manieristiske* træk, gør brug af *grotesker* og omformer antikke motiver; fik en vis udbredelse i Danmark.

Flusmiddel. Inden for metalforarbejdning et middel, som f.eks. boraks, anvendt til at lade loddemetallet flyde lettere, holde overfladen fri for støv og opløse oxider, som måtte forhindre lodning.

Fluxus. Navn taget af en international kunstnerisk bevægelse, grundlagt 1962 for at samle medlemmer af den ekstreme *avantgarde* i Europa og Amerika. Gruppen havde ingen stilistisk identitet, men dens aktiviteter var på mange måder en genoplivelse af *Dada*-ånden.

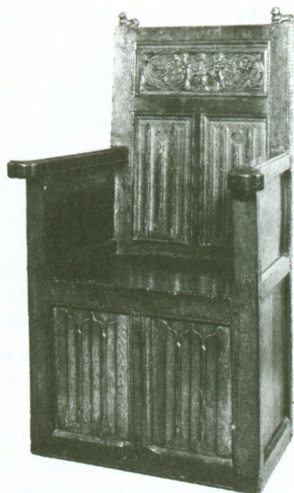
Fokuseringspunkt. Det område i en billedkonstruktion, hvortil øjet naturligt vender tilbage. I figurativ kunst, der anvender *linearperspektiv*, er det for det meste, men ikke altid, *forsvindingspunktet*.

Foldeværk. Udskåret ornament i stor udstrækning anvendt fra 1400-tallet og op i 1500-tallet til dekoration af paneler og møbler. Navnet er opstået, fordi udskæringerne ligner en løst foldet stofserviet.

Folio. 1. En bog bestående af ark foldet én gang for at få fire sider eller to blade. 2. Løseligt enhver stor bog.

Folkekunst. Kunst og -håndværk af usofistikeret karakter og formodentlig med rødder i almindelige menneskers kollektive bevidsthed. Ideen om folkekunst er klart fra 1800-tallet. I dag indebærer den et gran nostalgisk for det præ-industrielle samfund.

Folkevandringsstil

Foldeværk på en 1500-tals engelsk armstol.

Folkevandringsstil. Kunst skabt af de germanske stammer, der i folkevandringstiden (300-tallet til 800-tallet) kom vidt omkring i Europa og nåede så langt som til Spanien og Nordafrika. Deres frembringelser består for det meste i smykker og andre personlige brugsting, dekoreret med enkle mønstre. Hertil hører *langobardisk* og *visigotisk* kunst.

Folly (engelsk: dårskab). I engelsk arkitektur en bygning uden egentlig funktion og anbragt i en park, en mode der opstod blandt velhavende og excentriske herremænd i 1700-tallet.

Fondamenta. Italiensk for kaj.

Fontainebleau-skolen. En gruppe af italienske, franske og flamske kunstnere, der arbejdede for det franske Valois-hof på slottet Fontainebleau fra ca. 1530 til ca. 1560 i en stil afledt af florentinsk og norditaliensk *manierisme* og indeholdende både spøgefulde og erotiske elementer. Kunsthistorikere regner også med en mindre inspireret, anden Fontainebleau-skole, opstået efter det brud religionskrigene fremkaldte og anvendt til kongelige residenser i Henrik IVs regeringstid (1589-1610). Rosso Fiorentino, Primaticcio og Niccolo dell'Abbate er lederne af den første skole; Ambroise Dubois og Toussaint Dubreuil er fremtrædende kunstnere i den anden.

Forbandt. Forbandt er det system hvorefter mursten anbringes. Mursten anbragt på langs kaldes løbere, anbragt på tværs bindere. Et lag mursten i et vandret forløb kaldes et skifte, mellemrummene mellem stenene for fuger; de lodrette er stødfuger, de vandrette langfuger. I to på hinanden følgende skifter må stødfuger ikke ligge i forlængelse af hinanden. Ud fra hvad skifterne i et forbandt består af, har man navngivet forskellige former for murværk.

BLOKFORBANDT: hvert skifte består af samme type sten, ét lag med løbere følges af ét med bindere. Løberne i hvert andet skifte ligger lige over hinanden.

KRYDSFORBANDT: som blokforbandt, men løbere i hvert andet skifte ligger forskudt i forhold til hinanden.

LØBERFORBANDT: hvert skifte består af løbere.

MUNKEFORBANDT: i hvert skifte er rækkefølgen to løbere og en binder. I en variant kaldet polsk, flamsk eller gotisk er den skiftevis en løber og en binder. Munkeforbandt er almindeligt i ældre murstensarkitektur.

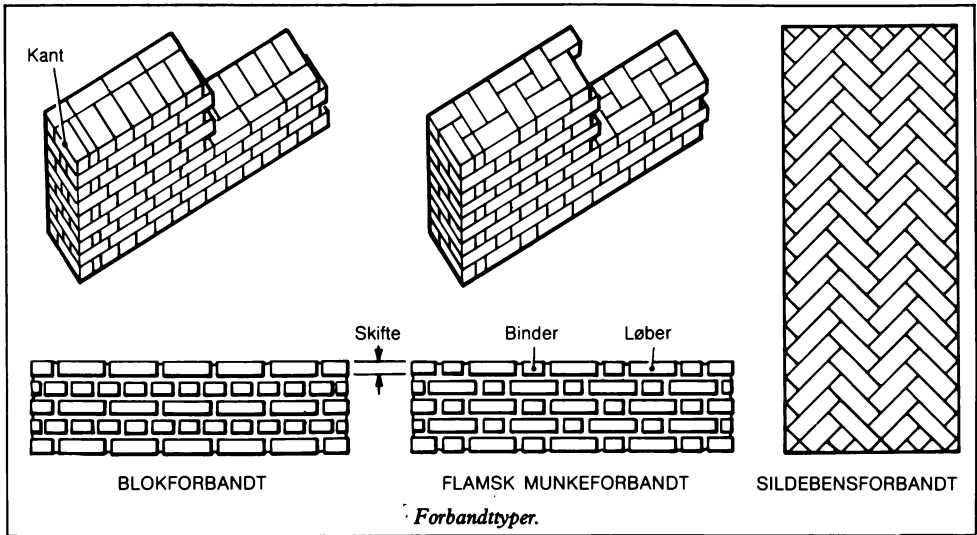
SAVTANDSFORBANDT-SAVSNIT: et skifte med skråtstillede sten med hjørnerne udad.

SILDEBENSFORBANDT: sten anbragt i mønster i zig-zag og ikke i vandrette skifter.

Forfalskning. Et kunstværk udført for at bedrage. Det kan være en kopi efter et eks-

Fontainebleau-skolen: „Timernes dans“, udkast af Francesco Primaticcio (1504-70) til loftet i Galerie d'Ulysse, Fontainebleau.

isterende kunstværk, en *pastiche* af en bestemt kunstners stil eller efter en bestemt tid eller et ægte værk, forandret og omarbejdet så meget, at det har mistet sin oprindelige karakter.

Forglødning. Den første brænding af f.eks. keramik eller glas.

Forkortning. Teknikken at afbilde en genstand set i en vinkel i forhold til billedplanet ved hjælp af perspektiviske kneb (f.eks. ved at gøre den smallere og lysere

Andrea Mantegnas „Døde Kristus“ fra det sene 1400-tal viser figuren i stærk forkortning og dermed følgende forvrængning af kroppens proportioner.

eftersom den går indad). Iagttagerens øje rekonstruerer automatisk genstanden i dens rette proportioner.

Forkrøpning. *Profilliste* eller *gesims* ført ubrudt uden om et fremspringende bygnings- eller møbelement.

Formalisme. Kunst – og kunstkritik – som lægger vægt på formanlyse og på brugen af formale elementer mere end på indhold. Ofte anvendt nedsættende af kommunistiske kritikere, som betragtede formalismen som det modsatte af *socialrealismen*.

Forsiret liste. Se *gesims*.

Forskalning. Form af træ eller metal, hvori beton hældes for at hærde. En rå træoverflade på forskalningen efterlader aftryk af træårer i betonen.

Forsvindingspunkt. I *perspektiv* det punkt, hvori en række linjer, der i virkeligheden er parallelle, synes at samle sig.

Forum. En åben offentlig plads, især i det antikke Rom, omgivet af templer og offentlige bygninger. Forum anvendes som samlingssted for politiske diskussioner og som marked.

Foxing. Brune pletter på papir fremkommet på grund af fugt.

Fraktur. En tidlig form for *skrifttype*, der også kaldes gotisk, efterlignende håndskrifter fra 1100-tallet. Karakteristisk er de brede strøg, sammenpressede former og

Freske

udeladelser af kurver. Udviklede sig til den gotiske skrifttype, der var i brug i Tyskland og Østrig omtrent til efter anden verdenskrig.

Freske. Fresco (italiensk: frisk). Egentlig fresco (buon affresco i modsætning til fresco secco) er maleri udført med mineralske og jordfarver på våd kalk. (Vegetabiliske pigmenter kan ikke bruges, da de angribes af kalken). Pigmenterne holdes sammen af vand og forener sig med kalken, idet de tørrer. Grunden er en væg med et granuleret første lag, hvorpå lægges et lag kalk eller gips (arricciato) til fortegningen i kridt eller kul – en *sinopia*. Der påføres nu kun så meget vådt kalk eller gips (intonaco), som man forventer at bemale og følgende rettelser må foretages i fresco *secco*.

Frie Udstilling, den. Dansk kunstnersammenslutning fra 1891, omfattende bl.a. J. F. Willumsen, Vilhelm Hammershøi og Johan Rohde, som alle stod i opposition til den officielle *Charlottenborg*-udstilling. Den Frie præsenterede *symbolismen* i Danmark og har frem til vor tid været tilholdssted for en række af landets betydeligste kunstnere.

Frise. 1. I den klassiske arkitektur den del af *entablaturen*, der ligger mellem *arkitraven* og *cornichen*, og som undertiden kan bære en reliefudsmykning. 2. I videre betydning et relief eller et maleri, der anvendes i en dekorativ sammenhæng og har et aflangt format. 3. I et interiør den del af væggen der ligger mellem panelerne og loftet.

Fritte. Masse der består af stoffer som kalk, soda, gips, sand m.m. og intet eller meget

Detalje af Parthenon-frisen fra 400-tallet f. Kr.

Et frokoststykke malet 1613 af Floris van Dyck.

lidt kaolin, hvoraf der fremstilles såkaldt blødt *porcelæn*. Se *pâte tendre*.

Frokoststykke. Et *stilleben* der afbilder forskellige former for mad og drikke, ofte opkoblet i en vis uorden. Betegnelsen begrænses gerne til hollandske malerier af denne type, især fra Haarlem-skolen.

Frontalitet. Udtryk skabt af den danske kunsthistoriker Julius Lange for at beskrive en læggen vægt på det lige forfra sete i et maleri eller en skulptur uden at perspektivet behøver at spille en rolle.

Frontispice. 1. En illustration foran, ofte overfor, en bogs titelblad. 2. En bygnings indgangsparti eller hele facade. 3. Et gavlparti over en facadedel, f.eks. en *midtrisalit*, eller i mindre format over døre og vinduer.

Fronton. Det trekantede gavlfelt på et *klassisk tempel*. Se også *frontispice* 3.

Frottage (fransk: gnidning). Den teknik, der anvendes for at gengive en bestemt overflade eller et reliefmotiv ved at anbringe et stykke papir over det og udføre en afgnidning ved hjælp af en farvestift eller en blyant. Teknikken anvendtes i høj grad af *surrealisterne*, især af Max Ernst.

Funk art. I USA blev adjektivet funky (egentlig: stinkende) anvendt om visse kunstværker skabt i og omkring San Francisco i de sene 1950'ere. Senere bruges funk art om værker, der er en blanding af maleri og skulptur, med vilje i en dårlig smag og med bizarre materialesammensætninger. Indholdet er ofte pornografisk eller skatologisk som i Ed Kienholz' arbejder.

Funkis. Skandinavisk betegnelse, nu lidt nedsættende, for *funktionalismen*, eller ret-

Funk art: detalje af Ed Kienholz' environmentale assemblage „Back Seat Dodge“ fra 1964.

tere for retningens mindre heldige resultater.

Funktionalisme. 1. I den almene betydning teorien, at formen følger funktionen, sådan som den amerikanske arkitekt Louis Sullivan sagde i slutningen af 1800-tallet. De empiriske filosoffer i 1700-tallet har foregrebet disse tanker. Kun genstande, som fungerer godt og anvender materialer på økonomisk vis, bør slippes indenfor i

Futurisme: Carlo Carrà's „Rød rytter“ fra 1913 gør brug af samtidighed i på hinanden følgende bevægelser for at opnå et indtryk af fart.

hjemlige omgivelser. 2. En stilretning inden for arkitektur og kunsthåndværk i 1920'erne og 30'erne, der gik ind for de netop nævnte regler. Le Corbusier og Mies van der Rohe hører til retningens betydeligste arkitekter.

Fusk. Dagligdags udtryk for de biprodukter, glasmagere udfører i deres pauser af restmateriale. Fusk omfatter glas-spadse-restokke, - modelskibe og - dyr.

Fusuma. En skydedør i et japansk hus enten bestående af en træramme med udsændt papir eller helt af træ.

Futurisme. En kunstretning grundlagt 1909 af den italienske forfatter Filippo Tommaso Marinetti. Den var oprindeligt helt og holdent litterær og havde til hensigt at nedbryde grammatikalske regler, syntaks og logik ved at lovprise de oplevelser og lyde, der var forbundet med fremtidens teknologiske verden. Museumskunst var gammeldags, og krigens komme blev hilst velkommen. I de futuristiske malerier og skulpturer af Giacomo Balla, Umberto Boccioni og andre blev der lagt vægt på at give et indtryk af fart, på simultanitet (samtidigthed) og på skildringen af planer. Futurismen blev publiceret på professionel vis gennem en række manifeste og gennem offentlige forestillinger, der æggede tilskuerne til raseri. Den påvirkede *Dada*, *suprematisme* og *vorticisme*.

Fylding. Plade anbragt mellem rammestykker i døre og paneler.

Fynboerne. Betegnelse for en gruppe malere født på Fyn, hvor de også i stor udstrækning arbejdede. Den gjorde sig gældende fra 1890'erne med malere som Fritz Syberg, Peter Hansen og Johs. Larsen. Fynboernes kunst er præget af en vis *realisme*, men deres kolorit var inspireret af *impressionismen*.

Fønikisk kunst. Kunst fra det fønikiske kystområde i Syrien og i kolonierne rundt om Middelhavet i perioden ca. 1200-300 f.Kr.

G

Gadekunst. Betegnelse fra 1970'erne for: 1.

Performance art udført i gadebilledet, uden scenografi og ofte med et politisk indhold.

2. Ukommercielle plakater og malerier (*graffiti*) på mure og plankeværker, af indhold ofte med referencer til det lokale bysamfund.

Galleri. 1. I kirke-arkitekturen den øvre etage over et sideskib med åbninger ind til selve kirkerummet. Åbningerne kan være udformet som *triforier*. 2. Et langt smalt rum, anvendt til lege eller rekreative formål i et stort hus, især i engelske landsteder. 3. Et sted, hvor malerier og andre kunstgenstande er udstillet. 4. Den øverste etage i et teater. 5. En gang med åbninger til den fri luft, en *arkade* eller *loggia*. 6. En gang langs med og med åbninger ind til et større rum i en bygnings indre.

Galvanisering. En proces, som George Elkington tog patent på i 1840, som gør det muligt gennem elektrolyse at beklæde et stykke metal, f.eks. nikkell, med et tyndt lag sølv.

Galvanoplastik. En reproduktion i metal udført i en form ved brug af både elektrolyse og pletteringskar i stedet for mere traditionelle former for støbning. Metoden tillader en yderst nøjagtig gengivelse af små detaljer. Den er opfundet i midten af 1830'erne og blev udviklet i 1840'erne. Se også *galvanisering*.

Gargoil. Fransk betegnelse for en vandspyer, oftest af sten, men også af bly, der springer langt frem for at få regnvandet væk fra en mur. I sten kan de være udhugget som uhyrer og fantasifigurer.

Garniture de cheminée (fransk: kaminopstilling). Genstande til udsmykning af en kaminhylde, for det meste et sæt på fem vaser. Almindeligt i 1600-tallets kinesiske porcelæn.

Garzone. Italiensk form for læredreng, især en, der er elev i en italiensk kunstners *ate-*

Gotisk, i sten udhugget gargoil fra Notre-Dame katedralen i Senlis, Frankrig.

lier under renæssancen og barokken.

Gavl. Den øverste del af en husmur omgivet af skrå tagflader.

Gazebo (latin: jeg vil kikke). Synonym for *belvedere*.

Geison. Se *kransgesims*.

Gelatine-aftryk. Fotografisk aftryk på papir, der er dækket af gelatine iblandet lysfølsomme salte.

Gemme. Lille udskåret smykkeskrin af halvædelstene eller glas; kendt fra antikken til i dag.

Genius (latin: skytsånd). I billedkunsten en personifikation af et sted eller et begreb, oftest i skikkelse af bevinget, nøgen dreng.

Genre (fransk: slags, art). 1. Generelt en form for maleri bestemt efter indholdet: *stilleben*, landskab, portræt, *historiemaleri*.

2. Specielt kunst, der fremstiller scener fra dagligdagen. Genremalerier var fremherskende i 1600-tallets Holland og igen i forbindelse med 1800-tallets interesse for almuen liv over hele Europa.

Geodesic dome. En letvægts-kuppel bestående af et net af korte, sammensatte led, der opdeler overfladen i facetter, der hver især støtter hinanden. Denne konstruktionsmetode blev opfundet og navngivet af

den amerikanske ingeniør Buckminster Fuller (1895-1983). Illustration, se under *kuppel*.

Geometrisk kunst. Græsk kunst fra ca. 1100- ca. 660 f.Kr. Keramikken er dækket af et net af fine geometriske mønstre.

Georgian. Engelsk betegnelse for arkitektur og kunsthåndværk under George I, II, III og IV (1714-1830). Perioden er ikke stilistisk en enhed, men omfatter *barokke*, *rokoko*-lignende og *nyklassicistiske* træk. Se også *Regency*.

Gericht. Se *dørelementer*.

Gesamtkunstwerk (tysk: totalt kunstværk). Ideen om en fuldstændig forening af flere kunstformer: maleri, ord, drama, poesi og musik, på en måde så en enkelt ikke dominerer. Tanken blev oprindeligt fremsat af Richard Wagner (1813-83) i forbindelse med hans musikdramaer.

Gesims. Profileret bygningsdel, der adskiller og danner overgang mellem to bygningsdele, f.eks. mur og tag, eller i et interiør væg og loft. En hovedgesims afslutter en facade lige under taget. Se også *corniche* og *profiliste*.

Gesso (italiensk: gips). Bruges især om den

„Kvinde ved sit toilette“, malet ca. 1660 af Gerard Terborch, er et typisk hollandsk genre-billede fra 1600-tallet.

Tidlig geometrisk oinochoe i gigantformat fra ca. 750 f. Kr. med typisk ornamentik. En miniature-vinkrukke udgør lågets knop.

hvide gipsblandede grund, tempera-malerier blev udført på, eller om underlaget for forgyldning på rammer og møbler.

Gestalt (tysk: skikkelse, form). En betegnelse den moderne kunstkritik har overtaget fra psykologien. Gestaltpsykologien mener, at delene bestemmer helheden, og at alle erfaringer, også æstetiske oplevelser, er relaterede til visse grundstrukturer, som ikke kan underinddeles. Gestaltkritikken er imod den følelsesmæssige oplevelse af kunst og mener, at vi ikke selv projicerer æstetiske og emotionelle kvaliteter på et kunstværk, men finder dem dér, ventende på os. Forsvarere for *minimal art* hævder, at beskueren vil finde en „god Gestalt“ i de fleste primærformer.

Ghat. I Indien en stor landingsplads med trin ved en flodbred.

Gilde. I middelalderen en sammenslutning af kunstnere, håndværkere eller handlende, organiseret efter strengt hierarkiske regler. Et medlem begyndte som læredreng, blev svend og til sidst mester. Kun i det sidste tilfælde kunne han frit udøve sit håndværk, så længe han rettede sig efter

Ghat ved bredden af floden Ganges i Benares.

sit gildes love. I slutningen af 1800-tallet forsøgte man at genopvække denne tradition inden for *Arts and Crafts Movement* i England, f.eks. i C. R. Ashbees Guild of Handicraft fra 1888.

Gips. Calciumsulfat i pulverform der blandes med vand og hærdner i tør tilstand. Det anvendes til *stuk* og afstøbninger af skulpturer.

Girandole (fransk: fyrværkerihjul). En kandelaber eller en væglampe, for det meste med en spejlplade.

Gisant (fransk: liggende). En fremstilling på en grav af den afdøde liggende, som om vedkommende sov fuldt påklædt. I visse tilfælde er afdøde dog fremstillet som et lig, især i franske *renaissance*-gravmæler.

Gjordbue. En bue, afgrænsende to hvælve og anbragt på tværs af længdeaksen, f.eks. en kirkes *skib*.

Glas. En hård, skør, ikke-krystallinsk substans, skabt ved at blande kisel med alkali, som potaske eller soda. Brugen af glas går tilbage til ca. 3500-3000 f.Kr., da det blev anvendt i Mesopotamien som glasur. Glasperler kendes fra 2. årtusinde i Egypten, mens genstande af glas, som små kar og flasker, fremstilledes fra ca. 1500 til ca. 1200 og igen fra ca. 800 til 1. århundrede f.Kr. i Egypten, Mesopotamien og de østlige middelhavslande. Disse tidlige glas kunne udføres på to måder: enten ved at trække smeltede glastråde uden om en kerne, oprindelig af mudder og strå, senere af

ler, som derpå fjernedes, eller ved at dyppe en kerne i smeltet glas gang på gang for at opnå den ønskede tykkelse. Denne teknik gled ud, da kunsten at blæse glas med en glaspipe blev opfundet i 1. århundrede f.Kr. Glas kan blæses i en form, men fremstilles oftest ved rulning på en plade under blæsningen. Presning af glas i forme til fremstilling af billige brugsting opstod i Amerika i 1820'erne, og spredte sig herfra verden over. Glasproduktionen var stor i Romerriget, senere var Venezia, Böhmen og Tyskland vigtige producenter. Fra 1700-tallet og frem spiller også Sverige og Norge en rolle på glasfremstillingens område.

Glassyge skyldes en kemisk forbindelse mellem luftens kulsyre og glas, når indholdet heri af soda eller potaske er for højt i forhold til kiseluremængden.

Glasgow School. En betegnelse der forvirrende nok bruges om to forskellige grupper skotske kunstnere i årene omkring 1900. 1. En gruppe malere, der var påvirket af den franske *impressionisme*, og som omfattede William Yorke Macgregor, John Lavery og David Cameron. 2. Gruppen, der under arkitekten Charles Rennie Mackintosh's ledelse skabte en speciel skotsk form for *art nouveau*.

Glasmaleri. Farvet vinduesglas, hvorpå yderligere kan males detaljer, sat sammen så et motiv opstår, en slags glasmosaik.

Glasur. I keramikken et glasagtigt lag, der dels skal gøre varen uigennemtrængelig for vand dels tjene som dekoration.

Gliedermann (tysk: lemmemand). En *leddukke* af træ, som en kunstner kan anbringe i forskellige stillinger og hænge draperier på som model for stillingsmotiver. Anvendes i mangel af levende model – eller for at spare en langvarig ståen model.

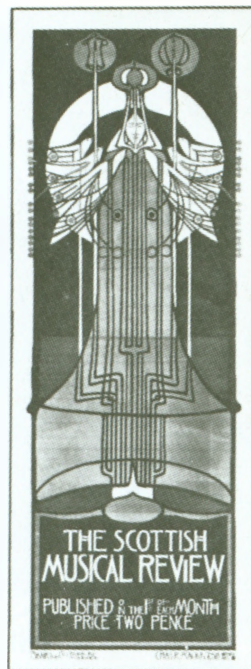
Glorie. I billedkunsten en rund ring omkring en hellig persons hoved, et symbol på det lys, denne udsåler.

Glyptik. Betegnelse afledt af det græske ord for udskåret og som betyder, hvad der har med udskårne genstande som *relieffer* og *gemmer* at gøre.

Glyptotek. 1. Samling af gemmer. 2. Skulptursamling, i dag især en samling af antikke statuer.

Glasgow School: et impressionistisk påvirket portræt, malet af John Lavery (1856-1941) og forestillende hustruen Hazel.

Glasgow School 2: Charles Rennie Mackintoshs art nouveau-plakat fra 1896 for et musiktidsskrift.

Gobelin. 1. Oprindeligt en vævning, et vægtæppe, udført på fabrikken Les Gobelins i Paris. Navnet stammede fra en væverfamilie, som Ludvig 14.s minister Colbert etablerede som kongelig hofleverandør i en bygning i Paris, og dens storhedstid varede op til den franske revolution. Den var specialist i *haute lisse*-vævning og udførte en uendelig række vægtæpper først i *klassisk-barok* stil efter udkast af hofmaleren Charles Le Brun, senere i *rokoko*-stil efter François Bouchers kartoner. 2. Den på dansk mest benyttede betegnelse for vævede billedtæpper til ophængning på vægge, også for tæpper fra andre fabrikker end les Gobelins.

Gode hyrde. En fremstilling af Kristus som en hyrde, der bærer et får på sine skuldre som en illustration af lignelsen om den gode hyrde (Johannes 10,11). Et ikonografisk vigtigt motiv i tidlig kristen kunst.

Gopuran. Den kunstfærdige port med

fremskudte tårne, som er karakteristisk for hindu-templer i det sydlige Indien.

Gorgoneion. I klassisk arkitektur og i kunsthåndværket et dekorativt motiv, der forestiller uhyret Gorgons afhuggede hoved. Oprindeligt var dets funktion at afværge mod ondskab.

Gothic Revival. Engelsk betegnelse for den genopvakte interesse for *gotisk* arkitektur, som satte sine spor i England og senere i USA fra midten af 1700-tallet til op i 1800-tallet. Stilens første eksempler er legende, næsten ironiske som forfatteren og politiker Horace Walpoles villa Strawberry Hill nær Twickenham uden for London og hænger sammen med fremkomsten af den engelske *romantiske have*. Fra omkring 1800 blev den gotiske stil taget mere alvorligt og blev anvendt til både kirker, offentlige og private bygninger.

Gotik. En betegnelse, der nu bruges til at beskrive en middelalderlig stil inden for

Gotisk katedral

Gothic Revival: trappen i Manchester Town Hall, opført 1867-77 af Alfred Waterhouse. Detaljerne er gotiske, mens det konstruktive princip er tidssvarende.

Gotik: Kapitelhuset i Westminster Abbey, London, fra 1245-53 har spidsbuer og ribbehvælv. Under vinduerne ses blændarkader.

kunst og arkitektur, hvis første værker fremkom endnu i den romanske periode i midten af 1100-tallet, og som varede til begyndelsen af renaissanceen først i 1400-tallet. I Nordeuropa varede gotikken dog ind i 1500-tallet. Især anvendes betegnelsen gotik om arkitektur, der gør brug af spidse buer, ribbehvælv, stræbebuer m.m. Ordet blev skabt af renaissance-arkitekter for at beskrive deres umiddelbare forgængere som „gotere“ eller barbarer.

Gotisk katedral. Se illustrationen.

Gouache. Maleteknik med en slags uigennemsigtige vandfarver. Pigmenterne har et gummibindemiddel og fyldstoffet er altid en eller anden form for uigennemsigtig hvid, f.eks. ler eller baryt, hvilket giver en typisk „kridtet“ virkning selv til mørke farver. Synonym: plakatarve.

Graffito. Flertal: graffiti. Ord og tegninger kradset eller malet, eventuelt med spraydåse, på vægge, transportmidler eller i anden offentlig sammenhæng.

Grafik. Et kunstnerisk udtryksmiddel, der gør brug af linjer, tegn eller bogstaver på papir. Det omfatter alt fra tegninger, forskellige former for tryk som kobberstik, raderinger, træsnit osv. samt typografi.

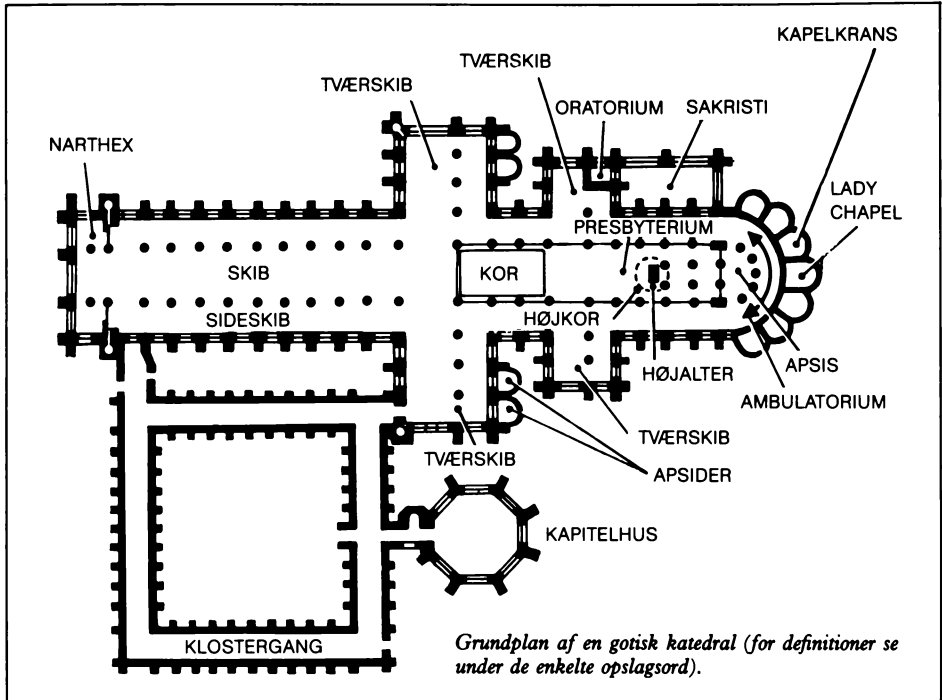
Grand feu (fransk: stor ild). Anvendt om porcelæn angiver udtrykket, at dette er blevet brændt ved temperaturer mellem 1100° og 1450° celsius.

Granulering. Små guldkorn pålodnet en guldoverflade som udsmykning, enten anbragt tæt sammen eller i omridslinjer. Teknikken har været kendt fra det 3. årtusinde f.Kr. og blev især brugt af *etruskerne*. Der findes flere metoder fra nyere tid til at opnå samme effekt.

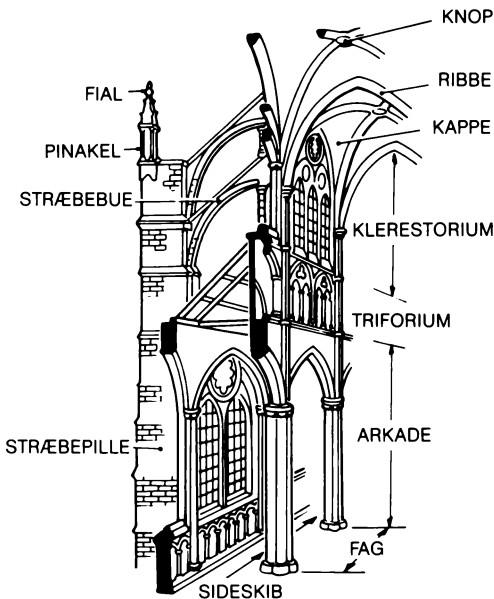
Grat. 1. Inden for arkitekturen en bygningsstens kant eller den kant der opstår, når to *hvælv* krydser hinanden, samt to tagfladers skæringslinje. 2. Støbningsrester på jern. 3. De ophøjede linjer, der fremkommer på en gipsafstøbning taget i form, bestående af flere dele. 4. Fure i et stykke forarbejdet træ. 5. Kant opstået ved *gravering* af en grafisk metalplade, f.eks. i en *koldnålsradering*.

Grathvælv. Se *hvælv*.

Gravering. Det at indridse et motiv i sten

Grundplan af en gotisk katedral (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

Snit af en gotisk katedral (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

eller metal med et skarpt instrument. Gravvør er håndværkeren specialiseret i denne teknik.

Gravstik. Et værktøj til *gravning* bestående af en kort stålklunge endende i diamantformet spids og et afrundet træhåndtag.

Gravure. 1. Betegnelse for indgraverede dekorationer på metal og i glas. 2. Fransk betegnelse for *kobberstik*.

Greek Revival. Arkitekturstil i England og USA opstået efter at kendskabet til Grækenland blev mere udbredt efter midten af 1700-tallet. Svarer til træk i europæisk *nyklassicisme* og *empire*. Et vigtigt år er 1762, da de engelske arkitekter James Stuart og Nicholas Revett publicerede bogen „Antiquities of Athens“. Stilen fortsatte i England til ca. 1840 og længere i USA.

Grisaille. Et maleri i grå eller brune *monokrome* toner. Kan have højlys i hvidt eller guld. Se også *emalje*.

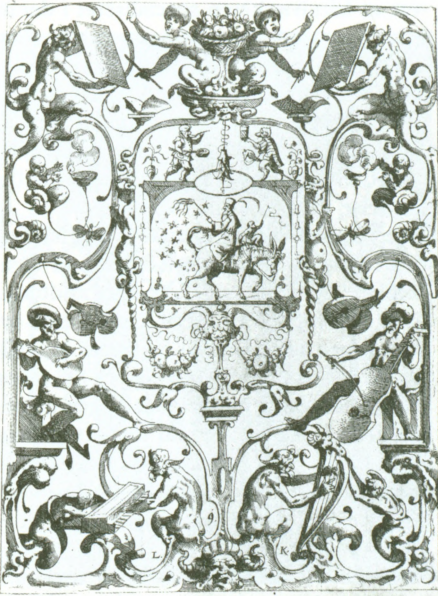
Groteske. Et ornament skabt af *renæssansens* arkitekter og kunstnere på grundlag af antikke romerske udsmykninger. Da disse ofte blev opdaget i underjordiske ruiner,

Groupe de Recherche d'Art Visuel

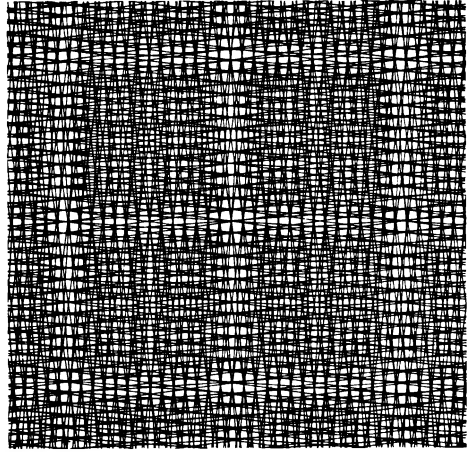

Greek Revival: Indgangspartiet, propylæum til Chester Castle, England, opført 1788-1822 af Thomas Harrison. Ved at anvende Stuart og Revetts gengivelser af Athens Akropolis er arkitekten kommet frem til en korrekt udgave af den doriske orden.

såkaldte grotter, opstod navnet groteske. Ornamentet består af planteslyng, der løseligt forbinder motiver, ofte omfattende menneskelige figurer, dyr, fugle og fantasivæsener. Små malede scener, medaljoner eller reliefefterligninger kan indgå i decorationen.

Grotesker fra Lukas Kilians „Neues Gradseco Buchlein“, trykt 1607.

„I Copy“ fra 1959 af François Morellet, et medlem af Groupe de Recherche d'Art Visuel.

Groupe de Recherche d'Art Visuel (fransk: gruppe for forskning af billedkunst). En kunstnergruppe, forkortet GRAV, grundlagt i Paris 1960. Dens indstilling til kunst var halv-videnskabelig og den koncentrede sig om farvekvantiteter, lys og bevægelse. Gruppen skyldte *konstruktivismen* en hel del og bidrog til udvikling af *kinetisk kunst*. Blandt kunstnere tilknyttet gruppen var Julio Le Parc, François Morellet, Francisco Sobrino og Joël Stein.

Grund. Inden for maleriet den overflade, der enten med et lag gips eller en undermaling er blevet præpareret til at blive malet på. En absorberende grund er et lag, der ikke indeholder olie og derfor suger olien i farverne til sig. Herved tørrer farverne hurtigt og bliver matte.

Grundning. Et materiale, ofte en neutral farve, som påføres et lærred eller en træplade til beskyttelse; inden det endelige maleri udføres.

Grundplan. 1. Den horisontale anbringelse af en bygnings forskellige dele i et plan. 2. En tegning eller et diagram af dette plan set fra oven.

Gruppeportræt. I malerkunsten en portrætmæssig fremstilling af flere personer forsamlet i et rum eller landskab. Se også *konversationsstykke*.

Græsk kors. Et kors hvis vandrette og lodrette arme er lige lange.

Græsk kunst. Betegnelsen dækker, når der er tale om antik kunst, værker frembragt fra den *geometriske stils* opståen ca. 1100 f.Kr. til afslutningen af *hellenistisk stil* omkring vor tidsregnings begyndelse.

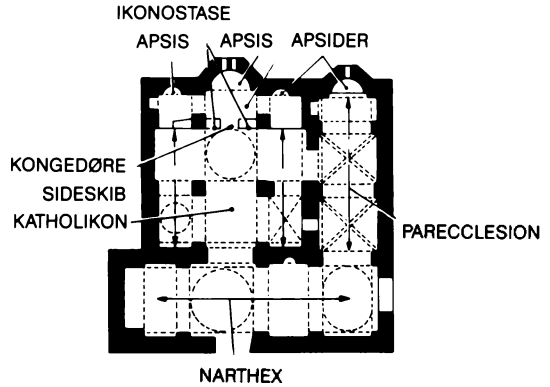
Græsk-ortodoks kirke. Se tegning.

Græske vaser. Samlende betegnelse for keramik og lervarer fra antikkens Grækenland. Se tegningerne for de forskellige typer og under de enkelte opslagsord.

Grønningen. Dansk kunstnersammenslutning fra 1915 oprettet i opposition til den *Frie udstilling* af bl.a. Harald Giersing, Sigurd Swane og Kai Nielsen. Idealet var en fri, malerisk kunst, og på Grønningens udstillinger har mange betydelige kunstnere vist værker, f.eks. Vilhelm Lundstrøm, William Scharff, Axel Salto, Jens Søndergaard og Richard Mortensen.

Guardejnstempel. Et officielt mærke stemplet ind i sølv eller guld for at garantere dets renhed.

Guéridon. Et bord med en meget lille plade båret af én central støtte, der ofte er udfor-

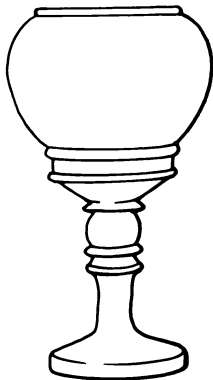

Plan af en græsk ortodoks kirke (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

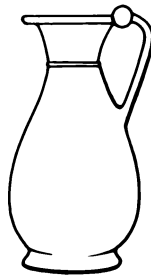
met som en figur. Møblet anvendes mest til at bære en lysestage eller en vase.

Guirlande. Malet eller skulpturel fremstilling af en ranke bestående af blomster eller blade, eventuelt med frugter og sammenbundet med bånd.

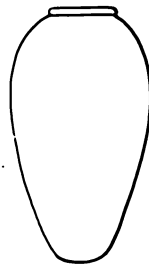
Guldalder. En almindelig benyttet betegnelse for en højtstående kulturperiode. I kunsthistorien anvendes udtrykket bl.a. om hollandsk malerkunst fra 1600-tallet og

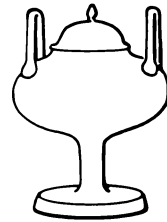
DEINOS

OLPE

PITHOS

LEKANE

KYATHOS

PHIALE MESOMFALOS

ALABASTRON

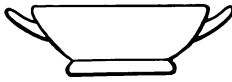
PYXIS

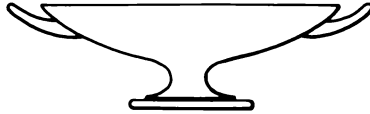
KOTYLE

Græske vaser (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

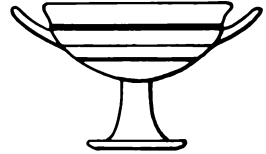
Græske vaser

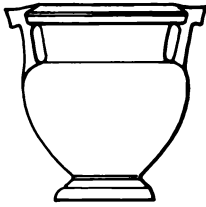
SKYFOS

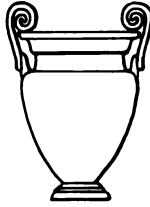
KYLIX

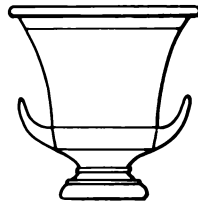
KYLIX

SØJLEKRATER

VOLUTKRATER

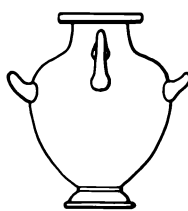
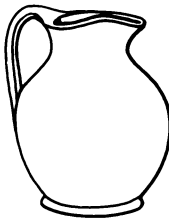
KALYXKRATER

KLOKKEKRATER

OINOCHOE

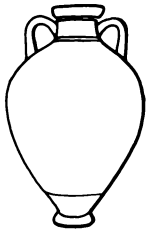
HYDRIA

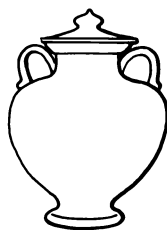
LEKYTHOS

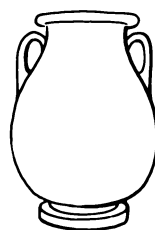
ARYBALLOS

AMFORA

HALSAMFORA

PELIKE

STAMNOS

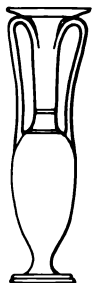
ASKOS

MASTOS

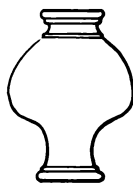
KALATHOS

LOUTROPHOROS

LEBES
GAMIKOS

PSYKTER

LEBES

KANTHAROS

I løbet af sit ophold i Rom 1813-16 malede C.W. Eckersberg en "Udsigt gennem tre buer i Colosseums tredje stokværk". Hans værker fra Rom med deres klare kompositioner og lysende farver bidrog til fremkomsten af den danske guldalder i malerkunsten i 1800-tallets første halvdel.

om dansk kunst fra 1800-tallets første halvdel. I Danmark er de egentlige guldaldermalere C. W. Eckersberg, hans og nogle andre elever fra *kunstakademiet* i København, som Christen Købke, Wilhelm Bendz, Constantin Hansen, Jørgen Roed, J. Th. Lundbye m.fl. Kunsthandlere har senere med urette forsøgt at udvide begrebet til også at omfatte kunstnere virksomme senere i 1800-tallet.

Guldgrund. En middelalderlig maleteknik, hvor *gesso*-grunden på de ubemalede steder dækkes af bladguld og herved danner en flade, der virker som baggrund for motivet.

Guri. En japansk form for lakarbejde bestående af laklag i forskellige farver lagt over hinanden og derpå udskåret, så de nedre lag kommer til syne.

Gustaviansk stil. Svensk *nyklassicistisk* stil i årene 1775-1800 opkaldt efter Gustav III og med lighedspunkter med *Louis*

XVI-stilen. Det er især de lette, hvidmalede møbler, der nu forbindes med stilen, og som eftertiden også har efterlignet.

Gutai. En japansk avantgarde kunstnergruppe, grundlagt i Osaka 1954 med speciale i *happenings*.

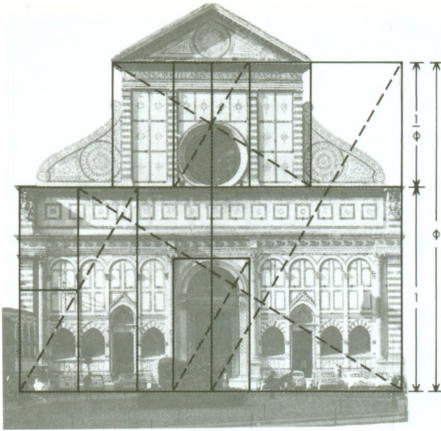
Gutta. 1. En lille dråbeformet beholder. 2. I arkitekturen anvendes ordet i flertal, *guttae*, for de cylindriske knopper på pladerne under en frises *triglyffer* på et *dorisk* tempel.

Guttaperka (malajisk *gutta*: gummi og *percha*: træart). Den stivnede saft fra et gummitræ som bliver så hård, at den kan anvendes til plastisk udformede dekorationer. Guttaperka møbler i *nyrokoko*-stil blev vist på verdensudstillingen i London 1851.

Gyldent alter. Betegnelse for et alter sammensat af forgyldte metalrelieffer på træplader i form af *retabel* og *antemensale*. Typen findes i Danmark i *romansk* tid i perioden 1100-1250.

Gyldne snit. En fast vedtaget proportion, der skal udtrykke hemmeligheden ved det visuelle harmoni. I sin enkleste form består den af en linje delt i to således, at den mindre del forholder sig til den større, som denne til hele linjen. Ratioen 1:φ

Gymnasium

(1:1,6180339...) er „irrationel“, dvs. lader sig ikke udtrykke i lige tal. Den er omtrent lig 8:13.

Gymnasium. På græsk gymnasium, et sportsanlæg med *palestra*, søjlegange, bade og forelæsningsrum.

Gynaikeion (græsk: kvindeværelse). Betegnelse for den del af et kultrum, der var forbeholdt kvinder.

1400-tals facaden på Santa Maria Novella i Firenze viser arkitekten Albertis brug af det guldne snit: siderne i de indtegnede rektangler står i ratioen 1:φ til hinanden.

H

Haag-skolen. En gruppe kunstnere, som arbejdede inden for *realismen* i Holland mellem 1850 og 1900. De genoplivede traditionen fra 1600-tallets hollandske *arkitektur- og landskabsmaleri*. Gruppen omfattede Anton Mauve, Johannes Bosboom, brødrene Maris og Joseph Israels.

Ha-ha. En engelsk betegnelse for en spærremur i en landskabelig have anlagt således, at siden ind mod haven er fyldt op med jord til kanten, mens siden udad står som en mur. På denne måde holdes dyr ude af parken, men udsigten afbrydes ikke.

Haboku. En senere variation af den fri malemåde med pensel og blæk som var fremherskende i Kina under Sung (960-1279). Den blev udøvet af japanske såvel som kinesiske kunstnere i 1400-tallet, og den japanske maler Sesshu var især berømt for sin brug af denne teknik.

Hagekors. Dansk betegnelse for svastika, en korsform med lige lange arme, knækkede i en ret vinkel. Den går tilbage til forhistorisk tid og symboliserer oftest solen. Genanvendt i nyere tid af nazisterne.

Hagioskop. En lille åbning udhugget skråt igennem en væg eller murpille, f.eks. for at give en andagtssøgende mulighed for skjult at få udsyn til et alter i en kirke.

Hallenkirche (tysk: halkirke). En kirke, hvis *skib* og *sideskibe* er lige høje.

Hallstadt-kultur. *Jernalderkultur* fra ca. 850 til 400 f.Kr., opkaldt efter fundsted i Østrig og præget af en højtudviklet teknisk kunnen ved fremstilling af brugsting og smykker.

Halmstad-gruppen. Svensk kunstnersammenslutning virksom fra 1929 og op i 40'rne. Den startede inden for *purismen*, men udviklede i 30'rne den form for *surrealisme*, der nu forbindes med gruppen. Blandt medlemmerne kan nævnes brødrene Axel og Erik Olson og Stellan Mörner.

Haag-skolen: Johannes Bosbooms „Det indre af Pieterskerk i Leyden“ fra 1855 genopliver traditionen fra hollandsk arkitekturmaleri fra 1600-tallet.

Detalje med en abe fra et haboku-billede af Sesshu (1420-1506).

Halvædelsten

Halvædelsten. Enhver naturlig – i modsætning til syntetisk – smykkesten, der er mindre værdifuld end ædelstene. Betegnelsen udelukker både organiske materialer, som rav, koral og perler, samt glasefterligninger af smykkesten.

Hamмам (arabisk: bad). Betegnelse på et tyrkisk bad, der for det meste består af tre sektioner: camekân, omklædnings- og hvilerum, soğukluk, forværelse, og hararet, dampbad. Det opvarmes oftest af en ovn i underetagen.

Hammerbånd. Vandret stykke tømmer, der holder stolper eller planker sammen. Synonym: tagrem.

Hammerkors. Korsform med lige lange arme, der ender i tværbjelker. Findes i Norden og kan stamme fra guden Tors hammer tegn.

Hammertræ. Overligger over dør eller ildsted.

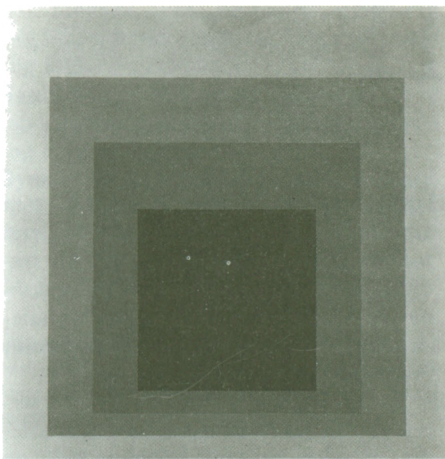
Hanebjælke. Hanebånd. Kort tværgående bjælke, der forbinder spærene i et spærfag. Se *tagkonstruktioner*.

Haniwa (japansk: lerbillede). Lervarefigurer anbragt oven på japanske grave fra 3. til 6. århundrede.

Happening. En kunstnerisk begivenhed, typisk for 1960'erne og 70'erne, som skabte en syntese ud af planlagt og improviseret teateraktivitet, billedkunst og *objets trouvés*. Publikumsdeltagelse var ikke ualmindelig. Formen fremstod ca. 1957-59 i New York som en udvidelse af den *abstrakte ekspressionisme* ved at inddrage tid og rum, og den blev et vigtigt stadium i *Popkunstens* udvikling. Hapnings fremkomst skete også under indflydelse fra komponisten John Cage og hans teorier om brugen af det tilfældige. Den mest slående forskel mellem en happening og det mere traditionelle teater er manglen på det fortællende.

Hard-edge painting. En betegnelse skabt i 1958 af kunstkritikeren Jules Lansner for at beskrive nogle kunstværker bestående af klart definerede former og farveflader skabt i Los Angeles. Betegnelsen bruges alment om *abstrakt kunst* med de nævnte karakteristika.

Harmoniske proportioner. Et proportions-

Hard-edge maleri i videre forstand: Josef Albers' „Homage to the Square: Silent Hall“ fra 1961.

system udviklet i *renæssancen* af arkitekter, som ville finde en analog mellem toner fra et strengeinstrument og bygningskunsten. Som der findes f.eks. kvinter eller kvarter i musikken kunne lignende forhold anvendes i arkitekturen. Hvad der lød harmonisk for øret ville virke på samme måde for øjet overført på bygningsproportioner.

Hausmalerei (tysk: hjemmemaleri). Fabrikfremstillet porcelæn, *fajance* eller glas, der dekoreres uden for fabrikken af hjemmegående håndværkere. Denne form for arbejde opstod i Tyskland i 1600-tallet og anvendtes i begyndelsen af 1700-tallet af fabrikkerne i Meissen og Wien.

Haute lisse. Haute lice (fransk: høj sølle). Betegnelse på den ene af de to hovedformer for væveteknik inden for professionel billedvævning. Den anden er *basse lisse*. I haute lisse løber kædetrådene lodret og stramt udspændt mellem to valser af betydelige dimensioner. På et skaft over væveren hænger løkker, såkaldte søller, som herfra griber ind om hver anden kædetråd, mens hver anden holdes i et fast *skel* af en skelstok. Skellet skiftes ved, at væveren griber om det antal søller, der er nødvendige for hver *islæt*. Motivets figurer bygges op hver for sig, de derved opståede spalter syes senere sammen. Før vævning overføres motivet til kædetrådene med specielt

blæk efter en kalke. Ved vævningen, der sker fra vrangsidens, følger væveren arbejdet i et stort spejl, der står på retsiden, mens selve forlægget hænger bagved. Væveren kan til enhver tid kontrollere på retsiden. Islætten var før i tiden uld, silke eller sjældnere hør, i dag benyttes også kunstfibre. Haute lisse-væven antages at være den oprindelige væv til vægtæppefremstilling. Det berømteste center for Haute lisse er les *Gobelins*.

h.c. En forkortelse for *hors commerce*, uden for handel.

Helix. Et spiralmotiv, især den indre kurve i *voluten* på en *jonisk* eller komposit *kapitel*.

Helladisk. Anvendes om genstande daterende sig fra *bronzealderen* i det græske fastland. (ca. 2600-1100 f.Kr.).

Hellenistisk. Anvendes om kunsten fra Alexander den Stores efterfølgeres tid (ca. 323-100 f.Kr.). Periodens kunst fremstod i en række forskellige stilarter fra en *barok* til en *arkaisk* og beherskede hele det område, Alexander den Store havde underlagt sig, fra Egypten til Indiens grænser.

Hellensk. Anvendes om perioden i Grækenland mellem det sene 11. århundrede f.Kr. og slutningen af den *klassiske* periode i 4. århundrede f.Kr.

Hepplewhite. Engelsk *nyklassicistisk* møbelstil opkaldt efter møbelsnedkeren George Hepplewhite (død 1786). Møblerne er lette og kan minde om *Louis XVI*-stilen, selv om de følger en engelsk tradition.

Herme. En buste anbragt oven på en firkantet pille, oftest i mandshøjde og spidsende til nedadtil. I græske *arkaiske* eller *klassiske* udgaver kan en fallos være afbildet på pillens forside. Navnet er afledt af den græske gud Hermes, som oprindeligt blev afbildet på denne måde. I antikkens Grækenland og Rom blev hermer anvendt som skelsten eller ved gadekryds. Efter *renæssancen* er herme-formen indgået i arkitekturen som en form for udsmykning, også i reliefform. I *nyklassicismen* genopstår hermebusten uden pille, men med en firkantet udformning af brystpartiet.

Heroisk. 1. Når betegnelsen anvendes om skulptur, dækker den værker i overle-

gemsstørrelse. 2. Anvendt om *landskabsmaleri* er talen om billeder, der skal vække ædle og opløftede følelser. Det heroiske landskabsmaleri var især fremherskende i årene omkring 1800 blandt ikke italienske kunstnere virksomme i Rom som Joseph Anton Koch og Johann Christian Reinhart.

Herskerportræt. Portrætfremstilling af en regerende fyrste, især når denne er afbildet i helfigur, iført regalia eller uniform. Typen kulminerede i *barokken*, men var i brug helt op i 1800-tallet.

Hesteskobue. Se *bue*.

Hierarkisk. Anvendt om kunstværker, især religiøse, angiver ordet, at de forskellige elementer er anbragt efter betydning i forhold til hinanden, således at en hellig person er større end f.eks. en almindelig medvirkende i den afbildede handling.

Hieroglyf. 1. Oldtidens egyptiske tegnsprog. 2. Kan mere alment anvendes om anvendelsen af et tegn for et andet for at overbringe et hemmeligt indhold.

Hinterglasmalerei (tysk: maleri bag glas). Tysk betegnelse for et maleri på bagsiden af et stykke glas. Det kan så belægges med et stykke sølvfolie bagpå, hvorved maleriet kommer til at virke glitrende. Kendes fra *folkekunsten* og blev genoptaget af *Blaue Reiter*-gruppen.

Hippodrom. En lukket væddeløbsbane af den type, der opstod i antikkens Rom og var udformet til væddeløb med hest og vogn. Formen var aflang og havde en mur ned langs midten af banen, den såkaldte spina, og tilskuerpladser langs siderne.

Historicisme. En betegnelse, afledt af det tyske Historismus, for 1800-tallets venden tilbage til historiske stilarter – fra *byzantinsk* til *rokoko* – og anvendelse af disse former inden for arkitektur og kunsthåndværk. Se bl.a. *nygotik* og *nyrokoko*.

Hirado. Blå-hvid japansk porcelæn fra øen Hirado, hvis fineste stykker daterer sig fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet.

Historiemaleri. Motivform inden for malerkunsten, hvor emner hentes fra historien, mytologien og litteraturen. Kendes fra *renæssancen* til op i 1800-tallet, men kun i

Hjelmtag

Historiemaleri med litterært emne: „Landsbypræsten“, en sen 1800-tals illustration til William Goldsmiths digt fra 1770, „The Deserted Village“.

slutfasen er der forsøg på historisk nøjagtighed i gengivelsen af handling, sceneri og dragter. Historiemaleriet dyrkes endnu i dag af og til, men er ikke længere anset som den betydeligste kunstform, som det var tilfældet ved fortidens akademier.

Hjelmtag. Se *tagtyper*.

Hjulkors. Ligearmet kors indskrevet i en cirkel. Typen kendes som solsymbol i bronzealderen i Norden, men findes også senere i kristne kirker, malet på vægge som såkaldte *indvielseskors*.

Hjørnesten. Se *murværkelementer*.

Hodgetaira. En byzantinsk Madonna-type forestillende Maria med Jesusbarnet på sin venstre arm. Opkaldt efter et maleri tidligere opbevaret i Hodgeton-klostret i Konstantinopel og antaget udført af den hellige Lukas.

Ho-ho fugl. En bizar trane-lignende fugl, der anvendes som dekoration i kinesisk kunst og efterlignes i europæiske *chinoiserie*-udsmykninger.

Holbein-tæppe. Tyrkisk tæppe fra 1500- og 1600-tallet med kufiske bogstaver i en bort og dekorationer i blå og gult på rød grund. Navnet opstået, fordi tæpper af denne type ses i Hans Holbein den yngres (1497/98-1543) malerier.

Holografi. Et billede optaget på lysfølsomt materiale uden brug af en linse men ved at udsætte det, man vil afbilde, for en laserstråle. Denne bryder og afsætter et mønster på den lysfølsomme plade, der, ved

igen at blive belyst med laser eller en stærk lysstråle, viser et tredimensionalt billede, et hologram. Billedet virker i enhver vinkel set forfra og er virkelighedstro, måske lige bortset fra farverne. Billedet kan synes at ligge foran, i eller bag ved den plade, det er optaget på.

Horisontlinje. Inden for *linearperspektivet* linjen hvor himmel og jord synes at mødes. På denne linje ligger *forsvindingspunktet*.

Hors commerce (fransk: uden for handel). Et stykke grafik, som ikke indgår i den nummererede udgave, og derfor som oftest ikke er til salg. Sådanne tryk mærkes gerne med forkortelsen h.c.

Hortus conclusus (latin: lukket have). En fremstilling af Madonna med barnet i en omgærdet have, somme tider i selskab med helgeninder. Denne have er en symbolsk fortolkning af en linje i Højsangen (kap. 4,12): „Min søster, min brud er en lukket have“.

Hotel. Fransk betegnelse for et fornemt privathus i en by. Først senere har ordet fået den i dag almindelige betydning af et herberg.

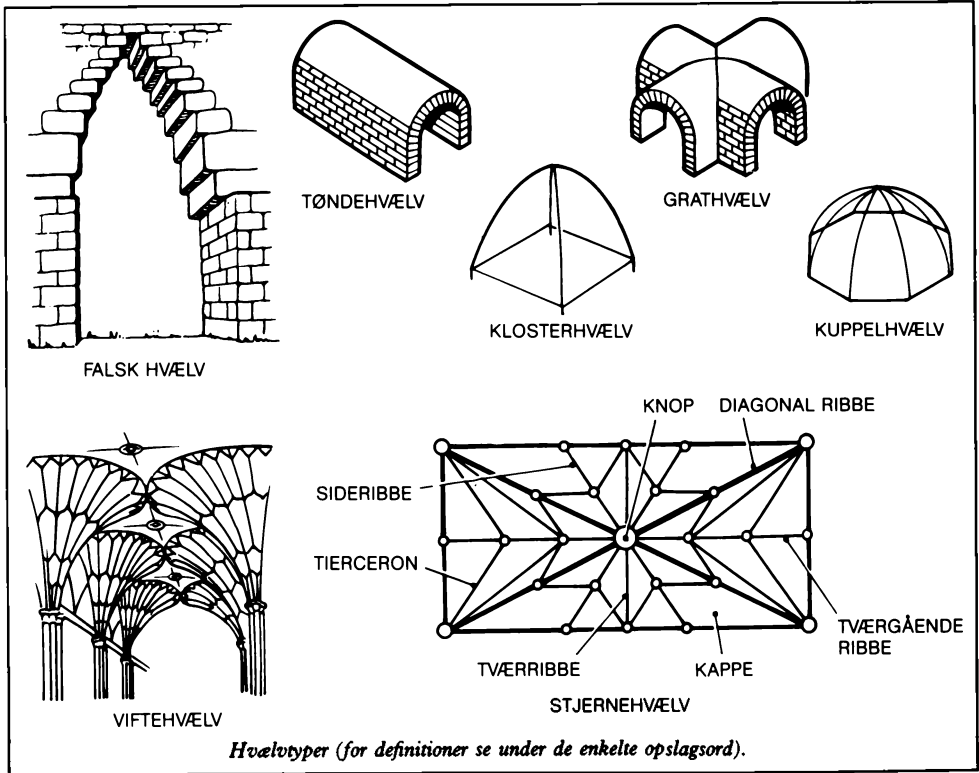
Hovedgesims. Se *gesims*.

Hudson River School. En gruppe nordamerikanske malere aktive fra ca. 1820 til ca. 1850 og med speciale i landskaber fra Hudson River-dalen og Catskill-bjergene. Blandt skolens medlemmer kan nævnes Thomas Cole og Frederic Edwin Church.

Huguenotstil. En betegnelse, der dækker forskellige områder i europæisk stilhisto-

Hudson River School: Thomas Coles landskab fra Oxbow, malet 1846, er et storslået vue over et typisk amerikansk stykke natur, i dette tilfælde Connecticut River i nærheden af Northampton.

rie. Anvendt om arkitektur dækker den den hollandske enkle *barok-klassicisme*, om sølvgenstande udført i England af franske protestantiske flygtninge efter Nantes-ediktet i 1685.

Hulekunst. Malerier og udskæringer fra den tidlige stenalder, fundet i huler som Almeria i Spanien, der opdagedes i 1879.

Hulkel. Se *profilliste*.

Hundetandsmønster. Et ornament bestående af ophævede fir-takkede stjerner anbragt diagonalt, som skal ligne en hunds kindtænder. Se *profilliste*.

Hvælv. Overdækning af rum opført ved hjælp af *buen* som konstruktivt princip. De tidligste hvælv kendes fra Mesopotamien, men teknikken blev perfektioneret af romerne. I *byzantinsk* og *islamisk* arkitektur samt i *romanske* og *gotiske* kirker spiller hvælvet en altoverskyggende rolle. For et hvælvs elementer se *kappe*, *gjordbue* og *ribbe*. Følgende hvælvtyper findes:

FALSK HVÆLV. I modsætning til andre hvælv, der er bygget af *kilesten*, er et falsk hvælv opbygget af *kragsten* lagt oven på hinanden, indtil de mødes.

GRATHVÆLV. To krydsende tøndehvælv.

KLOSTERHVÆLV. Firsidet kuppelhvælv med stærkt buede kapper.

KORSHVÆLV. Se *krydshvælv*.

KRYDSHVÆLV. To tværstillede hvælv, skærende hinanden og understøttet med *ribber*.

KUPPELVÆLV. Hvælv over fir- eller mangekantet grundplan; er i princippet et krydshvælv uden *ribber* og med høj rejning.

NETHVÆLV. Ribbehvælv opdelt af et stort antal ribber, så en dekorativ net-agtig virkning opstår.

RIBBEHVÆLV. Hvælv, hvis kapper bæres af *ribber*; forekommer især i *gotisk* arkitektur.

SPEJLVÆLV. Et trughvælv med en plan topflade, forekommer bl.a. i *barok*-arkitektur.

Hvælvssten

STALAKITHVÆLV. Form for hvælv dekoreret af små fordybninger og nedhængende stave som forekommer i *islamisk* arkitektur.

STJERNEHVÆLV. Ribbehvælv, hvori ribberne danner en stjernefigur.

TRUGHVÆLV. Tøndehvælv, der i hver ende afsluttes med buede flader; forekommer i *barok*-arkitektur.

TØNDEHVÆLV. Hvælv i form af en halvcirkulær bue.

VIFTEHVÆLV. Ribbehvælv opdelt af et stort antal radierende ribber, f.eks. udspringende fra *vederlaget*, så en vifte-agtig virkning opnås.

Hvælvssten. De kileformede sten, der danner en *bue*.

Hydria. En græsk vandkrukke, oftest i form af en urne med tre hanke, to vandrette til at løfte karret og en lodret til at hælde. Se *græske vaser*.

Hyperrealisme. Se *Superrealisme*.

Hypogæum. Underjordisk bygning, et gravhvælv eller et kultrum.

Hypokauster. Et system til opvarmning af et hus gennem kanaler under gulvet eller i væggene. Opfundet og anvendt i antikkens Rom og senere. Svarer til kalorifere.

Hypostylos. I antikken en stor hal, hvis tag bæres af adskillige søjler. Typen er mere almindelig i Egypten, hvor der kan være tale om en hal med en skov af søjler, end i Grækenland.

Hængestolpe. Se *tagkonstruktioner*.

Højalter. Hovedaltret i en kirke, oftest anbragt i *koret*.

Højlys. Det lyseste parti i et billede. I sortkridt-tegninger kan højlys pålægges med hvidt kridt.

Højrem. Se *tagkonstruktioner*.

Højrenæssance. *Renæssancens* kulmination i årene ca. 1495-1520 eksemplificeret i Leonardo da Vincis, Rafaels og Michelangelos kunst.

Højtryk. En grafisk teknik, hvor de med trykfarve sværtede partier ligger højest på pladen og afsætter sig på papiret under trykningen. Eksempel: *træsnit*.

Høstudstillingen. Dansk kunstnersammenslutning fra 1934 til 1949 bestående af landskabsmalere som Knud Agger og Harald Leth samt fra 1938 af kunstnere inden for den *abstrakte* kunst, som Ejler Bille og Egill Jacobsen.

I

Ibero-amerikansk kunst. Kunst frembragt i Nord- og Sydamerika under spansk og portugisisk indflydelse fra 1500-tallet til 1800-tallet.

Idé-kunst. Synonym for *concept art*.

Ignudo. En nøgen mandsfigur i kunsten; eksempler er Michelangelos nøgne mænd i det Sixtinske kapels loft.

Ikon. Et maleri på træ udført af en græsk eller russisk ortodoks kunstner. Motivet er oftest religiøst og retter sig strengt efter traditionen. En ægte ikon kan dateres sig fra 500-tallet til i dag.

Ikonografi. Systematisk undersøgelse af emner i kunsten snarere end af dens stilistiske karaktertræk. Se også *ikonologi*, der ofte bruges synonymt.

Ikonklastisk kunst. En form for *byzantinsk kunst* uden figurative, religiøse afbildninger; frembragt i perioden 730-843, hvor figurative gengivelser officielt var forbudt.

Ikonologi. En form for kunsthistorie, hvor vægten lægges på analyse af kunstværkerens symbolske indhold og på at anbringe dem i en idéhistorisk sammenhæng, idet samtidig litteratur og filosofi drages ind i fortolkningerne. Til metodens foregangsmand hører Erwin Panofsky (1892-1968), som 1939 udgav „*Studies in Iconology*“.

Ikonostase. En skærm eller trævæg, der adskiller koret fra skibet i en *græsk ortodoks kirke*. For det meste er den udsmykket med *ikoner*.

Illuminering. Fremstilling af bogillustrationer i middelalderlige manuskripter; oftest anvendes *gouache*- eller *tempera*-farver med *højlys* i guld.

Illusionisme. Anvendelse af billedmæssige tricks såsom *perspektiv* og *forkortning* for at indbilde beskueren, at det, han eller hun ser, er virkeligt.

Iltning. Ved keramikfremstilling en teknik til fremkaldning af en rød farve i *skærven*

Russisk ikon fra ca. 1600 med en fremstilling af *Hodgetaira-madonnaen*.

eller i en *glasur* tilsat kobber. Brændingsovnen skal indeholde en høj koncentration af kulilte, og vådt træ anvendes ofte for at opnå denne virkning.

Imago Pietatis (latin: fromhedsbillede). En fremstilling af den genopstandne Kristus stående på eller ved graven.

Imari. Rigt dekoreret japansk porcelæn udført i Arita og udskibet fra Imari. Det daterer sig fra slutningen af 1600-tallet og fremad og kombinerer blå *underglasur* med *overglasur*-dekorationer i rødt og guld. Der findes kinesiske Imari-efterligninger og dekorationerne blev endvidere kopieret af europæiske fabrikker i 1700- og 1800-tallet.

Immaculata conceptio. I billedkunsten en fremstilling af Jomfru Marias ubesmittede undfangelse. Hun ses stående på en måne, svævende over Jorden.

Imp.

Porcelænsfigur af en japansk skønhed fra Arita, udført ca. 1673-83. Dragten er dekoreret i Imari-stil.

Imp. Forkortelse for latin *impressit*: tryk-ede. Bruges synonymt med *exc.*

Impasto. Virkningen fremkommet ved påførelse af maling i tykke lag. Synonym: *pastos.*

Impluvium. Bassin til opsamling af regnvand fra et *compluvium* i et romersk atriumhus.

Impostkapitæl. I *byzantinsk* og *romansk* arkitektur et *kapitæl* med en ekstra blok anbragt mellem det egentlige kapitæl og *abacus.*

Impresa. Et *emblem*, et mærke, anvendt i

Impresa: boghylden på denne medalje, udført for Galeotto da Narni, en humanist fra 1400-tallets Bologna, er et typisk motiv.

den italienske *renæssance* som et personligt kendetegn for regenter og lærde.

Impressionisme. En fransk 1800-tals kunststrømning, som forsøgte at anvende de samtidige, videnskabelige undersøgelser af farven og dens virkninger, foretaget f.eks. af kemikeren Eugène Chevreul, for at opnå en mere nøjagtig farvegengivelse og -tone. De fleste impressionister påførte farve på lærredet i små strøg af ren farve snarere end i brede, blandede strøg. Resultatet blev billeder, der virkede slående lysere end de samtidige *salon*-maleres. De malede også gerne udendørs og forsøgte at fange et flydende lys- og farveindtryk i stedet for at opnå en syntese heraf i atelieret. Malerne, der hørte til bevægelsen, fandt sammen lige inden den fransk-tyske krig 1870-71. Den første impressionist-udstilling blev afholdt i 1874 og omfattede værker af Monet, Renoir, Sisley, Pissarro, Cézanne, Degas, Guillaumin, Boudin og Berthe Morisot.

Imprimatura. En italiensk betegnelse for et tyndt lag farve påført det hvide lærred eller malegrunden, før man begynder at male.

– *in.*, – *inv.*, – *invenit.* Anvendt i forbindelse med et navn på et stykke *grafik* angives, hvem der har udført forlægget. Kan også anvendes på andre kunstværker.

– *inc.*, – *incid.*, – *incidit.* Anvendt i forbindelse med et navn på et stykke *grafik* angives, hvem der har stukket pladen.

Incisor. Latinsk betegnelse for en raderer eller kobberstikker.

Inddækning. Beskyttelse, gerne i form af metalstykker, anvendt til at dække de ydre sammenføjninger på et tag, rundt om en skorsten eller ved vinklen mellem tag og mur.

Independent Group. En gruppe britiske kunstnere og kritikere, deriblandt Richard Hamilton og Eduardo Paolozzi, som kom sammen efter midten af 1950'erne. Gruppen var ansvarlig for fremkomsten af den britiske *Pop Art.*

Industrielt design. Betegnelse på ønsket om at anlægge æstetiske og praktiske kriterier på udformningen af maskinlavede ting, – tanker, der begyndte at opstå i midten af 1800-tallet.

Monets „Le déjeuner“ fra ca. 1873 stammer fra impressionismens blomstringstid og viser en typisk plein air scene.

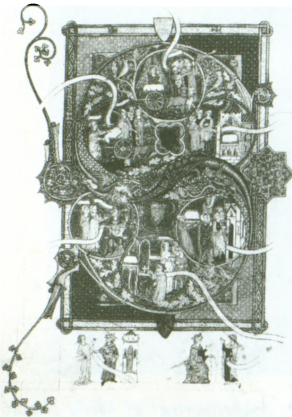
Intarsia: trompe l'oeil-paneler fra Federigo, hertugen af Urbinos studiolo, udført 1476.

Indvielses kors. Hjulkors malet på en kirkevæg på det sted, en bisp havde markeret med vievand under en kirkeindvielse.

Initial. Stort begyndelsesbogstav, som i bogtrykkerkunsten kan være ornamentalt udformet. I middelalderens bogminiaturemaleri er initialer ofte pragtfuldt udformede, eventuelt på en hel side, initialside, eller omgivet af figurscener.

Inka. Højt udviklet kultur i de nordvestlige dele af Sydamerika, f.eks. i Peru, fra ca. 1200 til dens tilintetgørelse under den europæiske kolonisation i 1500-tallet.

Inkrustation. Form for dekorativ mosaik,

Initial over bogstavet S i Tichhill-psalteret fra ca. 1310.

kendt fra antikken og udført med forskellige marmor- og stenarter.

Inkunabel. Bog trykt før 1501, dvs. i bogtrykkerkunstens barndom.

Inrō (japansk: medicinæske). En lille lakæske, som bæres i bæltet i den traditionelle japanske påklædning, som ikke har lommer. En inrō er oftest opdelt i flere rum og rigt dekoreret. Se også *netsuke*.

Intaglio. 1. Et motiv skåret ned i et materiale, det modsatte af et relief. En intaglio kan anvendes som *matrice* til en mønt, medalje eller laksegl. 2. En *gemme* eller *kamé* med motivet hulskåret.

Intarsia. Italiensk betegnelse for indlægning i træ af forskellige træsorter. Anvendt til rum-udsmykning og dekoration af møbler, f.eks. korstole. Motiverne kan være figurative og anvende perspektiviske *trompe l'oeil*-effekter.

Intercolumnium. 1. Latinsk betegnelse for afstanden mellem to søjler. 2. Forholdet mellem et søjleskafts diameter og afstanden mellem to søjler i en række. Se *søjle*.

Interiørmaleri. I billedkunsten en fremstilling af et rum, et interiør, med eller uden figurer, en motivform, som især dyrkedes af hollandske malere i 1600-tallet (Jan Ver-

International gotik

Gentile da Fabrianos Madonna fra Quaratese-altret, malet 1425, er typisk for den internationale gotiks elegance og rigdom i farve og detaljer.

meer) og, inspireret heraf, af malere i slutningen af 1800-tallet (Vilhelm Hammershøi).

International gotik. En retning i den gotiske stil, især inden for maler- og billedhuggerkunsten, som beherskede det meste af Europa i årene omkring 1400. Idealet var elegance forenet med *naturalisme*. Betegnelsen er blevet brugt om Pisanello og Gentile da Fabriano i Italien, André Beauneveu i

International Style: Mies van der Rohes Tugendhat-hus i Brno fra 1930 viser den typiske mangel på dekoration og har assymetriske facader.

Frankrig og Bernardo Martorell i Spanien. **International Style.** En betegnelse skabt af arkitekturhistorikeren Henry Russell Hitchcock og arkitekten Philip Johnson for at karakterisere den *avantgarde* arkitektur, som opstod i Europa i 1920'erne. Til kriterierne for denne arkitektur hører, at den indre funktion bestemmer den ydre udformning, idet aksial symmetri afløses af logisk planlægning, og at al overflødig dekoration udelades.

Intimisme. Betegnelse anvendt om den sene *impressionistiske* tendens til intimt at skildre borgerlige interiører med figurer. Navnet forbindes især med Edouard Vuillards kunst og med Pierre Bonnard's tidlige værker.

Intonaco. Det sidste lag kalk, hvorpå en *freske* males.

Inventor. Latinsk betegnelse for ophavsmanden til et kunstværk.

Islamisk kunst. Kunst skabt i de muhamedanske lande fra dele af Indien over Lilleasien, de arabiske lande og Nordafrika til Spanien (se *maurisk*). Den islamiske kultur opstod i 600-tallet og udviklede sig til tider i vekselvirkning med europæiske kulturer, som i Byzans – det senere Istanbul.

Edouard Vuillards dobbeltportræt af Misia Natanzon (senere gift Sert), og maleren Félix Vallotton fra 1894 viser intimismens typisk borgerlige interiør.

Istoriato: majolika-fad med en fremstilling af pave Leo X's besøg i Firenze 1516.

Islæt. Også kaldet skud. Materialet der væves med i alle former for vævning. Se *basse lisse* og *haute lisse*.

Isnik. Tyrkisk keramik fra 1500- og 1600-tallet fra Isnik, oldtidens Nicea. Den er dekoreret med bredt malede blomster og er i kraftige farver.

Isokephali. Anbringelse af figurer således, at de alle er lige høje, hvilken position de end er i. Typisk for græsk *klassisk* kunst og for den tidlige kristne mosaik- og relief-kunst.

Istoriato. En italiensk betegnelse, der anvendt om *majolika* angiver at den er dekoreret med figurative scener fra historien, mytologien eller Bibelen. Forekommer i italiensk majolika fra det sene 1400-tal og fra 1500-tallet.

Den italienserende stil i England: Charles Barrys Reform Club i Pall Mall, London, fra 1837 er inspireret af Palazzo Farnese i Rom fra 1500-tallet.

Italienserende. Betegnelse der anvendes om arkitektur eller kunsthåndværk, som er udført som bevidste efterligninger af italienske forbilleder fra *renæssancen*. I engelsk arkitektur var en italienserende stil fremherskende i en stor del af 1800-tallet.

Italisk kunst. Kunst skabt af oldtidens indbyggere i Italien inden Romerrigets opståen. Etruskerne og de græske kolonier i Syditalien falder ikke ind under betegnelsen italisk.

Iwan. I *sassanidisk* og *islamisk* arkitektur en stor forhal eller ikke særlig dyb hal med et tilspidset *tøndehvælv*.

J

Jagtstykke. I malerkunsten et *nature morte*, en fremstilling af nedlagt vildt og/eller jagtvåben. Formen er opstået i Nederlandene i 1600-tallet og var i brug ind i 1700-tallet, bl.a. hos franske hofmalere.

Jakobinsk stil. Arkitektur- og rumudsmykningsstilen i England i Jakob (James) Is regeringstid (1603-25). Den karakteriseres som en sammenblanding af træk fra både *renæssance* og *manierisme*, og i dens interiører gøres der udstrakt brug af stukdekorationer og træudskæringer.

Japoniserie. 1. Europæisk efterligning af japansk kunst og håndværk. 2. De japanske produkter, som i særlig grad appellerede til det europæiske publikum på højdepunktet af dettes begejstring for Japan i sidste halvdel af 1800-tallet. De omfatter *farvetræsnit*, porcelæn, vifter, *lak-* og *metalarbejder*.

Japonisme. Den indflydelse Japan udøvede på europæisk kunst, især på *impressionismen* og *postimpressionismen*.

Jalousi. Skråtstillede tremmer i en dør eller en skodde; de beskytter mod regn og sollys uden at forhindre ventilation.

Jardinière. Fransk betegnelse for et lille blomsterbord, en blomsterskål eller en urtepotteskjuler.

Jasper. *Stentøj* fremstillet på Wedgwood-fabrikken fra 1775. Materialet er hvidt, men kan farves i blå, grønne og andre nuancer. Resultatet bliver de kendte *Weedgwoodting* med hvide relieffer på farvet bund.

Jellingestil. Epoke inden for *vikingetiden* i 900-tallet; opkaldt efter Jelling i Jylland og karakteriseret af *dyreslyng*.

Jernalder. Betegnelse for perioder, der tidsmæssigt falder forskelligt i forskellige kulturer, men hvor jern er det vigtigste materiale til fremstilling af våben. Fra Lilleasien spredte jernalderen sig fra 1200-tallet f.Kr. til det øvrige Europa. I Danmark

Jakobinsk stil: John Smythsons „Little Castle“ ved Bolsover Castle i Derbyshire, England, fra 1612, er en sær blanding af elementer fra gotik og renæssance.

sættes jernalderen stort set fra 400 f.Kr. til op mod år 750 e.Kr.

Jernbeton. *Beton* med indlagte jernstænger, anvendt som byggemateriale og til skulpturer. Også kaldet *armeret beton*.

Jesses træ. En fremstilling af Kristi stamtafle, der som motiv ofte forekommer i middelalderlig kunst. Jesse, der også kaldes Isaj og var Davids far, ses liggende, og et træ udspringer fra hans lænder, bærende andre figurer på grenene. Øverst er Jomfru Maria med barnet anbragt. At Kristus ikke selv sidder på stammen angiver hans guddommelige undfangelse. Jesse-træet findes også som motiv i vinduer.

Jesuit-porcelæn. Kinesisk porcelæn, for det meste med *monokrome* dekorationer udført efter europæiske *stik*.

Jesuitstil. Sydamerikansk *barokstil* indført af jesuitterne.

Jonisk stil. Græsk arkitekturstil opstået i 500-tallet f.Kr. og anvendt i hele den græske kulturs levetid; opkaldt efter kolonien Jonien på Lilleasiens kyst. Se *søjleorden*.

Jordfarver. *Pigmenter* som brun eller gul, der i naturen findes i jord eller ler og for det meste er metalliske oxider. Kemisk set

er disse de mest stabile af alle pigmenter og derfor de mindst udsatte, hvad forandringer på grund af alder angår.

Ju stentøj. Kinesisk stentøj udført i Ju Chou i Honan-provinsen til brug for Sung-kejserhoffet i begyndelsen af 1100-tallet. Produktionen ophørte, da hoffet flyttede syd på i 1128, og eksempler på Ju er overordentlig sjældne. Ju stentøj har en brungul krop dækket af en blå-lavendelblå glasur.

Jubé. Fransk betegnelse for *korskranke*. Ordet kommer fra den latinske sætning „Jube domine benedicere“ (Lad os prise Herren) som siges af en katolsk præst stående ved korskranken.

Jugendstil. Den tyske og østrigske form for *art nouveau*, som er af lidt senere dato og

Ju stentøjsvase fra nordkinesisk Sung-periode med en typisk kraftig krakelering i glasuren.

Stol i jugendstil fra 1899, tegnet af Richard Riemerschmidt og præget af enkelhed og mangel på ornamentik.

mere afdæmpet end det fransk-belgiske modstykke. Den er opkaldt efter bladet *Jugend* (tysk: ungdom), som udkom i München fra 1896. Blandt kunstnerne, som forbindes med stilen, var Hermann Obrist og Richard Riemerschmidt i Tyskland og Joseph Maria Olbrich i Østrig.

Junk-skulptur. En form for *assemblage*, udført af kasserede industriprodukter og affald efter det moderne forbrugersamfund. John Chamberlain har siden slutningen af 1950'erne udført junk-skulpturer, bl.a. af bilvrag.

K

Kabinet. 1. I 1600- og 1700-tallet et lille, privat rum. 2. Et skuffemøbel.

Kabinet-fotografi. Et portrætfotografi målende ca. 14 × 10 cm monteret på lidt større karton. Kendt fra 1860'ernes midte som alternativ til *carte-de-visite*, visitkort-fotografier.

Kabinetstykke. Et lille, meget gennemarbejdet maleri, som har en værdifuld genstands kvaliteter og som kan beskues på nært hold i ro og mag. Betegnelsen er afledt af *kuriositetskabinet*, hvor disse malerier var ophængt.

Kabriole ben (af latin *capr*: ged). En form for krumme ben på møbler, kaldet således på grund af deres lighed ned gedeben. De kan ende i klove, kløer eller „løvefødder“.

Kachina-dukke. En nordamerikansk indiansk udskåret trædukke, som skal forestille et overnaturligt væsen i menneskeform som en maskeret danser. Sådanne dukker

Chippendale-stol med kabriole ben, fødder udformet som kløer med bolde og grøn damask betræk; fra ca. 1745.

Kalighat andagtsbillede med en fremstilling af døds-gudinden Kali stående på Shiva, skaberen, fra ca. 1880.

har med frugtbarhedskult at gøre, og de anvendes også til at undervise børn om ånderne.

Kakemono (japansk: ophængt billede). Et japansk maleri, *træsni* eller stykke *kalligrafi* på en nedhængende rulle i højformat.

Kakiemon. Japansk porcelæn af høj kvalitet, sparsomt og asymmetrisk dekoreret med overglasur og undertiden guld. Det er opkaldt efter porcelænsmageren Sakaida Kakiemon (1596-1666), som siges at have indført overglasuren i Japan fra Kina i 1644. Stilen blev i høj grad efterlignet af de

ledende europæiske porcelænsfabrikker som Meissen, Chantilly, Mennecey, Chelsea, Bow og Worcester.

Kalathos. 1. Græsk betegnelse for en flettet kurv og dermed for en afbildning af en sådan kurv i andet materiale, som f.eks. sten. Ifølge en legende efterligner det *korinthiske* kapitæl en *akantus*-plante i en kurv. 2. I kristen kunst er en kalathos symbol for nadverens sakramente. 3. En slags *kratér* i form af en spand uden hank; se *græske vaser*.

Kalighat-maleri. En folkelig indisk malerskole, som tog navn efter et tempel, opført 1809, for gudinden Kali i Kalighat, nær ved Calcutta. De ligefremme uforfinede malerier, udført med vandfarve, blev massefremstillet som *andagtsbilleder* til fattige pilgrimme fra ca. 1832 og hundrede år frem. Der blev også udført malerier med verdslige emner i denne stil.

Kalk. Et bæger, ofte med fod og stilk og undertiden med ører, udført af kostbare materialer og brugt i liturgisk sammenhæng. I den kristne gudstjeneste indeholder kaliken den hellige vin, billedet på Kristi blod.

Kalkmaleri. Vægmaleri udført med kalkfarver på våd hvidtekalk i lighed med *fresco*-teknikken. Betegnelsen anvendes især i Norden om de her udførte vægudsmykninger i kirker.

Kalligrafi. Ornamental form for håndskrift, i Vesten oftest udført med pen, i Kina og Japan med en pensel.

Kalligrafisk maleri. 1. En form for moderne, *abstrakt kunst* opstået i 1940'erne, der lægger vægt på penselstrøgenes „skrevne“ virkning. 2. Kinesisk og japansk maleri udført i blæk med samme slags pensel som anvendes til skrift.

rum · Ascendit in celum · a
 et gloria in secula seculi
 EVANGELIUM ET OMELIA
 IN JERIA · IIII · QUATTUOR

Uncialer. Tidligt 1100-tal.

Quaritate dominum deum nostrū:
 et adorare in monte sancto eius: quo
 niam sanctus dominus deus nostrus
 Ubilate deo omnis terra: seruite do

Gotisk skrift fra Luttrell-psalteret, 1300-tallet.

Scritte (inque) littere a c d g g
 ti fo intendere

che anchora quasi tutte le altre lre
 se hanno a formare in questo :: qua

Italiensk kursiv fra Arrighis skriftbog *Operina*, 1522.

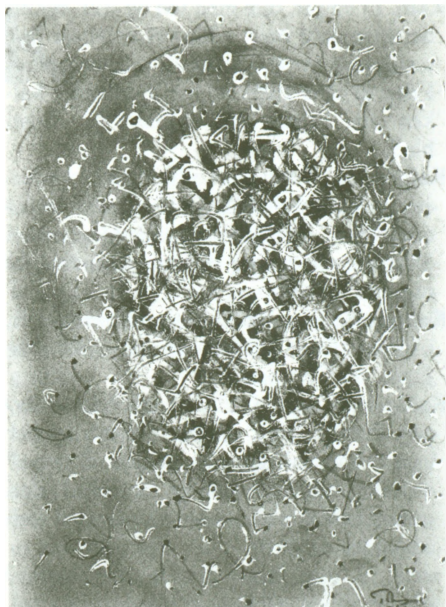
Kursiv kædeskrift fra Louis Barbedors skriftbog fra 1659.

The Sense of Honour
 is of so fine and delicate a
 nature, that it is only to be
 met with in minds which

Copperplate, en engelsk kursiv, fra George Bickhams skriftbog fra 1743.

Eksempler på kalligrafi.

Kalotopi

Kalligrafisk maleri fra 1960, „Centre Agité Dominé“, af Mark Tobey under påvirkning fra orientalsk kalligrafi.

Kalotopi. Den tidligste brugbare form for negativ-positiv fotografering på papir.

Kalpis. Græsk synonym for en *hydria*.

Kaltemail (tysk: kold emalje). En form for *lak*, anvendt i 1500- og 1600-tallet for at efterligne *emalje*, og for det meste påført genstande, der var for store eller skøre til at blive brændt.

Kamares-lertøj. En form for fint malet *minoisk* lertøj med mønstre i rødt og hvidt på en mørk baggrund. Opkaldt efter en hellig grotte i Idaberget, hvor dette lertøj først blev fundet.

Kamé. En *gemme* af glas, keramik, halvædelsten eller muslingeskal, hvori lag af forskellige farver er udskåret, så motivet står i relief i én farve på baggrund af en anden.

Kammeraterne. Dansk kunstnersammenlutning fra 1934 bestående af landskabsmalere, som f.eks. Svend Engelund, og skildrere af sociale forhold, som Folmer Bendtsen. Den har udstillet siden 1935, og blandt de senere medlemmer hører Jane

Romersk kamé i onyks fra ca. år 12 e. Kr.

Muus, Vera Myhre og Erik Varming.

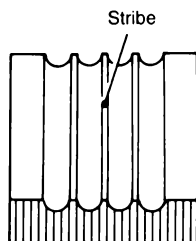
Kamtakker. En udbygning af en mur med retvinklede aftrapninger. Se også *trappegavl*.

Kanefor (græsk: kurvebærer). 1. En *karyatide*, der på hovedet bærer en kurv i stedet for et kapitel. 2. Enhver dekorativ kvindelig figur i reliefform eller som friskulptur der bærer en kurv på hovedet.

Kangra-skolen. En indisk malerskole fra slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, som opstod i staten Kangra i de vestlige Himalayabjerge under ledelse af rajah Sansar Chand (1775-1823). Malerier af elskende par og af kvinder afventende deres elskede var blandt Kangra-malerens yndlingsmotiver.

Kannelurer. I arkitekturen parallelle riller anbragt tæt ved siden af hinanden som udsmykning på *søjler*, *pilastre* osv. Anvendes i kunsthåndværket f.eks. på sølvtøj.

Kanon. Inden for kunsten, især skulptur-

Kannelurer.

ren, en matematisk form, der fastsætter de ideale proportioner for menneskekroppens forskellige dele, f.eks. forholdet mellem hoved og krop. Sådanne målforhold kendes tidligt, f.eks. i oldtidens Egypten og i høj grad hos de græske billedhuggere fra 5. århundrede f.Kr.

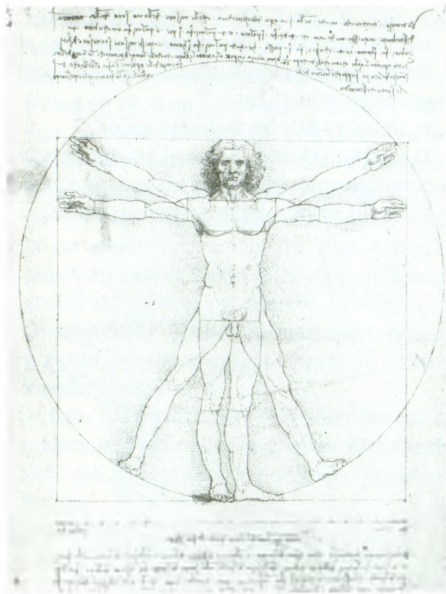
Kanope-vase (latin: Canopus – en by i oldtidens Egypten). En urne med låg, oftest i form af et menneske- eller dyrehoved, udført i sten, *alabaster* eller andet materiale i oldtidens Egypten. Den indeholdt balsamerede indvolde. Formen kopieret til dekorative formål af Wedgwood-fabrikken i 1700-tallet.

Kanō-skolen. En japansk malerskole, der efter dens grundlæggelse i Muromachi-perioden (1392-1573) af Kanō Masonobu gik i arv fra generation til generation frem til 1800-tallet. Kanō-kunstnere arbejdede både inden for Japans egen dekorative tradition og i den kinesiske tusch-maleri tradition.

Kantharos. Et græsk drikkekar med to

Kanope-vaser af alabaster, den ene med guden Anubis' sjakalhoved, den anden med menneskehoved; fra 21. dynasti, ca. 1000 f. Kr.

Kanon: denne tegning af Leonardo da Vinci fra ca. 1490, forestillende „Vitruvius-manden“, halverer figuren ved kønsdelene. Proportionsforholdet mellem afstanden fra hoved til navle og fra navle til fødder er 1:φ (det gyldne snit).

hanke og dyb skål på en fod. Se *græske vaser*.

Kapel. En tilbygning til en kirke, ofte indeholdende et alter og viet en helgen. Kan også indeholde en persons eller families gravsteder, og sjælemesser kan afholdes her.

Kapelkrans. Række af kapeller i en kirke langs en *apsisrunding* eller en koromgang.

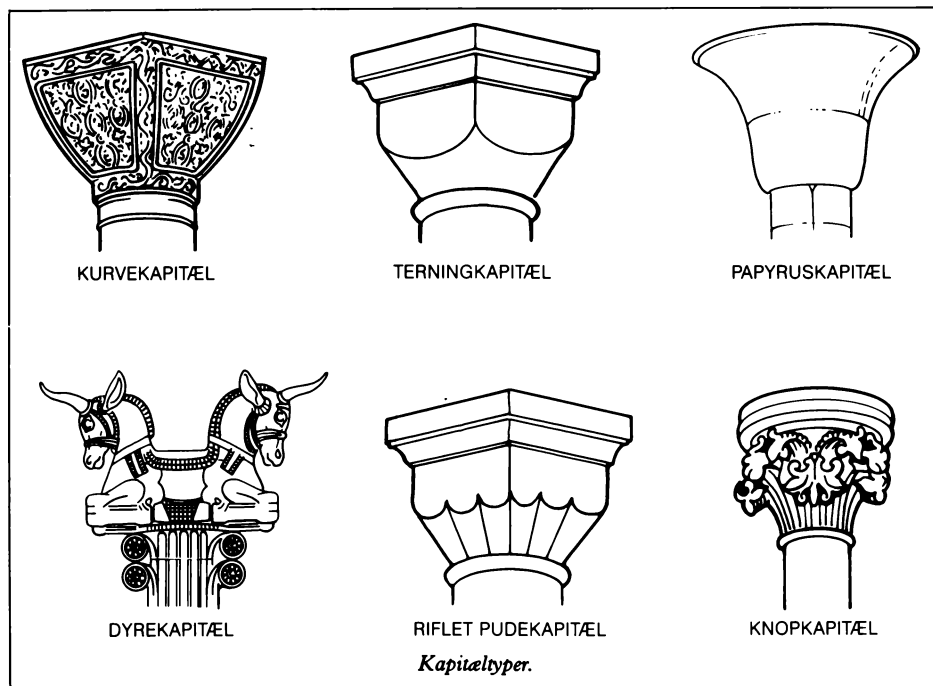
Kapitelhus. Et stort rum i, eller en tilbygning til et kloster, hvor domkapitlet (en domkirkes ledelse) holder møder. I England er kapitelhuse ofte ottekantede.

Kapitæl. 1. Stort bogstav af samme højde som de små. 2. Inden for arkitekturen det særlige element, der kroner en *søjle*, *pilaster*, eller *pille*. Det giver en bredere og derfor mere effektiv støtte til *entablaturen* end f.eks. en søjle alene. De vigtigste antikke *søjleordener*, dorisk, jonisk og korinthisk, har hver sin specielle udformning af kapitælet, og mange andre variationer eksisterer.

BLOKKAPITÆL. Se *terningkapitæl*.

DYREKAPITÆL. Kapitæl udformet som dyr,

Kapitæl

eventuelt et modstillet par af samme dyr.
IMPOSTKAPITÆL. Et kapitæl, der består af to elementer, et egentligt kapitæl og en impost, en *kæmper*, der er det øverste led af en søjle og som får en særlig udformning.
KLOKKEKAPITÆL. Kapitæl i form af en omvendt klokke.

KNOPKAPITÆL. Kapitæl udsmykket med stiliserede blade og knopper. Typisk for engelsk 1100-tals og gotisk 1200-tals arkitektur.

KOMPOSITKAPITÆL. Kapitæl der forener det joniske kapitæls *voluter* med det korinthiske kapitæls kurv med *akantus*. Almindeligt i romersk og *klassisk* arkitektur.

KURVEKAPITÆL. Et terningkapitæl udsmykket med udhuggede ornamentter, så det kommer til at ligne en kurv. Almindeligt i *byzantinsk* arkitektur.

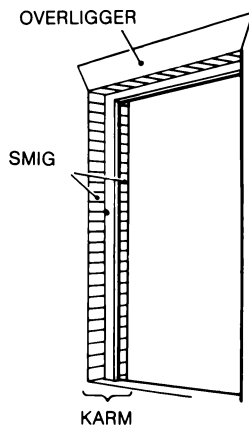
LOTUSKAPITÆL. Kapitæl i form af en stiliseret lotusblomst. Almindeligt i egyptisk arkitektur.

PALMEKAPITÆL. Kapitæl i form af en stiliseret palmebranche. Almindeligt i egyptisk arkitektur.

PAPYRUSKAPITÆL. Kapitæl i form af et stiliseret bundt papyrusblade. Almindeligt i egyptisk arkitektur.

PUDEKAPITÆL. Se terningkapitæl.

TERNINGKAPITÆL. Kapitæl bestående af en terningformet blok med afrundede hjørner nedadtil. Almindeligt i *romansk* arkitektur.

Vinduesåbning med smige og karm.

Kappe. Inden for arkitekturen betegnelse for den del af et *hvælv*, der ligger mellem *grater* eller *ribber* og støtter sig nedadtil til den bærende *bue* eller sidevæggen.

Kara-e. Et maleri i kinesisk stil udført af en japansk kunstner. Se også *yamato-e*.

Karavanserei (persisk: karavane-palads). En bygning, for det meste bestående af overhvævede rum omkring en eller flere åbne gårde, der ydede rejsende beskyttelse under en rejse.

Karikatur. 1. Egentlig et portræt, der overdriver den portrætteredes træk af satiriske eller humoristiske grunde. 2. Nu mere alment næsten enhver form for satiriske tegninger.

Karm. Siden af et vindue, en dør eller en anden åbning i en mur.

Karnap. Fremspringende parti på en bygning, forsynet med vinduer og eventuelt båret af en *konsol*.

Karnapvindue. Se *vinduetyper*.

Karnation. I malerkunsten hudens farve hos den afbildede person.

Karnis. *Gesims* med en S-formet profil. En karniskrans findes f.eks. i et cirkulært eller mangelkantet rum.

Karolingisk renæssance. Genoplivelsen af kunst og lærdom som fandt sted i det vestlige Europa (Frankrig, Tyskland) under kejser Karl den Store og hans efterfølgere (slutningen af 700- til begyndelsen af 900-tallet). Den var det første bevidste forsøg på at genoplive arven fra den *klassiske* græsk-romerske fortid efter afbrydelsen på grund af barbarernes angreb. Udviklingen af arkitektur i stort format samt manuskripter og *illuminationer* hørte til stilens vigtigste resultater.

Karton. En fortegning i fuld størrelse for et maleri, en *freske* eller et *gobelin*. Det engelske ord for tegneserie, cartoon, er afledt heraf.

Kartouche (fransk *cartouche*: patron). 1. Den ovale ramme anbragt omkring en faraos navn i inskriptioner i oldtidens Egypten. 2. Enhver dekorativt udformet ramme, især i arkitekturen og møbelkunsten.

Karyatide. En kvindelig figur anvendt i stedet for en søjle eller anden arkitektonisk støtte. Se også *atlant* og *kanephor*.

Karolingisk renæssance-arkitektur: det indre af Karl den Stores kapel i Aachen, opført 792-805 under inspiration fra San Vitale i Ravenna, en kirke, Karl den Store mente, indeholdt den klassiske tradition, han ville genopvække.

Kasein-maling. Pigment blandet med bindemiddel lavet af mælkeproteinet kasein.

Kasemat. Et overhvælvet rum med små *lysninger*, eventuelt skydeskår, indrettet i murtykkelsen i en befæstning.

Kassetter. Fordybninger, ofte kasseformede, i et hvælv eller et loft.

Kartouche på æske fra Tutankamons grav. Blandt hieroglyfferne ses et ankh i midten i.v.

Kassette loft

Marmorhallen i Holkham Hall, Norfolk, England, påbegyndt 1734 i engelsk palladiansk stil; de jonske søjler bærer et kassette loft.

Keltisk kors i Ahenny, Tipperary, 700-tallet.

Kassette loft. Loft i træ eller stuk bestående af sammenstillede, forsænkede felter, såkaldte *kassetter*.

Katafalk. En underbygning, ofte en tømmerkonstruktion, hvorpå en kiste står under en begravelsesceremoni. Undertiden efterlignet i sten eller bronze som en permanent grav.

Katakomb. En underjordisk begravelsesplads bestående af gange og rum med nicher i væggene til grave.

Katedral. En kirke som indeholder et cathedra, en biskops officielle trone. På dansk synonym for domkirke.

Katholikon. Skibet i en græsk *græsk-ortodoks kirke*.

Kavalerperspektiv. Et motiv set fra et synspunkt, hævet over almindelig øjenhøjde, som var det set af en rytter.

Kelim. Tæppe udført i Mellempøsten, oftest af nomader. Det er uden luv og har samme mønster på begge sider.

Kelliste. Se *profiliste*.

Keltisk kors. Et kors med en høj stamme, korte arme og en cirkel med centrum i disses skæringspunkt.

Keltisk kunst. Kunsten frembragt af de keltiske folk i Vesteuropa fra ca. 450 f.Kr. til ca. 700 e.Kr.; karakteristisk ved dens brug

Keltisk kunst: detalje af Tara-brochen, udsmykket med båndslang. Bronze med rav og glassten isat, fra ca. 700.

af asymmetriske og bølgende abstrakte ornamenter samt *dyreslyng*. Den falder i to hovedafsnit: en tidlig, som har hjemsted på det europæiske fastland, og ofte kaldes *La Tène*-kulturen (indtil 1. århundrede e.Kr.) og en senere i Storbritannien og Irland fra omkring 150 e.Kr. Sidstnævnte viser tegn på kontakt med *romersk kunst*. Typiske frembringelser inden for irsk keltisk kunst er smykker, træskæringer, keramik og metalarbejder.

Kemenat. Rum i en borg udstyret med en kamin og for det meste anvendt af kvinder.

Kendi. En persisk betegnelse for kugleformet drikkekar med en vertikal hals til påhældning og en kort fremadspringende tud, hvorfra væsken kan hældes direkte ind i munden.

Kenotaf. Mindesmærke over en eller flere personer, der er begravet andetsteds.

Keramik. En almen betegnelse, i brug fra forrige århundrede, som omfatter både *porcelæn* og alle typer for *lervarer*.

Kerub. 1. Et motiv i arkitekturen eller malerkunsten af et barns hoved omgivet af et par vinger. 2. Mere upræcist et synonym for *putto*.

Kilesten. Tilhugget sten, der er bredere i den ene ende end i den anden. Anvendes bl.a. til opførelse af *buer* og *hvælve*, der derved holder sig selv i spænd.

Kinetisk kunst. Kunst som inkorporerer mekanisk eller tilfældig bevægelse eller giver et indtryk af bevægelse ved brug af optiske tricks (*op art*). Kinetisk kunst opstod første gang blandt *konstruktivisterne* i det tidlige 20. århundrede; Alexander Calder gjorde teknikken mere kendt gennem sine mobiler fra 1930'erne og fremad; men det var i 50'erne at kinetisk kunst fremtrådte som en selvstændig bevægelse.

Kiosk. Tyrkisk betegnelse for en lille *pavillon*, gerne bestående af et tag båret af piller.

Kiper. Stof vævet i et diagonalt sildebens- eller rhombemønster.

Kirigane. Japansk betegnelse for en overflade, f.eks. *lak* eller papir, som har spredte små stykker bladguld som dekoration.

Kirin. Japansk form for *kylin*.

Kirkefædrene. Visse af de tidlige kristne te-

ologer ansås for at have ledet udviklingen af kristendommen. De var lærde – doktorer – og blev i kunsten fremstillet som ærværdige ældre mænd med bøger. De fire latinske fædre, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus og Gregor den Store, er mest almindelige. De fire græske fædre er Basileos, Gregor af Nazianzus, Johannes Chrysostemos og Athanasius.

Kitsch (tysk: juks). Massefremstillet kunst og kunstgenstande, der på uheldig vis efterberer elite-kulturens æstetiske normer.

Klassicisme. Samlende betegnelse for en bestræbelse på at efterfølge *klassiske* idealer og forbilleder i kunst og arkitektur. Begrebet dækker i tid vidt adskilte strømninger og omfatter bl.a. *barok-klassicisme*, *ny-klassicisme* og 1920'ernes genoplivelse af klassiske arkitekturformer.

Klassisk. 1. Egentlig for at beskrive kunst og arkitektur fra antikkens Grækenland og Rom, især græske arbejder fra 5. og 4. århundrede f.Kr. og nøjagtige romerske kopier heraf. 2. Mere generelt om kunst og arkitektur der lægger sig tæt op ad de græsk-romerske forbilleder. 3. Endnu mere generelt om kunst der har til hensigt at skabe en tilstand af følelsesmæssig og fysisk ligevægt, og som er mere rationelt end intuitivt opbygget.

Klassisk tempel. Se illustration.

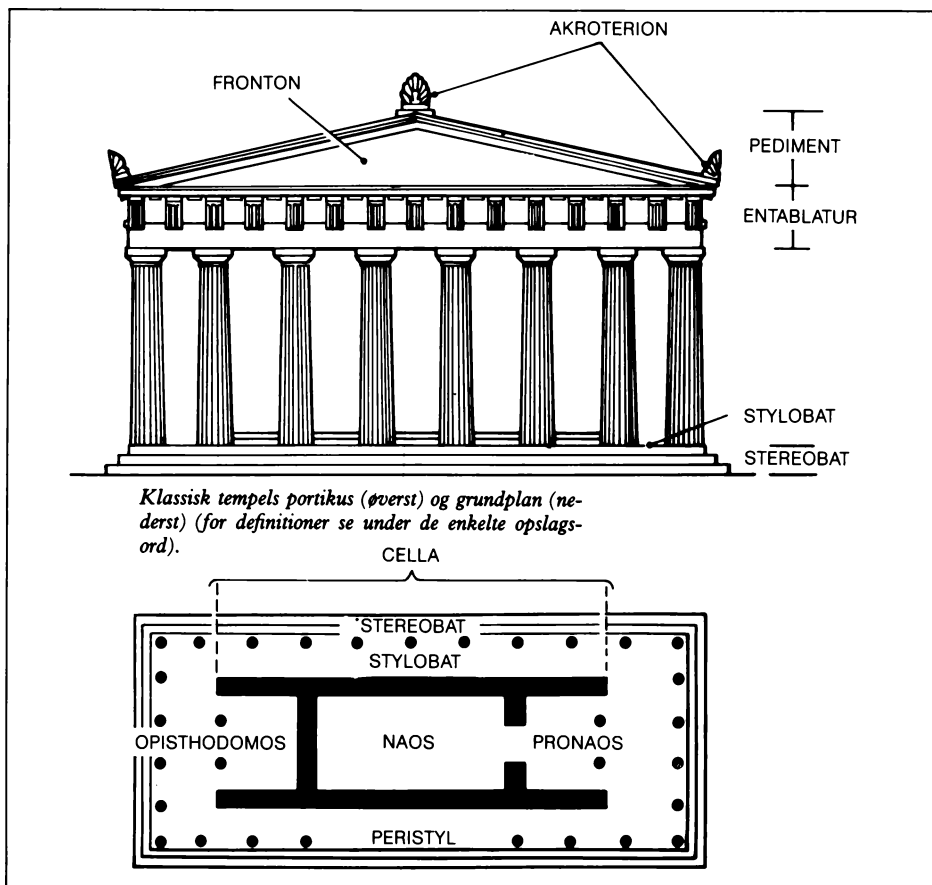
Kleinmeister (tysk: lille mester). Betegnelsen anvendes om en række mindre kendte tyske kunstnere i 1500-tallet, især grafikere, som udførte arbejder i små formater. Blandt dem kan nævnes Jost Amman, Hans Burgkmair, Hans Sebald Beham og Heinrich Aldegrever.

Klerestorium. En række vinduer i den øvre del af en mur, især i kirker, hvor de sidder over sideskibenes tage og lader lys skinne ind i skibet.

Kline. En bæk anbragt ved et bord, hvorfra måltider indtoges i liggende stilling. I brug i antikkens Grækenland og Rom.

Klingen. Dansk kunsthåndkrift udgivet 1917-20, hvori de nye kunstretninger som *kubisme* og *ekspressionisme* blev introduceret. Blandt andre leverede Axel Salto og Vilhelm Lundstrøm originalgrafik til Klingen.

Klismos

Klassisk tempels portikus (øverst) og grundplan (nederst) (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

Klismos. Stoletype fra antikkens Grækenland og Rom med stærkt udsvungne ben og rygstød. Typen blev genoptaget i nyklassicismen, i Danmark bl.a. af N. A. Abildgaard.

Klostergang. En overhælvvet gang eller arkade, oftest på fire sider af en gård eller have og opført i forbindelse med en kirke, især en klosterkirke.

Klosterhvælv. Se *hvælv*.

klunkestil. En tidligere lidt nedsættende betegnelse for den borgerlige interiør- og møbelstil fra 1870'erne til 90'erne, hvor klunker, dvs. kvaster og frynser, blev anbragt overalt på møbler og tekstiler.

Kløverbladsfrise. En dekorativ liste med dekorationer i firpas-form lignende firkløvere.

Kniven på hovedet. Udstilling på Tranegården i Gentofte 1982, som delvis har givet navn til en gruppe da helt unge kunstnere, som i deres formsprog nærmede sig den italienske *transavanguardia* og de tyske *Neue Wilden*. Se også *de vilde*.

Knop. Et fremspringende dekorativt element, ofte rundt og udformet som en blomst eller et bundt blade. I gotisk arkitektur gerne anbragt i *hvælv-ribbers* skæringspunkt; se *gotisk katedral*.

Knopglas. En type glas, der tidligere blev anvendt i vinduer, udført ved at udflade en boble blæst af en glaspuster til en rund form af ujævn tykkelse.

Knopkapitæl. Se *kapitæl*.

Knudesøjle. Søjleform med *vlust* på midten i form af en knude; forekommer i *romansk* arkitektur.

Knægt. Et arkitekturelement, der springer ud fra en vertikal flade og støtter en *bjælke* eller en *gesims* ovenover. Se også *konsol*.

Knæhtag. Se *tagtyper*.

Knæstykke. Portræt af en person set fra knæene og op.

Kōbako. En japansk æske til røgelse.

Kobberstik. Et grafisk tryk på papir efter en kobberplade, hvori motivet er ridset med spidse genstande som f.eks. en gravstikke.

Koftgari. Persisk betegnelse for dekorationer i ædelmetaller indlagt i jern eller stål; svarer til *damascener*-teknikken.

Koimesis. Græsk betegnelse for motivet Jomfru Marias død og himmelfart i *byzantinsk* billedkunst.

Koine. Græsk betegnelse for de stilistiske karakteristika der er fælles for en bestemt geografisk egn i en bestemt tidsepoke.

Koldbearbejdelse. Processen at udhamre metal i den ønskede form uden brug af varme.

Kold farve. En farve, hvis psykologiske indvirkning på beskueren er en forestilling om kølighed, og som synes at trække sig tilbage i forhold til billedplanet. Blå, blågrøn og blå-violet er kolde farver i modsætning til de *varme farver*, rød, gul og orange.

Koldnålsradering. Grafisk teknik, hvor en spids nål anvendes til at indridse et motiv i en trykplade uden at pladen ætzes. De herved opståede riller med *grater* giver aftrykket en blød, lidt ulden karakter. Teknikken kan anvendes i forbindelse med almindelig *radering* for at opnå en anderledes virkning i visse partier.

Kolonnade. Søjlegang med vandret *arkitrav* i modsætning til en *arkade*.

Kolossal orden. En *søjle* eller *pilaster*, der strækker sig over flere etager på en bygning.

Kommode (fransk *commode*: behagelig). Et skuffemøbel, som fik navnet, da det var lettere og behageligere at anvende end en kiste.

Komplementærfarve. En farve der anbragt

over for en anden, blandet af to primærfarver på *farvecirklen*, fremtræder kraftigere eller lysere. Rød og grøn, blå og orange samt gul og violet er komplementærfarver.

Komposit. *Søjleorden* der forener elementer fra *joniske* og *korinthiske* søjler; findes især i romersk arkitektur. Se også *kapitæler*.

Komposition. 1. Kombinationen af elementer i et maleri eller andet kunstværk i et forhold, kunstneren finder tilfredsstillende. 2. Mere generelt et maleri, et relief eller skulpturgruppe, især hvis den indeholder et stort antal elementer.

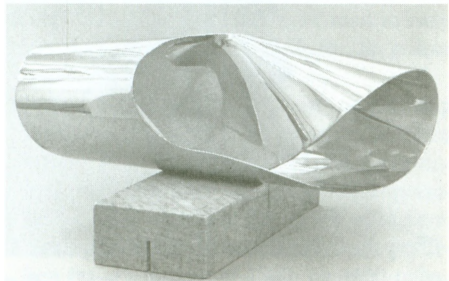
Kondo. Hovedrummet i japansk buddhistkloster.

Konge-stolpe. Se *tagkonstruktioner*.

Kongedøre. Døre anbragt midt i *ikonostasen* i en *græsk ortodoks* eller russisk kirke. Navnet skyldes, at kongernes konge, dvs. Kristus, går herigennem i form af altervin og -brød.

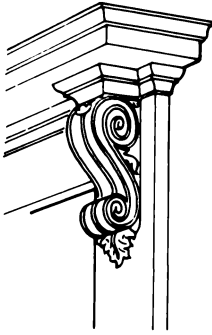
Konkret kunst. Kunst sammensat af enkle, *nonfigurative* visuelle former og forbundet med en opfattelse af struktur som et sammenhængende organisationsprincip (Theo van Doesburg: Den konkrete kunsts manifest, 1930). Navnet blev foretrukket fremfor *abstrakt kunst*, fordi kunstnernes aktivitet er det modsatte af abstraktionsprocessen. Max Bill definerede konkret kunst som bestræbelsen på „at vise abstrakte tanker i en sanselig og håndgribelig form“.

Konsol. 1. I *klassisk* arkitektur et udsmykket fremspring, højere end dybt, sammensat af to *voluter* og i snit s-formet. En konsol kan bære en *arkitrav*, en *karnap* eller lignende. 2. Et bord, anbragt op ad en

Konkret kunst: „Uendelig løkke I“ af Max Bill fra 1947-49.

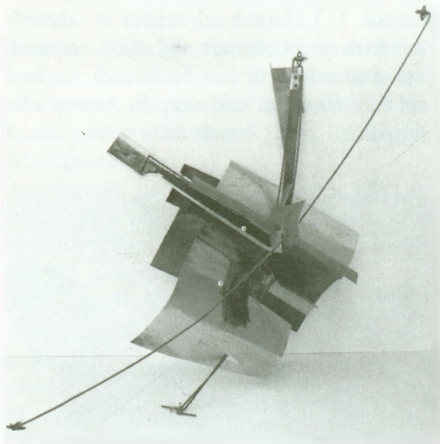
Konstruktivisme

KONSOL

væg, og støttet af konsol-ben. 3. En lille hylde.

Konstruktivisme. En *abstrakt* kunstnerisk retning, som fremstod i Rusland lige inden revolutionen. Konstruktivisterne havde til hensigt at gøre kunst til en objektiv, videnskabelig undersøgelse af abstrakte egenskaber (billedoverflade, konstruktion, linje og farve). De ønskede også at overføre denne kunst på tidens sociale og industrielle krav, idet de forenede den med arkitekturen og eksperimenterede med f.eks. tøj-design. Uden for Rusland udøvede den stor indflydelse på en institution som *Bauhaus*. Betegnelsen er også blevet anvendt

Konstruktivisme: Vladimir Tatlins „Hjørnerelief“ fra 1915, et formsforsøg i anvendelsen af materialer som metal, træ og kabler i rummet.

om senere abstrakte retninger i europæisk malerkunst.

Konsul-diptychon. Et elfenbensdiptychon sammensat med hængsler, så det ligner en bog. Ydersiderne var udkåret med portrætter af en romersk konsul og indersiderne var udhulede og fyldt med et tyndt lag voks, som kunne beskrives. Fra 384 e.Kr. til ophævelsen af konsulembedet i 541 var et sådant diptychon symbol på konsulmagten.

Konsulatet. En videreførelse af *directoire*-stilen i de første år af Napoleons regeringstid 1799-1804, mens han endnu var konsul. Stilen karakteriseres bl.a. af egyptiske motiver, inspireret af Napoleons felttog i Egypten 1798-99.

Kontinuerlig fremstilling. En fremgangsmåde, der var almindelig i både antikken og middelalderen, og som gik ud på at fremstille i tid adskilte handlinger side om side på en sammenhængende baggrund.

Kontrafejer. Gammelt ord for en portrætmaler.

Kontrapost. Se *contrapposto*.

Kontur. Omridset af en form; ved at anvende en kraftig kontur er en kunstner i stand til at antyde større *plasticitet*.

Konversationsstykke. Et *gruppeportræt* med adskillige figurer, gerne i hel figur og ret små, vist ved daglige sysler og i hjemlige omgivelser. Formen var særlig populær i 1700-tallets England, hvor den kaldes *Conversation piece*.

Kopi. En gentagelse af et allerede eksisterende kunstværk, udført af en anden kunstner end den, der skabte originalen. Se også *replika*.

Koptisk kunst. Kopternes senklassiske kunst (300-tallet til 600-tallet e.Kr.), som ofte kan have undersætsige proportioner og være tæt og klodset i formgivningen. Den blev stærkt påvirket af uklassiske, ekspressionistiske tendenser i kunst fra Syrien og den nære Orient. Typiske koptiske genstande er sten- og elfenbensudskæringer, vævede stoffer og *illuminerede* manuskripter.

Kor. 1. Oprindeligt den del af en kirke, der var forbeholdt sangere og præsteskab. 2. Nu om den del af en kirke, der strækker

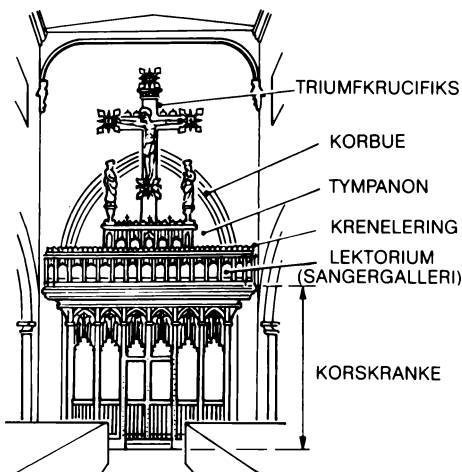
Koptisk kunst: detalje af et vævet vægtæppe fra ca. 400 e. Kr. med hoveder af en faun, to kvinder og en mand i runde felter.

sig fra korsarmene til *apsis*, men uden koromgang og eventuelle kapeller her. I snævrere betydning partiet omkring kirkens hovedalter.

Kordongesims. Profileret led, der deler en mur vandret.

Kore (græsk: pige). En skulptur af en stående, draperet kvindefigur, som ofte forekommer i græsk kunst i den *arkaiske* periode (ca. 600 – ca. 500 f.Kr.). Se også *kouros*.

Kōrin-skolen. En skole af japanske malere opkaldt efter kunstneren Ogata Kōrin (1658-1716), selv om den var grundlagt af

Korskranke. For definitioner se under de enkelte opslagsord.

Honnami Koetsu (1558-1637) og Nonomura (død 1643). Skolen bevægede sig væk fra kinesisk påvirkning, og dens arbejder er karakteristiske ved deres overdådige farver og kraftige mønstre.

Korinthisk stil. Græsk arkitekturstil, som især var i brug i *hellenismen* og romertiden; opkaldt efter byen Korinth. Se *søjleorden*.

Korgitter. En afskærmning af en kirkes kor fra skibet, anbragt i *triumfbuen* og i middelalderen ofte bærende et *triumfkrucifiks*.

Korkapel. *Kapel* bag koret i en kirke, eventuelt anbragt som flere på række langs koromgangen.

Korpus (latin: krop). Inden for *keramik* og *guld/sølvsmedekunst* en genstands hovedform.

Korrunding. Del af en kirke bag koret, omfattende *koromgangen* og de derved beliggende *kapeller*.

Korsarm. Se *værskib*.

Korskranke. Adskillelse mellem en kirkes *kor* og *skib* enten i form af et rækværk eller en arkitektonisk opbygning med *lektorium* og eventuelt *triumfkrucifiks*. Til dels synonym med *korgitter*.

Korskuppelkirke. I *byzantinsk* arkitektur en fra 600-tallet og frem hyppigt forekommende kirketype, opført over korsformet grundplan med et midtrum, der støtter en *kuppel*, og eventuelt med mindre hjørnekupler.

Korsskæring. Den del af en kirke, hvor skibet møder korsarmene, *værskibet*.

Korstol. Stolerække for præsteskab eller religiøse ordener i en kirkes *kor*. Særligt pragtfulde eksempler, udstyret med figurmotiver, *foldeværk* og *misericordia*-sæder, kendes fra *gotisk* tid.

Kotyle. Et antikt græsk bæger med to hænke; ikke identisk med en *skyfos*. Se *græske vaser*.

Kouros. En skulptur af en nøgen ung mand, som forestiller enten en gud eller en vinder i en atletikkamp. Typen forekommer ofte i græsk kunst i den *arkaiske* periode (ca. 600 – ca. 500 f.Kr.). Se også *kore*.

Kraak-porcelæn. Kinesisk blå-hvidt porcelæn fra slutningen af 1500- og 1600-tallet, udført med eksport for øje og dekoreret med felter af gentagne mønstre. Navnet er

Krabbe

opstået i Holland, efter at hollænderne i 1603 havde erobret et portugisisk handels-skib (kraak på hollandsk), som medførte denne form for porcelæn.

Krabbe. I *gotisk* arkitektur og ornamentik et ornament i form af et udfoldet blad, anbragt på f.eks. spir eller *wimperg*.

Kragsten. En fremspringende sten. En form for *konsol*, eller en sten, der danner overgang fra en mur eller *pille* til en *bue*.

Krakelering. 1. Det net af fine revner, som ligger i overfladen på gamle oliemalerier, fremkommet ved at både oliefarver og grundering krymper. Enhver form for grundering og lag af maling udvikler i tidens løb forskellige former for revner. Krakelering er en af måderne at bestemme et ældre oliemaleri på. 2. I *keramik* skyldes krakelering, at leret, genstandens *korpus*, og *glasuren* krymper efter forskellige regler. Somme tider fremkaldes en sådan krakelering med vilje som et dekorativt træk.

Kransgesims. Profileret led, der i *klassisk* arkitektur bærer en *gavl*, en *fronton*.

Kranliste. Se *profiliste*.

Krater. Et antikt græsk blandingskar til vin og vand. Formen er nærmest halvrund med en kort hals påsat, vid munding og to hanke. Se *græske vaser*.

Krenelering. En tandtakket murkrone, eventuelt med skydeskår, opført til beskyttelse for forsvarere. Se illustration under *skoldehuller*.

Krepidoma. **Krepis.** Et græsk tempels fundament, lagt i tre lag i trappetrinsform. Se også *stereobat* og *stylobat*.

Kretisk søjle. Søjle, der spidser til nedad med et *kapitel* bestående af en *vulst* og en *abacus*. Forekommer i *minoisk* arkitektur.

X

Kristogram. **Kristusmonogram.** Et kristent symbol bestående af de to første græske bogstaver i navnet Kristus (græsk: Christos) χ =chi og ρ =ro.

Kritisk realisme. Betegnelse for værker af en gruppe kunstnere, der arbejdede i Berlin i 1970'erne, deriblandt Johannes Grützke, Mathias Koeppel og Wolfgang Petrick. Deres kunst var på mange måder en genopvækken af 1920'ernes *Neue Sachlichkeit*. Gruppen kaldes også Berliner-realisterne, og retningen undertiden hæslich realisme.

Kritisk realisme: Johannes Grützkes „Tre nøgne kvinder“, malet 1973. Figurernes ucharmerende stillinger kan minde om en maler som Otto Dix' kunst.

Krongesims. Se *kransgesims*.

Krop. Anvendt om *keramik* dækker ordet den form for ler, der er anvendt.

Krydsforbandt. Se *forbandt*.

Krydshvælv. To tværstillede *hvælv*, som skærer hinanden, en type der kendes fra både *romansk* og *gotisk* arkitektur.

Krypt. Et underjordisk, ofte hvælvet rum under et kirkegulv, oftest under et *kor*.

Kryptoportikus. Underjordisk, overhvælvet gang, som den forekommer i romersk arkitektur.

Krystal. En form for farveløst, gennemsigtigt glas, der ligner bjergkrystal.

Kubisme. En retning inden for kunsten der opstod omkring 1909 under Picassos og Braques ledelse og med rødder i Cézannes teorier. Den var et forsøg på at skildre alle aspekter af, hvad kunstneren så i tre dimensioner, på en flad overflade. Kubisme viser sig i to former.

ANALYTISK KUBISME. Ville vise forskellige aspekter af samme objekt på samme tid samtidig med at give slip på det konventionelle perspektiv og gøre brug af facetter der overlapper hinanden. *Collage* var et middel til at indføre den „rå“ virkelighed for at afbryde teknikens to-dimensionalitet.

SYNTEISK KUBISME. Gjorde brug af den kubiske analyse og oversatte alt set til et

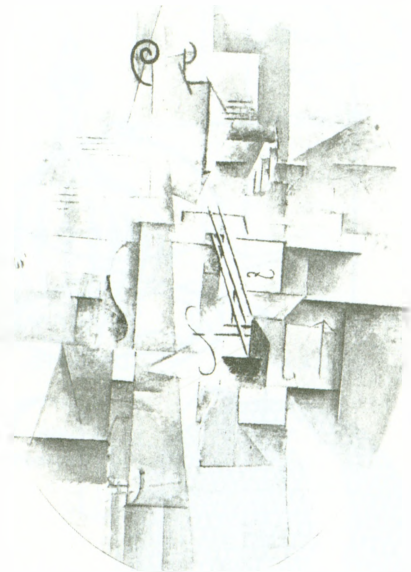
sprog bestående af visuelle tegn. Den forsynede ethvert objekt med en kodet ækvi-valent og forvandlede maleri til en parallel til virkeligheden i stedet for at gøre det til en afspejling af den virkelighed, maleren iagttog.

Kufisk skrift. En formel, kantet form for arabisk *kalligrafi*, som anvendes dekorativt på bygninger, keramik, tekstiler, metalarbejder osv.

Kuglestav. Se *profiliste*.

Kulisser. I malerkunsten kompositionselementer, anbragt i et billedes sider, især i et landskab, som kulisser på et teater for at føre beskuerens øjne ind mod et centralt punkt.

Kunstakademiet. Det danske kunstakademi på *Charlottenborg* er oprettet 1754 efter nogle tidligere tilløb. Først i slutningen af 1800-tallet blev dets altdominerende stilling inden for kunstneruddannelsen brudt ved oprettelsen af alternative kunstsoler. For kunstakademi i almindelighed se *akademi*.

Analytisk kubisme: Picassos „Nature morte med en violin“ fra 1911-12 viser motivet opløst i talrige facetter, som er anbragt på flere planer, parallelle med billedfladen.

Plade af hvidt marmor fra Egypten, 800-900-tallet, med en kufisk inskription.

Brug af kulisser i Claude Lorrains maleri fra 1648 „Dronningen af Sabas ilandstigning“.

Kunsthåndværk. Betegnelse for genstande, der både håndværksmæssigt og æstetisk er tilfredsstillende udført og som har både praktisk og dekorativ funktion. Møbler, keramik, glas, tekstiler, smykker osv. regnes med til begrebet.

Kunstindustri. Betegnelse opstået i årene omkring 1900 som et synonym for *kunsthåndværk*. Bruges mest om industrielt fremstillede brugsting, der har fået en kunstnerisk formgivning.

Kunstkammer. En samling kunstgenstande, kuriositeter og naturalia samlet af kongelige og adelige kredse samt af videnskabsmænd i 1500- og 1600-tallet. Til trods for deres sammensatte karakter var kunstkammerne forløbere for museer, som vi kender dem i dag. Kaldes på tysk også *Wunderkammer*.

Kunstnernes Efterårsudstilling. Ofte forkortet K.E. Dansk kunststudstilling afholdt siden 1900 og åben for alle kunstnere uden

Kunstvollen

medlemskab. Blev først vist på *Charlottenborg* men blev senere overtaget af den *Frie udstilling* og fik husly i dennes bygning.

Kunstvollen. Tysk udtryk, der betyder viljen til at skabe kunst.

Kuppel. Et regelmæssigt krummet hvælv over en cirkulær, eliptisk eller polygonal grundplan. I snit kan en kuppel have enhver bues form, f.eks. rund, spids, hesteskoformet.

CONCA eller KONCHA. Især en halvkuppel over en apsis eller niche, men også selve disse elementer.

GEODESIC DOME. Se denne.

HALVKUPPEL. 1. Den øverste semicirkulære del af en *apsis*. 2. En kuppel med en påfaldende lav runding.

LØGKUPPEL. En form, især anvendt i islamsk arkitektur og på russiske og østeuropæiske kirker. Den vider sig ud fra basis og samler sig igen i en spids.

Kuppelbasilika. Byzantinsk *basilika* opført over en *centralplan* og med *kuppel*, som f.eks. Hagia Sofia i Istanbul.

Kuppelgrav. Underjordisk *rundgrav*, eventuelt med *falsk hvælv*, hvis øverste del er synlig over jorden som en græshøj. Synonymer *tholos* og *tumulus*.

Kuppelhvælv. Se *hvælv*.

Kuriositetskabinet. Et rum, hvori en samling af kunsthåndværksobjekter opbevares. Se også *kunstkammer*.

Kursiv. En *kalligrafisk* skrift med bogstaver der læner sig mod højre og som opstod blandt italienske humanister i 1400-tallet. I sin trykte form efterligner den håndskrift. Den engelske og franske betegnelse for kursiv, *italic/italique*, antyder skriftens oprindelse i Italien.

Kurvehanksbue. Se *bue*.

Kutani. 1. Egentlig japansk porcelæn udført i Kutani i provinsen Kaga i 1600- og 1700-tallet. 2. Mere alment japansk keramik i kutani-stil, uanset hvor og hvornår den er udført.

Kvadermurværk. Se *murværktyper*.

Kvadersten. Finkornet kalksten eller sandsten, anvendelig til fint tilhugget murværk og ornamentale og skulpturelle udhugninger.

Kvadring. En metode til at udføre en

større kopi efter en komposition. Den dækkes af et net af lodrette og vandrette streger, og indholdet af hver firkant overføres til en flade dækket af et net af større firkanter.

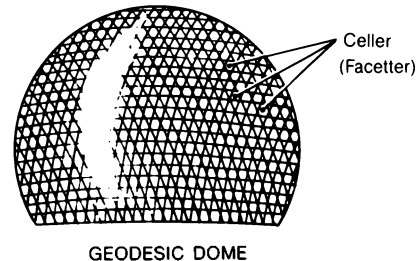
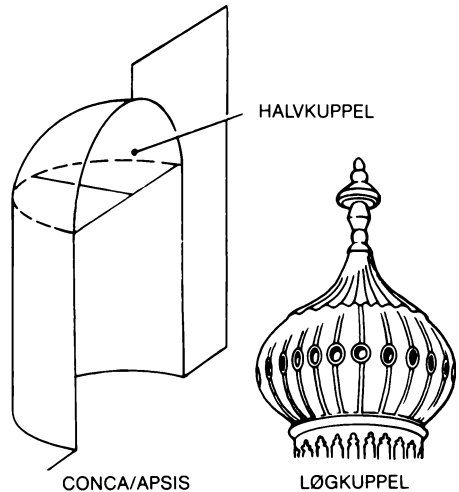
Kvartstav. Se *profiliste*. Synonym *ovolo*.

Kvist. Lille udbygning på et tag med vindue og selvstændigt tag.

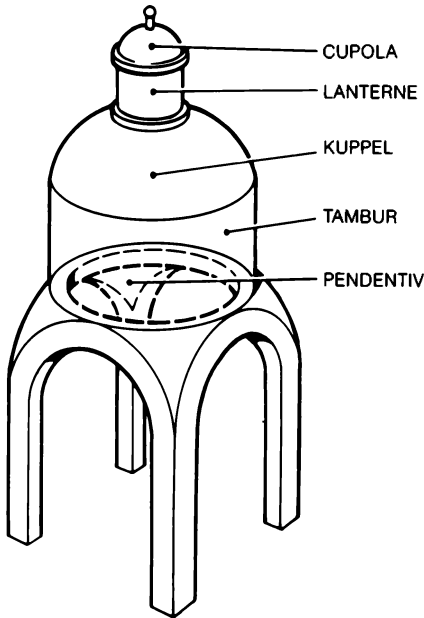
Kyathos. 1. En antik græsk kop-formet drikkeskål med en krummet hank. 2. En lille *kantharos* uden fod. Se *græske vaser*.

Kybernetisk kunst. Mekaniske skulpturer og andre kunsthåndværksobjekter, der reagerer på ydre påvirkninger, såsom en beskueres nærhed eller på støj udefra. Denne kunstform repræsenterer en videre og mere kompliceret udvikling af *kinetisk kunst*.

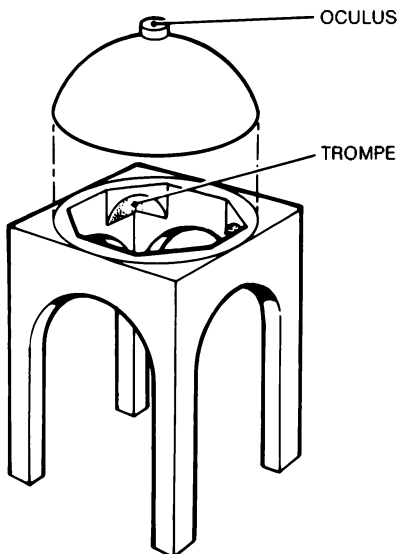
Kykladisk kunst. *Bronzealder*-kunsten i det kykladiske ørige i Ægæerhavet i tiden 2500-1600 f.Kr., opstået under indflydelse fra *minoisk* og *helladisk* kunst. De bedst

Kuppeltyper.

Kuppelementer. For definitioner se under de enkelte opslagsord.

kendte kykladiske objekter er stiliserede kvindefigurer udført i det lokale hvide marmor. Typisk er også keramik-kander med næbformede tude, enkle kar af marmor og keramik-,pander“, som antages at have fungeret som spejle.

Kyklopisk murværk. Se *murværktyper*.

Kylin (kinesisk: mandlig-kvindelig). I kinesisk kunst en fremstilling af et mytisk væsen med dragehoved, skællet krop, dyrehoved, busket hale og et enkelt horn i panden.

Kylix. Et antikt græsk drikkekar med en vid, flad skål, to modstillede horisontale hanke, en slank stilk og en lille fod. Se *græske vaser*.

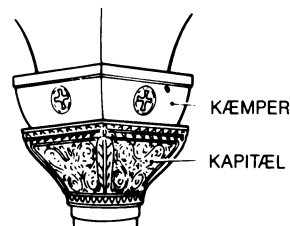
Külliyé. Et tyrkisk bygningskompleks, opført omkring en moské og indeholdende en skole og et hospital.

Kymation. Liste af konkav eller konvex form og udsmykket med ornamenten på et antikt tempels *gesims*. Ordet er afledt af græsk for bølge, kyma, og anvendes også i dets latinske form *cyma*. Se *entablatur* og *sima*.

Kütahya. En tyrkisk form for *fajance* fra Kütahya i det centrale Anatolien. Den fortsætter traditionen fra *Isnik* men bruger en lidt anderledes farveholdning, deriblandt gult, som ikke kendes fra *Isnik*.

Kæmning. 1. Sammenføjning af bjælker ved hjælp af kamformede tappe der griber ind i udskæringer. 2. Parallelle rifler i *rocailler* fra *rokokotiden*, f.eks. i bronzebeslag eller i træudskæringer. 3. Fremstilling af årer i *bakkemarmor* med et kamlignende instrument.

Kæmper. Også stavet kæmfer. Det øverste led af en *søjle*, der bærer en bue; synonym

Byzantinsk kapitæl med en kæmper.

Køkkenstykke

for *vederlagssten*. Et kæmperkapitæl er en anden betegnelse for *impostkapitæl*.

Køkkenstykke. I malerkunsten en form for *stilleben*, en fremstilling af madvarer og køkkenbrugsting. Opstået i Nederlandene og på sit højdepunkt i 1600-tallet.

Kølbue. Se *bue*.

Köln-skolen. Betegnelse skabt i 1800-tallet for at karakterisere en række malere, der arbejdede i forskellige stilarter fra 1300-tallet til 1500-tallet, men alle virksomme i Köln. Den lyriske *internationale gotik* fra det tidlige 1400-tal hos en maler som Veronika-mesteren efterfulgtes af en større *realisme* som hos mesteren for Jomfru Marias Liv (sent 1400-tal). Denne realisme nåede aldrig til samme intensitet som i samtidig nederlandsk kunst, selv om mange af Köln-malerne synes at være uddannet i Nederlandene.

Köln-skolen: „Skt. Hubertus' omvendelse“, malet af 1400-tals Mesteren for Jomfru Marias liv.

L

Labyrint. 1. Betegnelse, afledt af græsk, for en bygning med et indviklet gangsystem, og anvendt første gang om det såkaldte kong Minos' palads i Knossos på Kreta. 2. I *renæssance* og *barok* et haveanlæg med indviklede gange omgivet af høje hække. 3. Geometrisk ornament indlagt i et kirkegulv med symbolsk betydning af pilgrimsvej.

Lac burgauté. Fransk betegnelse for sort *lak* dekoreret med perlemorsindlægninger. Teknikken undertiden anvendt på kinesisk porcelæn.

Ladderback (engelsk: stigeryg). Ryg, især på stole, med parallelt anbragte sprosser, som kan minde om en stige.

Lady Chapel. Engelsk betegnelse for et kapel viet til Jomfru Maria; oftest opført ved en kirkes afslutning mod øst som en forlængelse af koret. Se *gotisk katedral*.

Lajvardina-vare. Persiske *lervarer* malet med farver eller guld over en dyb blå eller turkis *glasur*.

Lak. En yderst hård, vandtæt fernis som opstod i det fjerne Østen. En type er lavet af saften fra træet *Rhus vernicifera*, som sies og opvarmes for at koge den ind. Dette afkog er nu lak og kan påføres i lag på lag; i størknet tilstand er det så hårdt, at mønstre eller motiver kan udskæres i det. Coromandel lak er udført efter denne metode. En anden form for lak laves ved at udvinde sekret fra insektet *Coccus lacca*, smelte det og opblande det i alkohol, hvorefter det kan anvendes som lak.

Lambrequin. Fransk betegnelse for et skærf med frynser og kvaster. Udtrykket anvendes også om lignende både plastisk udførmede og påmalede ornament.

Lancetbue. Se *bue*.

Lancetvindue. Et højt, smalt spidsbuet vindue, typisk for *gotisk* arkitektur fra 1200-tallet. Se *vinduetyper*.

Landskabsformat. Et maleri, en tegning el-

Lambrequin-ornament på kanten af et 1700-tals fancefad fra Rouen.

ler lignende, der er bredere end det er højt i modsætning til *portrætformat*. Navnet opstår fordi de fleste landskabsfremstillinger har denne form.

Landskabsmaleri. Motiv inden for malerkunsten, kendt i *antikken*, hvor landskaber findes blandt romerske vægmalerier. Det genopstod i Europa i 1400-tallet, bl.a. i *Donau-skolen*, og fik en blomstring i 1600-tallets Nederlandene. Med *naturalismen* i 1800-tallet blev landskabsmaleriet på mange måder den mest udbredte kunstform og det emne, fornyende kunstnere, som f.eks. *impressionisterne*, valgte at arbejde med. Landskaber kendes også i kinesisk og japansk kunst fra 1500-tallet e.Kr. og frem.

Langhus. Betegnelsen anvendes 1. dels om en kirkes midt- og sideskibe, 2. dels om en bygning i en etage, eventuelt hævet op på pæle til beboelse for flere familier, en type der findes på flere øer i Stillehavet.

Langobardisk kunst. Kunst skabt af germanske folk i Norditalien fra 500- til 700-tallet.

Langstol. Tagkonstruktion, hvis lodrette stolper, såkaldte *konger*, bærer *dragere*, der igen støtter *hanebånd*.

Lanterne. I arkitekturen en lille tårnagtig overbygning på en *kuppel*, udstyret med vinduer eller andre former for åbninger, så det underliggende kuppelrum bliver oplyst.

L'art pour l'art

L'art pour l'art. Fransk betegnelse, som betyder kunsten for kunstens skyld og som anvendes om kunstværker, der ikke er religiøse, moralske, politiske eller litterære. Form, farve og linjespil er det vigtigste, og på Henri Matisse's kunst passer betegnelsen perfekt.

Lasering. 1. Påføring af *lasur*-farver på et maleri. 2. Overtrækning af glas med *emalje*.

Lasur. I malerkunsten et tyndt gennemsigtigt lag farve, lagt over det færdige kunstværk.

La Tène-stil. En retning inden for keltisk jernalder mellem 400 f.Kr. og vor tidsregnings begyndelse, opkaldt efter fundsted i Schweiz. Den har rødder tilbage til *Hallstadt*-kulturen og er påvirket af etruskisk og romersk kunst. Se *keltisk kunst*.

Latent billede. Et fotografisk billede, der kun er synligt kort tid efter eksponeringen og derefter bliver usynligt. Det kan senere fremkaldes ved hjælp af sølvnitrit. Teknikken er identisk med Fox Talbots „fotogeniske tegning“ og en forudsætning for *kalotypiet*.

Latinsk kors. Et kors, hvis nedre arm er længere end de øvrige tre.

Latticino. Klart glas med en dekoration inde i glasmassen af tråde, som for det meste, men ikke altid, er opalhvide. Teknikken er opfundet i Murano. Se også *lattimo*.

Lattimo. Betegnelse, afledt af det italienske ord for mælk latte, for hvidt *opalneglas*, som enten kan udgøre hele genstanden eller anvendes som dekoration i striber, festoner eller tråde. Ikke ganske identisk med *latticino*, selv om de to ord ofte blandes sammen.

Lavering. En farve eller tone påført i tynde, gennemsigtige lag. I tegninger pålægges med en pensel blæk eller *sepia* opblandet i vand.

Layout. Engelsk betegnelse for planlægning og opsætning af en bog eller et andet typografisk arbejde.

Lebes. 1. Et antikt græsk kogekar af metal. 2. En antik græsk vaseform, der ligner en *deinos*. En lebes gamikos blev anvendt som bryllupsgave. Se *græske vaser*.

Leddukke. En træfigur i menneskeform sat

Tiepolos tegning „Kleopatras gæstebud“ fra ca. 1740-50 gør brug af lavering på en særlig fri og dristig måde.

sammen med led, så den kan anbringes i næsten enhver stilling. Den kan eventuelt iføres tøj; nøgen anvendes den af kunstnere til proportionsstudier af det menneskelige legeme, påklædt til draperistudier. Synonym: *Gliedermann*.

Legering. 1. En blanding af forskellige metaller uden kemiske forbindelser. 2. En guldlegering er alle blandinger under 24 karat, hvilket er rent guld.

Lekane. En antik græsk vaseform, et kar med en fod, to hanke og et låg. Se *græske vaser*.

Lektorium. *Galleri* adskillende *kor* og *skib* i en kirke eller blot en læsepult på en *kor-skranke*.

Lekythos. En antik græsk cylindrisk oliekrug med én vertikal hank, en smal hals og en lille munding. Se *græske vaser*.

Lerkapsel. Ildfast ler anbragt uden om en genstand under brænding. Se *cire perdue*.

Lerklining. Byggemateriale lavet af ler afsti-

vet med strå, sand og grus; anvendes især til udfyldning af *bindingsværk*.

Lervarer. Genstande lavet af ler og brændt ved 700° celsius eller mindre. De forbliver porøse, medmindre de behandles med *glasur*.

Lesbisk kymation. *Profilliste*, i snit S-formet, dekoreret med skiftevis brede og smalle stiliserede, spidse blade.

Lette båtarde (fransk: bastard-bogstav). En fransk, gotisk skrifttype som kan minde om *Schwabacher*, og som anvendtes af William Caxton i 1400-tallet.

Lettrisme. Betegnelse i brug fra 1950'erne for at beskrive kunstværker, som gør brug af bogstaver og ord af rent visuelle årsager.

Liberty-stil. Se *Stile Liberty*.

Limfarve. Malmiddel baseret på vand med lim som bindemiddel og kalk som opfyldning. Tidligere hjemmelsmænd, som Giorgio Vasari, adskiller ikke limfarve klart fra *tempera*, skønt den er langt mindre holdbar, da den ikke indgår i en kemisk forbindelse med pudsekalk-underlaget. Limfarve kan anvendes til trykning af tapeter.

Limoges. *Emalje*-arbejder fra den franske by Limoges, et centrum for denne teknik fra 1100-tallet til op i 1600-tallet. Figurative emaljemalerier var et speciale for byens kunsthåndværkere.

Limvand. En svag limopløsning anvendt til at stivne papir eller tekstiler eller til at gøre et lærred mindre sugende. Det anvendes over gips som basis for forgyldning og som bindemiddel for *tempera*-farver.

Linearitet. Linjen som det vigtigste virkemiddel i en tegnet eller malet komposition i stedet for farven.

Linearperspektiv. Ældre dansk betegnelse for centralperspektiv, se *perspektiv*. Maleren C. W. Eckersberg udgav to bøger om perspektivlære, deriblandt „Linearperspektiven, anvendt paa Malerkunsten“ i 1841.

Linga, lingam. Et fallisk symbol for hinduguden Shiva, undertiden kombineret med et eller flere af gudens ansigter.

Linien. Dansk kunstnersammenslutning fra 1934, som udgav et tidsskrift af samme navn 1934-35. Linien blev tilholdssted for den *abstrakte* kunst, for kunstnere som Ri-

Linga i bjergkrystal fra Rajasthan med indridset yantra, 1600-tallet.

chard Mortensen og Ejler Bille. Nogle af dens kunstnere knyttede sig senere til *COBRA*, og i 1947 opstod „linien 2“ ligeledes en sammenslutning af kunstnere, der dyrkede *nonfigurativ* kunst. Til „linien 2“ medlemmerne hørte bl.a. Albert Mertz og Richard Winther.

Linjestik. En form for *kobberstik* hvor motivet udføres direkte i en metalplade med en gravstikke. *Graten* fjernes og efterlader de rene linjer, der nu er rede til at modtage trykfarven.

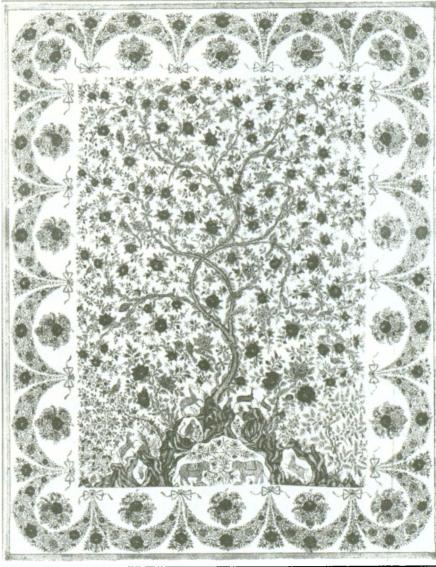
Linoleumssnit. En grafisk *højtryk*-teknik, hvor motivet skæres ud i linoleum, eventuelt monteret på en træblok. Der trykkes herefter på papir ligesom ved *træsnit*.

Lisén. Flad murpille med lige kanter, der minder om en *pilaster*, men uden *basis* og *kapitel*. Ender den i en lille *forkrøpning* foroven, kaldes den ørelisén.

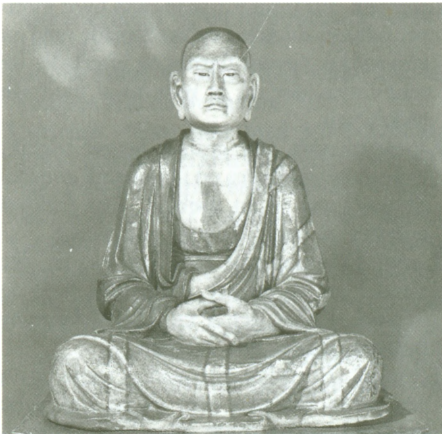
Litografi. Et tryk udført ved at tegne på en fin, porøs kalksten eller på en zinkplade med fedtholdig tusch eller kridt. Stenen eller pladen ætzes derefter med salpetersyre og præpareres med vand og gummi arabicum, således at kun de tegnede partier afgiver trykfarve under trykningen. Denne foregår ved at lægge et fugtet stykke papir over stenen/pladen, som anbringes i en speciel presse, og motivet afsættes nu på papiret.

Livshjul. Fremstilling af menneskelivets gang symboliseret ved et hjul med opadstigende og nedadfaldende personer. Motivet

Livsmaske

Bemalet og farvet bomuldssenge-tæppe med Livets træ fra Palampore, Indien, 1800-tallet.

Glaseret lerfigur af siddende lohan fra Hopei, Kina, 900-1000-tallet.

forekommer i middelalderlig kunst, både inden for malerkunst og grafik.

Livsmaske. Afstøbning i gips af et levende menneskes ansigt, i modsætning til *dødsmaske*.

Loddemetal. En *legering* anvendt til sammenføjning af metaloverflader; dens smel-

tepunkt er lavere end de metaller, som skal forenes.

Lodpost. En vertikal sten- eller træstøtte, der deler et vindue i to eller flere ruder. Se *vindue*.

Loggia. Italiensk betegnelse for en *arkade*, der kan indgå i en bygning og være åben i én side f.eks. ud mod en gård eller stå som et selvstændigt stykke arkitektur, f.eks. i en have, og være åben til alle sider.

Lohan. En billedmæssig fremstilling af en buddhistisk udødelig, et motiv som ofte forekommer i kinesisk kunst.

Lokalfarve. En bestemt genstands farve, set i dagslys og mod en hvid baggrund, uden omgivelsernes påvirkninger, som skygger og reflekser.

Londonskolen. Betegnelse for en række malere med det fællestreik, at de har arbejdet i London og har dyrket figurative motiver og en *ekspressionistisk* malemåde på et tidspunkt, *abstrakt kunst* var fremherskende. De brød igennem i 1950'erne og 60'erne, og gruppen omfatter bl.a. Francis Bacon, Frank Auerbach og Ronald Kitaj.

Lorrainekors. Kors med to vandrette bjælker, den øverste mindst.

Lotto-tæppe. En type tyrkisk tæppe som ofte ses gengivet i den italienske maler Lorenzo Lottos billeder fra 1500-tallets første halvdel.

Lotussøjle. Egyptisk søjletype i form af et stiliseret knippe lotusplanter.

Louis XIV-stil. Den rige, formelle dekora-tionsstil under Ludvig 14. af Frankrig. Den kombinerer elementer lånt fra den italienske *barok* med ornamenten hentet fra det klassiske repertoire. *Gobelin*-vævnin-ger, bizarre silkestoffer og *Boulle*-møbler hører til periodens luksuriøse frembringel-ser. Arkitekturen tilhører til dels barok-klassicismen.

Louis XV-stil. Den franske *rokoko*-stil, som blomstrede mellem 1720 og 1750, men ikke mere var på mode ved Ludvig 15.s død i 1774. Typisk for den er forkærligheden til asymmetri og *rocailler*.

Louis XVI-stil. En tidlig form for *nyklassi-cisme*, som allerede var på vej, da Ludvig 16. blev konge af Frankrig i 1774. Den viser en vis indflydelse fra *Louis XIV*-tidens

Lotto-tæppe på et bord i et familiebillede malet af Lorenzo Lotto (ca. 1480-1556/7).

barok-klassicisme. Fra omkring 1795 efterfølges den af *Directoire*-stilen.

Louis Philippe-stil. Betegnelse der anvendes samlet om en række forskellige stilstrømninger i Frankrig i Louis Philippes regeringstid (1830-48). Der fandt dels en videreførelse af *empire*-stilen og af *troubadour*-stilen sted samtidig med at en mere korrekt efterligning af *gotikken* og *renæssancen* opstod. Der var endog en begyndende genoplivelse af *rokoko*en fra midten af 1700-tallet i gang.

Luftperspektiv. Synonym for atmosfærisk perspektiv. Se *perspektiv*.

Lukket form. Skulptur, der har bevaret mindelser om den oprindelige bloks form og ikke strækker sig ud i det omgivende rum. Modsætning til *åben form*.

Luminarisme. Betegnelsen, betydende lysmaleri, kan anvendes generelt om malerkunst, hvor lyset er den vigtigste faktor, som f.eks. i *impressionismen*.

Lunette (fransk: lille måne). 1. En halvcirkulær form over et vindue eller en dør. Kan udfyldes af et vindue eller en stenplade, og er i så tilfælde identisk med *tympanon*. 2. En lunette kan også være anbragt øverst på et stort alter.

Luster. En iridiserende, metallisk *overglasur* på *keramik*.

Lutroforos (græsk: bærer af rensevand). I antikkens Grækenland en høj krukke med lang hals, som kunne være åben i bunden,

så ofringer let kunne nå jorden. Anvendtes også som begravelsesvase. Se *græske vaser*.

Luv. En overflade bestående af små opretstående fibre af samme længde; findes på stoffer og papir trykt med *velourisering*.

Lydhimmel. *Baldakin* eller halvtag over en prædikestol.

Lyre. Hul i tag til aftræk fra ildsted.

Lysning. Muråbning ved dør eller vindue; kan være udformet skrånende fra murens inderside ud mod ydermuren.

Lægte. Et tyndt træstykke, gerne bredere end det er tykt, anvendt vandret liggende over spærene i en tagkonstruktion som støtte for tagbelægningen.

Løbende hund. Ornament i form af bort med en *spiralmæander*, en bølgeformet omformning af en *mæander*.

Løber. Se *forbandt*.

Løggkuppel. Se *kuppel*.

Løsholt. Vandret bjælke i *bindingsværk*.

Løvefødder. Betegnelse for møbelfødder der er udformet som dyrepoter med kløer.

Alter malet af Rafael (1483-1520) med en *Sacra conversazione* kronet af en lunette med den velsignende Vorherre. Han flankeres af to engle og to keruber.

M

Macchiaioli (italiensk *macchia*: plet, klat).

En gruppe italienske malere i Firenze ca. 1855-65. De gjorde oprør mod den herskende akademiske stil ved at anvende en fri malemåde med store penselstrøg og farven *pastost* pålagt. De var påvirket af de franske malere Camille Corot og Gustave Courbet og foregreb på en vis måde de franske *impressionisters* teknik. Blandt de mest fremtrædende var Giovanni Fattori og Telemaco Signorini.

Madonnabillede. Skulptur eller maleri, der forestiller Jomfru Maria med Jesusbarnet, et af de hyppigst forekommende motiver i kristen kunst.

Madonna della Misericordia (italiensk: barmhjertighedsmadonna). En fremstilling af Jomfru Maria med en skare tilbedende personer samlet under hendes kappe. Et udbredt motiv i billedkunsten fra 1200- til 1500-tallet.

Madonna dell'Umiltà (italiensk: ydmyghedsmadonna). En fremstilling af Jomfru Maria siddende på jorden, et motiv især franciskanermunkene gik ind for. Det symboliserer Jomfru Marias omsorg for alle, syndere såvel som retskafne, og indeholder et ordspil, idet det latinske ord for ydmyghed, *humilitas*, er afledt af ordet for jord, *humus*.

Maestà (italiensk: majestæt). En fremstilling fra 1200- eller 1300-tallet af Madonna med barnet siddende på en trone, omgivet af helgener og/eller engle. Motivet findes især i italiensk malerkunst.

Magisk realisme. Betegnelse udformet af den tyske kunstkritiker Franz Roh i 1924 for at beskrive den mere konservative og mindre ekspressive retning inden for *Neue Sachlichkeit*.

Magot (fransk: haleløs abe). 1. En 1700-tals betegnelse for groteske figurer i orientalsk porcelæn. 2. I 1800-tallet en betegnelse for

Majolika-fad fra tidligt 1500-tal med en fremstilling af Alexander den Store og Roxana, udført af Francesco Xanto.

billige og grimme kinesiske og japanske eksportvarer.

Mahlstick. En lang stav, som en maler holder i venstre hånd og bruger til at støtte højre hånd med penslen (hvis han da ikke er venstrehåndet) under udførelsen af et maleri.

Majestas Domini. En fremstilling af den velsignende Kristus, omgivet af en *glorie* og gerne siddende på en trone.

Majolika. En form for *fajance*, opkaldt efter øen Mallorca, hvorfra sådanne varer i 1100-tallet blev eksporteret til Italien. Her lærte man teknikken, og italiensk majolikas store periode faldt i første del af 1500-tallet, da de påmalede motiver var tæt forbundet med renæssancens malerkunst. *Delft* er også en form for majolika dvs. *fajance*.

Majuskel. Stort bogstav, hvis højde er større end de små bogstaver, *minusklerne*.

Maki-e (japansk: stænket billede). En dekorativ virkning i *lak*-arbejder opnået ved at

påføre lak i lag på lag og stænke hvert lag med guld- eller sølvpulver, inden lakken tørrer.

Makimono (japansk: rullebillede). En horisontal rulle udført til at iagttages, mens den rulles ud mellem hænderne, og dekoreret med enten malerier eller *kalligrafi*.

Malerraderer. Kunstner der både er maler og grafiker.

Malerstok. Se *Mahlstick*.

Malm. En legering af kobber og tin (4:1), der især bruges til kirkeklokker på grund af det derved fremkomne malms klangfuldhed.

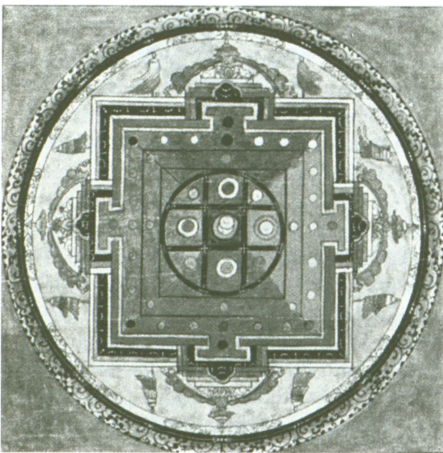
Mana. Et tahitisk ord for en tings, en bygnings eller et steds hellige væsen.

Mandala (sanskrit: cirkel). Et diagram fremstillende kosmos eller en del af dette, anvendt i Østens religioner som et grundlag for meditation. Findes ofte inden for buddhistisk kunst.

Mandapa. En stor åben hal i et hindu-templekompleks.

Mandora (italiensk: mandel). En mandelformet *glorie* omsluttende en hellig persons hele figur, som f.eks. den genopstandne Kristus.

Manière criblée (fransk: sigtet måde). En tidlig grafisk teknik, som snart gled ud til fordel for *radering* og *kobberstik*. Motivet blev slået ned i en metalplade med punsler,

Mandala fra en tibetansk tanka, antagelig fra 1800-tallet.

Manierisme: Angelo Bronzinos „Venus og Amor“, en allegori, der vanskeligt lader sig tyde; malet ca. 1540-50. De langstrakte figurer, mangelen på logik i billedrummet og den underforståede erotik er typiske træk for stilen.

og de derved fremkomne fordybninger blev ikke berørt ved indfarvningen. Motivet kom således til at stå i hvide linjer på sort bund.

Manierisme. 1. Betegnelse afledt af det italienske ord for stil eller manér, *maniera*, og fra det 20. århundrede anvendt til at beskrive europæisk kunst fra perioden ca. 1515 – ca. 1610. Stilen karakteriseres af underfundighed og forkærlighed for bizarre effekter. *Contrapposto* og en ekstrem forlængelse af figurer optræder ofte i både malerkunst og skulptur. Manieristisk kunst videregiver en følelse af neurotisk uro og synes at koncentrere sig om stil mere end om indhold, mens indholdet alligevel er indviklet og esoterisk. Inden for kunsthåndværket går smagen i retning af det virtuose og uventede. Uden for Italien var manierismen næsten altid en hofstil, og overalt henvendte den sig snarere til de få end til de mange. 2. Betegnelsen bruges endvidere om andre perioder med de sam-

Mansard-etage

me karakteristika som nævnt ovenfor, f.eks. om *Amarna*-kunsten.

Mansard-etage. Indskudt etage i et hus, oftest i et *mansardtag*.

Mansardtag. Tag med knækket tagflade og derved to fald, det øverste fladere, det nederste næsten lodret. På denne måde opnås en ekstra loftsetage, en mansard. Tagtypen forekommer ofte i fransk og fransk-inspireret arkitektur og er opkaldt efter arkitektfamilien Mansart.

Mappa Mundi (latin: verdenskort). En middelalderlig fremstilling af verden som en flad plade med Jerusalem i centrum.

Maquette (fransk: model). En lille tredimensionel skitse, ofte løst udført, til en skulptur; synonym: *bozzetto*. Også en model til en teaterdekoration eller et bygningsværk.

Marchand-mercier (fransk: handelsmand-manufakturhandler). I 1600-tallet et medlem af de parisiske manufakturhandlers lav, som forenede nutidens antikvitetshandlers gøremål med interiør-dekoratørens. En marchand-mercier bestilte hos uafhængige håndværkere de ting, han ifølge sit lav ikke selv måtte producere, og kom således til at spille en rolle i interiør-kunstens udvikling.

Marinemaleri. Et maleri, der forestiller havet, skibe eller et søslag. Det blev et uafhængigt motiv i 1600-tallets Holland, hvor to generationer van de Velde hørte til de ledende inden for genren. Synonym: søstykke.

Marketteri. Se *marqueterie*.

Marmorering. En malet efterligning af marmor. Se også *scagliola*.

Marqueterie. En form for dekoration af møbler, hvor træ, ben eller metal påklæbes et møbels kernetræ i modsætning til *intarsia*, der indlægges.

Martsudstillingen. Dansk kunstnersammenslutning fra 1952, omfattende kunstnere fra så vidt forskellige områder som *naturalismen*, f.eks. Harald Leth, og den *abstrakte* kunst, f.eks. Ejler Bille.

Mascarone. En grotesk maske anvendt som dekoration i arkitektur, kunsthåndværk eller bogkunst.

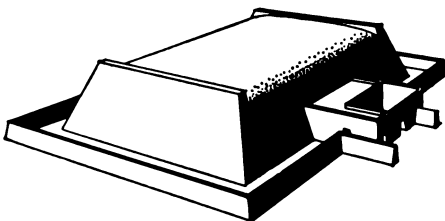
Mascherone. Se *mascarone*.

Marqueterie på skrivebord udført 1690 af Gerrit Jensen til Kensington Palace i London.

Mascarone som en del af et typografisk ornament.

Rekonstruktion af mastaba i Saqqara, Egypten, 4. dynasti.

Mastaba. En grav fra oldtidens Egypten; formen er rektangulær og murene hældende. Flere mastaba'er anbragt oven på hinanden udgør en *trinyramide*.

Mastos. Et antikt græsk drikkebæger i form af et kvindebryst, uden fod, hvorfor det var sikrest at stille det med bunden i vejret. Se *græske vaser*.

Masværk. Ornamentalt udformede stenlister i mere eller mindre indviklede møn-

stre, anvendt til at udfylde vinduer, især i gotisk arkitektur, og bære rudeglas eller som reliefdekoration i blændinger på vægge og mure.

Mater Dolorosa (latin: lidende moder). En fremstilling af Jomfru Maria gennemboret af syv sværd eller af et sværd og i så tilfælde visende sit hjerte med syv sår. Tallet hentyder til Mariæ syv sorger: 1. Simons spådom. 2. Flugten til Egypten. 3. Eftersøgningen af den 12-årige Jesus. 4. Kristi tilfangetagelse. 5. Korsfæstelsen. 6. Nedtagelsen af korset. 7. Gravlæggelsen.

Matrice. Et metalstempel med indskåret motiv, anvendt til fremstilling af mønter, medaljer og laksegl.

Maurisk kunst. Betegnelse, der især anvendes om *islamisk kunst* frembragt i Spanien under maurernes herredømme fra 700- til 1400-tallet.

Mausoleum. En rigt udstyret grav, opkaldt efter kong Mausolos, hvis grav i Halikarnassos fra 355 f.Kr. var et af verdens syv *underværker*.

Maya. Mellemmamerikansk kultur opstået i Mexico i 300-tallet e.Kr og ødelagt af de spanske kolonialister i 1500-tallet.

Medalje. Et lille stykke metal, oftest i form af en mønt af guld, sølv eller bronze, med en relieffremstilling på den ene eller begge sider. Medaljer udføres for det meste til minde om en person eller en begivenhed, og de støbes snarere end de slås, som mønter.

Medaljon. 1. En stor medalje. 2. Et rundt eller ovalt relief. 3. I arkitekturen et rammeformet rundt eller ovalt ornament.

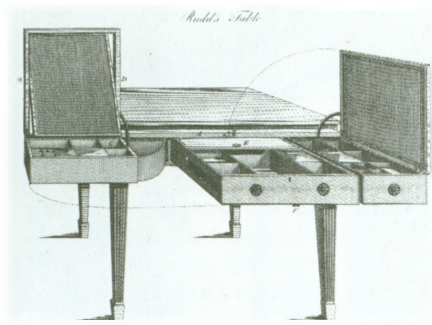
Medrese. En islamisk skole eller et kollegium, undertiden forbundet med en moské ved en forgård.

Megalit. En stor, opretstående sten, efterladt i dens naturtilstand eller groft tilhugget.

Megaron. Antik hustype af rektangulær form indeholdende ét rum og eventuelt en søjlebåren, åben forhal. Ordet er græsk og betyder stor sal.

Mellemramstykke. Se *dørelementer*.

Memento mori (latin: minde om døden). Ethvert symbol, f.eks. dødningshoved eller timeglas, som skal minde beskueren

Mekanisk møbel: Rudds toiletbord fra „The Cabinet-makers' and Upholsterers' Guide“, 1788, vidner om, hvor udtænkte disse møbler var.

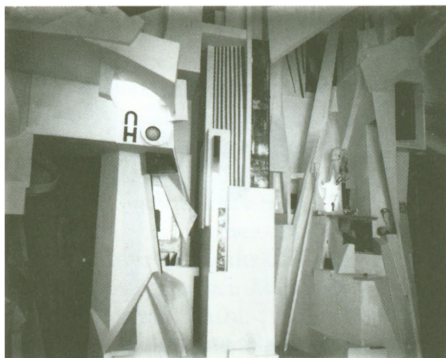
om menneskets korte liv. Se også *vanitas*.

Menelogium. En bog indeholdende helgenernes livshistorie i samme rækkefølge som kirkens kalender.

Afbildning af menorah i et fransk illumineret manuskript fra 1299.

Menhir

Merzbau, den environmentale Merz-konstruktion udført af dadaisten Kurt Schwitters i sit hjem i Hannover i 1920'erne; gået til grunde under 2. verdenskrig.

Menhir. En kolossal, groft tilhugget stenblok, som står alene eller udgør en del af et forhistorisk monument.

Menorah (hebraisk: lysestage). En jødisk, syvarmet tempel-lysestage, som stod i templet i Jerusalem, og som senere er blevet symbol for jødedommen.

Menuisier (fransk: snedker). Oprindeligt en betegnelse for en håndværker, der udførte små (menu) genstande. Fra 1600-tallet dækker ordet en møbelsnedker – en stolemager, ikke en *ebenist*, der arbejder med finér og indlægninger.

Merovingisk kunst. Kunst frembragt i det merovingiske kongedømme Franken, omfattende dele af Frankrig og Tyskland, fra 400-tallet til den *karolingiske renaissance* i slutningen af 700-tallet.

Merz. Et navn uden mening, anvendt af den tyske kunstner Kurt Schwitters (1887-1948) for at beskrive hans form for *Dada*. Schwitters var *collage*-kunstner og navnet er klippet ud af Kommerz- und Privatbank.

Mesolitisk. *Stenalderens* mellemste periode fra ca. 10.000 til 3000 f.Kr.

Mesopotamisk kunst. Betegnelsen dækker, når der er tale om *oldtidens* kunst, værker skabt i Mesopotamien mellem floderne Eufrat og Tigris. Den omfatter tiden fra den *sumeriske* periode (ca. 3500-2000 f.Kr.) til persernes erobring af landet i 539 f.Kr.

Mester. Dels en leder af et værksted, dels en del af en betegnelse for en unavngiven kunstner, f.eks. Mesteren fra Flémalle.

Mesterstykke. Det obligatoriske prøvestykke, en svend inden for lavssystemet skulle udføre efter sin læretid for at vise, han var værdig til at blive *mester* inden for sit fag.

Metalstift. Et tegneredskab bestående af en blød metalpind, som anvendes på specielt, præpareret papir. Se *sølvstift*.

Metope. Det firkantede mellemrum mellem *triglyfferne* i en *dorisk frise*. En metope kan være dekoreret af et relief. Se *dorisk stil*.

Mezzanin. En lav etage skudt ind mellem to fulde etager.

Mezzo rilievo. Se *relief*.

Mezzotint. Grafisk teknik, som kan minde om *kobberstik*, men grafikerens arbejder her fra mørkt til lyst. Trykpladen behandles med et vuggestål, der kradses overfladen op, hvorefter motivet skræbes og poleres frem. Trykfarven lægger sig nu i de opkradsede partier, ikke på de polerede, og resultatet bliver et tryk med bløde aftoning fra mørkt til lyst.

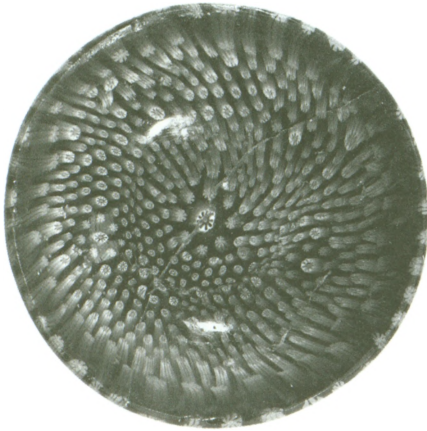
Middelalderlig kunst. Samlende betegnelse for europæisk kunst skabt mellem *antikken* og *renæssancen*, i sin videste udstrækning inden for årtusindet 500-1500.

Mihrab. En *niche* i væggen i en moské, orienteret mod Mekka.

Milchglas. Se *opalineglas*.

Mihrab med mimbar til højre i Sokullu Mehmed Pasha moskeen i Istanbul, opført 1571-72.

Romersk millefiori glasskål.

Millefiori-glas (italiensk: tusind blomster). Betegnelse for en bestemt slags glas, der er sammensat af talrige, sammensmeltede glastråde i forskellige farver.

Mille-fleurs (fransk: tusind blomster). Vævet vægtæppe fra middelalderen, hvis motiver fremstår på en baggrund bestående af tæt sammenstillede blomster, eventuelt iblandet små dyr og fugle. Sådanne tæpper daterer sig fra slutningen af 1400-tallet og begyndelsen af 1500-tallet.

Mimbar. Pult til oplæsning af koranen i en moské.

Mina'i (persisk: emalje). Persiske lervarer fra 1100- og det tidlige 1200-tal med en halvgennemsigtig hvid eller turkis glasur og gennearbejdede dekorationer i emaljefarver og eventuelt guld.

Minaret. Et højt, spidst tårn bygget sammen med eller ved siden af en moské. Øverst har minareten en balkon, hvorfra en muezzin kalder til bøn.

Mingei. Japansk folkekunst.

Miniature. 1. Et gennearbejdet maleri eller en tegning, ofte et portræt udført med vandfarver eller gouache i et meget lille format. 2. Bogminiature, se *illuminering*.

Minimal art. Betegnelse skabt i 1960'erne for at beskrive kunst, der opgiver ethvert forsøg på udtryksfuldhed eller illusion. Minimal art er gerne tredimensional og er enten formet efter tilfældighedens lov,

f.eks. en bunke sand, eller består af enkle, geometriske former, der ofte gentages igen og igen. Som eksempel på den sidstnævnte retning kan Carl Andrés murstens-skulpturer nævnes.

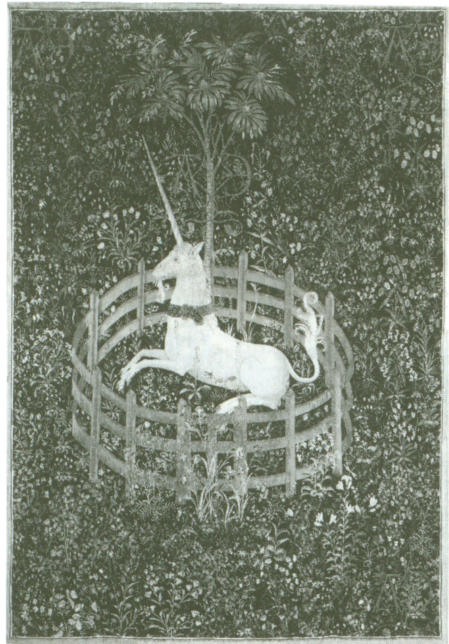
Minoisk kunst. Kretas kunst i bronzealderen (ca. 2300-1100 f.Kr.), kaldet minoisk efter den kretensiske sagnkonge Minos. Dens mest slående karaktertræk er en yndefuld naturalisme, især i afbildninger af dyr og planter, og en mangel på et stærkt, formelt overordnede system. Arkitekturen præges af *kretiske søjler*.

Minster. Engelsk betegnelse oprindeligt for en klosterkirke, senere for en større kirke.

Minuskel. I typografien et lille bogstav i modsætning til *majuskler*, store bogstaver.

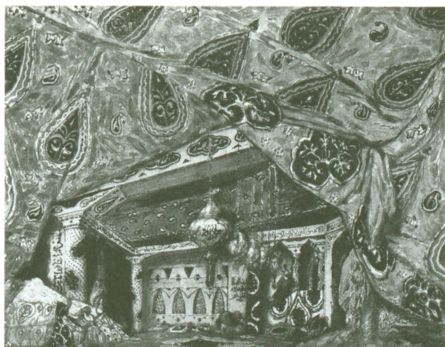
Mir Iskusstva (russisk: kunstens verden).

En kunstretning grundlagt i Skt. Petersborg af Sergei Diaghilev med tilknytning til tidsskriftet af samme navn, som udkom 1898-1904. Bevægelsen søgte at skabe en forbindelse mellem den samtidige russiske

Mille-fleurs vægtæppe fra sent 1400-tal med en fremstilling af en enhjørning i fangenskab; stammer fra Château de Verteuil, Frankrig.

Misericordia

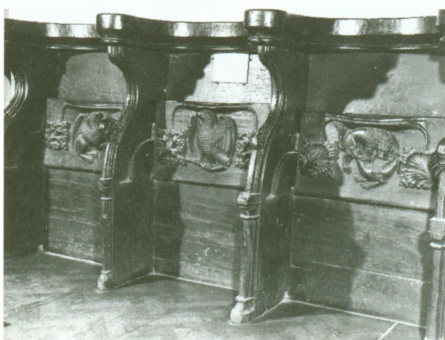

Udkast til teaterdekoration i orientalsk stil af Leon Bakst fra ca. 1910; typisk for den orientalske tendens opblandet med russiske arkitekturelementer fra 1500-tallet som findes i *Mir Iskustva*.

kunst, ofte af *symbolistisk* indhold, og den russiske kunst fra fortiden.

Misericordia (latin: barmhjertighed). En lille *konsol* anbragt på undersiden af et klapsæde i en *korstol*. Ved at støtte sig til dette lille ekstra sæde blev det muligt for munke eller præster tilsyneladende at stå op under de langvarige kirkelige handlinger. Misericordia'erne blev ofte dekoreret med groteske og fantasifulde udskæringer. 2. En lille daggert benyttet til at give en falden modstander nådestødet.

Mixed Media. 1. Kunst fra det 20. århundrede som forener forskellige typer materiale. 2. Kunst der benytter forskellige discipliner som f.eks. musik, bevægelse og *environmental*-skulptur.

Sent 1400-tals misericordia fra St. Mary's Cathedral i Limerick.

Mobile. Et kunstværk sammensat af dele der bevæger sig enten gennem vindens påvirkning eller mekanisk. Formen forandres ustændseligt, eftersom hver position skaber nye sammenhænge. Ordet blev opfundet af Marcel Duchamp i 1932 for at beskrive visse af Alexander Calders arbejder.

Modello (italiensk: model). En lille, ofte helt gennemarbejdet version af et større maleri eller skulptur, udført for at vise, hvordan det endelige kunstværk vil komme til at se ud.

Modernisme. Sammenfattende betegnelse på en række af *avantgarde* stilarter inden for kunst og arkitektur, som har domineret den vestlige verden i det meste af det 20. århundrede.

Modern Style. Engelsk betegnelse anvendt i Frankrig for *art nouveau*.

Modul. Inden for moderne arkitektur en måleenhed, ofte 10 cm eller 4 inches, hvorfra alle mål i en bygning er afledt. Anvendelsen af modul gør præfabrikation nemmere.

Mogul-kunst. Kunsten skabt ved de islamske, mongolske hoffer i Indien, fra kejser Baburs regeringstid (1526-30) til det indiske oprør i 1857.

Mokume (japansk: træ-årer). 1. Japansk metalarbejde, og den europæiske efterligning, hvor lag af metal smedes og svejdes sammen i koncentriske cirkler, der minder om årringe. 2. Japansk lakarbejde af lignende udseende, fremstillet ved at lægge *lak* i lag på lag og derefter afgnide det igen.

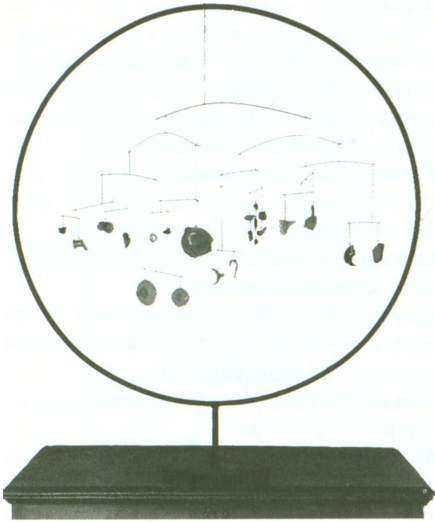
Mon. Et japansk heraldisk mærke, til en begyndelse kun anvendt af aristokratiske familier, senere også som varemærke for handelsfirmaer.

Monogram. En kunstners initialer, eventuelt i sammenslynget form, anvendt som signatur. En monogramist er en kunstner, hvis navn ikke kendes, men hvis værker er betegnet med et monogram.

Monokrom. I én farve. Se også *grisaille*.

Monolit. En skulptur, et monument eller et arkitektonisk led, f.eks. en *søjle*, udført af én stenblok.

Monopteros. Åbent rundtempel uden *cella* med et tag båret af søjler. Typen er antik

Mobile af Alexander Calder fra 1934, udført af jern, farvet glas og metalstreng.

En tidlig 1600-tals spansk monstrans af forgyldt sølv.

„Kunden“, et monotypi fra en serie med bordelscener udført ca. 1879 af Edgar Degas.

og genfindes i *nyklassicismens* haver som et dekorativt element.

Monotypi. Grafisk teknik, hvor motivet males direkte på en metal- eller glasplade, som derpå trykkes i en presse eller gnides med hånden. Malingen overføres herved til papiret, og hvert aftryk er unikt.

Monstrans. En gennemsigtig beholder til hostien, nadverbrødet, af glas eller krystal omgivet af en gerne rigt udformet holder af metal. Den er beregnet til at vise (latin: monstrare) hostien i katolske kirker.

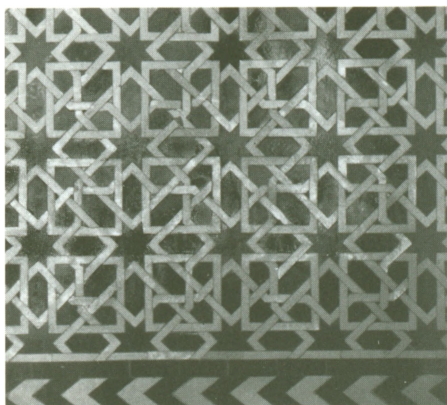
Morbidezza (italiensk: blødhed). En italiensk betegnelse for en delikat, blød gengivelse af menneskehud i malerkunsten og skulpturen.

Moresque. En indviklet, ornamental udsmykning af en overflade, inspireret af *islamisk kunst* og især forekommende i Spanien.

Mosaik. Et mønster eller et motiv dannet ved at fastsætte små sten eller glasstumper (tesserae) på en grund.

Mozarabisk. Betegnelse for arkitektur, ornament osv. frembragt af spanske kristne under påvirkning fra *maurisk kunst* i 900- og 1000-tallet. En mozarab er en kristen, der har svoret en mauerkonge tro-

Mudéjar stil

Farvede og glaserede kakler i mudéjar-stil med et islamisk stjerner mønster fra Alcazar i Sevilla.

skab men har tilladelse til at beholde sin egen religion.

Mudéjar stil. En stil udviklet i Spanien af mauriske kunstnere, arbejdende for kristne bestillere, eller af kristne, der efterligner mauriske former. I tid strækker den sig fra 1100-tallet til 1600-tallet. Ordet mudéjar er afledt af det arabiske ord, mudajjan, betydende „fået lov til at forblive“.

Muffelfarver. Farver der lægges på færdigbrændt keramik som *overglasur* og derefter fastbrændes i en muffelovn. I denne ovn anbringes den genstand, man ønsker at brænde i en ildfast beholder, eventuelt af *chamotte*, for at undgå direkte kontakt med flammerne.

Multimedia. Se *Mixed Media*.

Multiples. Kunstværker udført med masseproduktion for øje og kopieret i ubegrænset antal uden tab af kvalitet.

Mumieportræt. Se *Fayum-portrætter*.

Munkesten. Betegnelse for store mursten af tegl anvendt i middelalderlige bygninger. Munkeforbandt se *forbandt*.

Munketegl. Betegnelse for smalle, rundede tagtegl, der på et tag lægges med rundingen opad, gribende hen over to såkaldte nonner, lidt fladere tagtegl, anbragt med rundingen nedad. På munkene sidder en lille tap på oversiden til støtte for den i næste lag anbragte munk.

Muranker. Se *anker 2*.

Murano-glas. Glas fremstillet på Murano (Venezia) fra 1200-tallet til i dag. Produktionen af genstande i tyndt glas og indviklede former i *renæssancen* blev efterlignet andre steder i Europa. I 1700-tallet var spejle og lysekroner et speciale.

Murbryn. Profileret liste over dør eller vindue uden på et hus; dens funktion er at lede regnvand væk. Se *profiliste*.

Murkrone. Den øverste del af en bygningsmur, eventuelt *kreneleret*.

Murrem. En bjælke anbragt oven på en mur som støtte for loftsbjælker og andet tømmer i en *tagkonstruktion*.

Murtak. Den faste del af et *kamtakket* brystværn.

Murværkelementer. Se også *forbandt*.

BÅNDGESIMS. Et dekorativt, vandret skifte, der oftest springer frem fra facaden.

GRAT. Skarp kant ved sammenføjning af to overflader.

HJØRNESTEN. Sten, der danner en bygnings hjørner, især når en sådan sten er fremhævet.

KVADER. Tilhugget natursten anvendt i murværk.

MURFOD. Se sokkel.

SKIFTE. Et sammenhængende, oftest vandret, lag af sten.

SOKKEL. Et eller flere skifter, eventuelt trinformede, for foden af en bygning, beregnet til at fordele bygningens vægt.

VEDERLAGSSTEN. En stenblok anbragt oven på en mur for at fordele vægten fra en bjælke eller drager.

Murværktyper.

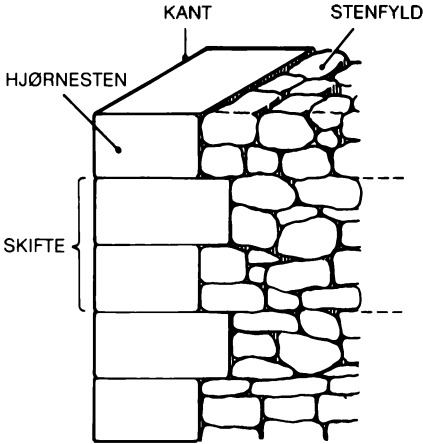
AFFASET RUSTIKA. Murværk hvis sten er affaset, dvs. skråt tilhugne ved hjørnerne, så en vinkel opstår i hver fuge.

KVADERMURING. Murværk bestående af nøjagtigt tilhugne firkantede sten, anbragt i regelmæssige skifter med en glat overflade og fine fuger.

KYKLOPISK MUR. Murværk bestående af store groft tilhuggede sten.

OPUS ALEXANDRINUM (latin: alexandrinsk arbejde). Gulvbelægning lagt i mønster af marmorstykker i forskellige farver.

OPUS INCERTUM (latin: usikkert arbejde). Murværk bestående af sten af tilfældige former og størrelser.

OPUS INCERTUM

OPUS QUADRATUM (latin: firkantet arbejde). Murværk bestående af regelmæssigt tilhuggede, firkantede sten.

OPUS VERMICULATUM (latin: ormeagtigt arbejde). Sten udsmykket med tilfældigt indhuggede riller, som kan minde om ormegange.

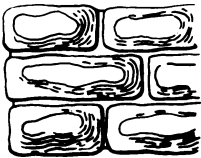
RUSTIKA. Murværk i større sten, end der ellers er anvendt i en bygning, og gerne grovere tilhugget. Anvendes hvor et element skal fremhæves, f.eks. omkring en portal eller på en bygnings hjørner.

STENFYLD. Murværk opført af utilhuggede natursten i tilfældige størrelser. Kan omsluttet af mere regulært udformet murværk.

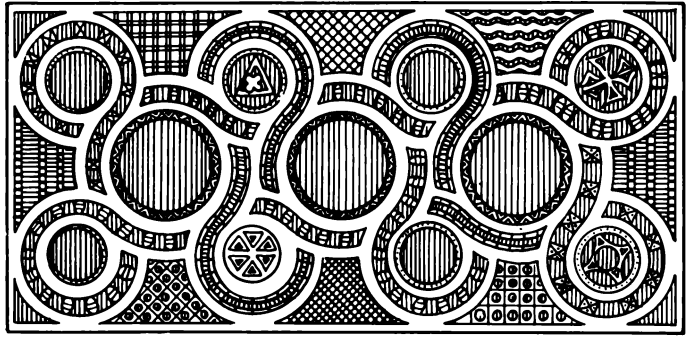
Murværktyper.

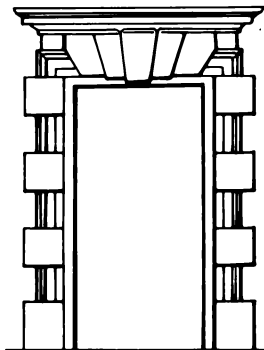
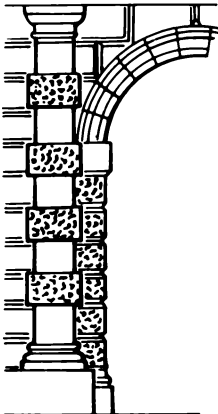
AFFASET
RUSTIKA

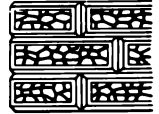
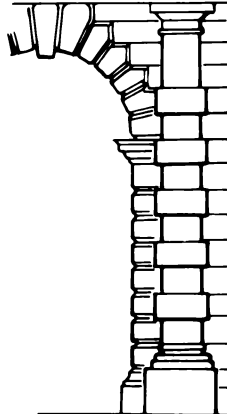
KYKLOPISK
MURVÆRK

OPUS ALEXANDRINUM

RUSTIKA

OPUS
VERMICULATUM

Apostlen Jakob holdende en pilgrimsstav med en muslingeskal, malet af Simone Martini og medhjælper, ca. 1284-1344.

Musée Imaginaire (fransk: imaginært museum). Et udtryk skabt af den franske forfatter og politiker André Malraux for at beskrive det enorme udbud af illustrationer og reproduktioner, som gør kunstværker tilgængelige for næsten alle og enhver.

Museum. Latin for museion, den græske betegnelse for en helligdom for muserne, oldtidens ni skytsgudinder for kunst og videnskab. Ordet har senere fået betydning af en samling af kunstværker eller af genstande med tilknytning til kulturhistorie og naturvidenskab. Museer er ofte udsprunget af fyrstelige *kunstkamre* og *kuriositetskabinetter*, der på et tidspunkt er overgået i offentlig eje.

Mushrabiyyah. En arabisk betegnelse for et trægitter, udført af drejede stolper, og bragt i vinduesåbninger i arabiske huse.

Muslingeskal. 1. Et ornament inden for arkitekturen. 2. Sankt Jakobs kendetegn og derfor optaget som *emblem* for pilgrimme til Santiago de Compostela i Spanien, hvor Jakob er begravet.

Musselmalet. Mønster på *porcelæn* af kinesisk oprindelse der består af blå blomster og planteornamentik. I Danmark anvendt til dekoration af porcelæn produceret af Den kgl. Porcelænsfabrik fra 1700-tallet og fremad og af Bing & Grøndahl. Ordets oprindelse er uklar, enten er det afledt af den gamle betegnelse for en muhamedaner, muselmand, eller det kommer af mussel, lig musling, og hentyder så til at mønstret ofte påføres riflet porcelæn.

Mutulus. En fremspringende plade over en *triglyf* og *metope* i et dorisk tempels frise; dekoreret med *guttae*.

Mykensk kunst. Kunst skabt på det græske fastland i det andet årtusinde f.Kr. under stærk påvirkning fra *minoisk kunst*. Den er opkaldt efter byen Mykene.

Münster. Tysk betegnelse oprindelig for en klosterkirke, senere for en biskops- eller stiftskirke.

Mæander. Et ornament bestående af linjer der drejer i lige vinkler for at danne en form for firkantet spiral. Kendt fra græsk geometrisk dekoration og fremad. Synonym: à la greque.

Mæcen. En person, der støtter kunsten økonomisk, bl.a. ved at bestille eller købe kunstværker. Betegnelsen dannet efter navnet på den romerske rigmand Mæcenas, der på Augustus' tid støttede digterne Virgil og Horats.

Mønningsbjælke. Den øverste bjælke i en *tagkonstruktion*, hvorpå tagryggen hviler.

Mønsterbog. I middelalderen en samling af tegninger der forestiller forskellige figur-motiver og enkeltformer, som tjente som forbilleder ved fremstilling af f.eks. *glas-malerier* eller dekorative billedhuggerarbejder.

Møntbæger. Drikkebæger af ædelt metal med mønter indsatte i låg eller sider, en type der forekommer i Nordtyskland i 1500- og 1600-tallet.

Mæander, også kaldet à la greque.

Møntornament. Ornament bestående af møntlignende runde plader, eventuelt med et hul i midten.

Mørkemalerne. Betegnelse for en række danske malere i 1930'erne på grund af deres forkærlighed for mørke jordfarver. Deres emner var landskaber og menneskeskildringer. Ofte var den mørke kolorit kun en fase i deres udvikling. Til Mørkemalerne hørte Erik Hoppe og Jens Søndergaard.

Mørtel. Materiale anvendt til at sammenbinde sten i murværk eller til puds. Sand, ler, gips, kridt eller kalk kan indgå i mørtel, hvis egenskab skal være en vis porøsitet, så fugt kan trænge ud.

Målestok. Proportion eller mål. Er noget aftegnet i målestok 1:3, betyder det at det er en tredjedel af originalens størrelse.

Månedernes arbejder. En serie på tolv scener, en for hver måned, der hver især viser den typiske form for landarbejde, der hører måneden til. Stjernetegnene kan være vedføjede. Motiverne findes i middelalderlig billedhuggerkunst, i *glasmaleri* og i *illuminerede timebøger*.

Tysk træskæring fra 1300-tallet med fremstillinger af seks af månedernes arbejder i forbindelse med stjernetegn.

N

Nabeshima. Japansk porcelæn fra Okawachi i Hizen-provinsen, brændt i ovne opført i midten af 1600-tallet for Nabeshima, prins af Kaga. Dekorationerne går ofte til yderligheder i den japanske forkærlighed for asymmetri.

Nabis (hebræisk: profeter). En gruppe kunstnere som sluttede sig sammen i 1888 under påvirkning fra Paul Gauguins arbejder fra Pont-Aven i Bretagne. Medlemmerne var for det meste franske, Pierre Bonnard, Edouard Vuillard, Maurice Denis, Paul Sérusier og Aristide Maillol, men en hollænder, Jan Verkade og en dansker, Mogens Ballin, var også medlemmer af les Nabis. Gruppen blandede Gauguins teorier om ekspressive, i modsætning til realistiske, farver med ideer lånt fra *symbolismen*.

Naga. I Indien en beskyttende slange-ånd som fremstilledes som halvt dyr, halvt menneske.

Naiv kunst. Arbejder af kunstnere fra det 20. århundrede med en europæisk kulturbaggrund men uden en professionel uddannelse.

Namban (japansk: barbarer fra syden). 1. Japansk kunst, der afbilder de portugisiske, spanske og hollandske besøgende i Ja-

„Væveriet“, et typisk Nabi-maleri af Paul Sérusier (1863-1927), udført under påvirkning fra Gauguins skildringer af befolkningen i Bretagne.

pan i 1500- og 1600-tallet. 2. Mere generelt japansk kunst der afbilder europæisk levevis. 3. Japanske genstande i halvvejs europæisk stil, som f.eks. lakarbejder med kristne emner.

Nanga-skolen (japansk: maleri fra syden). En japansk malerskole som blomstrede fra slutningen af 1600-tallet til det sene 1700-tal. Dens medlemmer efterlignede den form for „litterært maleri“, som fornemme kinesiske amatører fra Yüan-perioden (fra 1200-tallet) udøvede. Selv om Nanga-kunstnerne var professionelle adskilte de sig fra de mere åbent professionelle *Kanô* og *Tosa* skoler.

Naos (græsk: skib). 1. I det antikke græske tempel *cella*, rummet hvor gudebilledet var opstillet. 2. I en kristen kirke midtskibet.

Narthex. Forhal i en etage eller et stort rum, der fører ind til en tidlig kristen eller *byzantinsk* kirke, oftest opført i hele kirkeens bredde. Skyder den sig frem fra en kirkes facade, er betegnelsen *exonarthex*; er den bygget ind i kirken, *esonarthex*.

Nashiji (japansk: pæregrund). En tyk *lak*-dekoration, bygget op lag på lag, der hver især indeholder spredte stykker bladguld. Virkningen er, at guldet ser ud til at flyde i forskellige dybder.

Nationalromantik. Fase i flere europæiske landes malerkunst i 1800-tallet. Dens mål var at skildre et lands nationale særpræg især for naturens og bondebefolkningens vedkommende. I Danmark kan retningen spores hos Jørgen Sonne og tilsat en vis *realisme* hos Chr. Dalsgaard og Fr. Vermehren.

Natstykke. Maleri, hvis handling foregår om natten. Motivet findes i landskabsmaleriet, som *genrebillede* og i religiøse fremstillinger.

Naturalisme. 1. En kunstnerisk strømning, der prægede Europa i anden halvdel af

Adolf von Menzels parti af Tuileries-haven fra 1867 indeholder mange detaljer, der er typiske for naturalismen, som barnepigen fra Bretagne i venstre hjørne.

1800-tallet, og som fik malerne til at blive mere og mere interesserede i gengivelsen af dagligdagen. Den havde en parallel i litteraturen f.eks. i Zolas og brødrene Goncourts romaner. Naturalismen påvirkede så forskellige kunstnere som Edgar Degas, Adolf von Menzel og Ilya Repin. 2. Enhver form for kunst, der er afhængig af naturindtryk og ikke af intellektuelle teorier. Blandes ofte sammen med *realisme*.

Nature morte (fransk: død natur). Fransk betegnelse for *stilleben*.

Navicella (italiensk: lille skib). En fremstilling af et skib på et stormpisket hav med apostlene om bord (Matthæus kap 14,22-23). I middelalderen et symbol for kirken som et tilflugtssted for menneskeheden.

Navlejern. En jernstang, også kaldet hæftejern, hvortil glas overføres fra glasblæserpiben, for at den endelige udformning kan finde sted. Den efterlader et såkaldt navlemærke.

Nazarenerne. En gruppe tyske kunstnere bosat i Rom i begyndelsen af 1800-tallet, blandt andre kan nævnes Johann Friedrich Overbeck, Peter Cornelius og Franz Pforr. De sluttede sig sammen i et broderskab i 1810, og flere af dem konverterede til katolicismen. Deres tanke var at genopvække den tyske malerkunst ved at efterligne Dürer, Perugino og den unge Rafael.

Necropolis (græsk: dødeby). En begravesplads eller kirkegård. I *antikken* oftest anlagt uden for bymuren langs gader, som en by for de døde.

Portrættet af Franz Pforr, påbegyndt 1810 af J. Fr. Overbeck, en af Nazarenernes grundlæggere, efterligner en type fra 1400-tallet, hvor den portrætterede anbringes i en åbning.

Nederlandsk renæssance. Betegnelse, der især anvendes om en arkitekturstil, opstået i Nederlandene i slutningen af 1500-tallet og i brug der samt i Norden op i 1600-tallet. *Christian 4.*-stil er en dansk udgave af denne stil.

Negativ. 1. En fotografisk plade, hvis tonale eller farve-værdier – hvis de er til stede – er omvendte og som skaber et positivt billede, når lys sendes gennem det til lysfølsomt papir. 2. En *intaglio*-form eller stempel.

Negoro. En form for japansk *lak*, opkaldt efter Negoro-templet i Kü-præfekturet, hvor den først blev frembragt. En sort grund blev dækket af zinnoberrød lak, og da denne farve i brug blev slidt af, blev denne virkning med vilje frembragt af lak-håndværkerne.

Nekropol. Se *necropolis*.

Neo-Dada. Betegnelse anvendt af visse kunstnere i de sene 1950'ere, f.eks. af Robert Rauschenberg og Jasper Johns, for at

Neo-impressionisme

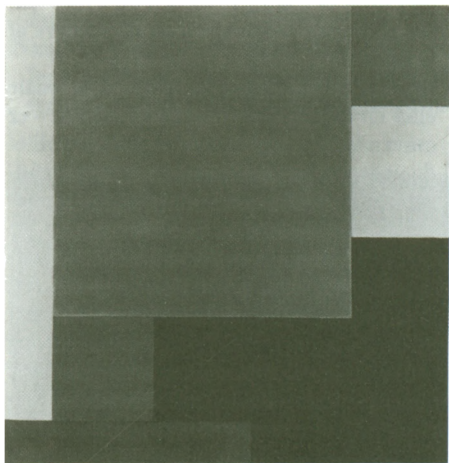

Neo-impressionisme: Georges Seurats „Aften, Honfleur“ fra 1886 vidner om kunstnerens systematiske anvendelse af den divisionistiske teknik.

beskrive deres arbejder, som de så som en genopliven af den originale *Dada*.

Neo-impressionisme. En sidegren af *impressionismen* som underkastede den impressionistiske malemåde en streng intellektuel analyse. Georges Seurat var lederen, og Paul Signac samt for en tid Camille Pissarro hørte til retningens vigtigste medlemmer. Kunstnerne gjorde brug af *divisionismen*, en opdeling af farverne i små strøg, og af yderst formelle kompositioner.

Neolitisk. Periode i *stenalderen* fra ca. 3000 til 1500 f.Kr.

Neo-plasticisme: Theo van Doesburgs „Komposition“ fra 1920 viser en karakteristisk forkærlighed for vandrette og lodrette linjer.

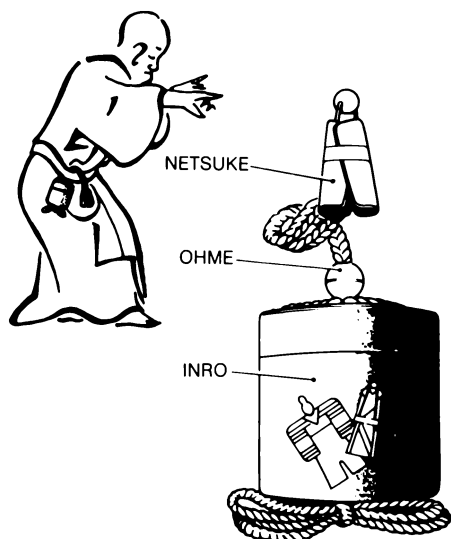
Neo-plasticisme. En kunstteori fremsat af den hollandske maler Piet Mondrian og eksemplificeret i hans og hans elevs, f.eks. Theo van Doesburgs maleri mellem 1912 og 1920. Blandt forskrifterne var, at kunst skulle være helt *abstrakt*, at kun lige vinkler anbragt horisontalt og vertikalt måtte anvendes, og at farverne skulle være *primærfarverne* sammen med hvid, sort og grå. Se også *Stijl, De*.

Nethvælv. *Hvælv* med *ribber*, der danner et netlignende mønster; forekommer i sengotikken.

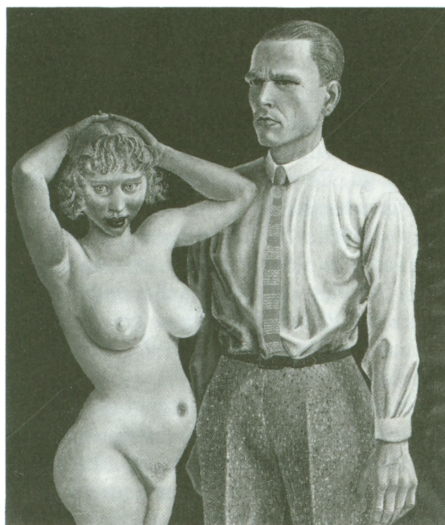
Netsuke. En japansk form for holder, udført som en miniature skulptur, og anvendt som en slags stopklods på den silkesnor, der bærer en *inro* i et kimonobælte. En netsuke er udført af elfenben, træ, horn eller andet materiale og kan være højst forskelligt udformet som dyr eller figurer fra japanske folkeeventyr.

Neue Sachlichkeit (tysk: ny saglighed/objektivitet). Betegnelse skabt i 1923 af Mannheim Kunsthalles direktør G. F. Hartlaub. Han talte om „resignation og kynisme efter en periode af overstrømmende forhåbninger“. Stilen var en efterkrigstids reaktion mod den tyske *ekspressionisme*, og dens mål var en detaljeret gengivelse af genstande. Mange af dens udøvere, men ikke alle, var socialt engagerede kunstnere, som f.eks. de to berømteste, George Grosz og Otto Dix. Se også *magisk realisme*.

Neue Wilden (tysk: nye vilde). Samlende betegnelse for en lang række forskellige tyske malere, som fra slutningen af 1970'erne stod frem med et *nyekspressionistisk* maleri. Deres kunst karakteriseres af „vilde“ figurative emner og farver med inspiration fra den tyske *ekspressionisme* fra århundredets begyndelse, men med tydelig stillingtagen til aktuelle emner, f.eks. fra storbykulturen, og en vis punk-æstetik. Kulminationen for denne ikke klart definerbare retning blev to udstillinger i 1982, *documenta 7* i Kassel og *Zeitgeist* i Berlin. Her udstilledes også amerikansk *nyekspressionisme* og italiensk *transavantguardia*, to beslægtede retninger i 80'ernes malerkunst. Til Neue Wildens foregangs-

En enkel netsuke holdende en intro på plads i bællet på den traditionelle japanske dragt.

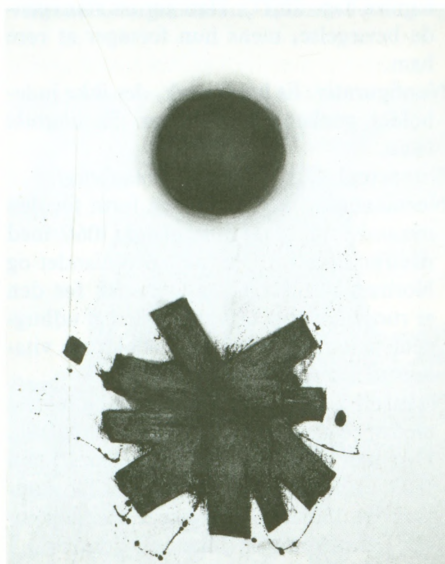
„Kunsteren og hans model“, malet af Otto Dix (1891-1969) viser Neue Sachlichkeits realisme, som ikke udelader kyniske kommentarer.

mænd hører A. R. Penck, Jörg Immendorff og Anselm Kiefer. Til retningen hører bl.a. to grupperinger, Heflige Malerei i Berlin med f.eks. Rainer Fetting og Salomé, og Mülheimer Freiheit i Köln med f.eks. Walter Dahn og Georg Jiri Dokoupil. En dansk gruppe unge udstillede, ligeledes i 1982, værker af lignende karakter på *Kniven på hovedet*; se også *de vilde*.

Neuruppiner-tryk. Massefremstillede grafiske tryk, ofte i farver, fremstillet i den lille tyske by Neuruppin fra slutningen af 1700-tallet og op i 1800-tallet. Indholdet er gerne moralsk, og udformningen tegneserieagtig.

New York-skolen. Den form for fornyende, *abstrakt* malerkunst, der begyndte at udvikle sig med base i New York i løbet af 1940'erne. Den omfatter den *abstrakte ekspressionisme*, men også andre kunstnere, der var løsere forbundet med denne retning. Blandt de vigtigste medlemmer hører Jackson Pollock, Mark Rothko og Adolph Gottlieb.

Niche. En fordybning i en mur eller væg, eventuelt anvendt som ståsted for en skulptur.

Adolph Gottliebs „Red and Blue, Number 2“ fra 1966 viser, hvordan et maleri fra New York-skolen fra denne periode forener ikoniske og symbolske elementer, eftersom det fortolkes som et billede af en sol skinnende over en planet.

Niello

Niello. En form for *gravering* i metal, f.eks. guld eller sjældnere sølv, hvor de indridsedede linjer udfyldes med en legering af kobber, sølv, bly og svovl iblandet boraks. Denne blanding vil fremstå sort i forhold til det metal, den ilægges.

Nihon-ga. En japansk betegnelse for et maleri i japansk stil.

Nimbus (latin: sky). Den runde plade eller strålekrans, ofte gylden, som anbringes bag hovedet af en helgen eller anden hellig person for at adskille denne fra almindelige mennesker. Se også *aureole*, *glorie*, *mandorla*.

Nishiki-e (japansk: brokade-billede). Et overdådigt japansk tryk i mange farver.

Nocturne (fransk: nattestykke). En musikalsk betegnelse, som den amerikanske kunstner James Whistler var den første til at påhæfte visse af sine malerier, og som andre kunstnere senere anvendte.

Noli me tangere (latin: rør mig ikke). En fremstilling af den genopstandne Kristus som han viser sig for Maria Magdalena (Johannes kap. 20,17). Han gør en afværgende bevægelse, mens hun forsøger at røre ham.

Nonfigurativ. Et kunstværk, der ikke indeholder genkendelige former. Se *abstrakt kunst*.

Nonnetegl. Type tagtegl, se *munketegl*.

Normannisk stil. En engelsk form for den romanske stil, bragt til England i 1066, med påvirkninger fra Burgund, Rhinlandet og Normandiet. Mest karakteristisk for den er rundbuer og en overdådighed af udhuggede dekorationer. Stilen beholdt sin vitalitet til slutningen af 1100-tallet.

Norwich School. Skole af engelske malere med speciale i landskaber fra East Anglia. Den blev grundlagt i John Cromes hus i 1803 og fungerede som et udstillingsselskab fra 1805. Dens vigtigste medlemmer var John Crome og John Sell Cotman.

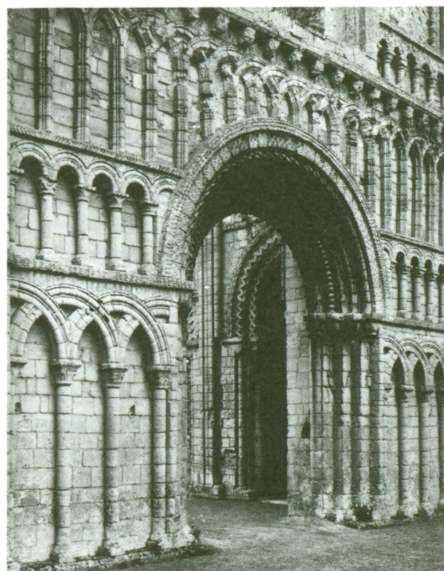
Nouveau Réalisme (fransk: ny realisme). Betegnelse skabt af den franske kunstkritiker Pierre Restany i et manifest fra 1960 for at karakterisere en gruppe franske kunstnere, deriblandt Jean Tinguely, Yves Klein og Arman, som forkastede den samtidige frie abstraktion for i stedet at gøre

Romansk Noli me tangere fra en bronzedør i domkirken i Hildesheim fra ca. 1020.

brug af virkelige genstande, især *objets trouvés* fra bymiljøet. Deres hensigt var en ironisk kommentar til det samtidige samfund.

Novecento. 1. Italiensk betegnelse for det 20. århundredes kunst. 2. Novecento Italiano var en sammenslutning grundlagt 1922, der omfattede malerne Mario Sironi,

Normannisk stil: denne detalje af vestfacaden på Castle Acre Priory i Norfolk, England, fra ca. 1150 viser de runde buer og den rige ornamentik, som forbindes med stilen.

Nyekspressionisme

„Pramme på floden Wensome, Norwich“ af John Crome (1768-1821) vidner om, at Norwich School-malerne koncentrerede sig om deres eget landskab.

Carlo Carrà, og Massimo Campigli blandt sine medlemmer. Dens hensigt var at genoplive en figurativ, klassisk kunst i stort format, og den blev til en vis grad forbundet med fascismen.

Novembergruppe. Tysk kunstnergruppe af venstre-politisk orientering, grundlagt i Berlin i november 1918 som en sammenlutning af *ekspressionister* og *dadaister*.

„Dialog“, et kraftfuldt træsnit fra 1920 af Max Pechstein, viser de ekspressionistiske elementer i Novembergruppens arbejder.

Blandt kunstnerne i denne gruppe kan nævnes Max Pechstein og Heinrich Campendonck.

Nuance. Den dominerende farve i en farveblanding eller i en blanding af en farve og hvidt, f.eks. „en blå nuance“ eller „blålig hvid“.

Nuraghe. Et forhistorisk, befæstet tårn på Sardinien, oftest konisk eller trekantet og med hældende vægge opført af *kyklopiske* sten. Typen daterer sig fra ca. 1800. f.Kr. til romernes erobring af Sardinien i 238 f.Kr.

Nyattisk. En form for billedhuggerkunst inden for sen, *hellenistisk* skulptur, som efterligner *arkaiske* og *klassiske* græske motiver på en stivnet og let affekteret måde.

Nyekspressionisme. En voldsom form for figurativ kunst, i høj grad en genopliven af den tyske *ekspressionisme* fra begyndelsen af det 20. århundrede, som manifesterede sig i USA, Italien og især i Vesttyskland i slutningen af 1970'erne. Blandt kunstnerne inden for denne bevægelse var tyskerne Georg Baselitz, Rainer Fetting og

Nuraghe med kyclopisk murværk.

Ny-ekspressionisme: Rainer Fettings „Grøn bjergindianer“ fra 1982 vidner om malerens afhængighed af kunst skabt før 1. verdenskrig af f.eks. E. L. Kirchner.

Anselm Kiefer, amerikaneren Julian Schnabel og italieneren Sandro Chia. I USA kaldes retningen undertiden Bad Painting, i Italien *Transavanguardia*, og i Tyskland er kunstnerne kendt som „*Neue Wilden*“, de nye vilde.

Nygotik. En genopliven af gotikken inden for arkitektur, interiørkunst og kunsthåndværk som fandt sted fra slutningen af 1700-tallet og langt op i 1800-tallet. Retningen startede i England (se *Gothic Revival*) og udvikledes lidt senere i Tyskland, for senere at sprede sig til hele Europa og USA.

Nyklassicisme: Antonio Canovas portrætskulptur af Napoleons søster Pauline Borghese som Venus holdende et æble viser stilens læggen vægt på fladen.

Nyklassicisme. En stil baseret på antikke græske og romerske forbilleder, som fremstod i 1750'erne som en reaktion mod *rokokoens* kapriciøse overdrivelser og som var fuldt udviklet i 1770'erne. Dens virkninger strakte sig et godt stykke ind i 1800-tallet. Den karakteriseres ved en forkærlighed for det lineære og det symmetriske og af fladevirkninger mere end af plastiske virkninger.

Nymfæum. Oprindeligt en helligdom for nymfer, kildegudinder, men senere et fontæneanlæg i forbindelse med en kunstig grotte eller en *niche*.

Nyrealisme. Betegnelse der anvendes om flere tendenser i det 20. århundredes kunst fra den klassicerende retning i fransk kunst i 1920'erne hos Picasso og Derain og *Neue Sachlichkeit* over *Nouveau Réalisme* i 1960'erne til *Superrealismen*.

Nyrokoko. Retning inden for *historicismens* arkitektur og interiørkunst omkring 1800-tallets midte. Møbler efterligner på overdreven måde *rokoko*-former og nærmer sig i sin overlæssethed *klunkestilen*. Nyrokoko-

John Pipers nyromantiske stil kulminerede under 2. verdenskrig. Denne akvarel viser katedralen i Coventry efter dens ødelæggelse ved et bombardement i november 1940.

koen er fremherskende – ved siden af andre stilefterlignende strømninger – fra 1830'erne til 80'erne og fik en særlig fantasifuld udformning i Bayern under Ludwig II (1864-86).

Nyromantik. Betegnelse for flere kunstneriske retninger, som f.eks. de norske stemningsmalere fra 1880-90'erne, som Th. Kittelsen og Chr. Skredsvig. I den engelske ordlyd, Neo-Romanticism, anvendt om nogle malere, påvirkede af *surrealismen* i 1930-40'erne, som franskmændene Christi-

an Bérard, amerikaneren Eugene Berman og englænderen John Piper.

Nysølv. En *legering* af 50% kobber, 25% zink og 25% nikkel som ligner sølv i farven. Udviklet i England i 1840'erne, men alligevel undertiden kaldet tysk sølv.

Nådestol. I billedkunsten en fremstilling af Vorherre, gerne på en trone, holdende den korsfæstede eller døde Kristus foran sig; herover svæver eventuelt Helligåndens due. Motivet optræder første gang i 1100-tallet.

O

Obelisk. En enkel tilspidset rektangulær stenblok med pyramideformet spids. Obelisker forbindes især med oldtidens Egypten, hvor de anvendes som mindesmærker.

Objet d'art (fransk: kunstgenstand). Et lille stykke kunsthåndværk, gerne i en gennemarbejdet udførelse.

Objet de vertu (fransk: genstand med dyd). Betegnelse for et lille stykke kunstværk eller en dekorativ genstand af høj håndværksmæssig standard. Ordet er afledt af latin virtus for fortrinlighed.

Objet trouvé (fransk: funden ting). En ting eller genstand, som en kunstner har fundet i sin omverden og så viser som et kunstværk i sig selv eller som en del af et kunstværk. Forandringerne kan være få eller ingen. Se også *collage* og *ready-made*.

Octavo. En bog sammensat af ark, der er blevet foldet, så det udgør otte sider. En octavos mål er for det meste 13-15 cm × 19-24 cm.

Oculus (latin: øje). 1. En lille cirkelformet åbning i en væg eller *kuppel*. 2. Det knapformede midtpunkt i det *joniske* kapitæls *volute*.

Odeon. Betegnelse afledt af græsk for en koncertbygning, en type der kendes fra *antikken*. Kan også betegne et teater.

Oil-de-boeuf (fransk: koøje). Lille rundt eller ovalt vindue, f.eks. i et *mansardtag* eller en *kuppel*.

Oeuvre (fransk: arbejde). En kunstners samlede produktion.

Oeuvre-katalog. En komplet fortegnelse af en kunstners produktion.

Odalisk. En kvindelig slave i et orientalsk harem, et motiv som franske kunstnere som Ingres, Delacroix og Matisse har dyrket i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Typen kan beskrives som en fremstilling af en erotisk nøgen eller halvnøgen kvinde med et orientalsk anstrøg.

Odalisk malet af Jean-Auguste-Dominique Ingres i 1814. Den manierede forlængelse af figuren understreger dens erotiske virkning.

Oinochoe. En antik græsk vinkrukke med en vertikal hank og trekløverformet mundning. Se *græske vaser*.

Ojime. En lille *valst* af metal eller halvædelsten, hvormed den snor der forbinder en *netsuke* og en *inro* kan strammes.

Oktogon. Ottekantet bygning over *centralplan*, en type der findes i romersk og oldkristen arkitektur.

Omega værkstederne: en tallerken med et motiv i overglasur, malet af Duncan Grant i 1913, viser fauvistisk påvirkning.

Oldkristen kunst. Kunst frembragt i romerrigets kristne miljøer fra 200- til 500-tallet.

Oldtiden. Samlende betegnelse for tiden indtil de første århundreder af vor tidsregning.

Oleografi. Se *olietryk*.

Olietryk. Et fotografisk billede, der gennem en *litografisk* teknik trykkes i farver, eventuelt på en overflade med tekstur, for at efterligne et oliemaleri.

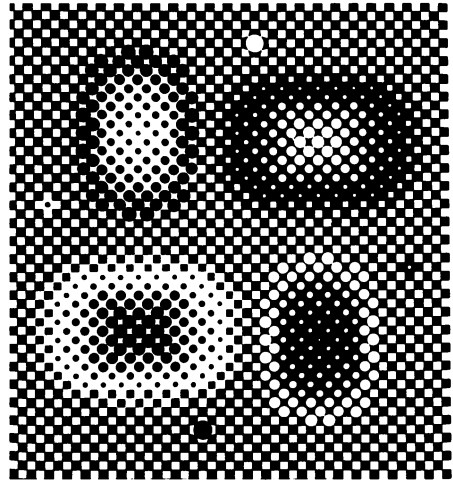
Olla. Latinsk betegnelse for et kogekar med vid munding.

Oppe. En antik græsk kande uden tud med en glat kant omkring munden. Se *græske vaser*.

Omega værkstederne. Kunsthåndværker-værksteder startet af Roger Fry i London 1913. Han ønskede at benytte sig af samtidige billedkunstnere som Duncan Grant, Vanessa Bell og Wyndham Lewis. Under Fry's ledelse forsøgte de at anvende elementer fra *fauvismen* og *kubismen* i interiørkunsten. Værkstederne blev aldrig finansielt succesfulde og lukkede i 1920.

Omrids. I billedkunsten en imaginær linje som markerer en figurs eller genstands grænser, uden at tage hensyn til lys, skygge, indre modellering eller farve.

Opalineglas. Egentlig en betegnelse for ugenomsigtigt, mælkehvidt glas, som især produceredes i Frankrig mellem 1840 og 1870. Teknikken er dog ældre og betegnes også med det tyske *Milchglas*. De tidligst kendte eksempler er venetianske fra 1400-tallet.

„Metagalaxy“ fra 1959 er et arbejde af Victor Vasarely, en af *Op arts* foregangsmænd.

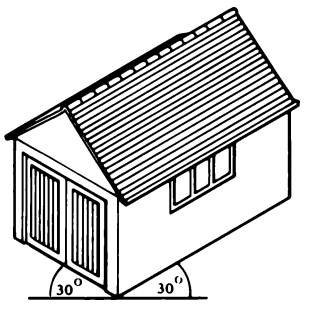
Op art. En abstrakt kunstretning i 1960'erne, som var optaget af at udnytte visse optiske effekter. Typiske arbejder udførtes af Bridget Riley, Solo og Victor Vasarely.

Opisthodomos (græsk: bagrum). Rummet bag *cella* (*naos*) i et græsk klassisk tempel, anvendt som skatkammer.

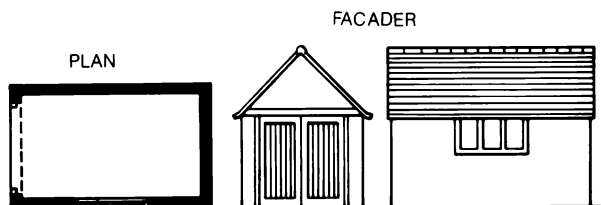
Opstalt. Fremstilling af tredimensionale genstande, oftest bygninger, på en flad overflade ved hjælp af en af de følgende metoder.

ISOMETRISK OPSTALT. Bygningens vandrette linjer afbildes i lige store vinkler (gerne 30°) i forhold til grundlinjen. En lige vin-

Isometrisk opstalt.

Ortografisk opstalt.

Optisk blanding

Opus Anglicanum: detalje af en tidlig 1300-tals engelsk messedragt med overrådig brug af sølv- og guldråd.

kel bliver på denne måde stump i tegningen. Isometrisk opstalt er velegnet til at vise detaljer på mere end en facade.

ORTOGRAFISK OPSTALT. Grundplan og facader tegnes hver for sig.

Optisk blanding. Rene *primærfarver* anvendt i små strøg tæt ved siden af hinanden, så det ser ud som om de blander sig og danner *sekundærfarver*. Denne virkning blev benyttet af *impressionisterne* og mere systematisk af *neoimpressionisterne* under Seurats ledelse.

Optisk korrektion. En lille forandring af et arkitekturleds form, f.eks. en søjles *entasis* eller en overliggers kurve.

Opus (latin: værk). Synonym for det franske *oeuvre*. Bruges i visse sammenstillinger

i betydningen murværk. Se også *murværktyper*.

Opus Alexandrinum. Se *murværktyper*.

Opus Anglicanum (latin: engelsk arbejde). Engelske broderier udført til kirker i 1200- og 1300-tallet; kendt over hele Europa for deres fine kvalitet.

Opus incertum. Se *murværktyper*.

Opus quadratum. Se *murværktyper*.

Opus reticulatum. Latin for murværk med på skrå anbragte sten, hvis fuger danner et netværk (*reticulum* på latin).

Opus sectile (latin: udskåret arbejde). En form for indlægning af marmor og andre materialer i gulve og vægge i romerske, *byzantinske* og *islamiske* bygninger. Ret store stykker anvendtes, udskåret så de passede til motivets form i modsætning til *mosaikker*, hvor stenene er langt mindre, og motivets virkning kun er afhængig af deres sammensætning.

Opus spicatum. En latinsk betegnelse for murværk, hvis sten er anbragt i form af et aks (latin: *spica*), også kaldet sildebens- eller fiskebensmønster. Se *murværktyper* og *forbandt*.

Opus tessellatum. Gulvmosaik bestående af små terningformede sten (*tessella* på latin), som de hyppigst forekommende gulve i romerske bygninger, der er lagt med sorte, hvide eller naturfarvede sten.

Opus testacum. Murværk med indmurede flade, trekantede teglsten (*testa* på latin).

Opus vermiculatum (latin: orme arbejde).

1. En form for *mosaik*, hvor meget små sten, *tesserae*, anvendes. De snoede linjer, disse sten lægges i, skulle ligne ormegange. 2. Se under *murværktyper*.

Orangeri. Et arkitektonisk udformet drivhus, opført til opbevaring af frugttræer (orange: fransk for appelsin) i potter om vinteren.

Orant (latin: bedende). En figur med oprakte hænder i bøn eller tilbedelse.

Oratorium. 1. Et lille privat *kapel* enten i en kirke eller et privathus. 2. En loge i en kirke adskilt fra denne ved et gitter.

Orchestra. 1. Den cirkulære plads foran scenen i et antikt græsk eller romersk teater, anvendt af koret. 2. Engelsk betegnelse

Opus vermiculatum: i denne detalje af en romersk mosaik fra Hadrians villa, 100-tallet e. Kr., ses de karakteristiske snoede linjer i både fuglenes fjer og vandet.

se i forbindelse med ordet „pit“ for orkestergrav.

Orden. Se *søjleorden*.

Oribe. Japansk te-ceremoni-stel fra Minopottemagerierne nord for Nagoya, opkaldt efter temesteren Oribe-no-Sho Shigenaris (1544-1615). Stellene har dekorationer i brune og farvede glasurer på en lyserød grund.

Orientaliserende stil. Betegnelse for en periode i græsk kunst ca. 700-600 f.Kr., hvor påvirkning fra orientens ornamentik gjorde sig gældende. Især er påvirkningen tydelig inden for keramikken.

Orientering. Når talen er om arkitektur, forholdet mellem en bygnings facader og verdenshjørnerne. Især planeringen af vesteuropæiske kirker efter en hovedakse, der løber øst-vest, således at hovedindgangen ligger mod vest og altret mod øst.

Original. Et kunstværk udført af en kunstner selv i modsætning til en kopi udført af andres hænder.

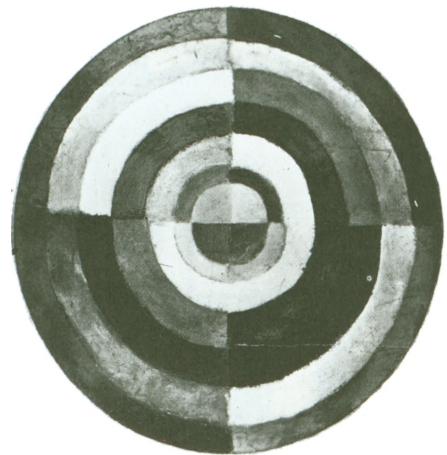
Ormolu. Forgyldt bronze anvendt til møbelbeslag og indfatninger samt til lysestager, kandelabre og andre dekorative genstande.

Ornament. Betegnelse for en udsmykning med et motiv, der gentages igen og igen med en vis symmetrisk virkning. Ornamentet optræder i arkitekturen ofte på *profilister*.

Ormolu-indfatning fra anden halvdel af 1700-tallet på en Meissen porcelænsvase.

Orphisme. Betegnelse skabt 1913 af digteren Guillaume Apollinaire for at beskrive en type *abstrakt kunst* med tilknytning til *kubismen*, en kunst som søgte at skabe sin egen uafhængige form for virkelighed.

Robert Delaunays „Disque“ fra 1912, et maleri af den type, som fik Apollinaire til at udtænke betegnelsen Orphisme.

Orthostat

Dyreslyng fra Osebergskibet, Norge, ca. 800 ef. Kr.

Han så Robert Delaunay som den vigtigste repræsentant for denne retning. Delaunay tog betegnelsen til sig, men omformede den til at dække en abstrakt eller halv-abstrakt kunst baseret på studiet af lysets bevægelse og dermed en efterkommer af *impressionismen*. Se også *synchronisme*.

Orthostat. En stenplade, ofte udhugget, anbragt stående ved en murs fod.

Ortogonal. I *linearperspektivet* linjer, som i

Ottomisk arkitektur: facaden på Skt. Panteleon i Köln fra ca. 1000 med et vestværk, hvis tyngde minder om karolingisk arkitektur.

virkeligheden ville ligge i en lige vinkel i forhold til billedplanet, men som ser ud til at løbe sammen i et *forsvindingspunkt* efter *perspektivets* regler.

Oseberg-stil. Retning inden for *vikingestilen*, opkaldt efter Osebergfundet i Norge. Den er især bemærkelsesværdig på ornamentikkens område, hvor fantasifulde *dyreslyng* gør sig gældende.

Osmannisk kunst. Islamisk-tyrkisk kunst og arkitektur fra 1326, da det osmanniske dynastis grundlægger, Orthan I, erobrede Bursa, til sultanatets afskaffelse i 1922.

Ossuarium. Sted hvor dødes knogler opbevares.

Ostindisk porcelæn. Kinesisk porcelæn udført med eksport til Europa for øje.

Ostraka. Tynde skiver kalksten eller potte-skår, anvendt af oldtidens egyptere til frihåndstegninger eller skrevne noter.

Ottocento. Italiensk betegnelse for 1800-tallet.

Ottoman. En betegnelse, opstået i 1700-tallet, for en lav polstret sofa; dannet af det tyrkiske navn Othman (Osman).

Ottonisk stil. En stil inden for kunst og arkitektur under de ottoniske kejsere i Tyskland 936-1024. Den har karaktertræk tilfælles med den *karolingiske* stil, som går forud, og den *romanske*, som følger efter.

Oublette (af fransk oublier: glemme). En faldgrube eller en skakt i murtykkelsen i et fort eller en borg; i middelalderen anvendt som fængsel.

Wedgwood creamware-fad fra ca. 1780 med en overføringsbillede-dekoration forestillende en arkitektur-capriccio.

Overgangsstil: del af skibets væg i Ripon Minster, England, fra ca. 1180. Både romanske rundbuer og gotiske spidsbuer i Early English anvendes.

Overfangsglas. Glasgenstand hvis indre lag er dækket af et andet i en anden farve. Det ydre lag blæses først, og det indre lag blæses ind i dette. Ofte skæres dele af det ydre lag væk for at frilægge det indre lags farve.

Overføringsbillede. En dekoration af f.eks. *keramik* eller *emalje* opnået ved at presse en indgraveret plade eller et stykke papir med et påtrykt *litografisk* motiv mod overfladen. Papiret vaskes væk, og det afsatte motiv beskyttes med et lag *fernis* eller *glasur*. Teknikken anvendt første gang 1753 på den engelske emaljefabrik Battersea.

Overgangsstil. Arkitekturstilen i Europa mellem *romansk* og *gotisk*, i England mellem *normannisk* og *Early English*. Den føjer gotiske detaljer til former, der tilhører den forudgående periode.

Overglasur. Udsmykning i *emaljefarver* på keramik, anbragt oven på *glasur* og fæstnet gennem en fornyet brænding ved en lavere temperatur end den første.

Overligger. En sten eller bjælke anbragt vandret over en åbning for at aflaste for vægten af den overliggende mur.

Overskumring. Påstrykning i et ujævnt lag af en farve over en anden, så farven nedeunder skinner igennem.

Ovolo (af latin ovum: æg). En kvartcirkulær konveks liste- eller gesimsform. Se *profilliste*.

P

-p., -pinx., -pinxit (latin: malede). 1. Anvendt i forbindelse med en kunstners navn som signatur på et maleri. 2. Anvendt på et stik angiver det, hvem der har udført maleriet, som stikket reproducerer.

Pagode. Et indisk eller kinesisk buddhistisk tempel opført i form som et tårn med etager, der aftager i højde opadtil og hver især har tage med udragende kanter. Under *chinoiserie*-perioden opført som lysthus i europæiske haver.

Pala d'altare. Italiensk betegnelse for en stor *altartavle*.

Palads. Palæ. De to betegnelser anvendes ofte i flæng og har da også samme ordstamme, det latinske *palatium*, kejserbolig. Mere nøjagtigt er et palads et kongeligt slot i en by eller en højstående adelig families bybolig, mens et palæ både kan være en adelig og en velhavende borgerlig families privathus i en by.

Palazzo. Italiensk for palads.

Palestra. Åben firkantet gård anvendt som sportsplads, eventuelt omgivet af søjlegange, i et græsk *gymnasium*.

Palet (fransk *palette*: lille spade). 1. En transportabel bakke, for det meste af træ, hvorpå en kunstner sætter sine farver og blander dem. 2. I overført betydning en kunstners farvevalg, hans særegne kolorit.

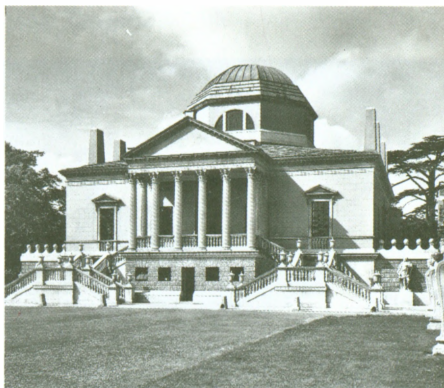
Palimpsest. 1. Et *pergament*, hvorpå en tekst er blevet fjernet for at give plads til en anden. 2. En plade af sten eller metal som er blevet anvendt for at skjule en gammel indskrift og give plads til en ny.

Palissy-keramik. En form for glaseret keramik udført af den franske keramikker Bernard Palissy (ca. 1510- ca. 1590). Den er dekoreret med naturalistisk modellerede krybdyr, frugter m.m. i relief og bemalet i naturlige farver. Betegnelsen bruges også om senere efterligninger af denne keramik.

Palissy-keramik: fad af Bernard Palissy med den typiske reliefdekoration, hvoraf visse elementer antagelig er afstøbt efter naturen.

Palladianisme. Arkitekturstrømning, som blomstrede i England ca. 1720-70 og tog sin inspiration fra den italienske *renæssance*-arkitekt Andrea Palladio (1508-80), den betydeligste efterfølger af den antikke romerske arkitektur-teoretiker Vitruvius. Arkitekten Inigo Jones (1573-1652) var

Palladianisme: Chiswick House uden for London, opført ca. 1725 af jarlen af Burlington; inspireret af Palladios Villa Rotonda ved Vicenza, påbegyndt ca. 1550.

Palladios første engelske arvtager. Han fulgtes i 1700-tallet af skotten Colin Campbell, arkitekten og mæcenen Richard Boyle, tredje jarl af Burlington, og dennes protegé William Kent. Den engelske palladianisme havde politiske overtoner, eftersom den især blev foretrukket af aristokratiske medlemmer af Whig-partiet, som støttede det nye engelske kongehus fra Hannover. Den *barokke* stil, som stadigvæk beherskede det meste af Europa, blev af palladianismens engelske tilhængere forbundet med den romersk-katolske kirke og de afsatte Stuart'er. Generelt anvendte palladianismen frie lån fra romersk kejsertids arkitektur, afpasset efter 1700-tallets krav. Påvirkninger fra engelsk palladianisme findes i fransk, tysk og russisk arkitektur, ja end- og i italiensk.

Palladio-motiv. Palladio-vindue. En arkitektonisk udformning af en *arkadebue* eller et vindue, opkaldt efter den italienske arkitekt Andrea Palladio, i hvis bygninger motivet ofte findes. Et bueslag bæres af to søjler eller piller, hvis *arkitraver* føres ud over en mindre åbning på hver side af buen. Kaldes også Serliana og på engelsk et venetiansk vindue. Se *vinduetyper*.

Palmet (fransk: lille palme). Et ornament bestående af stiliserede blade, placeret som fingrene på en hånd. Bladenes antal er altid ulige, og det midterste blad er det største eller længste. En palmetbort er en række palmetter anbragt ved siden af hinanden.

Palæolitisk. Den ældre *stenalder* fra ca. 50.000 til ca. 10.000 f.Kr.

Palæologisk renæssance. Periode inden for *byzantinsk* kunst opkaldt efter kejserhuset palæologerne, der regerede 1261-1453. Stilen udgør slutfasen i den byzantinske kunst, og den griber tilbage til en ældre tradition, hvorfor den er blevet betegnet som en *renæssance*.

Panel. Vægbeklædning af brædder eller træplader, beregnet til både isolering og udsmykning. Helpaneler går fra gulv til loft, halvpaneler til midt på væggen, brystpaneler til underkanten af vinduer mens fodpaneler kun når et lille stykke op.

Panorama. Et maleri på en rundhorisont,

G. B. Piranesi stik af Pantheon i Rom fra *Vedute di Roma*, 1761.

undertiden helt cirkulær, i størrelsesforhold, der er afpasset til beskueren, så denne får indtryk af at iagttage virkeligheden. Gennem vekslende belysninger kunne motiverne levendegøres. Panoramaer var en populær underholdningsform i slutningen af 1700-tallet og i 1800-tallet og foregreb på en vis måde filmen. Se også *diorama*.

Pantheon (græsk: alle guder). Et tempel viet alle guder. Det mest berømte bevarede eksempel er Agrippas Pantheon i Rom fra omkring 25. f.Kr. Betegnelsen er senere overført til andre bygninger, og til gravkirker for en nations regenter eller berømtheder.

Pantocrator (græsk: alhersker). I *byzantinsk* kunst en fremstilling af Kristus som hersker over universet.

Papier collé (fransk: limet papir). En *collage* bestående af papirstykker limet på en baggrund.

Papier mâché (fransk: tygget papir, papmaché). Papirmasse, for det meste iblandet lim og undertiden kalk eller sand. Den kan formes gennem modellering og bliver derpå bagt. Papmaché blev i 1700- og 1800-tallet i høj grad anvendt til mindre møbler og dekorative genstande.

Papyrus. Betegnelse på håndskriftrulle, eventuelt med illustrationer, fra oldtidens Egypten; opkaldt efter papyrus-græsset, der anvendtes til fremstilling af dette papir-lignende materiale.

Papyrussøjle. En egyptisk søjle der ligner et stiliseret knippe papyrusplanter bundet

Parecclesion

Kristus Pantocrator, mosaik fra 1000-tallet i kuplen i kirken i Daphni, Grækenland.

sammen et stykke under overkanten, så et *kapitel* dannes.

Parecclesion (græsk: ved siden af en kirke).

Et sidekapel, især i en *græsk-ortodoks kirke*.

Parian. En type uglaseret *biscuit*-porcelæn, produceret af Copeland-fabrikken i Stoke-on-Trent i England fra 1842. Genstande i parian støbes. Navnet er opstået på grund af ligheden med marmor fra den græske ø Paros.

Pariserskolen. Se *École de Paris*.

Parket. 1. Gulvbelægning udført i træstykker, lagt i geometriske mønstre. 2. Betegnelse for alle eller en del af siddepladserne på en teatersals gulv.

Parterre. 1. Stueetage i et hus. 2. I en have et formelt anlæg nærmest huset. 3. I et teater pladserne på gulvet – eller en del af dem.

Pashmina (persisk pashm: uld). Fint uldent klæde af den type, der anvendes til Kashmir-tørklæder.

Passion. I billedkunsten fremstillinger af Kristi lidelseshistorie fra Indtoget i Jerusalem til Opstandelsen – eller Himmelfarten. Disse scener kendes i kristen kunst fra 300-tallet.

Passionssøjle. Søjle med relieffremstillinger af Kristi pinselsredskaber under *passionen* som pisk, tornekrone og søm.

Pastel. Tørt farvestof bundet sammen med gummi i en farvestiftform anvendt til udførelse af pasteltegninger og -malerier. Et *fiksativ* bruges til at binde farven til grunden.

Pasticcio. Italiensk betegnelse for *pastiche*.

Pastiche (fransk: efterligning). Et kunstværk, der låner stilistiske og formelle elementer, men ikke nødvendigvis er en direkte kopi. En pastiche kan mere eller mindre bevidst nærme sig karikaturen ved at overdrive det, der er mest typisk for forbilledet.

Pastorale. Et landskabsmaleri, der skildrer en egn som en slags Arkadien, en idyllisk verden befolket af halvguder, nymfer, satyrer, hyrder og hyrdinder.

Pastos. Betegnelse for en malemåde, hvor farven påføres i tykke lag.

Påte de verre (fransk: glas-pasta). Pulveriseret glas, der brændes i en ovn, så det smelter sammen. Det kommer da til at ligne gennemskinnelige halvædelstene.

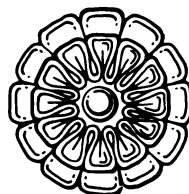
Påte dure (fransk: hård dej, pasta). Fransk betegnelse for „ægte“ *porcelæn*.

Påte tendre (fransk: blød dej, pasta). En europæisk efterligning af „ægte“ *porcelæn*, som første gang udførtes i 1500-tallet ved Medici-fabrikken i Firenze, men især daterer sig fra 1700-tallet, udført af Sèvres og andre fabrikker i Frankrig, England og Italien. Påte tendre blev oftest lavet af en blanding af hvidt ler og glas og brændtes ved en ret lav temperatur (under 1250° c). Kaldes på dansk blødt porcelæn.

Påte-sur-påte (fransk: dej på dej). En metode fra 1800-tallet til at dekorere porcelæn med relief-udsmykning ved at pålægge nye lag af porcelænsler.

Patent-møbler. Se *mekaniske møbler*.

Patera. 1. Latinsk betegnelse for den lave

Patera.

græske *phiale*-skål. 2. Et arkitektonisk ornament af denne form.

Pattern Painting (engelsk: mønster-maleri).

En amerikansk kunstretning, der dyrkede en form for dekorativt maleri, inspireret af Matisse, og var fremme i New York i anden halvdel af 1970'erne. Den kan med vilje være lidt unuanceret i brugen af figurative motiver. Joyce Kozloff, Kim MacConnel og Brad Davis hører til skolen.

Patina. 1. Egentlig den grøn- eller brunfarvede belægning på bronze fremkommet ved oxydering. 2. Enhver forandring af en overflades farve eller struktur på grund af alder, brug og påvirkning fra vejr og vind.

Patio. Indre åben gård i et maurisk eller spansk hus, eventuelt udstyret med en fontæne.

Pavekors. Kors med tre tværbjælker aftagende i længde opadtil.

Pavillon. 1. Et lysthus af en let konstruktion i en have. 2. En bygning, der, som et frem-spring på en facade eller som en slutning på en fløj, er en del af et større bygningsanlæg.

Pectorale. Ofte et guldkors indeholdende et relikvie, fra 1200-tallet båret på brystet af paver, kardinaler og bisper.

Pediment. Et gavlfelt over en *portikus* eller i mindre format over en dør eller et vindue. Kan både være trekantet eller have form som et cirkelsegment. *Fronton* og *frontispice* er synonymmer.

Peintres de la Réalité, Les (fransk: virkelighedens malere). En løst forbundet gruppe franske malere i 1600-tallet, som iagttag dagligdagen og dens brugsting med en form for sober ærbødighed. Den omfatter en *chiaroscuro*-malere som Georges de La Tour, kunstnere, der har forbindelse med hollandsk *genremaleri*, som brødrene Louis, Antoine og Mathieu Le Nain, og *stilleben*-malere som Louise Moillon og Sebastian Stoskopff. Betegnelsen blev først alment brugt efter at en udstilling med dette navn var blevet vist i Paris 1934.

Peintre-doreur (fransk: maler-forgylder). I 1700-tallets franske lavssystem den håndværker, der malede og forgyldte træmøbler udført hos en *menuisier*. Han forgyldte aldrig metal.

Kim MacConnells „Baton Rouge“ fra 1978 er et typisk Pattern painting i sin afhængighed af Matisse-agtige tapet- og stofmønstre.

Pavillon: Aeolus-templet i Kew Gardens, England, tegnet af Sir William Chambers og opført i 1760. Typen er et såkaldt monopteros.

Peintre-graveur. Fransk for *malerraderer*.

Pelike. En antik græsk vaseform, som minder om en amfora, er pæreformet og har en vid munding. Se *græske vaser*.

Pendant

Pendant (fransk: hængende). Den ene part af et par malerier, skulpturer, relieffer eller genstande, når disse af en kunstner er udformet til at passe sammen i størrelse, motiv og komposition.

Pendentiv. En sfærisk, trekantet flade anvendt til at forbinde en kuppel, eller dennes *tambur*, med det firkantede rum underneden. Se under *kuppel*.

Pensiero (italiensk: tanke). Italiensk betegnelse for skitse, udkast.

Pentimento (italiensk: anger). Spor efter at en kunstner har skiftet mening i løbet af udførelsen af et element i et maleri. Delvis synonymt med *retouche*.

Performance. En kunstform opstået i 1960'erne, som har nær forbindelse med de udøvende kunstformer – mime, dans og teater – og som præsenteres for et publikum. En performance er en forbigående handling og er i familie med *action*, *body-art* og *happening*.

Pergament. Dyreskind, især fra får eller ged, præpareret således, at der kan skrives på det. Anvendes også til bogbind.

Pergamon-skolen. En *hellenistisk* skulptur-skole, som blomstrede i Pergamon i Lille-

asien i 3. og 2. århundrede f.Kr. Den er kraftfuld og realistisk, samtidig med at den virker *barok* i sin voldsomme bevægelse og stærke følelsesudtryk.

Pergola. Åbent rum eller terrasse overbygget med en enkel stolpearkitektur, der bærer slyngplanter.

Peripteros. Græsk betegnelse for den gængse *klassiske tempeltype* med en række søjler hele vejen rundt.

Peristyl (græsk: søjler rundtom). 1. En åben gård inde i en bygning, omgivet af en søjlegang. 2. En sammenhængende søjlegang rundt om en bygning.

Perlestav. Ornament i arkitekturen bestående af runde, perleformede elementer på række eller af skiftevis runde, elliptiske eller aflange elementer. Se også *profilliste* og *astragal*.

Perpendicular style (engelsk: lodret stil). Den sidste, betydelige stil inden for engelsk *gotik*. Den opstod i slutningen af 1300-tallet efter den sorte død, da der var mangel på håndværkere til at påtage sig at bygge i den mere komplicerede *decorated style*. Perpendicular markerer sig ved enkelhed og kantethed og lægger vægt på himmelstræbende lodrette linjer. Henimod slutningen af dens udvikling bliver gotikkens karakteristiske spidsbuer mere og mere udfladet. I Frankrig kaldes den tilsvarende stil *flamboyant*.

Persisk kunst. Kunst frembragt i den nære Orient og Mesopotamien under persernes overherredømme fra ca. 550 f.Kr. til 600-tallet e.Kr, da denne kultur optages i den *islamske*.

Perspektiv. Metoden at fremstille en tredimensionel genstand eller et rum på en plan flade.

ATMOSFÆRISK PERSPEKTIV. En metode til at fremstille afstand og tilbagetrækning i et maleri, baseret på den virkning atmosfæren har på det menneskelige øje. Omrids bliver mindre præcise, små detaljer tabes, afskygningerne bliver mere blå, farver almindeligvis mere blege og farvekontraster mindre udtalte. Disse virkninger havde fresco-malere fra romertiden allerede anvendt, men de er dog mest typiske for det europæiske landskabsmaleri fra slutningen

Pergamon-skolens følelsesfuldhed ses i dette hoved af en vinget gigant fra Pergamonaltret, ca 180 f. Kr.

Perpendicular style: himmelstrøbende men enkle linjer i kirken St. Botolph i Boston, England, opført fra 1300- til 1500-tallet.

af 1500-tallet og fremad. Der er også et forsøg på atmosfærisk perspektiv i kinesiske og japanske tusch-malerier.

CENTRALPERSPEKTIV. Linearperspektiv, hvor øjet drages mod ét bestemt forsvindingspunkt i kompositionens midte, oftest beliggende på horisontlinjen.

LINEARPERSPEKTIV anvender virkelige eller

Lineært centralperspektiv: ortogonallinjerne i brolægningen i Perugions „Kristus overrækker Peter nøglerne“ fra 1481, leder øjet mod et centralt forsvindingspunkt i kuppelbygningens dør. Til højre og venstre triumfbuer.

Claude Lorrains „Møllen“, malet 1631, er et forfinet eksempel på atmosfærisk perspektiv, især i behandlingen af mellem- og baggrunden.

antydende linjer, der løber sammen i et eller flere forsvindingspunkter i horisonten og herved forbinder vigende planer.

LUFTPERSPEKTIV. Se atmosfærisk perspektiv.

Pestsøjle. Søjle rejst til ære for Treenigheden eller Jomfru Maria som tak for en overstået pestepidemi. Typen findes især i Østrig og Sydtykland i perioden 1650-1800 og er ofte udført med en rig skulpturel dekoration.

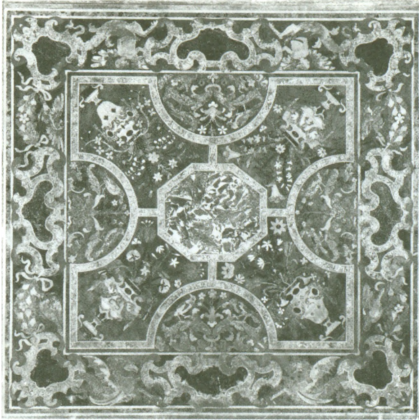
Phiale. En antik græsk flad skål uden hanke anvendt til ofringer. En phiale med en hul knop i midten som holder for fingerspidserne kaldes en phiale mesomphalos (omphalos græsk: navle). Se *græske vaser*.

Piano nobile (italiensk: ædel etage). Hovedetagen i et italiensk *palads* eller byhus; indeholder receptionsrummene og er hævet mindst en etage op over grundfladen.

Piazza. Italiensk betegnelse for en plads eller et torv omgivet af bygninger.

Picturesque (engelsk: malerisk). En betegnelse for et princip, opstået i 1700-tallet, hvorefter arkitekturelementer, en billedkomposition eller en haveplan arrangeres på en behagelig og samtidig irregulær måde. Claude Lorrains og Poussins landskabsmalerier var forbillederne, især for havekunsten, og betegnelsen analyseredes i Uvedale Price's bog fra 1794 „An Essay on the Picturesque, as Compared with the Sublime and the Beautiful“. Se også *romantisk have*.

Pied-de-biche

Pietre dure: 1600-tals bordplade fra Firenze, hvori indgår halvædelsten som lapis lazuli.

Pied-de-biche (fransk: hindefod). En fodtøpe, som findes på franske 1700-tals møbler, enten udskåret i træ eller støbt i metal, og som ligner en hinds klov. Ofte anvendt i forbindelse med *kabriole* ben.

Piedestal. 1. Den nederste del af det støttende murværk for en klassisk søjle. 2. En sokkel for en statue eller anden genstand.

Pietà (italiensk: medlidenhed). I billedkunsten en fremstilling af den døde Kristus liggende over den sørgende Jomfru Marias skød. Motivet opstod i Tyskland i 1300-tallet.

Pietre dure (italiensk: hårde sten). En form for *mosaik* udført af halvædelstene og marmorarter med fremstillinger af fugle, blomster, frugter osv., men også figurmotiver. Teknikken var en specialitet i de storhertugelige værksteder i Firenze fra 1500-tallet og fremad. Kaldes også florentinsk mosaik.

Pigment. 1. Det farvende middel i maling. 2. Det samme farvende middel i tør form, for det meste i pulverform.

Piktografi. Et yderst forenklet symbol for en ting eller handling.

Pilaster. En flad relief-gengivelse af en søjle på en mur eller væg. Dens funktion er snarere dekorativ end strukturel.

Pilgrimsflaske. En rund eller pæreformet flaske med fladtrykte sider, så tværsnittet

er ovalt, udstyret med små ørehanke, så den kan hænge. Formen er afledt af de tørrede græskar, pilgrimme anvendte til drikkevand, og findes både i kinesisk porcelæn og i europæiske metalarbejder og keramik fra 1500-tallet.

Pilgrimskirke. 1. En kirke opført for at modtage pilgrimme omkring et kultsted for en helgen, som f.eks. den barokke Wies-kirke i Tyskland. 2. En stor kirke opført for pilgrimsskarer i 1000-tallet langs ruten til Santiago de Compostela, f.eks. i Conques, Nevers og Tours i Frankrig.

Pilhøjde. En bues højde fra linjen mellem *vederlag* og *trykleje* tværs over åbningen og op til *slutstenen*. Se *bue*.

Pille. 1. En stor fritstående muret støtte af firkantet, rundt eller profileret tværsnit, der bærer en bue, et hvælv eller et brofag. 2. I form af en støtte bundet til en mur eller en væg i hele sin højde kaldes den mur- eller vægpille.

Pillebasilika. Basilika, hvis arkadebuer støttes af *piller* i stedet for de hyppigere forekommende *søjler*.

Pinacoteca. Italiensk betegnelse for en malerisamling, et kunstmuseum. Tysk: Pinakothek.

Pinakel. Lille spir eller murtinde anbragt som pryddelen oven på en gotisk *stræbepille* eller en *kamtakket* gavl.

Pinchbeck. En legering af kobber og zink i næsten lige dele, anvendt til billige smykker på grund af dens lighed med guld. Opkaldt efter den engelske urmager Christopher Pinchbeck (1670-1732).

Piqué-arbejde. 1. Materiale, ofte skildpaddes eller elfenbens, ornamentet med indlægninger af ganske små guldpunkter. 2. En form for fint broderi, udført med ganske små sting, der ser ud som farvepunkter.

Piscina (latin: fiskedam). I kirkearkitekturen et oldkristent dåbsbassin til nedstigning, senere et lille indbygget stenbassin, gerne på sydsiden af et alter, hvori præsteskabet kan afvaske nadverkarrene efter gudstjenesten.

Pisksnert-kurve. Se *slyngtråd-kurve*.

Pithos. Et antikt græsk forrådskar. Se *græske vaser*.

„De foruroligende muser“, malet 1917 af Giorgio de Chirico, et eksempel på Pittura Metafisica.

Pittura Metafisica (italiensk: metafysisk maleri). Betegnelse opfundet af de italienske kunstnere Giorgio de Chirico og Carlo Carrà for at beskrive deres billeder af stille, tomme arkitekturscener, oplevet med mystiske malplacerede genstande som gigner. Malerierne daterer sig fra tiden under den første verdenskrig, og Pittura Metafisica fik indflydelse på både *surrealismen* og den *magiske realisme*.

Plade. 1. Trykplade, metalplade, hvori et motiv graveres eller ætzes og derefter lægges i en trykpresse, så et grafisk tryk opstår. 2. Fotografisk plade af glas dækket af en lysfølsom *emulsion*, negativet i kameraer der anvender denne type.

Plademessing. En *legering*, der ligner messing og er sammensat af kobber, zink, bly og tin. Anvendt i stor udstrækning i middelalderen til monumentale genstande for kirkelig brug.

Plafond. Fladt loft. Et maleri indsat i et loft kaldes plafondmaleri.

Plakatarfarve. Se *gouache*.

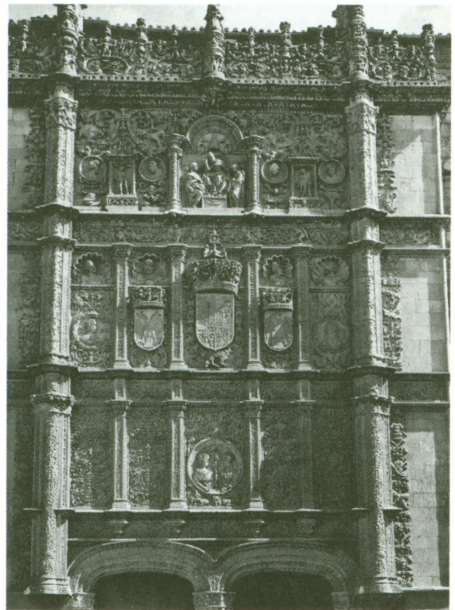
Plakette. 1. Et lille *relief*, der minder om en *medalje*, men oftest kun har motiv på den ene side og snarere er firkantet end cirkulært. 2. En lille plade, dækket af *emalje* og påhæftet en genstands overflade.

Plasticitet. 1. Et kunsværks virkelige eller tilsyneladende tredimensionalitet og dets samspil med det omgivende rum. 2. Et materiales føjelighed, der gør det muligt at forme eller modellere i det.

Plastik. Den plastiske kunst, billedhuggerkunsten, omfattende modellerede, udskårne og udhuggede genstande.

Plateresk (spansk *platero*: sølvsmed). Spansk arkitektur fra 1500-tallet, som forener træk fra *gotik* og *renæssance*, og som ofte er så ornamentalt dekoreret, at visse partier minder mere om metalarbejder end om stenhuggerarbejder.

Platinotypi. Fotografisk teknik opfundet omkring 1859, men først i almindelig brug fra 1879. Man anvendte platin i stedet for sølvnitrat, hvilket gav større holdbarhed

Plateresk: den overråddigt udsmykkede facade på universitetet i Salamanca fra 1529.

Platte

og finere gråtoner. Teknikken forsvandt, da platin steg i pris under første verdenskrig.

Platte. 1. I keramikken et dekorativt fad, snarere beregnet til ophængning end til praktiske formål. 2. En dekorativ metalplade, eventuelt med indskrift.

Platytera. I *byzantinsk* billedkunst en fremstilling af Jomfru Maria med løftede arme som en *orant* og med et billede af Kristus på brystet.

Plein air (fransk: fri luft). Anvendt om landskabsmaleri angiver betegnelsen, at et billede er udført udendørs, i fri luft og over for motivet. François Desportes var antagelig en af de første der gjorde dette i begyndelsen af 1700-tallet, i 1800-tallet blev det ret almindeligt, og C. W. Eckersberg underviste sine elever i teknikken. *Impressionisterne* gjorde det næsten til et dogme at male foran motivet.

Pléurant (fransk: grædende). En lille figur af en sørgende person, ofte fremstillet iført en kappe med hættten trukket ned over hovedet og anbragt nederst på en grav.

Plint. 1. *Basis* på en bygning eller et møbel. 2. Den firkantede nederste del af en *pedestal* eller en søjlebasis. 3. En statues fodstykke.

Podium. 1. En sammenhængende *basis*, der støtter en bygning eller en række søjler. 2. Synonym for *plint*, når talen er om den nederste del af en søjlebasis. 3. Den nederste etage af en bygning, når den er udformet som en basis for resten. 4. Forhøjning omkring *arenaen* i et romersk teater.

Pointillisme. Retning i malerkunsten opstået i 1880'ernes Frankrig, omkring malerne Georges Seurat og Paul Signac. Navnet opstået på grund af maleteknikken, der består i at anbringe farverne i små punkter (*point*, fransk: punkt) ved siden af hinanden; meningen var, at de skulle blande sig på nethinden, men virkningen blev lidt anderledes, idet en vibrerende farverigdom opstod. Se også *divisionisme* og *neoimpressionisme*.

Polykromi. Græsk afledt betegnelse, der betyder mangefarvedhed og anvendes om bemaling af skulptur og arkitektur.

Polyptychon. Et maleri, gerne et alter, be-

stående af flere sammensatte tavler, eventuelt forbundet ved hængsler.

Pompejansk stil. Betegnelse der anvendes både om vægmalerier i Pompeji fra romersk tid og om de efterligninger i form af rumdekorationer, som udførtes fra slutningen af 1700-tallet og op i 1800-tallet. Thorvaldsens Museums indre dekoration er et eksempel på denne stil.

Pont-Aven-skolen. En gruppe malere, hvis inspiration og midtfigur var Paul Gauguin, som arbejdede i og omkring byen Pont-Aven i Bretagne. Han kom der første gang i 1886, og under sit andet besøg i 1888 begyndte han at samle disciple omkring sig, blandt de første Emile Bernard. Gauguin gik ind for en forkastelse af *naturalismen* til fordel for symbolsk at udtrykke ideer og følelser. Se også *synthetisme* og *cloisonnisme*.

Pop Art. Kunst der gør brug af forbrugersamfundets og massekulturens billedverden, f.eks. tegneserier, pin-up-billeder og reklamer, men gør det med en blanding af ironi og kærlighed. Pop Art opstod i 1950'erne med undersøgelser i den populære bykulturs natur, især blandt *Indepen-*

Da Gauguin var leder af Pont-Aven-skolen, var det karakteristiske for hans kunst et fladt perspektiv og et forenklet omrids, som i maleriet „Høstakke“ fra 1889.

*Pop Art: i portrættet af Marilyn Monroe fra 1967 gør Andy Warhol bevidst brug af groft raster i silketryk-
ket.*

dent Group i London. Retningen blomstrede i 60'erne som et væsentligt islæt i kunsten efter at have overtaget visse ideer med rødder i *dadaismen*. Den påvirkede ikke kun billedkunsten, men også kunsthåndværket. Pop-kunstnere i USA omfattede Andy Warhol, Roy Lichtenstein, James Rosenquist og Claes Oldenburg, i Storbritannien Richard Hamilton, Allen Jones og Peter Phillips.

Porcelaine de Paris (fransk: porcelæn fra Paris). Porcelæn udført af en række små fabrikker i og nær Paris fra ca. 1770 til ca. 1830. Da disse fabrikker stod under kongelig eller adelig beskyttelse kunne de omgå den eneret, Sèvres-fabrikken havde fået af Ludvig 15.

Porcelæn. En meget hård, gennemskinnelig form for keramik, iblandet kaolin og kiseljord og brændt ved høj temperatur (1250°-1350° c). Porcelæn blev først frembragt i Kina i 600- eller 700-tallet e.Kr., men fremstillingsmetoden blev ikke opdaget i Europa før 1709 i Meissen. Synonymer: ægte porcelæn og *pâte dure*.

Portal. Monumental udformet port eller indgangsdør, gerne med skulpturelle dekorationer som ramme.

Porta Santa (italiensk: hellig port). Kirkeportal der kun åbnes i hellige år.

Porte cochère (fransk: vognport). En åbning eller port bred nok til at give en vogn plads til at passere eller parkere.

Portikus. En søjlebåret forhal som del af et antikt tempel eller som tilbygning til et hus eller en kirke.

Portrætfomat. Et maleri eller en tegning, der er højere end bred, i modsætning til *landskabsformat*.

Positiv. Et aftryk af et fotografisk *negativ*.

Posticum. Latinsk betegnelse for *opisthodomos*.

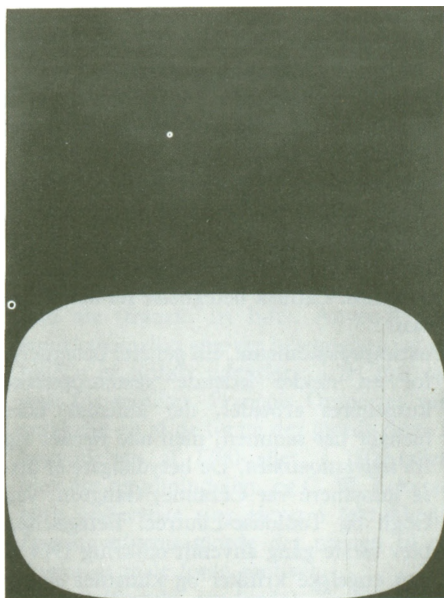
Postimpressionisme. En generel betegnelse for en række ledende vesteuropæiske kunstneres arbejder, der stilistisk ikke hænger tæt sammen, men alle fjerner sig fra *impressionismen*. De betydeligste af disse kunstnere var Cézanne, Gauguin, van Gogh og Toulouse-Lautrec. Betegnelsen blev første gang anvendt omkring 1914 af den engelske kritiker og kunstner Roger Fry.

Postmodernisme. Anvendt om arkitektur beskriver denne betegnelse forsøget på at forarbejde og udvide det 20. århundredes modernistiske tradition med lån fra den *klassiske* tradition, fra folkelige byggetoder og fra kommercielle former. Mange af disse referencer anvendes ironisk. Ordet blev første gang anvendt i sammenhæng med arkitektur af Joseph Hudnut i 1949, men blev udbredt af Charles Jencks og hans medhjælpere fra 1975, f.eks. i Jencks' bog „The Language of Post Modern Architecture“ fra 1977. Ordet bruges også om flere retninger inden for malerkunsten og kunsthåndværket.

Post-Painterly Abstraction. Betegnelse skabt af den amerikanske kunstkritiker Clement Greenberg i 1964 for at beskrive nogle amerikanske kunstneres *nonfigurative* arbejder, som karakteriseres af store flader af rene farver uden spor af penselstrøg. Blandt kunstnerne kan nævnes Morris Louis, Kenneth Noland, Jules Olitski og Ellsworth Kelly. Deres arbejder beskrives også som *colour-field painting*, selv om denne betegnelse egentlig omfatter en tidligere kunstnergeneration med navne som Yves Klein, Ad Reinhardt og Barnett Newman.

Potentatportræt. Se *herskerportræt*.

Potiche

Post-Painterly Abstraction: store farvefelter i Ellsworth Kellys „Orange and Green“ fra 1966.

Potiche. Fransk betegnelse for en overdækket keramik- eller porcelænskrukke uden hanke, efter sigende formmæssigt inspireret af kinesiske vinkrukker fra Chou-dynastiet (1122-249 f.Kr.).

Poupée, à la. Se *farveætsning*.

Poussinisme. En kunstnerisk lære oprettet af franske kunstnere i 1700-tallet. De

„River Rouge Plant“, malet 1932 af Charles Sheeler, en af precisionisterne.

lagde vægt på linjen i stedet for farven og erklærede at være Nicholas Poussins (1594(?)-1665) efterfølgere. Modsætningen kaldtes *Rubenisme*.

Precisionister. En skole af nordamerikanske kunstnere, som fra ca. 1915 malede industrilandskaber og arkitekturmotiver på en enkel, formel måde. De undgik gerne fremstillinger af mennesker og fik således deres genkendelige motiver til at virke næsten *abstrakte*. Charles Sheeler, Charles Demuth og Georgia O'Keefe er vigtige repræsentanter for retningen.

Predella (italiensk: altertrin). Et maleri, eller relief, anbragt under hovedscenen på et alter som en slags *plint*. Eftersom predella'er af naturen er horisontale, lange og smalle giver de ofte plads til fortællende scener med *kontinuerlig handling*.

Presbyterium. 1. Den del af en kirke, der er bestemt til præsteskabets brug. 2. Et boelseshus for præsteskabet.

Primary structures. *Minimal art*-skulpturer.

Primitiv kunst. 1. Betegnelse for visse europæiske kunstnere fra før 1500, især når disse synes at anvende en påfaldende *arkaisk* stil. 2. Kunst frembragt af selvlærte og uforfinede kunstnere fra enhver periode. 3. Kunst fra Afrika, Oceanien og indianernes Amerika. I dette tilfælde er betegnelsen primitiv ved at glide ud, da den kan forekomme nedsættende. 4. Undertiden kunst der står på et tidligt trin af en udvikling.

Primitivisme. 1. Enhver form for kunst, der med vilje anvender *primitive* udtryksformer. 2. En russisk kunstretning ca. 1905-20 som forenede påvirkninger fra russisk folkekunst med ideer lånt fra *kubisme* og *futurisme*. Blandt udøverne var Larionov, Goncharova og den unge Malevich.

Primærfarver. Blå, gul og rød. Farverne, hvoraf alle andre er frembragt, og som ikke kan blive opløst i andre farver. Se *farvecirkel*.

Process Art. Kunst fra 1960'ernes midte og 70'erne, hvor skabelsesprocessen bliver indholdet. Tilskuere opfordres til at rekonstruere, hvad der er sket, på grundlag af resultatet foran dem. Blandt kunstnere inden for denne retning kan nævnes Ri-

Detalje fra en 1400-tals predella, malet af Paolo Uccello og skildrende hostiens under.

chard Serra, Robert Morris og Lawrence Weiner.

Profil. 1. Et snit gennem en genstand. 2. En fremstilling af en persons hoved set fra siden.

Profiliste. Inden for arkitekturen og interiørkunsten en betegnelse for en bort eller en kantning, som kan være konkav eller konveks, udekoreret eller udsmykket med et stort antal forskellige mønstre og ornament. Forholdsvis små dekorerede lister kan kaldes ornamentlister, større profilerede lister, kelleliste eller *gesims*. Ordet *frise* bruges undertiden synonymt for liste. Her følger nogle eksempler:

Primitivisme: Natalia Goncharovas „Bønder plukker æbler“ fra 1911 viser den forenede påvirkning fra russisk folkekunst og fra kubismen, som gjorde sig gældende i russisk avantgarde kunst på denne tid.

ASTRAGAL. Ornamentliste i form af perlestav.

BEAKHEAD-LISTE. Ornamentliste med *beak-heads*.

CYMA RECTA, CYMA REVERSA. Dobbeltbuede profilister. Cyma recta er konkav foroven og konveks nedadtil, cyma reversa er konveks-konkav.

DÆKLISTE. En profiliste som dækker en sammenføjning mellem to forskellige overfladeplaner, som f.eks. et vægpanel og en væg.

FORSÆNKET RUNDSTAV. Konveks profiliste forsænket i en mur, eventuelt så dens højeste punkt er i flugt med muren.

HULKEL. Konkav profiliste.

HUNDETANDSLISTE. Ornamentliste med *hundetandsmønstre*.

KRANSLISTE. En smal profiliste over en dør eller et vindue, som forhindrer regnvand i at løbe ned ad en facade. Også kaldet *murbryn*.

KUGLESTAV. Ornamentliste bestående af en række kugler.

KVARTSTAV. En konveks profiliste med et tværsnit, der er en fjerdedel af en cirkel. Også kaldet *Ovolo*.

PERLESTAV. Ornamentliste bestående af små runde, perleformede elementer, eventuelt afbrudt af små gartrisse-lignende former.

ROSETSTAV. Ornamentliste bestående af små rosenknop-formede elementer.

RULLEFRISE. Konkav profiliste med små ophøjede cylinderformede elementer.

RUNDSTAV. Konveks profiliste, som omtrent er cylindrisk.

SLYNGBÅND. Ornament i form af krydsende bånd, f.eks. som liggende ottetaller.

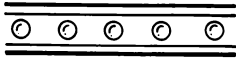
Profillister

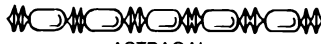
ROSETSTAV

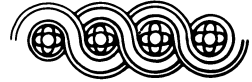
BEAKHEAD

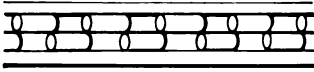
PERLESTAV

ASTRAGAL

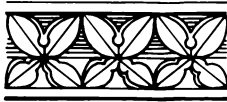
SLYNGBÅND

RULLEFRISE

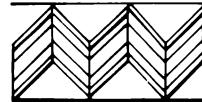
TANDSNIT

HUNDETANDSLISTE

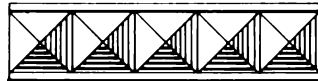
ÆGGESTAV

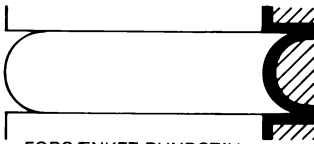
SPARRESNIT

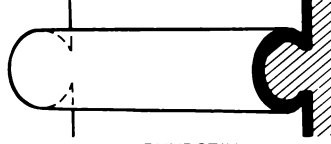
TOVSNONING

SØMHØVED

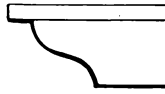
FORSÆNKET RUNDSTAV

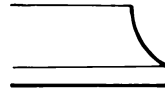
RUNDSTAV

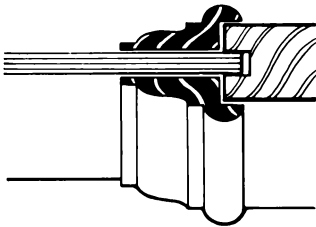
CYMA RECTA

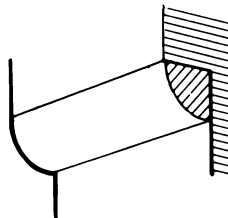
CYMA REVERSA

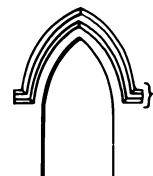
HULKEL

DÆKLISTE

KVARTSTAV

VANDNÆSE

KRANSLISTE (MURBRYN)

Profillister.

SPARESINIT. Ornament i form af en række skiftevis op- og nedadvendte V'er.

SØMHØVED. Ornament i form af en række små pyramideformede forhøjninger, lig sømhoveder.

TANDSNIT. Konveks profilliste med terningformede elementer, der kan minde om tænder.

TOVSNONING. Ornamentliste i form af et snoet tov.

VANDNÆSE. En afslutning på en kransliste beregnet til at lede regnvand væk.

ÆGGESTAV. Ornamentliste bestående af skiftevis ovale og spidse former.

Profil perdu (fransk: tabt profil). Et ansigt, der er mere end halvt bortdrejet i forhold til en beskuer.

Pronaos. Forrummet, *vestibulen* foran *naos* eller *cella* i et klassisk tempel, lukket med sidevægge men med åben søjlefront.

Proportion. Forholdet mellem de enkelte dele af en bygning eller i et kunstværk. Se også *kanon*.

Propylæum (latiniseret græsk: foran port).

1. Indgangen til et tempel eller tempelområde. 2. I overført betydning en *portal* til en betydelig bygning.

Prospekt. 1. I malerkunsten en betegnelse for en nøjagtig gengivelse af et landskab eller et bybillede; til dels svarende til *vedute*. 2. I russisk byplanlægning en stor, bred gade.

Prothesis (græsk: foran plads). Et rum til opbevaring af sakramentet, beliggende nord for koret i en *byzantinsk* kirke.

Proto-porcelæn. *Stenøj* brændt ved høj temperatur fremstillet i Kina 4. – 3. århundrede f.Kr.; anses for at være forgængeren for ægte *porcelæn*.

Proto-renæssance. Enhver genopliven af den *klassiske* stil i perioden fra 1100-tallet til selve *renæssancens* fremkomst.

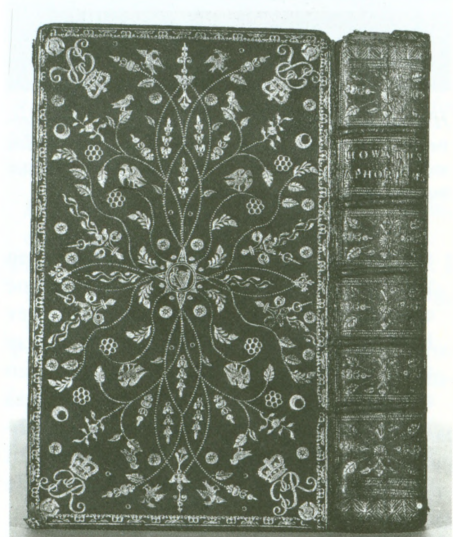
Proveniens. En opregning af alle et kunstværks tidligere ejere og opholdssteder.

Prægetryk. Udsmykning af bogbind og andre læderartikler med ornamentter udført med opvarmede instrumenter.

Prægning. Metoden til at udføre en metalgenstand, f.eks. en *medalje* eller en mønt, ved at slå en opvarmet metalplade mellem to stempler med udskårne motiver.

Proto-porcelæn fra T'ang-dynastiet, en kande med olivengrøn glasur.

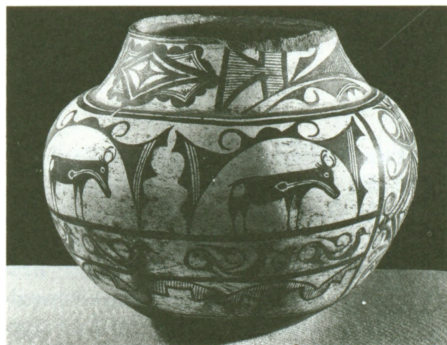
Prægetryk på læderbind til Howards „Aphorisms“, Dublin 1767.

Prærafaelitterne (fra engelsk: Pre-Raphaelites). En gruppe engelske kunstnere, der iblandt Holman Hunt, John Millais og Dante Gabriele Rossetti, som i 1848 dannede et broderskab Pre-Raphaelite Brotherhood (PRB). Deres mål var at fremstille værker i samme ånd, som den der besjælede italienske kunstnere, inden Rafael slog sig ned i Rom. Bevægelsen var en blanding af middelalderromantik og et øn-

Holman Hunts maleri fra 1873 af Kristus i tømmerværkstedet, kaldet „Dødens skygge“, er typisk for den måde, prærafaelitterne forener symbolske elementer med en ekstrem realisme.

ske om en realistisk gengivelse af naturen ved at forkaste de akademiske, i deres øjne egenmægtige, regler. Disse meninger blev holdt sammen af en vis alvor, der medførte at det at male blev en moralsk såvel som en æstetisk sag. Gruppen påvirkede også kunsthåndværket gennem bemalede møbler, vævninger, glasmalerier og udkast til stoffer og tapeter. Nogle af dem arbejdede

En Zuni-vandkrukke fra det 20. århundrede viser et typisk mønster på Pueblo-lervarer.

for firmaet Morris & Co. og var således med til at skabe *Arts and Crafts Movement*. **Præ-columbiansk.** Anvendt i stilhistorien om frembringelser af de oprindelige beboere i Amerika inden Columbus' første rejse i 1492.

Prøvetryk. Et grafisk tryk, udført som prøve for at en kunstner kan se om kompositionen skal forandres eller kan forblive i den stand, den er i.

Psalter. Et manuskript eller en *blokbog* indeholdende salmeteksterne.

Pseudoperipteros. Tempelform fra antikken med søjler ved gavlene og langs siderne halvsøjler indmuret i cellas mure. Se *søjletyper*.

Psykedelisk kunst. Kunst som forsøger at gengive eller reflektere den mentale forandring, brugen af hallucinogene stoffer som LSD frembringer. Psykedelisk kunst stod i nær forbindelse med visse dele af rockmusikken i 1960'ernes slutning.

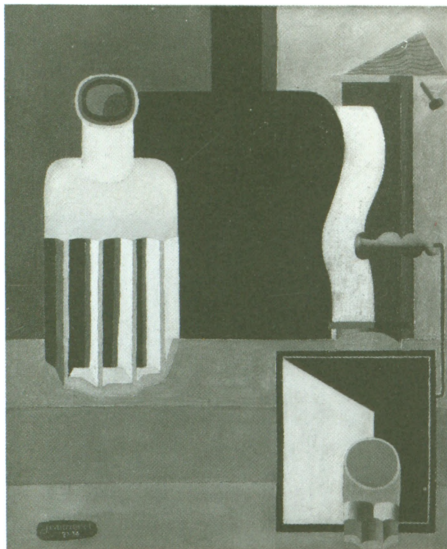
Psykter. En antik græsk karform beregnet til at fyldes med sne eller is og anvendt som vinkøler. Se *græske vaser*.

Puds. Letbearbejdeligt materiale, som hærdner i tør tilstand og er sammensat af flere komponenter, oftest af kalk, sand og vand og eventuelt hår. Det anvendes til at stryge på både indre og ydre mure, undertiden som grund for *fresker*. *Mørtel* kan anvendes også til puds.

Pueblo-kunst. Kunst frembragt af Zuni- og Hopi-indianerne, de såkaldte Pueblo-indianere, i det sydvestlige USA fra ca. år 700 til i dag.

Pulpitur. En balkon, eventuelt til sangere eller omkring et orgel, eller et lukket *galleri* i en kirke. Et pulpitur kan også være anbragt over en *korsranke* i *korbu*en.

Punktering. 1. En mekanisk proces til at forstørre en lille model, en *bozzetto*, eller omsætte en gipsmodel i fuld størrelse til en skulptur i marmor eller sten. Der måles fra en serie punkter markeret på originalmodellen med et instrument eller lodder, indtil disse punkter ligger i samme dybde i marmor- eller stenversionen. 2. Teknikken at kopiere et motiv på papir ved at prikke huller langs omridset, og derefter bruge fint kridt- eller grafitpulver til at

Le Corbusiers „Vertikal guitar“ fra 1921 viser purismens forkærlighed for grundformer og dens forenkling af kubismens formsprog.

overføre dette til et underliggende lag.

Punktstik. Grafisk teknik, der især anvendes til reproduktion af kunstværker. Motivets konturer ætzes først i en plade, der derefter efterbearbejdes med gravstikkel så en mængde små streger og prikker opstår. Virkningen heraf er en blød og nuanceret gengivelse. Punktstik er en art *kobberstik*.

Purisme. Kunstretning grundlagt 1915 af malerne Amédée Ozenfant og Charles Edouard Jeanneret, bedre kendt som arkitekt under pseudonymet Le Corbusier. De udgav et manifest med titlen „Après le Cubisme“ i 1918. Purismen var et forsøg på at omforme den sene, mere dekorative fase af

Pyloner ved templet i Edfu, Øvre Egypten, gengivet i et litografi efter en tegning af David Roberts, 1856.

Rafaels såkaldte „Camigliani-Hellige familie“ fra ca. 1507 gør brug af en pyramidekomposition.

kubismen ved at vende tilbage til enkle, ekstremt stiliserede grundformer.

Putto (italiensk: lille dreng, flertal: putti). I kunsten en fremstilling af en nøgen dreng, med eller uden vinger.

Pylon (græsk: port). En høj tilspidset tårnlignende bygning på hver side af indgangen til et tempel i oldtidens Egypten.

Pyramide. En struktur med firkantet grundrids og hældende sider, som mødes i en spids. Som arkitektonisk form blev pyramiden anvendt i Egypten i oldtiden, som *trappetempel* i Mesopotamien i samme periode og senere som *tempelpyramide* i Mellemamerika.

Pyramidekomposition. En komposition i billedkunsten, i hvilken figurerne eller genstandene udfylder en imaginær *pyramides* form. Rafael brugte ofte denne form i sine Madonna-fremstillinger.

Pyramidetag. Et tilspidset tag med fire lige store tagflader.

Pyxis. En lille boks eller krukke med låg. Kendes både som en *græsk vase* og i kirkelig sammenhæng som opbevaringssted for hostien, nadverbrødet.

Q

Qibla. Synonym for *mihrab*.

Quadrangle (engelsk: firkant). Engelsk betegnelse for en firkantet gård omgivet af bygninger, især inden for college- og universitetsarkitektur.

Quadratura (italiensk: kvadratur). Malede væg- og loftsdekorationer fra 1600-1700-tallet, udført som *trompe l'oeil*-efterligninger af arkitekturelementer ved at lægge vægt på forkortninger og perspektiviske effekter. Kunstnere med speciale i denne genre blev kaldt quadraturisti.

Quadriga. En vogn trukket af fire heste ved siden af hinanden; som skulptur anvendt til at krone en *triumfbue* eller et andet monument.

Quadrillages. Fransk betegnelse for et gitterværk eller fletværk, der indgår som en del af en ornamental dekoration. Findes især i *rokokoens* interiører og på møbler.

Quadro riportato (italiensk: overført maleri). Et loftsmaleri, der anvender normalt perspektiv og ikke tager hensyn til at skulle ses nedefra i modsætning til *da sotto in sù*-malerier.

Quarto (latin: kvartformet). En bog udført af ark foldet sammen til fire blade; ofte ca. 32 × 24 cm.

Quatrefoil. Fransk-engelsk betegnelse for *firpas*.

Quattrocento. Italiensk betegnelse for 1400-tallet, der ofte bruges til at karakterisere ungrenæssancen i Italien og kunstnere som Donatello, Masaccio og Botticelli.

Queen Anne-stil. 1. Engelsk arkitekturretning i dronning Annes regeringstid (1702-14), karakteristisk ved sin ligefremme enkelthed og brugen af røde mursten. Undertiden anvendes betegnelsen også i perioden lige før, begyndende med William III's tronbestigelse i 1688. 2. Historisk stil fra 1800-tallet, der efterlignede den oprindelige stil, og især dyrkedes i England

Quadratura-dekoration i Palazzo Ducale, Sabbioneta, udført af Pietro Pesenti og brødrene Alberti i 1590.

Newnham College i Cambridge, påbegyndt 1875 af Basil Champneys, et eksempel på genopvækkelser af den engelske *Queen Anne*-stil. De hollandske gavle og brugen af mursten og sandsten sammen er typisk for stilen.

og USA under påvirkning fra arkitekten Richard Norman Shaw (1831-1912). Karakteristisk for denne retning er en vis påvirkning også fra hollandsk 1600-tals arkitektur, en læggen vægt på asymmetri og brug af forskelligartede materialer.

Queensware. Stentøj videreudviklet fra *creamware* af J. Wedgwood i 1770'erne og opkaldt efter Georg III's dronning; farven er gullig.

R

Radering. Grafisk teknik der gør brug af ætning. Motivet ridses med en nål gennem et syre-resistent lag på en metalplade, der ved frilægges disse partier. Pladen bliver dernæst sænket ned i et syrebade, hvorved syren bider ned i motivets linjer. Jo længere pladen ligger i bad, desto dybere bliver linjerne. Gentagne syrebade kan anvendes for at fremhæve visse partier i motivet, mens resten beskyttes med lak. Teknikken kan forenes med *kobberstik*.

Raku (japansk: nydelse). Japansk eller japansk-lignende testel af irregulær form og overflade. Det brændes ved en meget lav temperatur og dækkes af en fed blyglasur, som kan være i forskellige farver, dog for det meste i mørke toner. Navnet er afledt fra Raku-pottemagerdynastiet, som anvendte det japanske ord raku som mærke og var aktive fra ca. 1580 til i dag.

Rammekonstruktion. Ethvert byggesystem, som anvender et skelet, bestående af rammer konstrueret af træbjælker, stål eller beton, som bærende element.

Ramstykke. Se *dørelementer*.

Rayonisme. Fransk oversættelse af det russiske Luchizm, „lysstråleisme“, en kunstnerisk bevægelse, grundlagt 1911 eller 1912 af den russiske maler Mikhail Larionov og dennes kone Natalia Goncharova. Rayonistiske maleriers indhold skulle ifølge Larionov bestå af farvestråler, der enten var parallelle eller krydsede. Disse malerier er halv-abstrakte og er i familie med den italienske *futurisme* og med Robert Delaunays eksperimenter i deres læggen vægt på tilsyneladende bevægelse og kraftlinjer.

Ready-made (engelsk: færdiglavet). Betegnelse opfundet af Marcel Duchamp ca. 1913 for en dagligdags ting, der isoleres fra sin normale sammenhæng og behandles som et kunstværk. Se også *objet trouvé*.

Realisme. 1. Kunst der vil gengive virkelig-

heden nøjagtigt. 2. En fase i 1800-tallets franske kunst. Ledende franske kunstnere i århundredets midte som Gustave Courbet forkastede *romantikens* idealistiske tendenser og koncentrerede sig om at gengive, hvad der umiddelbart omgav dem

„Stranden“ fra 1913-14 af Mikhail Larionov, et maleri typisk for rayonismen.

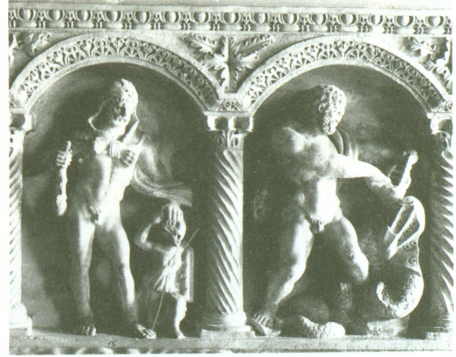

Realisme: Gustave Courbets „Bonjour Monsieur Courbet“ fra 1854 forestiller en dagligdags hændelse, malerens ankomst til Montpellier som sin mæcen, Alfred Bruyas' gæst, men får en betydningsfuld drejning gennem monumentaliserings af figurerne.

Rebus

Amerikansk regionalisme: Thomas Hart Bentons „Roasting Ears“, malet 1938-39, gengiver et typisk landligt motiv.

Relief: alto rilievo, højrelief på romersk sarkofag med Herkules' arbejder, 100-tallet e. Kr.

udfra både sociale og visuelle ideer. Deres higen mod en detaljeret, nøjagtig og sober gengivelse fandt sted i samspil med fotografiets udvikling. 3. En realistisk fase findes i de fleste europæiske landes malerkunst i 1800-tallet, mere eller mindre inspireret af den franske realisme.

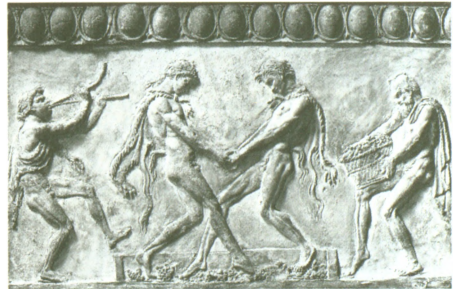
Rebus (latin: hvad der har med ting at gøre). Ifølge litteraten Dr. Johnson (1709-84) „et ord fremstillet som et billede“. I *middelalderen* blev en rebus anvendt af kirkens mænd som et modstykke til et våbenskjold.

Réchampi (fransk: fremhævet). Et udskåret ornament med forgyldning eller bemaling.

Recto. Den „rigtige“ eller vigtigste side af en tosidet genstand, f.eks. et kunstværk på papir. I en bog siden til højre, mens den til venstre kaldes *verso*.

Régence. En stil inden for arkitektur og ingeniørkunst i Frankrig i hertugen af Orleans, Philippes regentskabstid (1715-33). Den var en form for tidlig *rokoko*, men havde endnu tydelige spor af *barokken* i sig.

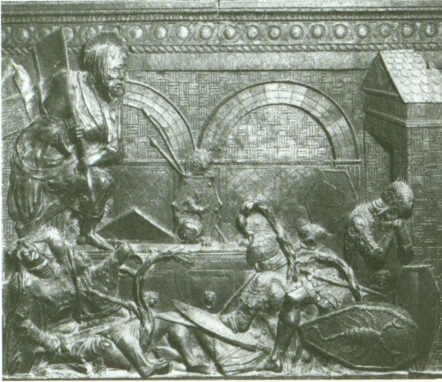
Regency. En stil inden for arkitektur og ingeniørkunst i England under den senere George IVs regentskab (1811-20). Betegnelsen dækker også stilen i hans regeringstid (1820-30). Den er en form for *nyklassicisme* med græske snarere end romerske forbilleder og med påvirkninger fra egypt-

Relief: hellenistisk basrelief i terracotta, forestillende en druehøst.

Relief: mezzo rilievo på et mindesmærke fra ca. 1919 over fragtkuske i Sledmere, Yorkshire, England.

Relief: Kristi opstandelse, et rilievo stiacciato på Donatellos prædikestol i San Lorenzo, Firenze, udført ca. 1460-66.

tisk kunst, fra *chinoiseries* og fra *rokoko*en.

Regentstykke. Betegnelse for et *gruppetræt* af ledelsen af en offentlig institution eller et håndværkerlav, en type som især forekommer i Nederlandene i 1500- og 1600-tallet.

Regionalisme. Betegnelse for en lille gruppe nordamerikanske malere i 1930'erne og 40'erne, som koncentrerede sig om landlige emner fra Midwest-området og forkastede påvirkninger fra Europa. Ledende medlemmer var Thomas Hart Benton, Grant Wood og John Stuart Curry.

Regula. Lille plade med *guttæ* anbragt under en *triglyf* på et *dorisk* tempel.

Relief. Inden for billedhuggerkunsten et motiv, der helt eller delvist springer frem fra en flade. Relieffer kan udformes på følgende måder:

ALTO RILIEVO. Se *hautrelief*.

ANAGLYF. Lavt relief, hvis motiv kun lige hæver sig fra baggrunden.

BASRELIEF. Relief, hvis motiv for de fleste partiers vedkommende springer mindre end halvdelen af deres sande omfang frem fra baggrunden.

BASSO RILIEVO. Se *basrelief*.

CAVO RILIEVO. Relief, hvis motiv ligger for-sænket i forhold til fladen.

HAUTRELIEF. Relief, hvis motiv er udskåret eller udhugget så dybt, at det synes næsten uafhængigt af baggrunden.

MEZZO RILIEVO. Relief, hvis motiv frem-

træder halvrundt i forhold til dets sande omfang.

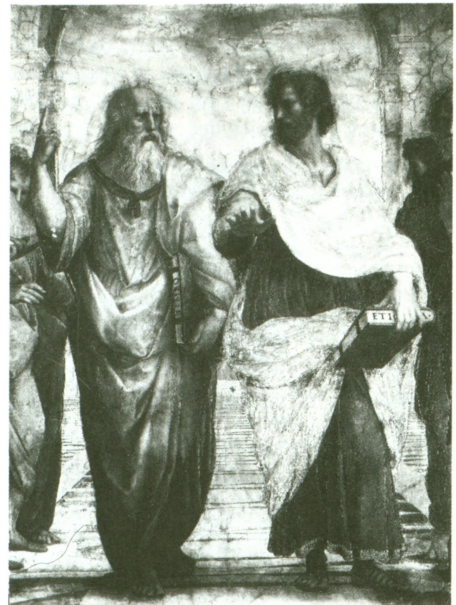
RILIEVO STIACCIATO. Fint graderet, lavt relief, hvor overgangene er sammenpressede og partier, der overlapper hinanden, er fordrejede, så en atmosfærisk eller tredimensionel virkning opstår. Denne relief-form blomstrede i *renæssancens* italienske billedhuggerkunst, f.eks. hos Donatello.

Relikvarium. En beholder til en hellig persons levninger (skelet eller ejendele).

Rendegarn. I alle vævede stoffer de faste og tykkere tråde, der sidder på væven og danner grundlaget, hvorigennem det tyndere *skydegarn* føres.

Rentoilering. Processen at fæstne et maleri på et nyt, styrkende lærred.

Renæssance. 1. Den klassisk inspirerede genfødsel af europæisk kunst og litteratur, som begyndte i Italien i slutningen af 1300-tallet. På det intellektuelle område kom inspirationen fra de humanistiske videnskabsmænd, på det kunstneriske område

Platon og Aristoteles, detalje af Rafaels renæssancemesterværk, „Skolen i Athen“, en fresko udført 1510-12 i Stanza della Segnatura i Vatikanet. De to figurer står i kompositionens midte, og forsvindingspunktet ligger bag dem. De tunge draperier er inspireret af antikke statuer.

Replik

Repoussé-udsmykning af en sølvtædåse i rokoko-stil, udført i London 1748.

prægedes stilens fremkomst af en større beherskelse af anatomi og kendskab til linear- og atmosfærisk *perspektiv*. Kunstens emner blev mere verdslige, og motiverne hentede fra antikkens mytologi og historien – såvel som fra religionen. Renæssancen strakte sig i Italien frem til omkring 1580 og omfattede således den tidlige manieris-

I „Hagar og Ismael“, malet 1646, anvender Claude Lorrain de høje træer til højre som repoussoir.

me, mens højrenæssancen egentlig kun varede fra ca. 1480 til ca. 1527, året for sacco di Roma (plyndringen af Rom). Påvirkningen fra den italienske renæssance spores over det meste af Europa, i Tyskland i Albrecht Dürers kunst, i Frankrig i *Fontainebleau-skolen*. 2. Betegnelsen kan alment anvendes om enhver kunstnerisk genoplivning af klassiske eller forlængst forbigangne idealer og former.

Replik. 1. Egentlig en nøjagtig kopi af et kunstværk frembragt af den kunstner, som skabte originalen. 2. Kan også betegne en nøjagtig kopi, frembragt af en anden.

Repoussé (fransk: presset tilbage). Metal, hvori et motiv er blevet indhamret i relief-form fra bagsiden.

Repoussoir (fransk: repousser: støde tilbage). En genstand eller figur anbragt helt i forgrunden af en billedkomposition for at skabe dybde og lede beskuerens blik ind i billedet. Repoussoir-figurer er derfor generelt anbragt nær højre eller venstre kant.

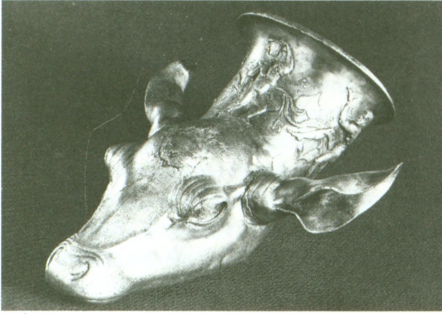
Reproduktion. 1. En kopi af et kunstværk, udført på mekanisk vis gennem f.eks. afstøbning eller fotografering. 2. En mere eller mindre akkurat kopi af et ældre stykke møbel.

Restaurationsstil. Især en interiør- og møbelstil i Frankrig fra Bourbonernes tilbagekomst på tronen i 1815 til Charles Xs fald i 1830. Den var en videreudvikling af den forudgående *empire* og overtog dermed visse *nyklassicistiske* træk, men med en forkærlighed for lyse træsorter og stærkere farver på tekstiler.

Restoration style. Engelsk *barok* stil, især inden for interiør- og møbelkunst, fremkommet ved Charles II's tronbestigelse i 1660. Den er påvirket fra Holland og i mindre grad Frankrig, men viser også tegn på orientalske lån gennem brugen af indisk chintz og japanske lakarbejder. Finermøbler af valnød afløser mere og mere møbler af eg.

Retabel. 1. En lav overbygning på et alterbord til erstatning for en altertavle. 2. Maleri eller relief bag et alter.

Retouche. Spor efter en forandring i farve eller komposition i et maleri eller grafisk kunstværk.

Græsk rhyton af guld fra 300 f. Kr. i form af et rådyrhoved.

Retro-kor. I en stor kirke fortsættelsen af koret bag højalteret.

Revers. En mønts eller medaljes bagside, der bærer et motiv der er underlagt det på avers'en.

Rhyton. Et antikt drikkebæger i form af et dyrehoved, gerne med et lille hul for enden, så væsken kunne stråle ind i den drikendes mund.

Ribbe. Retkantet eller profileret, buet liste over *krydshælvs* grater. I gotisk arkitektur støtter ribber *kapperne*, der derved kan gøres tyndere og tvinges op i større højde.

Rokoko-dekoration i ormolu på en kommode, udført af Antoine-Robert Gaudreau (ca. 1680-1751) til Ludvig 15.s soveværelse i Versailles.

Ribber har både strukturelle og dekorative funktioner.

Ribbehvælv. Se *hvælv*.

Rinceau (fransk: løvværk). Ornamental udsmykning bestående af stiliserede blade og grene i cirkler.

Risalit. Let fremspringende parti på en bygnings facade; oftest anbragt i en bygnings midte eller ved hjørnerne.

Riza. En russisk betegnelse for den metalplade, der delvis dækker en *ikon*, men lader figurens ansigt og hænder frie.

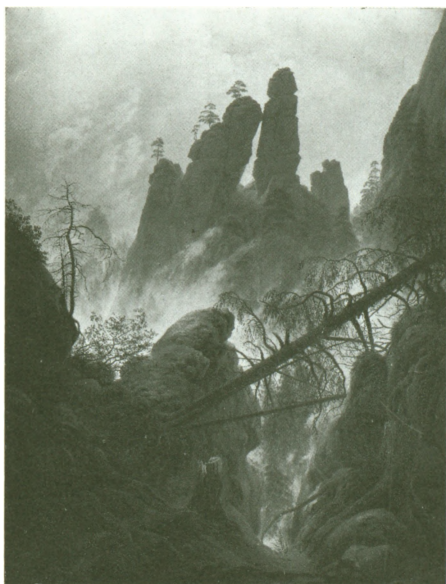
Rocaille (fransk: grotteværk). 1. Oprindeligt en form for udsmykning med sten og muslingeskaller i grotter fra 1500-tallet og fremad. 2. Ornamenter, der efterligner disse dekorationer og i 1700-tallet optræder som dekorationer på arkitektur, møbler, malerirammer osv. *Rokokoens* mest fremtrædende dekurationsform. 3. På fransk anvendes betegnelsen *style rocaille* ofte synonymt med *rokoko* især når der er tale om denne stilarts mest ekstravagante udformninger. Betegnelsen går tilbage til ca. 1730.

Rokoko. Ordet afledt af *rocaille*. En lettere og mere legende form for *barok*, som i Frankrig forbindes med Ludvig 15.s regeringstid (1723-74). Dens karakteristika er asymmetri, blomsterudsmykkede S- og C-kurver og snirkler samt naturalistiske motiver inspireret af klippeformer, muslingeskaller og planter. Rokoko er lettere at bestemme som interiør- og møbelstil end inden for områderne arkitektur og billedkunst. Betegnelsen indgik ikke i almindelig sprogbrug før end i 1830'erne og havde længe en negativ klang.

Romanister. Nordeuropæiske kunstnere fra 1500-tallet, der var stærkt påvirket af italiensk *renaissance* og *manierisme*, især af Raffaels og Michelangelos kunst. Blandt disse kunstnere kan nævnes Mabuse, Barend van Orly og Maerten van Heemskerck.

Romansk. Betegnelse der stammer fra omkring 1825 for at beskrive kunsten og arkitekturen i Europa forud for *gotikken*. Tidsmæssigt strækker stilen sig i sin videste udstrækning fra slutningen af 700-tallet til 1200-tallet. De første århundreder op til ca. 1000 kaldes dog oftest for præromansk, *karolingisk* og *ottonisk*. Romansk

Romantik

Klippelandskab i Elbsandstein-bjergene, malet ca. 1823 af en af den tyske romantiks store malere, Caspar David Friedrich. Maleriet med det faldne træ udtrykker et stærkt subjektivt syn på naturens skræk-indjagende og storslåede elementer.

Romansk tympanon med relief forestillende Kristus som verdensdommer på Madelaine-kirken i Vézelay, Frankrig, ca. 1150.

arkitektur er karakteristisk ved sin brug af rundbuen og en påfaldende tung konstruktion. Inden for maleriet og skulpturen er motiverne lineært udformede og ofte udtryksfuldt fordrejede for at udtrykke religiøse følelser. I England kaldes den romanske stil for det meste *normannisk*.

Romantik. Inden for billedkunst, såvel som inden for litteratur og musik, kan romantik defineres i både positiv og negativ retning. Romantikens negative aspekt er et undertiden noget uorganiseret oprør mod *nyklassicismens* formalitet, indhold og intellektuelle holdning. Dens positive – og vigtigere – aspekt er dens optagethed af følelser og af individets altoverskyggende ret til at udtrykke sig frit. Spor af romantikken mærkes først i England i midten af 1700-tallet i kulten af begrebet *picturesque* i havekunsten og i den begyndende *nygotik*, *Gothic Revival*. I Sturm und Drang-bevægelsen i Tyskland senere i 1700-tallet bliver romantikken mere profileret. I sin fuldt udviklede form spores den romantiske bevægelse især i England, Tyskland og Frankrig, hvor typisk romantiske kunstnere fremstod, kunstnere der dog var meget forskellige fra hinanden, som englænderen Turner, tyskeren Casper David Friedrich og franskmændene Delacroix og Géricault. Snævert set døde romantikken, da den gled over i *realismen* i midten af 1800-tallet, men i videre forstand har den stadig en virkning, eftersom det var dens læggen vægt på fantasiens magt, der efterhånden førte til fødslen af en ægte, moderne kunst.

Romantisk have. Betegnelse for en landskabshave, der er anlagt som et stykke tæmmet natur med snoede gange, trægrupper og lysthuse og havetempler anbragt på maleriske steder. Typen opstod i England i 1700-tallet og kaldes derfor også engelsk have. Se også *picturesque*.

Romersk klassicisme. Den romerske klassiske *barokstil* inden for malerkunsten, fremkommet under påvirkning fra den *bolognesiske klassicisme*.

Romersk kunst. Betegnelsen dækker, når der er tale om antik kunst, værker frembragt fra republikansk tid i 200-tallet f.Kr.

til senkejsertiden i 300-tallet e.Kr.

Ronde-bosse. Fransk betegnelse for en rundskulptur i modsætning til *relief*.

Rose-Croix (fransk: rose-kors). En løs gruppering af *symbolist*-kunstnere under ledelse af Sâr (Joséphin) Péladan (1858-1918), en produktiv skribent, som fulgte den vistnok fra 1400-tallet stammende kristne sekt, rosenkreutzernes okkulte ideer. Hans tilhængere udstillede på Salon Rose + Croix fra 1892 til 1897. Blandt typiske Rose-Croix-malere hørte Charles Filiger, som også havde forbindelse med Gauguin og *Pont-Aven-skolen*, Armand Point, Edgard Maxence og Marcellin Desboutin. Disse udstillingers vigtigste funktion var dog at gøre publikum opmærksom på ikke-franske, betydelige symbolistiske malere som schweizeren Ferdinand Hodler og hollænderen Jan Toorop.

Rosenkransmadonna. I billedkunsten en fremstilling af Jomfru Maria med barnet stående i en rosenkrans; eventuelt kan hun uddele rosenkranse til helgener og troende. Typen kendes især i Tyskland fra slutningen af 1400-tallet til op i *barokken*.

Roset. Et lille ornament i form af en rose.

Rosevindue. Et rundt vindue med *masværk*, der ligner en stiliseret rose. Især anvendt i *gotisk* kirkearkitektur. Se *vinduetyper*.

Rotunda. 1. En bygning med cirkulær grundplan. 2. Et cirkulært rum, gerne dækket af en *kuppel*, i en bygnings indre.

Rubenisme. En kunstnerisk retning i 1700-tallets Frankrig, som fremhævede farven på beklædning af linjen, og derved efter sigende fulgte den flamske maler Petrus Paulus Rubens i modsætning til *Poussinisterne*. Antoine Watteau og Jean-Honoré Fragonard er inspirerede af denne retning.

Ruderknægt. En russisk kunstnergruppe, Bubnovii Valet (*runderknægt*), som holdt til i Moskva, orienterede sig mod vesteuropæisk kunst og første gang udstillede sammen i 1910. Gruppens arbejder karakteriseres af lysende farver og en radikal forenkling af formen for at skabe en mønstervirkning. Bidragsydere til udstillingen var Larionov, Goncharova og Malevich, mens franskmændene Delaunay og

Léger deltog fra udlandet. Inden for gruppen skabtes den russiske *cubo-futurisme*.

Rundkirke. Kirke opført over cirkelformet eller polygonal grundplan. Betegnelsen bruges i Danmark om de middelalderlige, befæstede kirker med et centralt rundt parti, en type der især er bevaret på Bornholm.

Rundbogenstil. Tysk betegnelse for en *klassicistisk* arkitektur i første halvdel af 1800-tallet, hvis centre var München og Berlin. Blandt dens forbilleder findes den italienske *renæssance*.

Rundbuestil. Ældre dansk betegnelse for *romansk* stil.

Rundgrav. Se *tholos* og *tumulus*.

Rundstav. Rund eller halvrund *profil*liste.

Rustika. Betegnelse afledt af latin for landlig, rusticus, og anvendt om rått tilhugne kvadersten, der indgår i en bygning. Rustika findes ofte ved hushjørner eller i underetager. Se også *murværktyper*.

Rødfigur-stil. En stil inden for *græsk* vase-maleri i 500- og 400-tallet f.Kr. Motivet fremstår i rødt på en sort baggrund i modsætning til den forudgående *sortfigur-stil*. Baggrunden er påmalet og bliver sort under brændingen, mens motivet fremstår i lerets egen rødlige farve.

Engelsk egetræsstol fra ca. 1535 med Romayne-dekorationer i en klassisk stil. forvansket

S

-s., -sculp., -sculpsit. Anvendt i forbindelse med et navn angiver det kunstneren, der har udhugget en skulptur eller et relieff, eller grafikerens, der har graveret en grafisk plade, gerne et *kobberstik*.

Sabot (fransk: træsko). Et metalbeslag, gerne af *ormolu* og rigt dekoreret, der omgiver foden på et møbelben.

Sacra Conversazione (italiensk: hellig samtale). En fremstilling af Madonna med barnet – ofte på en trone – omgivet af helgener, der synes at deltage i en samtale eller i hvert fald viser tegn på at være klar over hinandens tilstedeværelse.

Sacra Famiglia (italiensk: hellig familie). En fremstilling af Madonna med barnet og Josef; somme tider deltager også Johannes Døberen som barn og Marias moder Anna.

Sadeli. En indisk form for *marqueterie*, bestående af elfenben, horn, træ, sølv og tin og indført i Indien fra Iran i 1500-tallet.

Sadeltag. Se *tagtyper*.

Saf. Et islamisk bedetæppe til flere personer med gengivelse af en række *mihrab*-nicher side om side.

Fransk 1700-tals skrivebord med hvert ben endende i en *ormolu sabot*.

Sakramentarium. En liturgisk bog, som anvendes af messepræsten og indeholder dennes del af gudstjenesten.

Sakramentehus. Høj, tårnagtig bygning i sten eller træ i en kirke til opbevaring af hostien, nadverbrødet. Typen kendes især fra 1300-tallet til begyndelsen af 1500-tallet.

Sakristi. Et opbevaringsrum forbundet med en kirke; her opbevares de hellige kar og præsteskabets liturgiske klædningsstykker.

Salomónica. Se *søjleorden*.

Salon. 1. Fransk betegnelse for et opholdsrum. 2. Et mødested i et privathjem for en kunstnerisk eller intellektuel kreds. 3. En kunstudstilling, se *Salon, le*.

Salon, le. En officiel fransk kunstudstilling, afholdt første gang i 1667 og derefter årligt og under kongelig protektion i Salon d'Apollon i Louvre. Fra 1737 fandt salonen sted hvert andet år frem til den franske revolution, da den igen blev en årlig foreteelse. Frem til 1881 blev den offentligt administreret, men i dette år trak regeringen sig tilbage fra ansvaret, og en komité bestående af 90 kunstnere, der tidligere havde udstillet på salonen, trådte i dennes sted. Denne komité, Société des Artistes Français, var nu ansvarlig for de årlige udstillinger, men blev stærkt kritiseret, hvilket bl.a. førte til, at Société Nationale des Beaux-Arts blev grundlagt i 1889 og herefter arrangerede sine egne saloner.

Salon d'Automne (fransk: efterårssalon). En årlig udstilling afholdt i Paris fra 1903, som i de tidlige år var *fauvisternes* tilholdssted.

Salon des Indépendants (fransk: de uafhængiges salon). En årlig udstilling afholdt i Paris fra 1884 af kunstnere som Georges Seurat, Paul Signac og Odilon Redon; den stod i opposition til den officielle *Salon*.

Salon des Refusés (fransk: de afvistes salon). En udstilling afholdt i 1863 for at vise kunstværker, der var blevet afvist fra den officielle *Salon*. Den blev organiseret efter ordre fra Napoleon III og omfattede værker af Édouard Manet, Eugène Boudin, Henri Fantin-Latour, Camille Pissarro, James Whistler og mange andre.

Salonmaleri. Malerkunst i *akademisk* stil af den type, som udstilledes på de officielle *Salons* i Frankrig. Betegnelsen anvendes ikke kun om fransk kunst, men i almindelighed om glat, akademisk kunst.

Salskirke. Kirketype, som opstår i *renæssancen* og anvendes i stor udstrækning i *barokken*. Dens rumvirkning har karakter af enhed, idet overgange fra skib til kor og til sidekapeller næsten er udlignet.

Sancai. Japansk for *san-ts'ai*.

Sanctuarium. Latinsk betegnelse for den del af en kirke eller et tempel, hvori hovedalteret eller det vigtigste gudebillede står, hvorfor det er mere helligt (latin: sanctus) end resten.

Sandblæsning. En teknik til at udsmykke glas, guld eller beton ved under pres at lede sand, knust flint eller jernspåner hen over en overflade. De partier, der ønskes efterladt glatte, dækkes af en stencil eller anden form for resistent materiale. Metoden blev først anvendt til glasdekorationer i USA i 1870.

Sandmaleri. Teknikken at udføre mønstre i forskelligt farvet sand, som den anvendes af Navajo og andre nordamerikanske indianere, samt i Tibet, i Japan og af det australske urfolk. Sandmaleri fremstilles gerne i forbindelse med religiøse ceremonier. Den er ikke en varig kunstform, men må fremstilles på ny til enhver lejlighed – en slags *Process Art*.

Sang de boeuf (fransk: okseblod). Inden for keramikken en uegal, dyb rød *glasur* udvundet af kobber, som skal ligne koaguleret okseblod. Den blev brugt i Kina fra det sene 1600-tal og genanvendt i Europa i 1800-tallet, bl.a. af pottemagere inden for *Arts and Crafts Movement*.

Sanguine. Fransk betegnelse for rødkridt – gerne en brunlig tone – anvendt til tegninger. Se også *trois crayons*.

Denne buste af kong Shapur II (?) i forgyldt sølv fra 300-tallet e. Kr. vidner om Sassanidernes interesse for kostbare metalarbejder.

Sans serif. Skriftform uden dekorative seriffer, dvs. skråstreger.

San-ts'ai. 1. Kinesisk betegnelse for lervarer udført under T'ang-dynastiet (618-906 e.Kr) med streger og prikker i tre farver, mørkeblå, turkis og aubergine. 2. Lervarer udført under Ming- og Ch'ing-dynastiet (1368-1912) med glasur i de tre samme farver, adskilt af lerkanter, der omgiver mønstret.

Sarg. Vandret ramme, f.eks. bærende en bordplade eller et stolesæde.

Sarkofag. En ligkiste eller gravkiste for det meste udført af sten eller *terracotta*. Ordet er afledt af græsk og betyder kødæder.

Sassanidisk kunst. Kunsten i Iran, Irak og andre naboområder under det sassanidiske dynasti (224-651 e.Kr.). Karakteristisk er en stærk læggen vægt på ædelmetaller; motiverne viser ritualiserede, kongelige jagtscener i en stil, der egentlig går tilbage til *akæmenidisk* kunst.

Satsuma. Kremfarvet japansk lervare med en fint krakeleret glasur og en indviklet dekoration i farver og forgyldning. Typen blev fremstillet fra slutningen af 1700-tallet og fremad i Satsuma på øen Kyushu.

Sawankhalok. Keramik fremstillet i Sawankhalok, den gamle hovedstad i Siam (Thailand) fra 1300-tallet til midten af 1400-tallet under påvirkning fra Kinas

Savsnit

Yüan-dynasti (1280-1368). Typisk er grovt lysegråt stentøj med *celadon*-glasur, og den kinesiske påvirkning spores i glasuren, formerne og den indgraverede dekoration.

Savsnit. Bruges synonymt med savtakfrise og savtandsforbandt. Se *forbandt*.

Scagliola (italiensk *scaglia*: stensplint). Efterligning af marmor udført af pulveriseret gips, sand og limopløsning (senere husblas). Denne blanding tilsættes, mens den endnu er blød, stenfragmenter, sand, farvet ler osv. hvorefter den påføres en overflade, størkner og poleres. Teknikken kendes fra oldtidens Egypten og blev genopdaget i 1500-tallet; den anvendes til interiør-udsmykning, f.eks. af søjler og *pilastre*, og til bordplader. På træ, paneler og lignende, kan marmor-imitation males på, såkaldt *marmorering*.

Schildersbent (hollandsk: malerbande). En tæt forbundet gruppe af hollandske og flamske kunstnere i Rom i 1600-tallet. Pieter van Laer var blandt medlemmerne. Se *Bambocciaata*.

Schwabacher. En afrundet, mere *kalligrafisk* udgave af den gotiske *skrifttype*.

Scotia. Konkavt bånd mellem to tori (se *torus*) på en klassisk søjlebasis. Se *søjleorden*.

Scratchboard. Engelsk-amerikansk betegnelse for en tegneoverflade udført af en fin gipsgrund dækket af tusch eller lignende. Når dæklaget er tørt, kan det skrubes væk med et spidst instrument, så en hvid linje opstår.

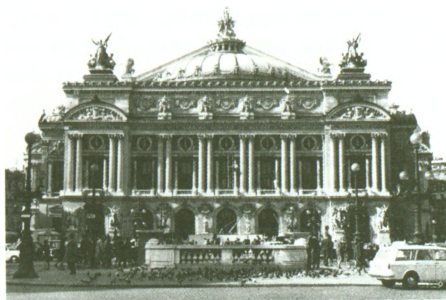
Scriptorium. Det rum i et kloster, hvor manuskripter blev udført og kopieret.

Sculpsit. Se *-s.*, *-sculp.*, *-sculpsit*.

Secco (italiensk: tør). Vægmaleri, der i modsætning til ægte *fresco*, er udført på puds, der allerede er tør. Secco kan udføres i *tempera*-farver eller med *pigmenter* opblandet i kalkvand. I sidstnævnte tilfælde dampes overfladen, inden malingen påføres. Resultatet er mindre holdbart end *fresco*.

Secession. Se *Sezession*.

Section d'Or (fransk: gyldent snit). En gruppe franske, kubistiske malere, som udstillede første gang sammen i 1912 og omfattede bl.a. Robert Delaunay, men

Charles Garniers facade på Opéra i Paris, opført 1861-74, er et overrådigt eksempel på Seconde Empire arkitektur under inspiration fra den italienske barok.

ikke *kubismens* to skabere, Picasso og Braque. Titlen blev foreslået af maleren Jacques Villon, som tog den fra en 1500-tals afhandling om det *gyldne snit* med illustrationer efter Leonardo da Vinci.

Second Empire. En stil inden for arkitektur og interiørkunst i Frankrig under Napoleon III's regeringstid, først som præsident (1848-52), derefter som kejser (1852-70). Man efterlignede stort set alle stilarter fra *gotikken* til *Louis XVI*.

Sedilia (latin: sæder). En række stensæder i en kirke, anbragt på korets sydside til præsteskabet.

Segmentbue. Bue bestående af et cirkelsegment, mindre end en halvcirkel. Synonym med *fladbue*, se *bue*.

Seicento. Italiensk betegnelse for 1600-tallet, *barokken*.

Sekretær. Et skrivebord med plads til at opbevare papirer og værdigenstande. En sekretær har derfor skuffer, eventuelt et overskab og en klap, der kan tjene som skriveunderlag.

Sekundærfarve. En farve frembragt ved at blande lige dele fra to primærfarver. Blå og gul danner grøn, blå og rød violet og gul og rød orange. Se *farvecirkel*.

Sepia. Et brunt pigment udvundet af blæk-sprutte-blæk; i flydende form anvendes sepia til tegninger, især til *lavering*.

Serielle former. Det samme billede gentaget flere gange, eventuelt med små foran-

dringer, inden for maleri og skulptur. Det valgte billede kan være figurativt, som hos Andy Warhol, eller *abstrakt*, som hos Don Judd og *minimal*-kunstnere.

Serif. En lille tværstreg, der afslutter et bogstavs grundform.

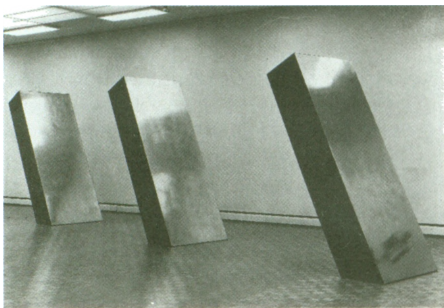
Serigrafi. En grafisk teknik baseret på *stencilering*. Trykfarve eller maling pensles gennem en skærm af fin silke; afmaskninger anvendes til at frembringe motivet. Disse kan være af papir eller frembragt ved at fernisere selve silken. Synonym: *silketryk*.

Serliano. Arkade-åbning eller vindue i form af et *Palladio-motiv*; opkaldt efter den italienske arkitekt Sebastiano Serlio (1475-1554), i hvis arkitektur denne vinduesform ofte findes.

Settecento. Italiensk betegnelse for 1700-tallet.

Seto-keramik. Skønt mange forskellige former for keramik blev fremstillet i området omkring den japanske by Seto fra 800-tallet og fremad, er det for det meste køkken-ting fra 1800-tallet, som har fået betegnelsen Seto. Det er brunt eller gråt *stentøj* med frit udførte dekorationer i sort og brunt eller i *underglasur*-blåt.

Sezession. Navn på forskellige tyske og østrigske kunstnergrupper, der gjorde oprør mod det officielle kunstliv i slutningen af 1800-tallet. Der var en Sezession i München grundlagt 1892 af bl.a. Franz von Stuck, en i Wien grundlagt 1897 af bl.a. Gustav Klimt, en i Berlin, grundlagt 1899 af bl.a. Max Liebermann, og endvidere en i Darmstadt.

Serielle former i minimal art skulpturer fra 1965 af den canadiske kunstner Ronald Bladen.

En typisk shaker-stol fra midten af 1800-tallet med stigeryg (ladderback) og flettet sæde.

Sfregazzi (italiensk: let gnidning). I oliemaleri de skygger, der lægges over hudpartier som en *lasur* og gnides på med fingrene.

Sfumato (italiensk: bortdunstet). I maler- og tegnekunsten en overgang fra lyst til mørkt som er så flydende, at den næsten ikke kan spores.

Sgraffitto (italiensk: kradset). Teknikken at kradse gennem et farvelag, f.eks. på en mur eller et stykke keramik, så et underliggende lag i en anden farve kommer til syne.

Shaker-møbler. Møbler udført i Nordamerika fra det sene 1700-tal af tilhængere af den kristne sekt „Shaking Quakers“ (rystekvækere) først til eget brug, senere med videresalg for øje. De er karakteristiske ved deres ekstreme enkelhed, som afspejler sektens idealer om en enkel livsform, men de har også en afdæmpet elegance. Formerne kommer fra engelske 1700-tals bondemøbler.

Shakti (sanskrit: kvindelig energi). En hindu-guds aktive eller energiske aspekt, undertiden symboliseret ved hans hustru.

Shakudo. En *legering* anvendt af japanske metalhåndværkere bestående af ca. 97% kobber og ca. 3% guld. Flere syrebade ef-

Shawabti

ter hinanden giver det oprindelige grå metal en dyb sort-violet farve og en skinnende overflade.

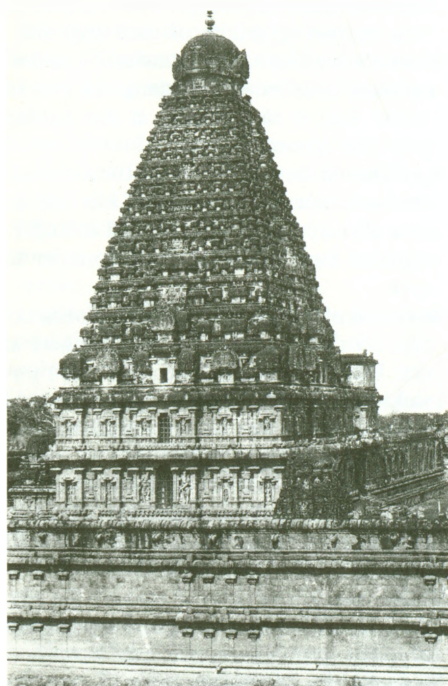
Shawabti. Synonym for *ushabti*.

Sheffield-plet. Genstande som efterligner massivt sølv, udført af kobber udrullet mellem tynde sølvplader. Teknikken blev opdaget omkring 1742, men blev fra 1840 erstattet af *galvanisk* forsølvning.

Sheraton. Engelsk *nyklassicistisk* møbelstil, opkaldt efter møbelsnedkeren Thomas Sheraton (1751-1806). Formerne er enkle og spinkle, og stilens møbeltyper blev spredt gennem Sheratons bog fra 1791 „The Cabinetmaker's and Upholsterer's Drawing Book“.

Shibayama-arbejder. Fin indlægning, gerne i lakgrund, med perlemor, *lak*, ædelmetaller og andre materialer. Opkaldt efter håndværkerfamilien Shibayama, som udviklede teknikken i 1700-tallets Japan.

Shikkara. Et indisk tempeltårn, som gerne

En shikkara udgør hovedelementet på Rajarajeshvara-templet i Tanjore, Indien; opført ca. 1000.

markerer helligdommens placering, og er opført i form af et bjerg.

Shingle Style. Nordamerikansk version af den historicerende *Queen Anne-stil* fra det sene 1800-tal. Shingles, tækkespånér, anvendtes som facadebeklædning. Mange huse opført i denne stil, som var populær i 1870'erne og 1880'erne, har en åben rumdisposition, som synes at foregribe det 20. århundredes boligindretning.

Shishi (japansk: løve). Et kinesisk, mytisk væsen, halv løve, halv hund, som stammer fra løverne, der vogter buddhist-altre.

Shōji. En japansk skydedør, udført af papir udspændt på en træramme.

Shonsui. 1. Det tidligste japanske porcelæn, udført i 1500-tallet af Gorodayu-go-Shonsui, som slog sig ned i nærheden af Arita efter at have lært porcelænfremstillingens hemmelighed i Kina. 2. Porcelæn udført i Sydkina sent i Ming-perioden fra Wan Li's regeringstid (1573-1619) og fremad, især for det japanske marked.

Shunga. Et japansk, erotisk *træsnit*.

Sideskib. I en *basilika* eller anden kirke rummet mellem *skibets* søjler eller piller og sidemurene.

Significant form. En betegnelse skabt af den engelske kunstkritiker Clive Bell i 1913 for at beskrive, hvad han fandt essentielt i sande kunstværker: formerne og disses indbyrdes forhold. Ifølge hans teorier er selve formen et kunstværks sande indhold, mens f.eks. fortællende og symboliske elementer er sekundære.

Sikkativ. Et stof, som tilsættes oliefarver for at få dem til at tørre hurtigere.

Silhuet. 1. Et profilportræt udklippet i sort papir eller malet helt i sort. Oprindeligt udført ved at aftegne en skygge frembragt ved stærkt lys og opkaldt efter en fransk 1700-tals politiker, Etienne de Silhouette. 2. I almindelighed ethvert billede af en genstand eller scene gengivet helt i sort uden indre detaljer.

Silketryk. Se *serigrafi*.

Sima. 1. Det øverste led af *gesimsen* på et antikt tempel med funktion af tagrende. 2. Synonym for *cyma*, se *profilliste* og *kymation*.

Simultan fremstilling. En såkaldt primitiv

Sinkning

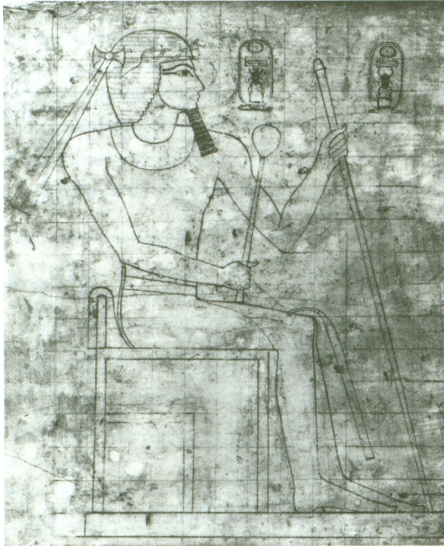
Silhouet i fuld figur af Lord Byron fra 1824.

fremstillingsform af en person eller genstand, hvor elementerne gengives i deres, efter kunstnerens mening, mest typiske udseende. Herved opstår et billede, der er ret forskelligt fra den virkelige person eller genstand. I oldtidens egyptiske maleri og reliefkunst gengives f.eks. hoved og ben i profil, mens overkroppen forekommer frontal. I futuristiske og kubistiske malerier kan flere aspekter af samme bevægelse eller ting optræde på én gang.

Simurgh. Persisk betegnelse for en gigantisk fantasifugl med lang hale, der optræder som motiv i persiske malerier og på keramik.

Singeries (fransk: abekattestreger). Et søgfuldt motiv i rokokkens maler- og interiørkunst af påklædte aber i menneskelige roller. Motivet skal stamme fra Claude Audran og det blev praktiseret af bl.a. Antoine Watteau, Claude Gillot og Christophe Huet.

Sinkning. En metode til at samle to træstykker i en ret vinkel ved at der i det ene stykke er en eller flere tappe, mens der i det

Simultan fremstilling: en tegning fra oldtidens Egypten af Tuthmosis III, 18. dynasti ca. 1460 f. Kr. Hoved og ben ses i profil, øje og skuldre lige forfra.

Singeries på en vægdekoration udført ca. 1720 af Christophe Huet til slottet Chantilly uden for Paris.

Sinopia

andet er udskåret fordybninger, hvori tapene passer.

Sinopia. 1. Den forberedende tegning, anvendt til at anlægge en *frescos* komposition. 2. Den rød-brune kalk, som anvendes til at udføre grundtegningen til en fresco direkte på væggen.

Situationisterne. En international gruppe kunstnere, hvoraf flere kom fra *COBRA*, opstået på foranledning af Asger Jorn i 1957. Fra 60'erne og fremad har en vigtig del af gruppens aktiviteter bestået i *happening*; dens tilholdssted har været Drakabygget i Skåne.

Situla. Et liturgisk kar, af form nærmest som en spand, som er inspireret af romerske forbilleder og kendes fra hele middelalderen. Materialet var ofte metal eller elfenben.

Skabelon. Et motiv udskåret i papir eller metal, anvendt som forbillede for at opnå en nøjagtig gengivelse, når motivet skal gentages igen og igen.

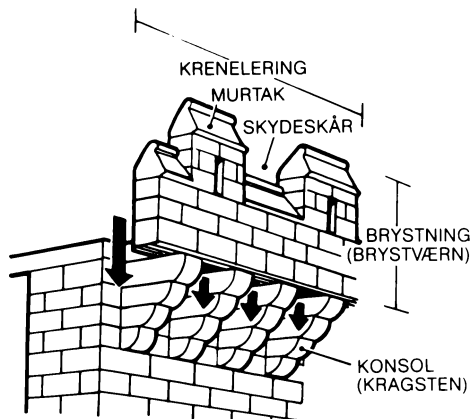
Skagensmalere. Kunstnerne, der samlede og malede på Skagen fra 1870'erne og op i det 20. århundrede. Motivvalget var især folkelivsskildringer, ofte fiskernes liv, og landskaber, men også kunstnerens eget liv forekommer som emne. Stilen var stort set *realismen*, men *plein-air* maleri med en vis inspiration fra *impressionismen* gjorde sig også gældende. Malerne, der opholdt sig på Skagen, var for det meste danske, som Anna og Michael Ancher, Viggo Johansen og P. S. Krøyer, selv om også nordmænd, som Chr. Krohg og Eilif Petersen, og svenskere, som Oscar Björk, hørte til gruppen.

Skarabæ. En lille amulet fra oldtidens Egypten i form af en skarabæ, en hellig skarnbasse, der symboliserer opstandelsen. Skarabæ kan være udført i *fajance* eller sten.

Skel. I en væv den åbning, der vekselvis skabes mellem kædetrådene (trends) for at vævegarnet (islætten) kan indføres. Se *basse lisse* og *haute lisse*.

Skeletkonstruktion. Se *rammekonstruktion*.

Skib. Det (vestlige) hovedrum i en kirke foran *korsarme* og *kor*. Somme tider omfatter skibet *sideskibene*. I tilfælde af at kirken har et kor for præsteskab og sangere, er

Skoldehuller (for definitioner se under de enkelte opslagsord).

skibet forbeholdt lægfolk.

Skifte. Se *forbandt*.

Skitse. En umiddelbar, forberedende udgave af en komposition.

Skjoldbue. *Bue* opstået, hvor en mur bærer et hvælv.

Skoldehuller. Åbninger under et fremskudt *brystværn*, der kan være støttet af *konsoller*. Herigennem kan sten, kogende beg eller tjære hældes ned over en angribende fjende.

Skole. En gruppe kunstnere, der enten i deres arbejder viser tegn på påvirkning fra en enkelt kunstner, eller har lighedspunkter, fordi de kommer fra den samme egn eller dyrker den samme lokale stil.

Skravering: tegnet forarbejde til „Kristi fødsel“ af Leonardo da Vinci, ca. 1495-97. Da han var kejthåndet løber linjerne fra venstre skråt ned mod højre.

ABCDEFGFG

VERSALER

SERIF

OPADGÅENDE STREGER

GRUNDLINJE

NEDADGÅENDE STREGER

SMÅ BOGSTAVER

also sol zürichren. Ir ganze höhe
das postement hoch seyn. Sie sel
simps/vnd ein teil das ober gesim:
teilen zwen/ist die breite des poste

Schwabacher fra Froschauers Kunstrich Buch, 1567.

Quod cū audisset dauid: descendit in
prediū. Philistinū autem venientes
diffusi sunt in valle raphaim. Et cō-
suluit dauid dñm dicens. Si ascēda

Fraktur fra Gutenbergs Bibel, ca 1455.

Dann wenn man die Jonica kürtzer da
blochrichtig schreijnen: dann sij nit so vil:
lee ein postement ist/je breiter vnd dicker
ne/habend sij die gesimpr am postement

Kursiv fra Froschauers Kunstrich Buch, 1567.

TRAGLI altri effetti della p
stato da alcuni anoverato
sollevarsi, che fanno quasi tutti i t
nelli strettissimi, che in essi s'imme

Antikva fra Magalottis Saggi, 1691.

Hic elegos? mpune diem consumpsit in gens
Ielephus? aut summi plena iam margine libri
Scriptus, et in tergo nec dum finitus, Orestes?
Non magis nulli domus est sua, quam mihi lu

Italiensk kursiv tegnet af Aldus Manutius, 1501.

Skrifttyper: øverst en Garamond, for definitioner af
de øvrige eksempler se under de enkelte opslagsord.

Skraivering. En række parallelle linjer anbragt tæt ved hinanden i tegninger eller grafik for at give indtryk af ensfarvedhed eller skygge. I krydsskraivering krydser to sæt skraiveringer hinanden, oftest i en lige vinkel.

Skrifttype. Enhver af de tusinder bogstaverformer, ofte kun ganske lidt forskellige, som anvendes til bogtrykning. Enhver type fås i forskellige størrelser, målt i punkt. For nogle forskellige typer se illustrationen.

Skråbånd. Et afstivende, skråtstillet stykke tømmer i en tagkonstruktion, ofte anvendt som støtte for en bjælke.

Skulptur. 1. Ethvert kunstværk i tre dimensioner. 2. Efter *concept art* i 1970'erne begyndte ordet at blive anvendt om en lang række *avantgarde* kunstværker fra skrevne udsagn (f.eks. af Lawrence Weiner) til anvendelsen af tid og rum som ekstra dimensioner. Da den engelske kunstner Richard Long foretog en af sine planlagte vandreture gennem et landskab og markerede, hvad han havde gjort, på et landkort, blev denne *action* også kaldt skulptur. Ordet er derved kommet til at dække næsten enhver anden form for kunstnerisk aktivitet end maleri og grafik.

Skydegarn

Skydegarn. Tråde, der er tyndere end de faste *rendegarn*-tråde, og som går på tværs af disse i vævede stoffer. De forskellige måder, hvorpå skydegarnet krydser rendegarnet, afgør det eventuelt indvævede mønster.

Skydevindue. En ramme med glas udført til at glide op og ned i riller. Et skydevindue består oftest af to rammer med glas og kaldes engelsk eller hollandsk vindue. Se *vinduetyper*.

Skyfos. En antik græsk drikkeskål på fod med horisontalt anbragte hanke på hver side. Undertiden fejlagtigt kaldt en *kotyle*. Se *græske vaser*.

Skyskraber. Skyscraper. Betegnelse opfundet i USA i de sene 1880'ere for at beskrive de dengang nye, mange-etagede bygninger på ti-tolv stokværk. Hvad man i dag forstår som en skyscraper begyndte med William Holabirds og Martin Roches Tacoma-bygning i Chicago fra 1890-94; den var på 22 etager og opførtes over et stålskelet. En skyscraper er afhængig af stålskelet-konstruktionen og den elektriske elevator.

Skytisk kunst. Kunst frembragt af skyterne i det nuværende Sydrusland fra 600- til 300-tallet f.Kr. *Dyreslyng* er karakteristisk for stilen, og bedst kendt er dens guldarbejder.

Skælfrise. Et fortløbende mønster af cirkler, der overlapper hinanden, mindende om fiskeskæl.

Skærv. Den lermasse, hvoraf glaserede eller *begittede* lervarer er udført.

Skønne kunster. Arkitektur, billedhuggerkunst og malerkunst er de skønne kunster

Skytisk dyre-ornamentik, udført i guld repoussé i 400- eller 300-tallet f. Kr.

Kavaleri i kamp, et slagstykke malet af Philips Wouwermans (1619-68).

i modsætning til de dekorative, kunsthåndværk. Denne adskillelse var ikke alment anerkendt før midten af 1700-tallet.

Skønvirke. En dansk form for *jugendstil*, som fremstod i 1890'ernes slutning og gjorde sig gældende til omkring 1920. Navnet blev først givet, efter at tidsskriftet *Skønvirke* begyndte at udkomme i 1914. Thorvald Bindesbøll er retningens betydeligste kunsthåndværker, og det indre af Martin Nyrops Københavns Rådhus dens arkitektoniske hovedværk.

Slagstykke. 1. En form for maleri, som blomstrede i 1600- og 1700-tallet og som forsøgte at fange et krigsslags atmosfære snarere end at skildre en historisk situation. Disse billeder var ofte af ret små formater. 2. Generelt ethvert maleri eller enhver skulptur som forestiller slag eller krigsscener.

Slangeornament. Et løbende ornament af sammenflettede bånd, anbragt f.eks. på en *profiliste*.

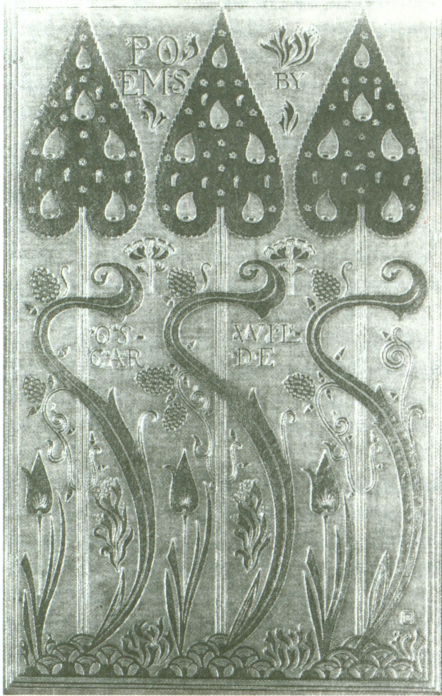
Slutsten. Den centrale, oftest kileformede sten i en *bues* toppunkt.

Slyngbånd. Se *profiliste*.

Slyngtråd-kurve. En overdreven lang og bugtende S-kurve, der ligner en plantes slyngtråd, og ofte findes i *art nouveau*-ornamentik.

Smertensmand. En fremstilling af den lidende Kristus med tornekrone, fremvisende sårene fra korsfæstelsen.

Smig. Skrå side i en muråbning, f.eks. omkring en dør eller et vindue.

Slyngtrådskurver på et bogomslag til Oscar Wildes „Poems“ (Digte), tegnet 1892 af Charles Ricketts.

Snit. Når talen er om arkitekturtegning, en fremstilling af en bygning skåret igennem på et angivet sted.

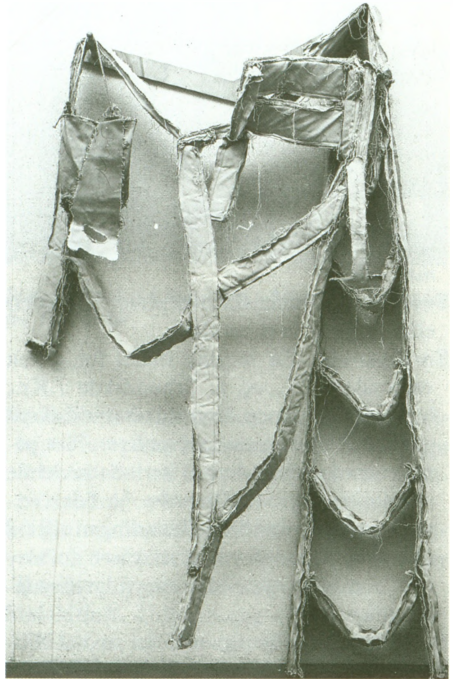
Socialistisk realisme. Den officielle kunst i Sovjetunionen fra ca. 1925 og fremad i en stil, der forherliger staten, priser håndens arbejde og fokuserer på russisk kultur og teknisk kunnen. Den har sine formelle rødder dels i *nyklassicismen*, dels hos *Vandrerne*, især Ilya Repin.

Socialrealisme. Kunst som på realistisk vis fremstiller emner med socialt indhold og sigte. Bruges undertiden synonymt med *socialistisk realisme*.

Soft sculpture (engelsk: blød skulptur). Skulptur udført i „bløde“ materialer, som lærred, reb, vinyl, latex osv.; den former sig efter tyngdekraftens regler. Teknikken kom frem i 1960'erne blandt *Pop*-kunstnere som f.eks. Claes Oldenburg, og optræder senere hos *minimal-* og *process*-kunstnere, som f.eks. Robert Morris.

Socialistisk realisme: en typisk optimistisk skildring af kollektivt landbrug i Sovjetunionen, malet 1949 af A. A. Plastov.

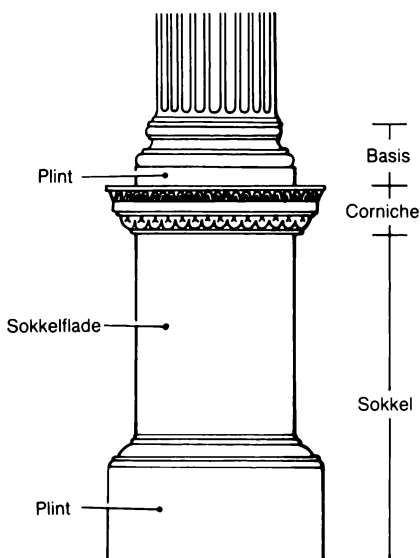

Soft sculpture: Claes Oldenburgs „Bløde stige, hammer, sav og spand“ fra 1967 er udført i lærred stoppet med skumgummi.

Søkkel. En bygnings nederste parti, en søjles fodstykke eller en støtte for en statue. Synonym for *pedestal*.

Sondergotik (tysk: sær-gotik), **Betegnelse**, indført 1913 af den tyske kunsthistoriker Kurt Gestedberg, for tysk sengotisk arkitektur fra midten af 1300-tallet til 1500-tallet. Karakteristisk for stilen er *halkirker*,

Sopraporta

Sokkel (pedestal).

indviklede hvælvsformer og filigranmasværk.

Sopraporta (italiensk: over-dør). Et maleri eller et relief over en dør.

Sortfigur-stil. En retning inden for græsk vasemaleri i 7. og 6. århundrede f.Kr., hvor dekorationen fremstår som sort på rød bund. Dekorationen, motivet, blev påmalet med en blanding af ler indeholdende jernilte, regnvand og træske. Ved den rette brænding forandrede blandingen sig fra rød til sort, mens resten af vasen forblev rød. Sortfigur-stilen blev efterfulgt af *rødfigur-stilen*.

Sotto in sù (italiensk: nedefra op). Loftsmaleri, hvori *perspektiv* er anvendt til at skildre arkitektur eller figurer, gerne flyvende, set nedefra i ekstrem *forkortning*. Findes i *barokke* loftsudsmykninger.

Souk. En gade, eventuelt overhælvvet, i et islamisk marked.

Spandril. 1. Den trekantede flade af sten eller mursten mellem to *arkadebuer*, støttet af en søjle eller pille og eventuelt afsluttet foroven af en *arkitrav*. 2. Trekantet flade mellem en bue på den ene side og profilede rammer eller lister på den anden, som f.eks. i en buet dør med kantet indramning.

Sparrersnit. Se *profiliste*.

Spartelmasse. 1. Materiale tilsat farve for at forbedre dens dækkeevne. 2. Materiale til at udfylde porer i en grund, der skal males på. 3. Materiale til at udfylde revner og huller i træ, sten osv.

Spasimo (italiensk: kval). Et motiv i billedkunsten skildrende Jomfru Maria, der synker om i hjælpende kvinders arme under korsfæstelsen eller gangen til Golgata.

Spezzatura (italiensk: nonchalance). Italiensk betegnelse for den ønskede skødesløshed, hvormed en skitse er udført.

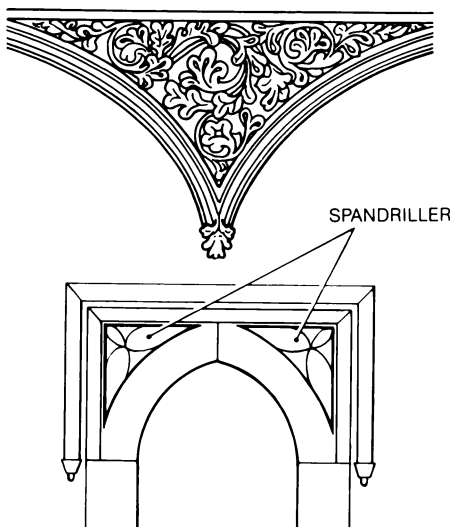
Spidsstål-gravering. En teknik til at udsmykke glas og undertiden porcelæn med motiver og mønstre med en nål med diamantspids.

Spielbein (tysk: „legeben“). Det frie ben i en *contraposto*-stilling i modsætning til *standbein*.

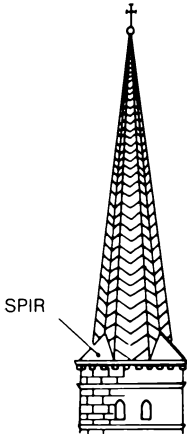
Spindeltrappe. Trappe der snor sig fra etage til etage i en spiral omkring en kerne i midten. Se også *vindeltrappe*, da de to betegnelser ofte sammenblandes.

Spir. En høj, tilspidsende konstruktion, for det meste anbragt oven på et kirketårn eller et kirketag.

Spiralmænder. Ornament i form af bølgeformet bort afledt af *mænder*; populært kaldet løbende hund.

To former for spandril.

Spolvero (italiensk: fint støv). En kopi af en *karton*, fremstillet til at arbejde efter, så originalkartonen kan bevares og bruges til sammenligning efter fuldendelsen af det endelige billede.

Spozalizio (italiensk: bryllup). Et motiv i billedkunsten visende Jomfru Marias og Josefs bryllup.

Sprosse. Lille støtte til vinduesglas anbragt mellem vinduesrammen, *lod-* og *værpost* og *vindjern*. Indtil 1600-tallet var sprosser af bly, derefter udførtes de af træ.

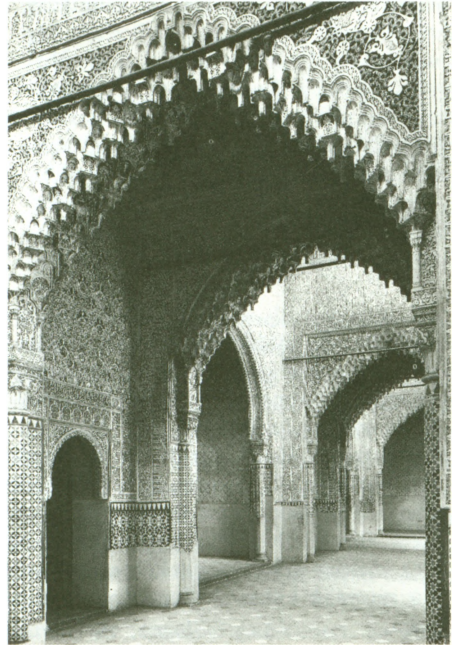
Spændvidde. Afstanden mellem *tryklejestenenes* underside i en *bue*.

Spær. Skråstillet stykke tømmer, der i en *tagkonstruktion* hviler på en *højrem*. Et tag bæres af en række spærfag, som f.eks. ved gavlen kan være kraftigere udformet.

Spærfag. Se *tagkonstruktioner*.

Stabile. En abstrakt skulptur uden dele der bevæger sig, kaldet således som en modsætning til *mobile*.

Staffage. Små figurer anvendt til at levedegøre et landskab eller en arkitekturkomposition.

Stalakit-hvælv i Løvegården i Alhambra, Granada, fra 1300-tallet.

Staffelbillede. Et maleri af rimelig størrelse, udført på en kunstners staffeli. I forrige århundrede var det populært at vise malerier anbragt på staffelie i privathjem.

Staffering. Bemaling med flere farver, eventuelt i forbindelse med forgyldning eller forsølvning på paneler og møbler.

Stalakitloft. Udformning af loft i islamisk arkitektur, hvori indgår et stort antal *trompe*-formede fordybninger, anbragt tæt ved siden af hinanden.

Stannos. Et antikt græsk kar anvendt til at blande vin og vand. Formen er oftest ret tykmavet med en kort hals og to horisontalt anbragte hanke. Se *græske vaser*.

Standbein (tysk: „ståben“). Det støttende ben i en *contraposto*-stilling i modsætning til *spielbein*.

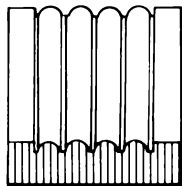
Statuarisk porcelæn. Synonym for *biscuit*.

Stavkannelering. Et ornament bestående af smalle konvekse, halvrunde stave, anbragt tæt ved siden af hinanden. Egentlig det modsatte af *kannelering*.

Spiralmæander, populært kaldet løbende hund.

Stavkirke

Stavkannelering.

Stavkirke. En middelalderlig kirke i Skandinavien opført i træ af lodret anbragte stave mellem hjørnestolper. De bedst bevarede eksempler findes i Norge.

Stavværk. 1. Huskonstruktion bestående udelukkende af lodrette stave støttende vandrette stokke, som f.eks. i bindingsværk, eller bjælker. Oldtidens egyptiske og den klassisk græske arkitektur er en form for stavværk i sten. 2. Synonym for masværk.

Attisk stele i pentelisk marmor med relieffremstilling, rejst for Dexileos i 394 f. Kr.

Stavkirke i Hopperstad, Norge, fra ca. 1150 med lodrette stave.

Stavværksvindue. Vindue, især i gotisk arkitektur, udfyldt af stavværk eller masværk.

Stele. Afledt af græsk, stela. En opretstående stenplade, ofte anvendt som gravsten i antikkens Grækenland. Den kan bære en indskrift, være hugget i relief eller malet.

Stenalder. Betegnelse for en forhistorisk periode, hvor sten er det vigtigste materiale til våben og værktøj, og som opdeles i *palæolitisk*, *mesolitisk* og *neolitisk* tid. Stenalderen strækker sig fra ca. 50.000 til ca. 3000 f.Kr., visse steder, som f.eks. i Norden, til ca. 1500 f.Kr.

Stencilering. Processen at overføre et motiv eller mønster til en overflade ved at påføre farve gennem en maske, en stencil, udskåret i den ønskede form.

Stendysse. Stensat grav fra yngre stenalder, eventuelt kronet af en stor sten anbragt oven på tre eller flere mindre sten. Graven kan være omgivet af en ring af sten.

Stentryk. Ældre dansk betegnelse for *lito-grafi*.

Stentøj. Meget hårdt lertøj, dannet af en blanding af ler og smeltelig sten. Det brændes ved en temperatur på 1200°-1400° c, som er tilstrækkelig til at forglaske stenen, men ikke leret.

Stereobat. Den øverste del af et synligt fundament, hvorpå en bygning, især et *klassisk* tempel, er opført.

Stereometrisk. Bogstaveligt „hvad der angår maling af faste legemer“. Anvendt om malerkunst og *perspektiviske* skildringer, der giver et stærkt indtryk af tredimensionalitet.

Sterling sølv. En *legering* af 92,5% (925/1000) sølv og 7,5% (75/1000) kobber eller andet legeringsmateriale. Den anvendes til de fleste sølvmedarbejder og smykker.

Stifterfigur. En fremstilling i et oftest religiøst kunstværk af den person, der har bestilt værket. Motivet findes f.eks. på *altre*, i *fresker* og *kalkmalerier* fra *middelalder* og *renaissance*.

Stijl, De (hollandsk: *stijlen*). En hollandsk kunstnergruppe opkaldt efter et tidsskrift af samme navn, grundlagt i 1917 af Theo van Doesburg. Hensigten var at udvikle en ren *abstrakt* kunst, som skulle være „det universelles direkte udtryk“. Malerne Piet Mondrian og Bart van der Leek stod i nær forbindelse med gruppen ligesom arkitekten J. J. P. Oud og arkitekten og møbel-designeren Gerrit Rietveld. Mondrians *neo-plasticisme* var De Stijls mest ekstreme form for teori, men blev ikke fulgt strengt af gruppens andre medlemmer.

Stik. 1. Inden for arkitektur aflastende murværk over en åbning med særligt stillede sten. 2. Inden for *grafik* en lidt usaglig samlende betegnelse for forskellige tryk, som f.eks. *kobberstik* og *radering*.

Stile Liberty. En italiensk form for *art nouveau*.

Stilforvirring. Dansk, lettere nedsættende betegnelse for *historicismen* i 1800-tallet, med dens efterligninger af talrige, tidligere stilarter.

Stilleben (tysk: *stille liv*). Betegnelse for en form for maleri, der omfatter mange motiver med det fællesskab, at de drejer sig om

genstande fra dagligdagen: husgeråd, bøger, døde dyr, madvarer og blomster. Billedformen hedder på fransk *nature morte* (død natur), en betegnelse der benyttes synonymt med *stilleben*, og den skabtes i sin egentlige form i 1500-tallet, selv om der er tidligere tilløb – også i *antikken*. Dens storhedstid var i 1600-tallets Nederlandene, hvor bl.a. de følgende underformer dyrkedes: *køkkenstykke*, *blomsterstykke* og *vانيتas*.

Stjernehvælv. *Gotisk hvælv*, hvis *ribber* danner et stjernerformet mønster.

Stoa. 1. En form for lang *portikus*, anvendt af antikkens grækere som et overskygget opholds- og mødested, eventuelt ved en *agora*, et torv. 2. I *byzantinsk* arkitektur en hal med en åben side og taget støttet af en eller flere rækker søjler, anbragt parallel med bagvæggen.

Stok. Et stykke træ, hvori et *træsnit* udskæres.

Street art (engelsk: *gadekunst*). Se *gadekunst*.

Streng stil, den. Græsk skulpturstil, der udgør en overgangsform mellem *arkaisk* og *klassisk*. Den strenge stil blomstrede ca. 480-450 f.Kr., og den har fået denne be-

Et berømt De Stijl-møbel: Gerrit Rietvelds stol fra 1917, hvis grundlæggende elementer på tydelig vis holdes fri af hinanden.

Kritios-drengen, en marmorstatue i den strenge stil fra ca. 480 f. Kr.; fundet på Akropolis i Athen.

tegnelse, fordi den synes streng og alvorlig i forhold til den fuldt udviklede klassiske stil fra perioden 450-330 f.Kr.

Stribe. Betegnelse for et ophøjet bånd, f.eks. mellem *kannelurer* på en *jonisk søjle*.

Stræbebjelke. Et underordnet stykke tømmer i en *tagkonstruktion*, anbragt lodret eller på skrå for at opnå forøget støtte.

Stræbebue. En ydre buet afstiver til at modstå en bygnings sidetryk, det vil sige den tendens et *hvælv* har til at presse murene udad, ved at lede det over i en mur eller en *stræbepille*. Se *gotisk katedral*.

Stræbepille. En murpille, der er bygget op ad en mur og støtter denne. I en *gotisk katedral* fungerer den sammen med en *stræbebue*.

Strøer. Vandrette tømmerstykker under et gulv, hvortil gulvbrædderne er sømmed fast.

Stub. En lille rulle papir, tilspidset i begge ender, anvendt til at utydeliggøre linjer, tegnet i kridt eller kul, for at opnå gradvise overgange.

Stucco. Italiensk for *stuk*.

Studie. En detaljeret fremstilling af en del af en figur eller af en komposition, eller af hele kompositionen, udført som et forarbejde til et endeligt kunstværk.

Studiolo. Italiensk betegnelse for et studerekammer, især når det er indrettet i et hertugeligt slot.

Stuk. Hurtigtørrende formeligt materiale, som bliver hårdt, efter at være blevet tørt. Det består af gips eller læsket kalk, sand, vand og styrkemiddel som marmorpulver. Undertiden kan det tilsættes et middel, der forhæler størkningen, som f.eks. vin, og på den måde gør det muligt at arbejde over et større areal. Stuk anvendes til indre og ydre udsmykning, især i lofter, og kan formes eller modelleres på stedet. Teknikken kendes fra antikken, genopdagedes i 1500-tallet og blev derefter spredt fra Italien og Østrig til resten af Europa og Nordamerika.

Sturm, Der (tysk: stormen). Et tidsskrift grundlagt 1910 i Berlin af Herwarth Walden, som også startede et kunstgalleri med samme navn i 1912. I galleriets første år udstilledes arbejder af medlemmer fra *Blaue Reiter*-gruppen fra München, de italienske *futurister* og mange andre *avantgarde*-kunstnere. Dets vigtigste opgave var dog at skabe et midtpunkt og et udstillingssted for den nye generation af tyske *ekspressionister*.

Stupa. Et halvkugleformet monument inde-

Overdådig stuk-dekoration med putti i et soveværelse fra 1700-tallet i Palazzo Sagrada, Venezia.

holdende hellige relikvier. Findes i buddhistisk religiøs arkitektur.

Stylobat. Den øverste del af et *stereobat* i et *klassisk tempel*; den flade, hvorpå søjlerne står.

Stylus. Et spidst instrument anvendt til at udføre lette mærker eller ridser.

Støbning. Metode til at udføre et kunstværk, f.eks. en medalje eller en gipsafstøbning ved at hælde flydende materiale ned i en form. De italienske *renæssance*-medaljører, f.eks. Pisanello, foretrak denne teknik frem for at slå deres medaljer med *matrice*. *Cire perdue* er også en støbeteknik.

Stålstik. En *gravering* udført i en forstålet plade og derefter trykt som *kobberstik*. Teknikken blev opfundet i anden halvdel af 1800-tallet og bidrog til, at langt større antal aftryk kunne tages.

Sublime, det. En betegnelse hos den græske filosof Longinus fra 200-tallet e.Kr., især anvendt i 1700-tallet efter Boileau's oversættelse (1674). Edmund Burkes bog fra 1757 „Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and the Beautiful“ udbredte kundskabet til begrebet. I det væsentlige karakteriseredes det sublime som forbundet med ideer om grænseløshed, usædvanlighed, storhed og undertiden rædsel. Det er forskelligt fra begrebet *picturesque*, som er behageligt irregulært men ikke inspirerer til ærefrygt, og fra skønhed, som i 1700-tallets kunstteori, skal tiltale beskueren gennem absolut harmoni.

Sublime: en heroisk genfortælling af William Tell-sagnet i et stik efter et maleri af Henry Fuseli, som den schweizisk fødte Johann Heinrich Füssli (1741-1825) kaldtes i England.

En fremstilling af Veronica med svededugen, sudarium, af Mesteren for Jomfru Marias liv, Köln-skolen tidligt 1400-tal.

Sudarium. Latin for *svededug*.

Suiboku (japansk: blækmaleri). En meget fri *monokrom* malemåde med blæk på silke eller papir, anvendt i Japan fra 1300-tallet til 1600-tallet, gerne under påvirkning fra zenbuddhismen. Teknikken begyndte som en efterligning af de frit udførte kinesiske malerier fra Sung og Yüan dynastierne (960-1368).

Suite. En række sammenhængende rum.

Sule. Høj stolpe, gravet ned i jorden eller anbragt på en sten og bærende en *mønningsbjælke*. I et sulehus, en husform fra *oldtiden*, er sulen det bærende element.

Sumerisk kunst. Kunst skabt i Mesopotamien fra ca. 3500 til 2000 f.Kr., en tidlig højkultur ved siden af den egyptiske.

Sumi-e (japansk: billede med blæk). Maleri udført udelukkende med sort blæk uden tilsatte farver, men ofte med en fornemmelse af kolorit på grund af behandlingen af de tonale overgange.

Superrealisme. Kunst af en ekstrem livagtighed af en type som udførtes i USA i 1970'erne og i mindre grad i Vesteuropa. Inden for malerkunsten er der gerne, men ikke altid, tale om en direkte kopiering af

Suprematisme

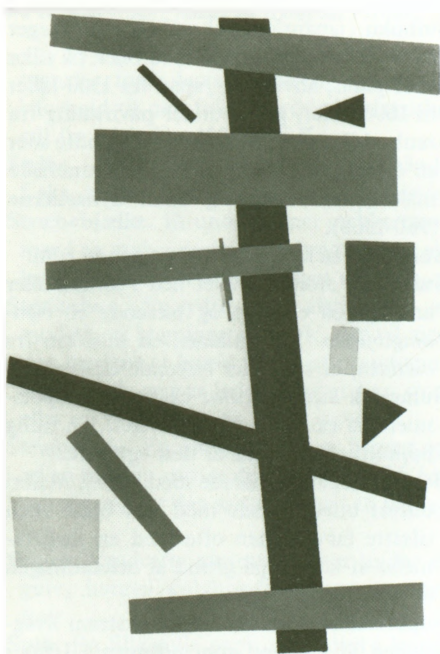
fotografier, fotorealisme. På skulpturens område forekommer ofte direkte afstøbninger af menneskekroppen.

Suprematisme. Betegnelse, afledt af latin *supremus*=højeste, på en kunstnerisk bevægelse, som blev proklameret i det suprematistiske manifest i Petrograd 1915 af Kazimir Malevich. Den er et idealistisk modstykke til *konstruktivismen* og bruger de samme rent *abstrakte* former i et grænsløst rum, dog til en begyndelse uden hensyn til disses anvendelse i praktisk sammenhæng, som f.eks. i *design*.

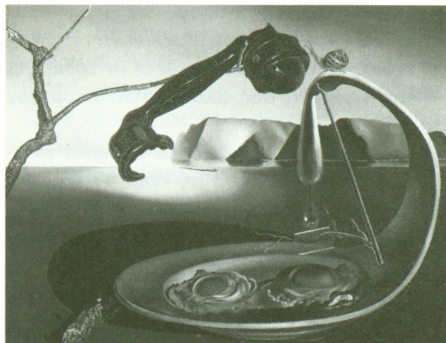
Suq. Se *souk*.

Suri-mono (japansk: tryk ting). Et lille japansk *farvetræsnit*, ofte beriget med guld eller sølvstøv, udført for at mindes en fest eller en særlig hændelse.

Surrealisme (fransk *surréal*: gående ud over virkeligheden). En betegnelse skabt af digteren Guillaume Apollinaire i 1917, men nu anvendt om en bevægelse grundlagt 1924 af forfatteren André Breton. Den optog

Suprematisme: „Supremus No. 50“, malet 1915 af Kazimir Malevich, samme år som den første suprematistiske udstilling fandt sted.

Veristisk surrealisme: Salvador Dalís „Le moment sublime“ fra 1938 indeholder nogle af hans foretrukne elementer, som spejlag, telefon og snegl.

den franske *dada*-bevægelse i sig og gjorde positivt brug af de metoder og fremgangsmåder, som f.eks. laden hånt om logikken og chok-virkninger, som Dada blot havde brugt som benægtelse af konventionel kunst. Under påvirkning fra Freud hævdede surrealismen at befri det underbevidstes rigdomme gennem „drømmens forrang“ og udeladelse af bevidst kontrol, *automatisme*. Bevægelsen var oprindelig litterær, men fandt billedkunstneriske udtryk i *collage* og *frottage* (Max Ernst), i den såkaldte veristiske surrealisme, der dyrkede fantastiske emner malet med ekstrem optagethed af detaljer (Salvador Dalí og Yves Tanguy) og i en fri form for abstraktion, baseret på automatisme (André Masson). Den sidste retning kom til at påvirke den *abstrakte ekspressionisme*.

Suzuribako. Japansk betegnelse for et skrivekrin.

Svalegang. Overdækket udbygning i træ på en husmur, hvortil en trappe fører fra gårdsplanet; findes oftest i forbindelse med en *bindingsværk*-konstruktion.

Svastika. Se *hagekors*.

Svededug. Det klæde den hellige Veronika tilbød Kristus under gangen til Golgata. Han tørrede sit ansigt i det, og ved et mirakel satte det et aftryk på klædet. I malerkunsten fremstilles svededugen gerne holdt af Veronika, men den kan også være et selvstændigt emne.

Swatow-porcelæn. Kinesisk eksportporcelæn fra Ming-perioden (1368-1644), som kan være både blå-hvid og mangefarvet. Det er udført i provinsen Fukien og Kwangtung og antagelig udskibet til Europa fra havnen Swatow.

Svejfning. Tildanning af træ eller metal med krumme overflader. Betegnelsen kan anvendes om *rokoko*-møblers ben og sølv-tøj.

Symbolisme. En indflydelsesrig bevægelse inden for både europæisk litteratur og bildende kunst fra ca. 1885 til ca. 1910. Symbolismen forkastede det objektive til fordel for det subjektive. Den vendte sig væk fra en direkte fremstilling af virkeligheden; i stedet satte den en syntese af mange forskellige sider af virkeligheden med den hensigt at antyde ideer gennem brug af dobbelttydige, men kraftfulde symboler. Bevægelsen forenede religiøs mysticisme med en interesse for det udartede og det erotiske samt optagethed af det tilsyneladende „primitive“ med en forfinet kult af det dekadente. Blandt kunstnere med forbindelse til bevægelsen var Odilon Redon, Gustave Moreau og Puvis de Chavannes i Frankrig, Fernand Knopff i Belgien, Jan Toorop i Holland, Ferdinand Hodler i Schweiz, Gustav Klimt i Østrig og Giovanni Segantini i Italien. Se også *Nabis*, *Rose-Croix* og *synthetisme*.

Synagoga. En symbolsk fremstilling i billedkunsten af synagogen ved en kvinde

Symbolisme: Ferdinand Hodlers hieratiske maleri „Den udvalgte“ fra 1893-94 kan udlægges som en metafor for forbindelsen mellem barnlig uskyld og naturens renhed om foråret.

Synchronisme: „Synchrony No. 2“ af Morgan Russell (1886-1953).

med bind for øjnene og en krone, der er ved at glide hende af hovedet. Se også *ecclesia*.

Synchronisme. En amerikansk variant af *orphismen*. Bevægelsen opstod lige før første verdenskrig, og blandt dens medlemmer var Stanton MacDonald Wright og Morgan Russell. I deres arbejder lagde de vægt på farven, og den var tilstrækkelig i sig selv til at udgøre et kunstværks indhold.

Synthetisme. En betegnelse, der først blev anvendt for at adskille den „sande“ *impressionisme*, hvor kunstneren forsøgte at sammensmelte sine naturindtryk, fra den analytiske nærmen sig til omverdenen, som *neoimpressionisterne* som Georges Seurat og Paul Signac foretrak. Betegnelsen blev senere overtaget af Paul Gauguin og de malere, der omgav ham i Pont-Aven i perioden 1886-90 (se *Pont-Aven-skolen*). Emile Bernard, gruppens mest veltalende teoretiker, erklærede „vi må forenkle for at kunne åbenbare“. Gruppen omkring Gauguin mente, at kunstneren må skabe en syntese af sine indtryk og „male fra hukommel-

Systematisk maleri

sen“ snarere end direkte foran motivet. Pont-Aven-kunstnerne arrangerede en udstilling med titlen „Synthétisme“ i Café Volpini i Paris under verdensudstillingen 1889, og i 1891 dannede de sammenslutningen „Groupe Synthétiste“, som omfattede Gauguin, Bernard, Charles Leval, Louis Anquetin og andre.

Systematisk maleri. En form for *abstrakt* maleri, som udtrykker et logisk system af en eller anden art, som f.eks. gentagelse og fremadskridende forandring af et enkelt motiv, udført på ét eller flere lærreder.

Søjle. En bærende stolpe, ofte cirkulær i snit og eventuelt udformet i overensstemmelse med reglerne for de klassiske *søjleordener*. Afstanden mellem søjler kaldes *intercolumnium*, et søjleskafts krumning *entasis*.

COLONETTE (fransk: lille søjle). En lille, slank søjle, ofte anvendt som ren udsmykning.

DEGAGERET SØJLE. En frisøjle, hvis postament skyder sig ud fra en bagved stående mur.

ENGAGERET SØJLE. En søjle, der er mere eller mindre sammenbygget med en mur. Se halv- og kvartsøjle.

FRISØJLE. En fritstående søjle i modsætning til en engageret søjle.

HALVSØJLE. En søjle, der er halvt bygget ind i en mur og derfor halvcirkulær i snit.

KOBLEDE SØJLER. Tætstillede, parvise søjler.

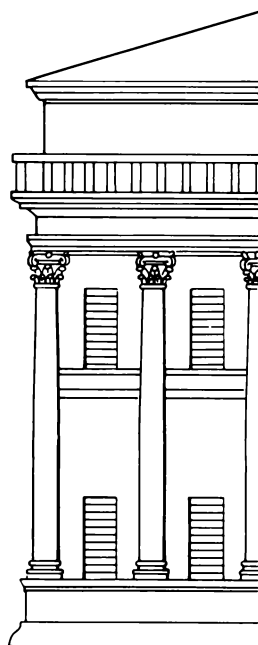
KVARTSØJLE. En søjle, der ser ud til at være sunket ind i en mur.

SALOMON-SØJLE. På spansk *Salomonica*. En snoet søjle, mindende om en proptrækker. Typen er opkaldt efter Salomon og skal have eksisteret i hans tempel i Jerusalem. I hvert fald findes der i Peterskirken i Rom nogle snoede søjler, som skal stamme derfra. Typen anvendes meget i spansk og portugisisk *barok*-arkitektur.

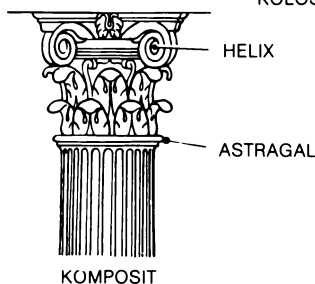
SØJLEKNIPPE. Pille udformet som bestod den af en gruppe sammenbyggede søjler.

TREKVARTSØJLE. En engageret søjle på et hjørne.

Søjlebasilika. *Basilika* med *arkadebuer* båret af søjler, den hyppigst forekommende type.

KOLOSSAL ORDEN

HELIX

ASTRAGAL

KOMPOSIT

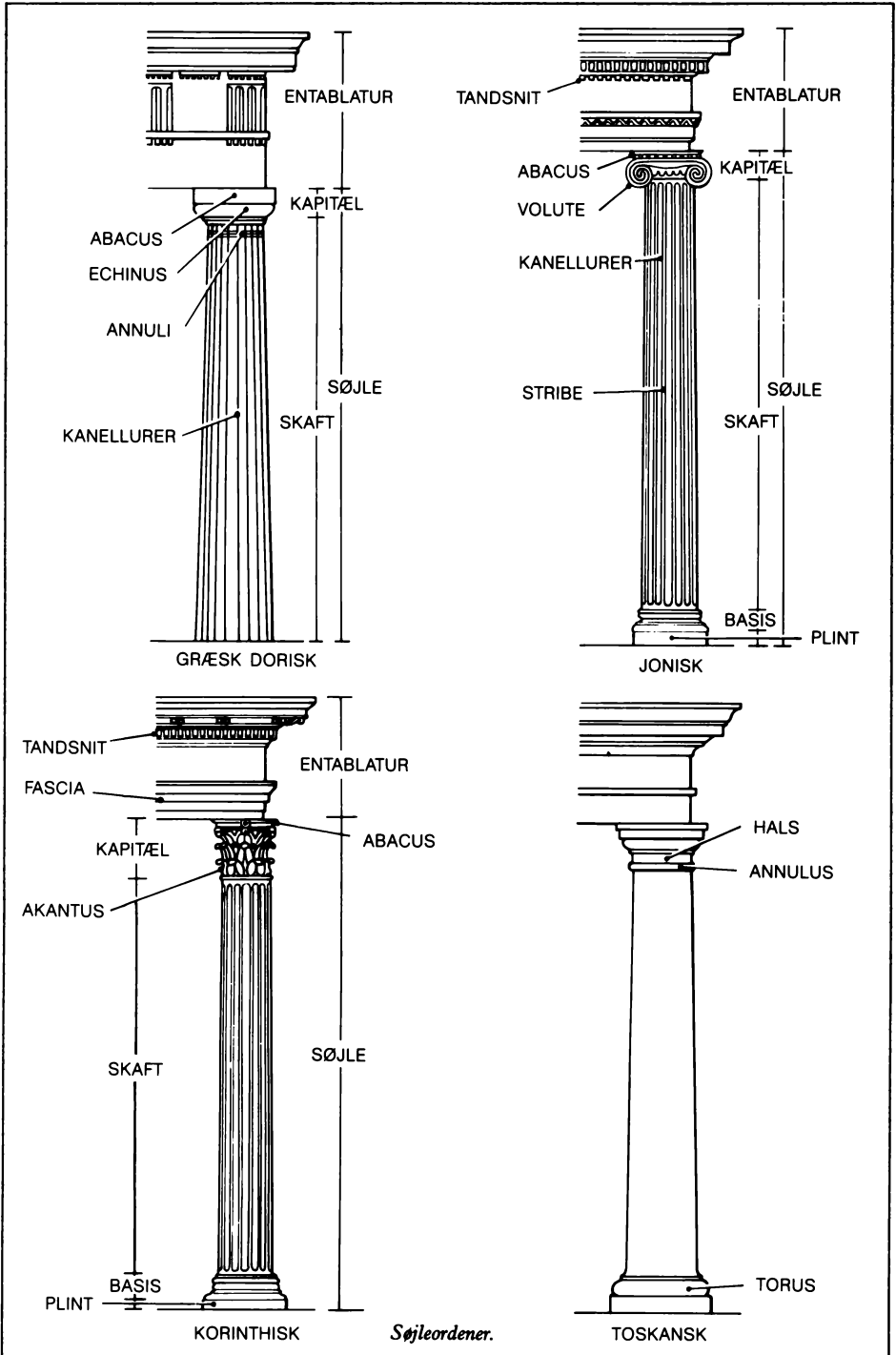
Søjleordener.

Søjlehals. Se *trachelion*.

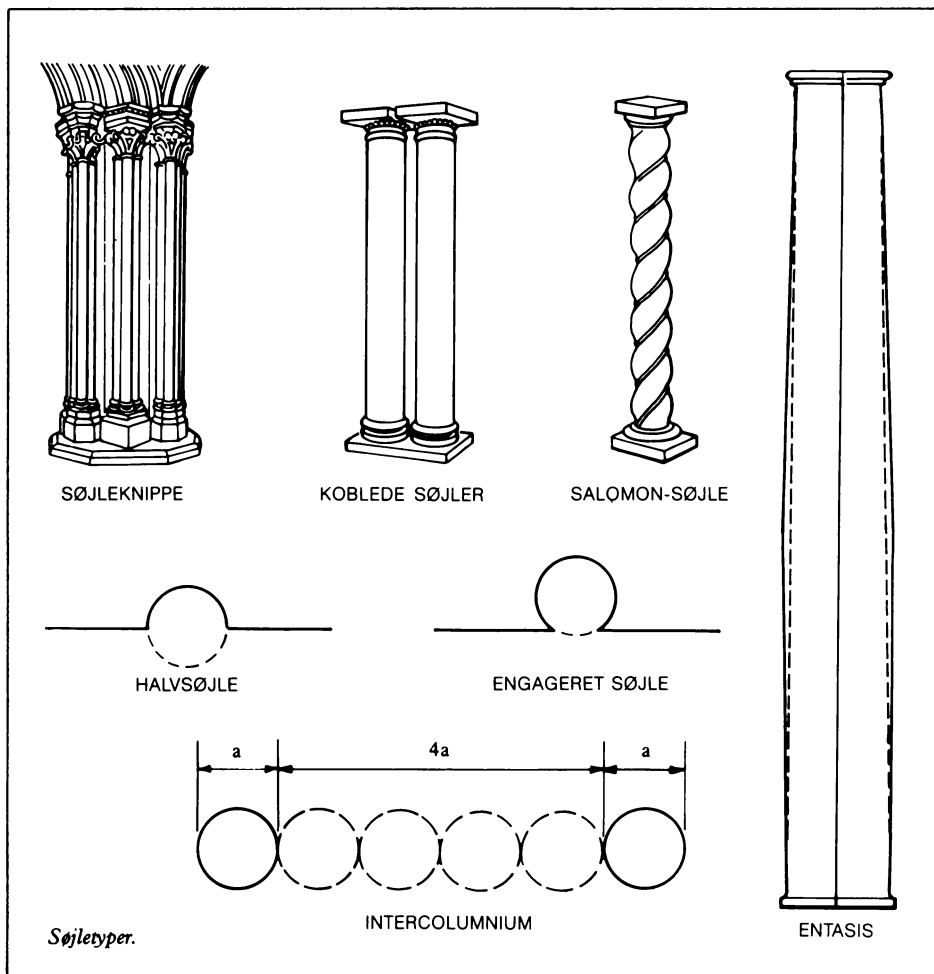
Søjleknippe. Se *søjle*.

Søjleorden. Et system udviklet af den romerske arkitektur-historiker fra 1. århundrede f.Kr., Vitruvius, for at kategorisere de forskellige former for *klassisk* arkitektur. Hans system er baseret på de forskellige, fastlagte søjle-typer i forbindelse med disses *baser*, *plinte*, *kapitæler* og *entablaturer*.

DEN DORISKE SØJLEORDEN er den ældste, enkleste og kraftigst udseende. Søjleskaf-tet har *kannelurer*, kapitælet består af en flad *abacus*, hvilende på en *echinus*. Den

Sølvstift

græske doriske søjle har ingen *basis*, mens den romerske udgave kan have det. *Frisen* er delt op i *metoper* og *triglyffer*.

DEN JONISKE SØJLEORDEN har et slankere skaft og et kapitæl med symmetriske *voluter*.

DEN KORINTHISKE SØJLEORDEN har et kapitæl der efterligner en *akantus* i en kurv. Se *kalathos*.

Romerne indførte to yderligere søjleordener, den *toskanske*, som er en forenklet udgave af den doriske med glat skaft, og den *komposite*, der kombinerer den joniske og den korinthiske.

En *kolossal orden* er enhver af de nævnte former, også i form af *pilastre*, der strækker sig over mere end én etage.

Sølvstift. Tegnemetode, hvor en stift af sølv anvendes på papir præpareret med kinesisk hvidt, eventuelt tilsat farvepigment. Brugt først i Italien i middelalderen, derpå i stor udstrækning i Nederlandene i 1400-tallet, men fra 1600-tallet erstattet af blyanten som tegnemiddel. Af og til er sølvstiften dog stadigvæk blevet brugt til fremstilling af *miniaturer*.

Sømhoved. Se *profiliste*.

Søndagsmaler. En amatørkunstner.

Søstykke. Se *marinemaleri*.

T

Tabernakel. 1. En beholder til relikvier. 2. *Sakramentehus* til opbevarelse af hostien. 3. *Polyptychon* med religiøs indhold. 4. En *niche* til et helligt billede. 5. I engelsktalende lande et religiøst mødested, f.eks. for baptister.

Tachisme (fransk: „plet-isme“). Betegnelse anvendt fra de tidlige 1950'ere af den franske kunstkritiker Charles Estienne for at karakterisere en form for *abstrakt* maleri, hvor farverne blev påført i pletter, som f.eks. i værker af Wols og Henri Michaux. Ordet kom til at dække det europæiske modstykke til den amerikanske *abstrakte ekspressionisme*.

Taenia. 1. Et bånd, der skiller en *dorisk frise* fra *arkitraven*. 2. Et pandebånd eller hårbånd, som det ses i *hellenistiske* herskerportrætter, hvor det er et tegn på kongeværdighed.

Tagkonstruktioner.

HÆNGESTOLPE. Lodret stillet stav i tagkonstruktion.

HØJREMSKONSTRUKTION. Taget bæres af to rækker stolper, der parvis er forbundet ved bjælker tværs over rummet. Spærene hviler direkte på stolperne, der støttes af *hanebånd*, og der er ingen *mønningsbjælke*.

KONGESTOLPE. En stolpe anbragt i midten af et loft; den støtter *mønningsbjælken*.

LANGSTOL. Tag båret af en række kongestolper, bærende *dragere*, vandrette stykker tømmer. På dragerne hviler spærfagernes *hanebånd*.

SPÆRFAG. Oprindelig afstanden mellem to tagspær, nu spærkonstruktionen bestående af to spær, der mødes i en spids vinkel og eventuelt er holdt sammen af et *hanebånd*.

STIKBJÆLKEKONSTRUKTION. Tag der hviler på en bjælke, der kun med den ene ende hviler på en mur. En tagform der bl.a. findes i engelsk middelalderlig arkitektur.

I Henri Michaux' tachistiske tegning „Emergences-Résurgences“ fra 1950 ligner de karakteristiske klatter små figurer.

SULEKONSTRUKTION. En *mønningsbjælke* bæres af en eller flere *suler*, høje stolper, der enten er gravet ned i jorden eller står på en sten. Dette er en meget gammel tagform.

Tagmønning. Vinklen dannet, hvor de to modsat skrånende tagflader mødes.

Tagtyper.

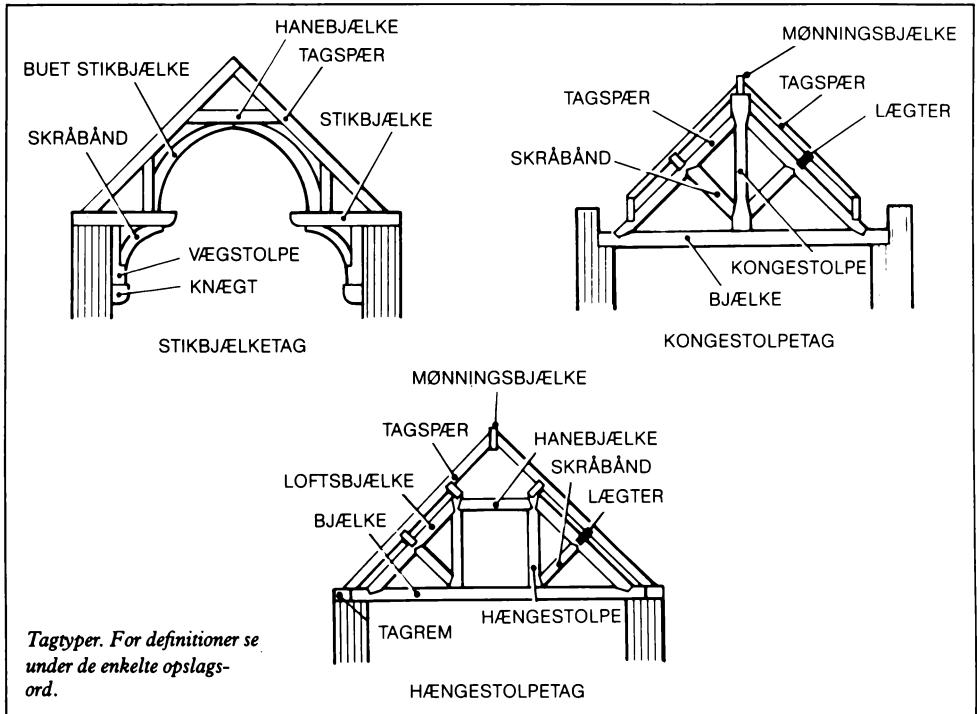
HALVTAG. Tag med fald til kun én side.

HJELMTAG. Tag på et tårn.

KNÆKTAG. Synonym for mansardtag, men også et tag med en gavl for hver ende af tagryggen.

MANSARDTAG. Tag med et dobbelt fald, det øverste blidt skrånende, det nederste stejle. Findes med tagflader på fire sider eller to med gavlene frie.

Taktile værdier

PYRAMIDETAG. Tag med fire lige store fald, spidsende til opad.

SADELTAG. Tag bestående af to flader med samme fald på hver side af huset.

SHEDTAG. Tag med skiftevis skrånende og lodrette tagflader.

SPIDSTAG. Et højt og stejlt sadeltag.

TELTTAG. Synonym for pyramidetag.

VALMTAG. Tag med fire fald, dvs. tagflader over en bygnings gavlsider. Helvalm har lige store fald, halvvalm har en halv tagflade på gavlsiden og kvartvalm en lille tagflade på gavlsiden.

Taktile værdier. Fra engelsk tactile values, et begreb skabt af kunsthistorikeren Bernard Berenson (1865-1959) for at forklare en malers forsøg på at overbringe følelser af vægt, dybdevirkning og tekstur gennem farve og omrids på en todimensional flade.

Talbotypi. Synonym for *kalotypi*, opkaldt efter videnskabsmanden William Henry Fox Talbot (1800-77).

Tambur. Et cylinderformet murstykke,

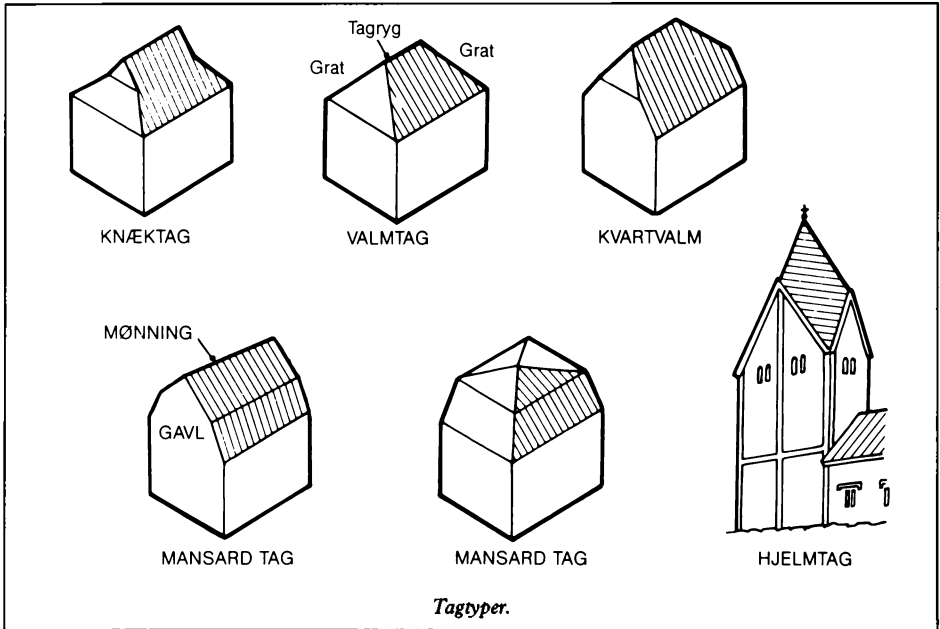
hvorpå en *kuppel* hviler og hvori der kan sidde vinduer.

Tanagra. *Terracotta*-figur fremstillet i støbeform og opkaldt efter de første eksempler af denne type fundet i den græske by Tanagra. Typen blev dog fremstillet flere steder i Grækenland og i kolonierne i Lilleasien gennem sen *klassisk* og *hellenistisk* tid. Motiverne er forskelligartede, men figurer af elegant draperede kvinder synes at have været foretrukne.

Tandsnit. Små firkantede blokke på række der udgør en del af *gesimsen* på joniske og korinthiske templer. Som ornamentfrise er tandsnit skråtstillede sten, der skiftevis træder frem og tilbage.

Tanka. Et tibetansk religiøst billede på klæde eller broderi. Motiverne hentes fra tantrisk buddhisme. Se *Tantra*-kunst.

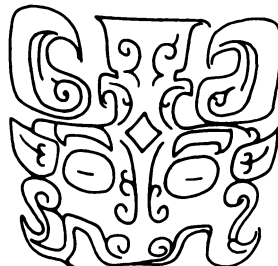
Tantra-kunst. Tantra er en mystisk buddhistisk og hindu kult, koncentreret omkring en forestilling om kosmisk seksualitet. De tidligst overleverede tekster date-

!Iellenistisk tanagra-figur af en kvinde med solhat og ifte; fra 200-tallet f. Kr.

rer sig fra ca. 600 f.Kr. Den findes i forskellige former gennem næsten hele Asien, i Kina, Tibet, Nepal og Mongoliet, men er måske mest typisk for Indien. Hindu udgaven er baseret på tilbedelsen af Shakti, gudinde for kraft og energi, og har til hensigt at udvide bevidstheden gennem beskuelse enten af gudebilleder, der ofte viser guden i dennes mest voldsomme aspekt, eller af seksuelle symboler som *lingam* og abstrakte diagrammer, *yantra'er*.

T'ao-t'ieh. En stiliseret dragemaske i kinesisk kunst, som første gang optræder på bronzekar fra Shang-perioden (1766-1122 f.Kr.).

T'ao-t'ieh fra kinesisk bronzekar.

Tap

Tap. Et rundt eller kantet parti for enden af et stykke tømmer eller sten, som passer ned i et tilsvarende taphul i et andet element, så de to dele samles.

Tapet. 1. Gammel betegnelse for vægtæppe. 2. Papir, bemalet eller med påtrykte motiver, til vægbeklædning.

Tapetdør. En dør hvis overflade ligger i forlængelse af en væg, og yderligere er skjult med dennes tapet. Er der et panel, føres dette også over døren.

Tapisseri. Ældre, franskinspireret betegnelse for vægtæppe med billedvævning. Se også *gobelin*.

Tarsia. Se *intarsia*.

Tatami. En japansk måtte udført af risstrå, den gængse gulvbelægning i et japansk hus. Tatami fremstilles i en standardstørrelse på ca. 180 × 90 cm, og gulvarealet udmåles efter hvor mange tatami, det omfatter.

Tavle. Gammelt ord for maleri.

Tavlmønster. Et mønster bestående af skiftende firkanter eller rhomber i forskellige farver.

Tazza (italiensk: kop). 1. Egentlig et fladt vinbæger på fod. 2. Nu mere alment et fladt fad på en høj stilk.

Tegl. Mursten eller tagsten af brændt ler.

Tekstur. 1. Inden for kunst og arkitektur et maleris, en skulpturs eller bygnings overfladevirkning. 2. I udvidet forstand et kunstværks materialevirkning, f.eks. penselstrøgenes rytme og karakter i et maleri.

Telamon. Et bærende element, udformet som en figur. Se *atlant*.

Temenos. En hellig indhegning, et tempelområde.

Temmoku. Eller tenmoku. *Stentøj* i kinesisk stil med en mørkebrun *glasur*, undertiden med lysere striber; det blev udført i Japan især som teskåle.

Tempel. Bygning viet en guddom. For en særlig form se *klassisk tempel*.

Tempelpyramide. Tempel opført på en pyramideformet underbygning, en type der findes både i Mesopotamien og i Mellemamerika.

Tempera. En *emulsion* anvendt til iblanding af farvepigmenter. Almindeligvis er tempera fremstillet af hele æg eller æggeblom-

mer, men mælk, forskellige former for lim og gummi, selv mælkebøttesaft og saft fra et figentræ kan anvendes. Midlet forbindes især med italienske malere fra 1300- og 1400-tallet; de anvendte det til både *fresco*, *secco* og malerier på træ.

Tenebrismo. Italiensk betegnelse for kunst, der lægger vægt på natte-effekter og dybe skygger. Udøveren kaldes tenebrist eller tenebroso-maler.

Tenmoku. Se *temmoku*.

Termer. Betegnelse for romerske badeanlæg, hvori forskellige former for bade indgik: *frigidarium* med koldt, *tepidarium* med lunkent og *caldarium* med varmt vand. I *sudatorium* var der damp, og *apodyterium* var beregnet til omklædning, afslapning m.m.

Terningkapitel. Se *kapitel*.

Terracotta (italiensk: bagt jord, eller ler). 1. Brændt ler uden *glasur* anvendt som byggemateriale, arkitekturornamenter og skulpturer, f.eks. i *etruskisk* kunst. 2. Betegnelse på en rødlig farve, der ligner brændt ler.

Terra sigillata (latin: stemplet ler). 1. Oprindelig keramik udført af gråler fra Samos og Lemnos, som skulle have medicinske virkninger. Genstandene blev derfor stemplet med et segl som tegn på ægthed. 2. Senere anvendtes betegnelsen for en lang række støbte røde lervarer fra romertiden, deriblandt Arrezzo-lervarer, *arretinsk keramik*.

Terrazza. Italiensk for terrasse eller fladt tag.

Terrazzo. En blanding af marmorstumper og cement, anvendt som gulvbelægning. Den kan udføres på stedet, glattes og til slut poleres.

Tertiærfarve. En farve frembragt ved at blande to af de tre *sekundærfarver* (orange, violet og grøn). Den indeholder således lidt af *primærfarverne* og kan være enhver nuance af brun, sort eller grå. Se *farvecirkel*.

Tessera. Et lille, for det meste terningformet, stykke marmor, glas osv., anvendt som det grundliggende element i en *mosaik*.

Tetrastyl. 1. Tempel, hvis gavlbæres af fire

Maori-amulet i form af en tiki.

søjler. 2. Atrium i romersk hus, hvis tag bæres af fire søjler.

Tholos. 1. I græsk og romersk arkitektur en rund bygning, gerne med en *kuppel*. 2. Et *helladisk* eller *mykensk* bikube-format, underjordisk gravkammer.

Tidlig kristen kunst. Kunst frembragt af kristne i troens første århundreder – op til ca. 500 – uanset i hvilken stil.

Tierceron. Fransk-engelsk betegnelse for en sideribbe i et gotisk *hvælv*.

Tiger-stentøj. En type *stentøj* med en brun og gul plettet glasur. Først fremstillet i Rhinlandet i 1500-tallet, dernæst efterlignet i England.

Tiki. I polynesiske mytologi enten skaberen af det første menneske, selve dette menneske eller mere generelt en forfader. Disse forestillinger illustreres gennem amulethængesmykker, for det meste af nefrit og visende figurer i en forvreden stilling. Større udskårne figurer kendes også.

Tilstand. Et eller flere trin i tilblivelsen af en raderet eller graveret grafisk trykplade, litografisk sten eller træblok, hver især visende en villet forandring af motivet eller friske brugsspor. Ethvert tryk undervejs, taget mens en grafisk plade er under udførelse, har et tilstandsnummer. Fransk synonym: *état*.

Timebog. En bønnebog indeholdende bønner, som skal læses på bestemte tidspunkter af en verdslig person. Almindelige i senmiddelalderen og ofte udstyrede med *illuminationer*.

Tin-glasur. En uigennemsigtig hvid *glasur*, som indeholder tin, udviklet i Bagdad i 800-tallet for at konkurrere med kinesisk porcelæn. Herfra blev teknikken overført til det mauriske Spanien, og derpå i 1200-tallet til resten af Europa. *Majolika*, *fajance* og *Delft* er alle forskellige typer for *keramik* med tin-glasur.

Ting. Et kinesisk *bronzælder*-kar, firkantet eller rundt og på tre eller fire ben.

Ting yao. Elfenbenshvidt, gennemskinneligt *proto-porcelæn*, gerne med udskårne mønstre, for det meste udført i Ting Chou i Hopei-provinsen, Kina, i Sung og Yüan perioderne (900-tallet til 1300-tallet).

Toghra. Tyrkisk betegnelse for det *kalligrafiske* tegn for en osmannisk sultan.

Togidashi (japansk: pudset væ.). En type lakarbejde, hvor motivet først bygges op med gentagne påføringer af *lak* og guldstøv og dernæst dækkes helt af gennemsigtige laklag. Når disse pudses ned, kommer motivet til syne i relief med et gennemsigtigt overtræk.

Toile de Jouy (fransk: lærred fra Jouy). Et bomuldsstof med påtrykte *monokrome* figurscener, hvortil anvendes en graveret metalplade. Navnet stammer fra fabrikken

Hvid Ting-krukke med fuglehoved på halsen og et udskåret lotus-ornament fra Sung-dynastiet.

Tokonoma

Toile de Jouy med motiv fra den franske revolution, 1789.

i Jouy i nærheden af Versailles, hvor disse stoffer først blev udført; i produktion 1760-1843.

Tokonoma. En alkove eller niche i et japansk hus eller te-ceromoni rum, anvendt til udstilling af kunstværker.

Tonale værdier. Lys og mørke i forhold til hinanden i et maleris forskellige dele, farverne uanset. Denne kontrast er særlig tydelig i *chiaroscuro*.

Tone. 1. Den dominerende farve i et billede. 2. Denne farves forholdsmæssige lysstyrke eller mathed.

Tondo. Italiensk betegnelse for et rundt maleri eller relief.

Torana. En portbygning i indisk arkitektur, især en indgang til en buddhistisk *stupa*.

Torii. Japansk betegnelse for den officielle port til en Shintō-helligdom.

Torso. En skulptur, som mangler hoved/eller lemmer enten på grund af tidens ødelæggelser eller fordi det er kunstnerens vilje.

Torus (latin: pude, bule). En større konveks profilliste af halvcirkulær snit; findes ofte på de klassiske søjleordeners baser.

Tosa-skolen. Japansk hofkunst-skole grundlagt i 1400-tallet og opkaldt efter Tosa-familien. Dennes medlemmer malede i den nationale *Yamato-e* stil i modsætning til *Kanō*-skolen, der var stærkt påvirket af kinesisk kunst.

Toskansk søjle. En variant af den *doriske*

søjle, men med glat skaft og basis. Kaldes også etruskisk søjle. Se *søjleorden*.

Trachelion. En såkaldt hals på en *dorisk* søjle lige under *kapitælet*.

Traditio Legis (latin: overdragelse af loven). Et motiv i billedkunsten visende Kristus stående mellem Peter og Paulus, overrækkende en af dem, oftest Peter, en papirrulle som symbol på overdragelsen af den åndelige magt.

Transavanguardia (italiensk: på den anden side af avantgarde). En betegnelse oprindeligt skabt af kunsthistorikeren Achille Bonito Oliva i 1979 for den italienske udgave af *nyekspressionisme*.

Transept. Betegnelse afledt af latin for tværskib.

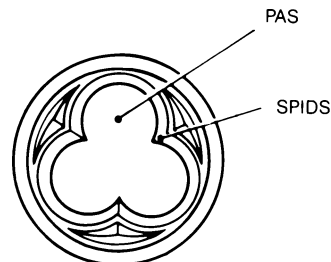
Transfiguration. Motiv i kristen billedkunst, en fremstilling af Forklarelsen på bjerget med Kristus mellem Moses og Elias.

Transition (fransk: overgang). Betegnelse for den franske overgangsstil mellem *rokoko* og *nyklassicisme*. Den begyndte kort efter 1760 og blandede en mere disciplineret og kysk udgave af rokoko-former med ornamenter, som f.eks. *akantus*, lånt fra det *klassiske* forråd.

Trapezkapitæl. *Byzantinsk* kapitæl i trapezform, mindende om et kurvekapitæl. Se *kapitæl*.

Trappegavl. En gavl med trappetrinsformede sider, som var almindelig i *gotisk* arkitektur. De enkle „trin“ kaldes *kamtakker*.

Trappepyramide. 1. En *pyramide* bestående af flere rektangulære strukturer af aftagende størrelse anbragt oven på hinanden. 2. I

Trepas.

det gamle Egypten formen mellem en *mastaba* og en ægte *pyramide*.

Trecento. Italiensk betegnelse for 1300-tallet.

Tremmeværk. En konstruktion af smalle stænger på kryds og tværs af hinanden, så et rhombe-mønster opstår. Oftest udført i træ og anvendt i en vinduesåbning eller i haver.

Trepas. Et ornament bestående af tre cirkelslag, der griber ind i hinanden. Kaldes også kløverblad, trifolie.

Tribhanga (sanskrit: tre bøjninger). Den karakteristiske, bugtede stilling, som ses i hindu skulpturer.

Tribuna. En hævet flade i en kirke, som f.eks. 1. en prædikestol, 2. et *galleri*, 3. en *apsis* i en *basilika*, der gerne er hævet mindst et trin. Den danske form af ordet, tribune, betyder et podium, beregnet til optræden.

Trifoliebue. Kløverbladsbue, se *bue*.

Triforium (latin: tre åbninger). En *arkade* i en kirke eller katedrals sidemure, åben ind mod bygningens indre og anbragt mellem *skibets klerestorie*-vinduer og buerne mellem midt- og *sideskib*. Hver arkadeåbning er delt i tre af søjler eller poster.

Triglyf (græsk: tre-skåret). En del af *frisen* på det *doriske* tempel, en plade med tre parallelle riller og *guttae* nedenunder, som anbringes med jævne mellemrum. I de tidlige doriske templer, opført i træ, siges triglyfferne at have markeret bjælkeenderne.

Trilithon (græsk: tre sten). En forhistorisk struktur bestående af én stor stenblok båret af to *megalitter*.

Trimurti. En fremstilling i indisk kunst af de tre vigtigste hinduguder: Brahma, Vishnu og Shiva, som én sammensat figur.

Trinpyramide. *Pyramide* i form af store trin, den tidligste i Egypten. Typen findes også i Mellemerika i *Maya*-kulturen. Se også *trappepyramide*.

Triptychon. Et billede bestående af tre tavler, de to yderste gerne fæstnet på det midterste billede med hængsler, så de kan foldes ind foran dette.

Triumfbjælke. Tværbjælke der spænder over en kirkes *triumfbue*.

Triumfbue. 1. En dekorativt udsmykket

Tribhanga: en yakshi under et palmetræ fra Rajarani-templet i Konarak, Indien, ca. 1000.

Trilithon ved Lanyon Quoit i Cornwall, England.

port, gerne fritstående og i monumentalstørrelse. Triumfbuer blev oprindeligt opført som bestående udgaver af de foreløbige bygninger, romerne opførte i anledning af militære triumfer. 2. Korvæggen i en kirke, adskillende *skib* og *kor*.

Triumfkrucifiks

Trimurti med Shiva i midten, stenrelief fra Adhipuricuara-templet i Tiruvorriyor, Indien.

Triumfkrucifiks. En fremstilling af Kristus på korset, ofte flankeret af Jomfru Maria og Johannes sørgende, anbragt i en kirkes *triumfbue*. Materialet er i næsten alle tilfælde træ, og gruppen er anbragt på en *triumfbjælke*, eventuelt i forbindelse med et *kor-gitter* eller en *korskranke*.

Triumfvæg. Væg i en kirke omsluttende dennes *triumfbue*.

Trivialkunst. Massefremstillede billeder,

Kobberstykke trofæ bestående af flag, våben og en hjelm i tidlig rokoko-stil.

nips og brugsting. Trivialkunst kan på den ene side nærme sig folkekunst, på den anden *kitsch*.

Trochilus. Hulkel på jonisk søjlebasis. Se *søjleorden*.

Trofæ. 1. En malet eller udskåret/udhugget fremstilling af en ansamling våben og rustninger. Den stammer fra de rigtige våben, erobret i slag, som grækerne og romerne i *klassisk* tid opstillede som sejrsmønter eller ophængte på et egetræs grene. 2. I udvidet forstand en genstand udført til minde om en sejr. 3. Endvidere enhver dekorativ ansamling af sammenhængende genstande som musikinstrumenter eller jagtremedier og -bytte.

Trois crayons (fransk: tre kridtstifter). Tegning gerne på tonet papir, f.eks. blåligt eller brungult, udført med sort, hvidt og rødt kridt. Typisk for det tidlige 1700-tals kunstnere, som f.eks. Antoine Watteau.

Tromle. Et søjleskaft kan være sammensat af flere led, et enkeltled kaldes tromle, afledt af tromme.

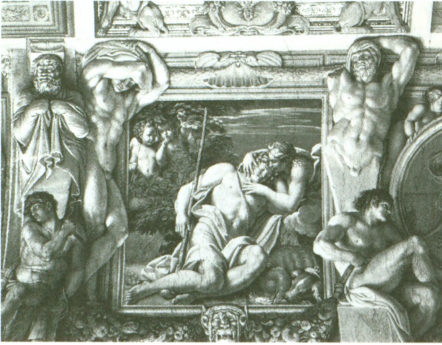
Trompe. 1. Niche-agtigt *hvælv* i form af en bue eller en række buer anbragt diagonalt over hvert hjørne i et firkantet rum som en forbindelse mellem dette og en *kuppels* runde form ovenover. 2. I mindre format anvendt som et element, der gentages igen og igen i arabiske *stalakitlofter*.

Trompe l'oeil (fransk: narrer øjet). En type maleri, gerne et *stilleben*, som ved hjælp af forskellige illusionistiske tricks forsøger at overbevise beskueren om, at han eller hun ser de genstande, som er afbildet, i virkeligheden.

Tronhimmel. En opbygning, eventuelt udført i træ og stof, båret over en kongelig person eller anbragt over en tronstol.

Troubadour, Style. En fransk *nygotisk* retning i begyndelsen af 1800-tallet, især inden for malerkunsten. Emnerne hentes i middelalderen og den tidlige renæssance, og til retningen knyttede sig også kunstnere, der også dyrkede andre udtryksformer, som Jean-Auguste-Dominique Ingres.

Trumeau (fransk: pille). 1. Murpille mellem to vinduer. 2. Spejl med udsmykket ramme anbragt mellem to vinduer eller over en

Trompe-l'oeil-virkning i sammensætningen af de malede skulpturer, ignudi og et quadro riportato forestillende Diana og Endymion; detalje af Annibale Carraccis fresco-dekoration i Palazzo Farnese, Rom, fra ca. 1597-99.

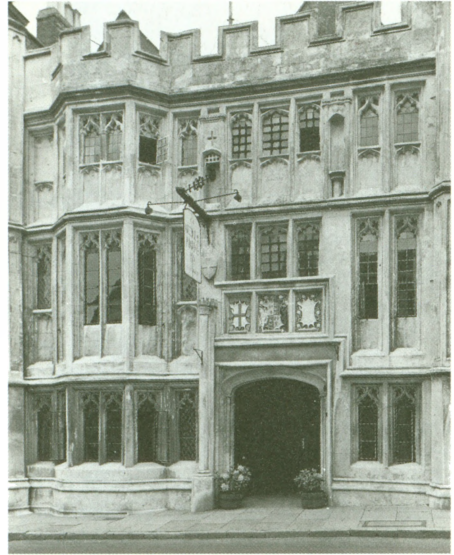
kamin. 3. Søjle eller lignende midt i en portal.

Tryklejsten. Den nederste sten i en bues ben.

Træsnit. Et tryk udført med en træstok, der er halvhård og skåret på langs af årerne. Dele af overfladen skæres væk, så motivet fremstår i relief, parat til at blive smurt over med trykfarve. Teknikken antages at være opfundet i Kina i 800-tallet e.Kr. Se også *xylografi*.

Træsnit af Jost Amman fra 1568 forestillende en kunstner arbejdende på et træsnit.

Facaden på George and Pilgrims Inn i Glastonbury, Somersset, England, fra 1457-93 har en flad Tudorbue.

Tsuba. Japansk sværdhæfte.

Tudor-stil. 1. Egentlig engelsk kunst og arkitektur fra Henrik VII's tronbestigelse i 1485 til Elizabeth I's død i 1603. 2. Almindeligvis anvendes betegnelsen om arkitektur og interiører i England i første halvdel af 1500-tallet.

Tumbaga. Et spansk ord for en legering af guld og kobber, anvendt til smykker og andet metalarbejde i flere amerikanske, præ-columbianske kulturer.

Tubisme. Aspekt af *kubismen*; i malerier består formerne af rør-lignende elementer, tuber, som det fremgår af værker f.eks. af Fernand Léger (1881-1955).

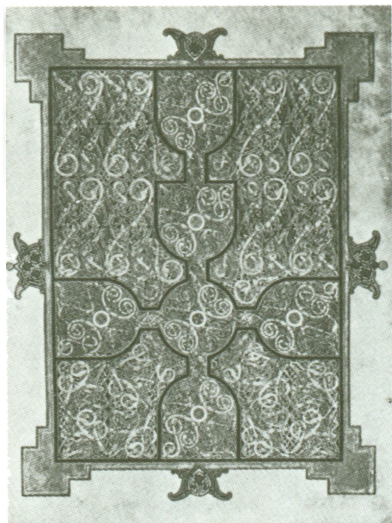
Tumulus (latin: gravhøj). Gravhøj af jord på en stensokkel, omsluttende et gravkammer. Grundplanen er cirkulær, og typen var almindelig hos etruskerne.

Tværpost. En vandret sten- eller træ-inddeling af et vindue på tværs, krydses gerne af en lodpost.

Tværskib. En udvidelse eller en del af en bygning, især en kirke, der ligger på tværs af hovedaksen.

Tværstykke. Se *dørelementer*.

Tyche

Tæppe-side fra Lindisfarne-evangeliet fra ca. 700 med komplicerede dyrestyng.

Tyche. En græsk betegnelse for fremstillingen af en bys skytsånd. Den fremstilles som en kvinde, gerne med en murkrone på hovedet.

Tympanon. 1. Det trekantede felt inden for en klassisk *pediment* eller *fronton*. 2. Det rund- eller spidsbuede felt af sten eller mursten inden for et bueslag, der udspringer fra en overligger. I *romanske* og *gotiske* kirker kan et sådant tympanon bære skulpturelle udsmykninger.

Typografi. 1. Udformningen af en trykt tekst. 2. Bogtryk som en form for kunsthåndværk.

Typologi. Studiet af fremstillingsformer, især af den måde, hvorpå figurer og scener fra det gamle testamente antoges at fore-

gribe lignende i det nye. I middelalderens kunst fremstilledes ofte en gammeltestamentlig scene sammen med og underordnet en tilsvarende nytestamentlig begivenhed.

Türbe. Tyrkisk betegnelse for en grav eller et *mausoleum*, ofte opført i en have i forbindelse med en moské.

Tækkespån. Et tyndt, rektangulært stykke tømmer anvendt i stedet for tegl som tagmateriale eller som facadebeklædning.

Tæppe-side. En helsides bogillustration bestående af et abstrakt mønster, måske indeholdende magiske tegn, anbragt over for fremstillingen af en evangelist i *illuminerede* manuskripter fra 700- og 800-tallets irske skole.

Tøndehvælv. Se *hvælv*.

Tørnålsradering. Se *koldnålsradering*.

Tørplade-proces. En fotografisk proces, hvor man gør brug af en gelatine-emulsion på en glasplade. Den er mere praktisk end den tidligere *våde kolloidum-metode*. Gelatineplader kom første gang på markedet i 1873.

Tørrende olier. Fede olier af vegetabilsk oprindelse; af største betydning for oliemaleriet, da de sammenholder *pigmentet* og hærder til en fast masse ved luftens påvirkning. De fungerer også som et bindemiddel mellem pigment og *grund*. De vigtigste tørrende olier er lin-, valnødd- og valmueolie.

Tåreflaske. En lille glasflaske, gerne rund og med en høj, smal hals, af en type som findes i stor udstrækning i romerske grave. Navnet opstår på grund af den fejlagtige antagelse, at de indeholdt de sørgendes tårer. De er faktisk beregnet til salver eller lignende toiletartikler.

U

Et berømt ukiyo-e landskab, Utagawa Hiroshiges „Regnskylle over Gashi-broen i nærheden af Ataka“ fra 1857.

Udkragning. Vandret liggende bygningskonstruktion, synonym med det engelske *cantilever*. Også en øvre fremspringende etage.

Ukiyo-e (japansk: billede af den flydende verden). Den folkelige kunst fra 1600-tallet til 1800-tallet som skildrede bordelkvarteret Yoshiwara i Edo, nu Tokio. Geisha'er og kabuki-skuespillere var de foretrukne emner, men ukiyo-e kunstnere fremstillede også landskaber og scener fra historiske digte, legender og folkeeventyr. *Farvetræsnit* var det vigtigste udtryksmiddel, og Utamaro, Hokusai og Hiroshige hørte til de ledende kunstnere.

Uncial. 1. Form for *kalligrafi* indført i 300-tallet e.Kr. og anvendt i stor udstrækning i europæiske manuskripter fra 400-tallet til 600-tallet. Bogstavformerne er i familie med romerske *kapitæler*, men mange skarpe vinkler er blevet afrundede. 2. Stort, udekoreret indledningsbogstav i modsætning til *initial*.

Underglasur. En malet dekoration på keramik, påført før glasuren og fæstnet permanent under brændingen med *glasur*.

Undermaling. Påføring af farvelag på en malegrund for at opnå en bestemt virkning, når de endelige farver pålægges.

Underværker. Oldtidens syv underværker var: pyramiderne i Egypten, fyrtårnet i Alexandria, de hængende haver i Babylon, Artemistemplet i Efesos, mausoleet i Halikarnassos, kolossen på Rhodos og Zeusstatuen i Olympia.

Unguentarium. En latinsk betegnelse for en lille beholder, ofte udført af glas og i antikken anvendt til forskellige toiletmidler. Se også *tåreflaske*.

Utrecht-skolen: Hendrick Terbrugghens (1585-1629) skildring af en musiker og en kurtisane viser en tydelig påvirkning fra Caravaggios chiaroscuro.

Ushabti

Ushabti (oldtidens egyptisk: en der svarer).

En egyptisk grav-statuetten, udformet som den sædvanlige fremstilling af Osiris, dvs. med en balsameret krop, og gerne med af-dødes navn indskrevet. Sådanne statuetter blev i stort antal nedlagt i vigtige grave for at arbejde for den døde i det hinsides. Synonym: shawabti.

Utrecht-skolen. En gruppe tidligt 1600-tals hollandske malere fra Utrecht; de tog til Rom og blev stærkt påvirket af Caravaggio. Blandt dem var Dirck van Baburen, Gerrit van Honthorst og Hendrick Terbrugghen. Se også *Caravaggisti*.

VW

Vāhana. I indisk kunst en hindu guds eller gudindes dyr eller befordringsmiddel.

Waldglas (tysk: skovglas). Brugsglas, gerne lysegrønt, udført i senmiddelalderen i Tyskland og Böhmen. Glashytterne lå i skove, der leverede deres brændsel, deraf navnet.

Valmtag. Se *tagtyper*.

Valori Plastici (italiensk: plastiske værdier). Navnet på et tidsskrift grundlagt 1918 i Rom af Mario Broglio, Carlo Carrá, Gino Severini og Giorgio de Chirico. De gik ind for en tilbagevenden til *klassicismen* og en genopliven af traditionelle, akademiske metoder i undervisningen i kunst. Navnet dækker også en *nyklassicistisk* tendens i italiensk kunst i 1920'erne.

Valør. Forholdet i et maleri mellem de *tonale værdier*, mellem farverne og mellem disse to elementer tilsammen.

Wampum. Betegnelse, afledt af Algonquin-indianernes ord for hvide snore og anvendt om hvide og purpurfarvede skaldyrspærler, som nordamerikanske indianere brugte til perlevævninger. De blev brugt ved ceremonier og undertiden som påmindelser;

Wampum-bælte udført af irokeser-indianere i 1700-tallet, antagelig som en erindring om en ceremoni eller en politisk transaktion.

perlerne blev også anvendt som et byttemiddel.

Vandfarve. *Pigment* opløst i vand og bundet sammen af vandopløselig gummi; resultatet er en gennemsigtig maling. Synonym: *akvarel*. Ikke gennemsigtige, vandopløselige farver, som f.eks. *gouache*, er egentlig ikke vandfarver.

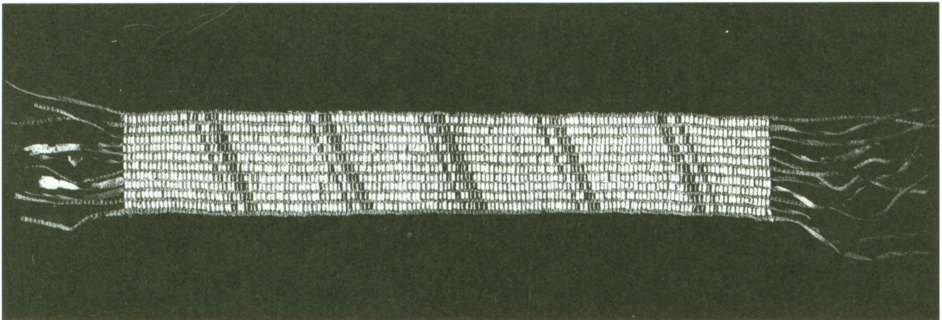
Vandnæse. Profileret fremspring eller liste med skrå overside og konkav underside; anbragt vandret for at tvinge regnvand væk fra en mur. Se *profiliste*.

Vandrerne. En gruppe russiske *naturalistiske* malere, som i 1870 gjorde oprør mod det kejserlige kunstakademi. De malede *socialrealistiske* billeder med appel til et stort publikum, og de forsøgte at sprede kendskabet til deres kunst gennem vandredstillinger – deraf navnet. De bedst kendte af dem var Ilya Repin og Vasilij Vereshchagin.

Vandret projektion. En flade som ser ud til at strække sig *perspektivisk* ind i et billedrum i et maleri eller en tegning. På denne flade anbringes de afbildede personer og genstande.

Vandspyer. Afløbsrør fra tagrende, se *gargoil*.

Vanitas (latin: forfængelighed). Et allegorisk *stilleben*, ofte indeholdende et dødnin-

Vargueño

Et vanitas-billede af Harmen Steenwyck fra ca. 1640 tilhører Leyden-skolen. Maleriet indeholder emblemer for de fem sanser.

Vargueño fra ca. 1520 udført i forskellige træsorter og farvet elfeben.

Vandrerne: Repins „De ventede ham ikke“, malet 1884, forestiller en politisk landflygtigs uventede tilbagekomst.

gehoved, og hvori alle genstande skal minde om det menneskelige livs flygtighed. Denne form for maleri var især populær i 1600-tallets Holland, i udpræget grad blandt kunstnere fra Leyden-skolen. Ordet er afledt af det latinske udtryk vanitas vanitatum, forfængelighedernes forfængelighed.

Vargueño. Et spansk kabinetmøbel fra renessancen, et lille skab med skuffer og klap, anbragt på en separat underdel.

Variante. En gentagelse af et kunstværk med små forandringer. Den kan være udført af den samme eller af en anden kunstner.

Varm farve. En mættet farve, der synes at træde frem i forhold til billedplanet, og hvis psykologiske indvirkning på beskueren er en forestilling om varme. Rød, gul og orange er varme farver i modsætning til de kolde farver, som blå og grøn.

Vase. Når denne betegnelse anvendes om oldtidens keramik, dækker den alle former for kar, drikkebægre m.m. Se græske vaser.

Washington Color Painters. Navn på en udstilling i Washington (DC) i 1965 på Gallery of Modern Art, senere anvendt om

Morris Louis, en leder af Washington Color Painters, gør brug af farver, der opsuges af lærredet i „Omicron“ fra 1961.

Vedute af Piazza San Marco i Venezia af Canaletto (1697-1768), antagelig malet med hjælp af et camera obscura.

de udstillende kunstnere, deriblandt Morris Louis, Kenneth Noland og Gene Davis. Fælles for dem er en interesse i farven i sig selv, og at de maler med akrylfarver på ugrunderede lærreder.

Vederlag. Flade, hvorfra en *bue* eller et *hvælv* hæver sig, eller hvorpå en bjælke eller et *stik* hviler.

Vedute. Veduta (italiensk: udsigt). Et topografisk korrekt landskabs- eller bybillede i modsætning til et fantasibillede, et „veduta ideata“, eller *capriccio*. Vedute som genre forbindes især med italiensk 1700-tals kunst. Malerne, der udøvede den kunstform, kaldes vedutisti, og mange af dem var fra Venezia, som Canaletto. På dansk bruges ordformen vedute.

Velatura (italiensk: tilsøring). Synonym for *imprimatura*.

Velourisering. En teknik til at få et ophøjet fløjsagtigt mønster frem på papir, eller undertiden stof, ved at påtrykke motivet med lim i stedet for trykfarve. Mens limen endnu er våd, overstrøs overfladen jævnt med fine strimler klæde. Anvendt i Europa i 1400-tallet til at udføre en form for *træsnit* og fra 1600-tallet og fremad til tapetfremstilling.

Veranda. 1. Et åbent *galleri* eller en *portikus* med lette træ- eller metalstøtter, anbragt ved en husmur. 2. En overbygget terrasse eller altan i stueetagens niveau.

Verdure (fransk: det grønne). Enhver vævning, hvis motiv for det meste består af træer eller løv. Planter med store blade var populære som motiv i 1600-tallet.

Verisme. Forsøget på at gengive virkeligheden i et kunstværk med streng nøjagtighed og uden udvælgelsesmetoder.

Vernis Martin. En efterligning af *lak*, fremstillet i Frankrig i 1700-tallet og opkaldt efter brødrene Guillaume og Étienne-Simon Martin. Der er tale om en fin *verniss*, og op til 40 lag blev påført møbler for at opnå den ønskede virkning.

Vernis mou. Se *blødgrundætsning*.

Vernissage. På dansk også fernisering. En åbning af en kunstudstilling for indbudte gæster, inden den åbner for publikum. Betegnelsen opstået, fordi en malers sidste handling, inden en udstilling skulle åbnes, var tidligere at fernisere sine billeder.

Verre églomisé (fransk: Glomy-behandlet glas). Et stykke glas, der er bemalet eller forgyldt på bagsiden og med denne dekoration beskyttet af fernis og metalfolie. Teknikken kendes fra romertiden, men den nuværende betegnelse er opkaldt efter en fransk rammemager og kunsthandler i 1700-tallet, Jean-Baptiste Glomy.

Verso (latin verso folio: på det vendte ark). Den „forkerte“ side, eller bagsiden af en tosidet genstand, f.eks. et stykke papir. I en bog er verso den venstre side, den højre *recto*.

Visica piscis (latin: fiskeblære). Synonym for *mandorla*.

Vesperbild (tysk: aftenbillede). Synonym for *pietà*.

Vestibule. 1. Et rum inden for indgangen til en bygning, hvorfra man betræder resten af huset. 2. Et lille rum, der fører ind til et større.

Vestværk. En tilbygning mod vest til en *karolingisk*, *ottonisk* eller *romansk* kirkes skib. Den består almindeligvis af en imponerende facade i flere etager med tårne og omslutter et *narthex* og et øvre rum, der kan være åbent ind mod kirken.

Vetro di trina (italiensk: knipling-glas). Gennemsigtigt glas med en dekoration af sammenflettede hvide tråde, der er ugenemsigtige. Teknikken var meget fremme i 1500-tallets Venezia. Se også *laticino* og *lattimo*.

Victoriansk stil. Samlende betegnelse for de forskellige *historicerende* retninger, der

Video-kunst

prægede engelsk kunst i dronning Victorias regeringstid (1837-1901).

Video-kunst. Teknologien inden for fjernsyn og video anvendt i kunstværker, som f.eks. af Nam June Paik.

Wienerstol. Stol dannet af runde træstokke, formet over varme dampe. Først udnyttet kommercielt af den østrigske møbel-designer Michael Thonet (1796-1871). Senere anvendtes teknikken også på finérplader af arkitekterne Alvar Aalto (1899-1976) og Marcel Breuer (1902-86).

Wiener Werkstätte. En sammenslutning af designere og håndværkere, oprettet 1903 i Wien. Den stod i nær forbindelse med *Wiener-Sezessionen* og med arkitekter som f.eks. Josef Hoffmann (1870-1956). Der var tale om et forsøg på at indpasse teorier fra den engelske *Arts and Crafts Movement* til mellemeuropæisk smag, men produkterne, især metalarbejder, møbler, stoffer og læder, havde også lighedspunkter først med fransk *art nouveau* og tysk *Jugendstil*, senere med *art deco*. Værkstederne lukkede i 1932.

Thonet-wienerstol af bøjet træ fra ca. 1900. De forskellige dele kan skrues fra hinanden og pakkes fladt.

Viftehvælv. Se *hvælv*.

Viftevindue. 1. Et vindue over en dør, af halvcirkulær form og med sprosser der ligner en udslået vifte. 2. Den øverste del af et vindue med afrundet top, hvis hængsler gør det muligt at åbne det uafhængigt af resten.

Vignet (fransk vigne: vinranke). 1. Bladornametik rundt om et stort bogstav i et manuskript. 2. Et lignende ornament, der udfylder en side i et manuskript eller i en trykt bog. 3. Ethvert motiv eller illustration, som glider over i den omgivende flade uden faste grænser.

Vihara. 1. Et indisk, buddhistisk kloster. 2. En sal i et sådant kloster.

Vikingestil. Stil i Norden mellem ca. 800 og 1100 med rødder i *jernalderen*. *Dyreslyng* og båndornamenter er karakteristisk for stilen.

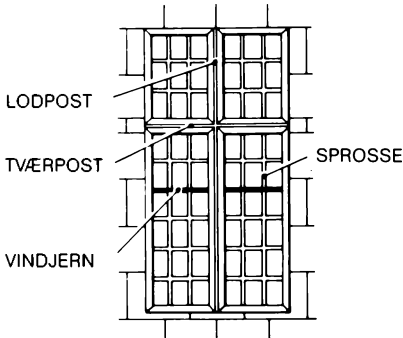
Viklebatik. Metode til at skabe et mønster på et stykke stof ved at slå knuder på det eller omvikle dele af det med snor, før det dyppes i farve; herved opstår vekslende farvede og, hvor stoffet har været bundet op, ufarvede partier.

Vilde, de. Eller de nye vilde. Populær betegnelse for en gruppe unge danske malere, elever på *kunstakademiet* i København i 1980'ernes begyndelse. Nogle af dem blev præsenteret på udstillingen *Kniven på hovedet*, deriblandt Berit Jensen, Kehnet Nielsen og Nina Sten-Knudsen, andre som Inge Ellegaard og Lars Ravn regnes også med til gruppen, der dog aldrig har haft faste omrids. Se også *Neue Wilden*, til dels de danske kunstneres forbilleder.

Villa. Italiensk betegnelse for en park med et hus eller et landsted. En villa suburbana ligger i udkanten af en by, en villa rustica på landet. I modsætning til den italienske betydning af ordet, der omfatter hus og park, betegner ordet på dansk et fritstående privathus.

Villanova-kultur. *Jernalderkunst* i Nord- og Mellemitalien fra 900-tallet til 400-tallet f.Kr.

Wimperg. I *gotisk* arkitektur en spids gavl over en portal eller et vindue; den er gennembrudt og ofte udsmykket med *krabber* og *fialer*.

Vindue-elementer, for definitioner se under de enkelte opslagsord.

Vindeltrappe. Trappe der snor sig fra etage til etage i en spiral. I modsætning til en *spindeltrappe* behøver den ingen kerne i midten.

Vindjern. Tværstænger af jern i blyndfattede ruder, indsat for at støtte *sprosserne*.

Vindskede. Bræt anbragt på en gavls hældning for at beskytte tømmeret.

Windsorstol. Stol med tremmeryg bestående af rundstave og oftest med armlæn. Fremstillet i England fra slutningen af 1600-tallet til i dag; typen findes også i amerikansk møbelkunst.

Vindue. Lysåbning i en mur med en isat sten- eller træramme der omslutter glas, tidligere dyrehuder, papir eller gennemsigtige stensorter. For de forskellige elementer se tegningen og under de enkelte opslagsord.

Vinduetyper.

CHICAGO-VINDUE. Vindue der spænder over et *fag* med én stor rude i midten og mindre skydevinduer ved siderne. Typisk for f.eks. Louis Sullivans bygninger i Chicago fra århundredskiftet.

DANNEBROGSVINDUE. Populær betegnelse for et korspostvindue, der har samme inddeling som korset i det danske flag.

ENGELSK VINDUE. Se skydevindue.

FLAGERMUSVINDUE. Vindue i taget på en lille kvist med gavl, især i *renæssance-* og *nyrenæssance-*bygninger.

FRANSK VINDUE. Et torammet vindue, der er ført ned til gulvet og kan åbnes som en dør.

HJULVINDUE. Rundt vindue, hvis *masværk* eller *sprosser* minder om hjuleger.

HOLLANDSK VINDUE. Se skydevindue.

JESSE-VINDUE. Et vindue fra middelalderen med *masværk* i form af *Jesses træ*.

KARNAPVINDUE. Vindue der følger formen af en mangelkantet eller rund udbygning på en facade. Findes i talrige udformninger.

KORSPOSTVINDUE. Vindue med rammeværk bestående af *lodpost* og *tværpост*.

KVISTVINDUE. Et vindue anbragt lodret på et skrånende tag og overbygget med et lille separat tag.

LANCETVINDUE. Højt smalt, *gotisk* vindue.

LUNETTEVINDUE. Halvrundt vindue, f.eks. over en dør.

OEIL DE BOEUF. (fransk: okse-øje). Lille cirkelformet vindue.

PALLADIANSK VINDUE. Vindue med tre lysninger, det centrale bredere og buet, de to smalle og rektangulære. Se også *Palladio-motiv*.

PALÆRUDER. Vindue med et stort antal sprosser, der inddeler det i små rektangulære ruder.

ROSEVINDUE. Et cirkelformet vindue med *masværk*, der stråler ud fra centrum, som rosenblade.

SERLIANA. Synonym for Palladiansk vindue.

SKYDEVINDUE. Et vindue, der er delt i to indrammede ruder på tværs, som skydes op og ned i riller i vinduesrammen, det ene bag det andet. Typen opstod i 1600-tallet og er især blevet anvendt i England og Holland, hvorfor den også er opkaldt efter disse to lande.

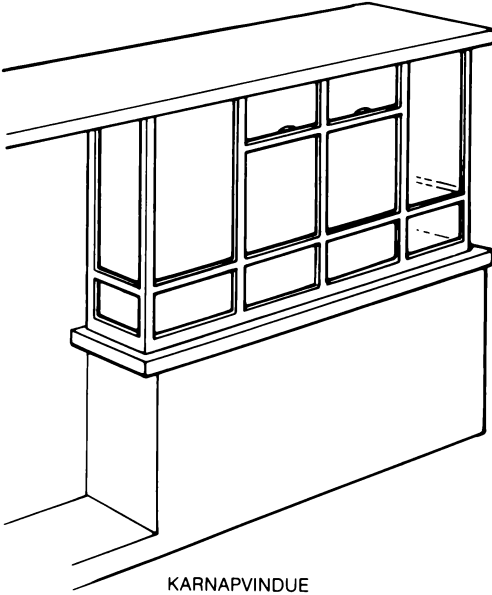
STAVVÆRKS-VINDUE. Vindue inddelt af stavværk, også kaldet *masværk*, dvs. af en stenkonstruktion, hvori ruderne sættes. Forekommer især i middelalderlig kirke-arkitektur.

TAGVINDUE. Vindue i skrånende tag, indpasset i tagbelægningen og følgende tagets hældning.

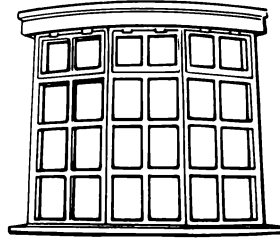
TORAMMET VINDUE. Todelt vindue omkring en lodpost.

VIFTEVINDUE. Halvrundt vindue med radierende sprosser, så det ligner en udslået vifte.

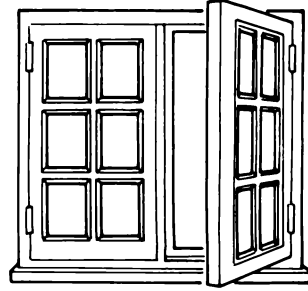
Vinduetyper

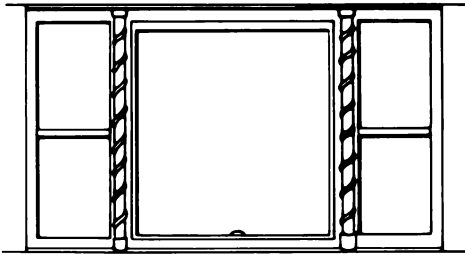
KARNAPVINDUE

KARNAPVINDUE

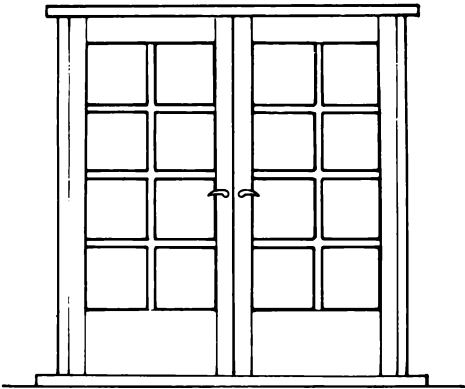
TORAMMET VINDUE

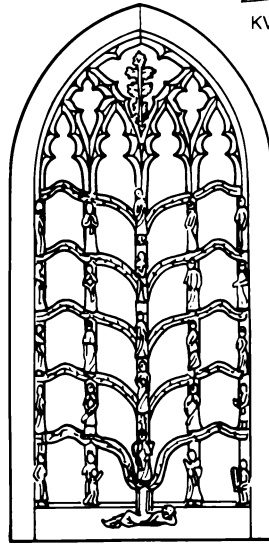
CHIGAGO-VINDUE

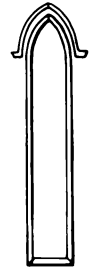
KVISTVINDUE

FRANSK VINDUE (FRANSKE DØRE)

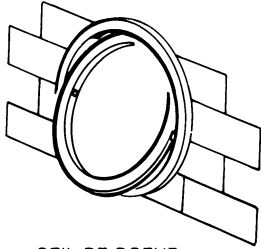

JESSE-VINDUE

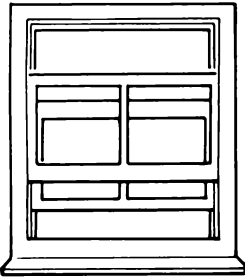

LANCETVINDUE

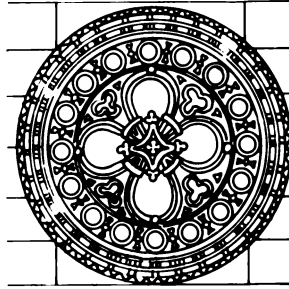
Vinduetyper.

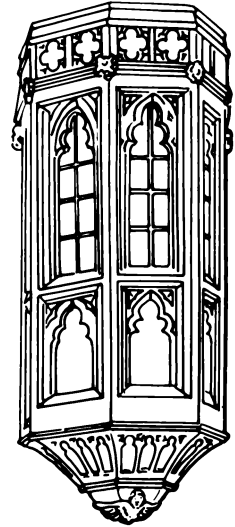
OEIL DE BOEUF

SKYDEVINDUE

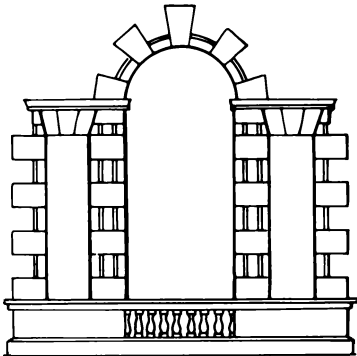

ROSEVINDUE

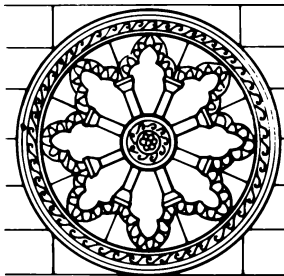

KARNAPVINDUE

Vinduetyper.

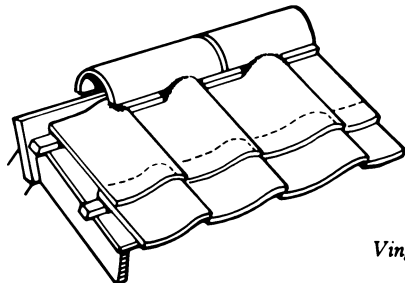

PALLADIANSK VINDUE

HJULVINDUE

Vingetegl. Tagteglsten med S-formet snit der griber ind over hinanden som skæl.
Vingt, Les (fransk: de tyve). Ofte skrevet Les XX for Association des Vingt, en gruppe på tyve belgiske *avantgarde* malere og billedhuggere, som afholdt en række udstillinger fra 1883 til gruppens opløsning i 1893. Disse udstillinger omfattede også arbejder af adskillige ledende udenlandske kunstnere, dengang i begyndelsen af deres internationale karriere, som van Gogh, Gauguin, Toulouse-Lautrec, Manet, Seurat og Cézanne. Gruppen spillede en stor rolle i spredningen af *neo-impressionismens* og *post-impressionismens* internationale ry.

Vingetegl.

Virtù

Virtù (italiensk: dyd, dygtighed). Betegnelse, afledt af virtus på latin, betydende fortrinlighed og anvendt om kunstgenstande og kuriositeter.

Visigotisk kunst. Kunst skabt i Spanien af visigoterne, vestgoterne, fra 400-tallet til maurernes fremtrængen i 700-tallet. De var kristne, og deres kirker ofte små, opført af rå tilhugne sten og med *hesteskuber*.

Voksmaleri. Se *encaustik*.

Volto Santo (italiensk: helligt ansigt). 1. En fremstilling af Kristi hoved. 2. En Kristus-fremstilling, som skal være skabt ved et mirakel, som f.eks. trækrucifikset i katedralen i Lucca, der siges at være udført af engle.

Volumen. 1. Det rum, en tredimensional figur eller genstand optager. 2. Det rum, en malet figur eller genstand synes at optage.

„Bruden“ fra 1892-93 er et mystisk maleri af hollænderen Jan Thorn Prikker, en af de kunstnere, der udstillede sammen med Les Vingt.

Volute. Et snirkelformet arkitektur-ornament, som det f.eks. optræder parvist i et *jonisk kapital*. Se *søjleorden*.

Woodburytypi. En foto-mekanisk trykmetode, indført 1864-65, som for første gang gjorde det muligt at fremstille fotografiske aftryk i stort omfang, og derfor blev meget anvendt til bogillustrationer i anden halvdel af 1800-tallet.

Worpsweder-skolen. Tysk kunstnerkoloni, dannet 1889 i Worpswede uden for Bremen. Dens kunstnere stod først *realismen* nær, f.eks. Fritz Mackensen og Otto Modersohn, men nærmede sig senere *jugendstilen*, som i Heinrich Vogelers tidlige arbejder. En af *ekspressionismens* foregangs-kvinder, Paula Modersohn-Becker, var medlem af gruppen, og digteren Rainer Maria Rilke var dens talsmand i årene lige efter 1900. Fra omkring 1910 mistede gruppen sin betydning.

Vorticisme. Kortvarig engelsk *avantgarde* bevægelse, grundlagt 1914 af maleren og forfatteren Wyndham Lewis og andre under inspiration fra den italienske *futurisme*. Digteren Ezra Pound hævdede senere at have fundet på navnet, som blev taget fra den italienske futurist Umberto Boccionis udtalelse, at al skabende kunst udspringer fra en følelsesmæssig malstrøm (italiensk: vortice).

Votivfigur. Figur skænket som tak for en hørt bøn til en kirke eller anden helligdom. Den kan være et lille gudebillede, en helgenfigur eller en fremstilling af den ledsgemdsel, der har været syg.

Voussoir. Sten tilhugget med skrånende sider og anbragt i en *bue*.

Vulst. Fremhævet tyk rundstav på arkitektur eller møbler.

Wu t'sai (kinesisk: fem farver). Hvidt kinesisk porcelæn med overglasur, dekoreret med *emaljefarver*, der somme tider påføres direkte på porcelænet uden *glasur*. Den stammer fra Ming-perioden (1368-1642), og især fra Wan Li's regeringstid (1573-1619). Betegnelsen stammer fra de fem farver anvendt på *famille verte*-porcelæn, æblegrøn, jernrød, gul, aubergine og blåviolet, men den kom til at dække alle former for emaljede dekorationer.

Wunderkammer. En tysk betegnelse for *kunstkammer*, der lægger vægt på indholdet af „vidundere“, *kuriositeter*.

Vægmaleri. Enhver form for maleri udført direkte på en mur eller permanent fastgjort til en væg.

Vægtæppe. Håndvævet billedtæppe, ofte af silke eller uld – eller en blanding af disse to materialer. Motivet er gerne figurativt og fremkommer efterhånden som vævningen skrider frem. Blandt de mange steder, som forbindes med fremstillingen af vævede vægtæpper fra 1300-tallet og fremad kan nævnes *Arras*, *Tournai* og *Bruxelles* i de tidligere Nederlandene, *Aubusson*, *Beauvais* og *les Gobelins* (Paris) i Frankrig og *Fulham* og *Mortlake* i England. De to hovedfremgangsmåder er *basse lisse* og *haute lisse*.

Vælsk gavl. Dansk betegnelse for en svungen gavl. Ordet vælsk betyder italiensk, mens gavlens udformning i de bevarede eksemplarer fra 1500- og 1600-tallet er

mere påvirket af *nederlandsk renæssance* end af italiensk.

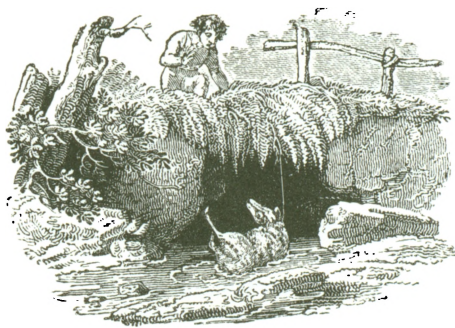
Vævning. Se *basse lisse* og *haute lisse*.

Våbenhus. Tilbygning til en kirke, hvor kirkegængerne skulle efterlade deres våben, inden de trådte ind i kirken.

Våbenporcelæn. Porcelæn dekoreret med vestlige våbenskjolde, udført i Kina til eksport i 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet.

Våd kolloidum-metode. En fotografisk metode opfundet af Frederick Scott Archer og offentliggjort i 1851. Der anvendes en glasplade dækket af joderet kolloidum, som gøres lysfølsom i en opløsning med sølvilte. Pladen udsættes for lys og fremkaldes, mens den endnu er våd. Det var en meget hurtig metode, og den frembragte billeder af yderst varieret tonalitet; da den ikke var patenteret, førte den til en udvikelse af fotografiet som medium i 1800-tallet. Den blev erstattet af *tørplade*-metoden.

XYZ

Xylografi: „Poor Mailie“, en illustration af Thomas Bewick til Robert Burns' Poems (Digte) fra 1814.

XX, Les. Se Vingts, Les.

Xylografi. En videreudvikling af træsnit, som Thomas Bewick i 1700-tallets England var en af de første til at benytte. Trykket tages fra en løvtræsstok, der er skåret ud på tværs i stedet for på langs af årenerne og kraftigt poleret. Motivet graveres med stikler, der ellers anvendes til kobberstik, og visse partier af stokken kan udformes, så de modtager mindre trykfarve og mindre pres under trykningen. Virkningen heraf er fine overgange i trykket. Ved farvetryk bruges en forskellig stok for hver farve.

Xystus. En åben kolonnade.

Yaksha. En mandlig naturånd i hindu-troen, ofte fremstillet i skulpturform på templer.

Yakshi. En kvindelig naturånd i hindu-troen, ofte forbundet med træer. Billeder af disse ånder var ofte anbragt ved indgangen til helligsteder.

Yamato-e (japansk: Japan-maleri). Den japanske *naturalistiske* og fortællende malestil, opstået i 1900-tallet, da japanske verdslige tekster som „Historien om Genji“ begyndte at blive illustreret på ruller,

makemono, af den type kinesere tidligere havde anvendt til landskaber.

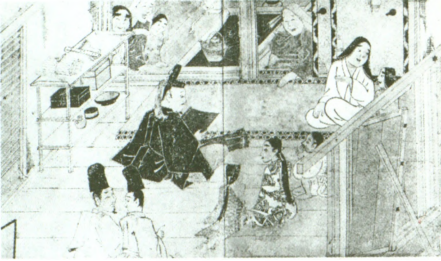
Yantra. Et geometrisk diagram anvendt af buddhistiske mystikere som midtpunkt for koncentrationen under meditering.

Yoni. Det kvindelige kønsorgan, i indisk kunst ofte fremstillet som liggende rundt om basis på en *linga*.

Yakshi i sandsten fra en stupa ved Mathura, Indien, 100-tallet e. Kr.

Zwischengoldglas

Yamato-e: detalje af en billedrulle fra Kamakura-perioden i 1200-tallet visende kunstneren læsende et kejsertligt budskab op for sin familie. De kraftige omrids og de mange detaljer er typiske for stilen.

Zenga: „Tan Hsia brænder et Buddha-billede“, et typisk frimodigt og pietetsløst maleri af Sengai, en ledende japansk Zen-mester fra 1700-tallet.

Zeitgeist (tysk: tidsånd). Titlen på en udstilling vist i Berlin 1982 af *nyekspressionistisk kunst*; derefter undertiden brugt som synonym for denne retning.

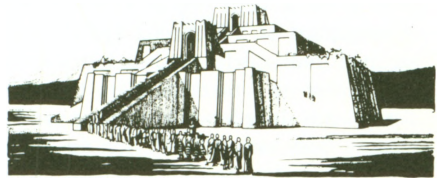
Zenana. Kvindernes bolig i et indisk palads.

Zenga (japansk: Zen-billede). De yderst frimodige og spontane tuschmalier, udført af japanske kunstnere, mange af dem buddhist-præster, under påvirkning fra Zen-buddhismen. Stilen blev populær i 1400-tallet og fandtes stadigvæk i 1800-tallet. Blandt retningens berømteste kunstnere var Hakuin (1685-1768) og Sengai (1750-1837).

Zero-gruppen. En gruppe kunstnere, der arbejdede med *kinetisk kunst*, samlet 1957 af Heinz Mack og Otto Piene med hovedkvarter i Düsseldorf. Gruppen blev opløst i 1966.

Ziggurat. En stor underbygning i form af en *trappepyramide*, hvorpå et *sumerisk* eller *assyriske* tempel blev opført.

Zwischengoldglas (tysk: glas med guld imellem). En form for glas bestående af to lag omkring en dekoration i bladguld. Se også *verre églomisé*.

Rekonstruktion af Ur Nammus ziggurat i Ur fra tidlig dynastisk periode.

Æ Ø Å

Æggeskalsporcelæn. Populært navn for meget tyndt porcelæn, især en type fremstillet i Kina fra 1400-tallet og fremad.

Æggestav. En ornamentfrise der består af æggeformede og spidsbladede elementer. Se *profilliste*.

Ægæisk kunst. Kunst skabt i flere tidlige kulturer lokaliseret omkring det Ægæiske Hav, deriblandt den *kykladiske*, *minoiske* og *mykenske*. Ægæisk kunst falder i perioden ca. 3000- ca. 1400 f.Kr.

Æolisk kapitel. Græsk kapitel bestående af en bladkrans, hvorfra udspringer to *voluter* omkring en *palmet*. Anses for at være en forløber for det *joniske kapitel*.

Æselrygbue. Flad kølbue, se *bue*.

Æslets hale (russisk: Oslinniy Hwost). En *avantgarde* kunstnersammenslutning dannet i Moskva i 1911 af en gruppe, der var udtrådt af *Ruderknægt*. Deres ledende princip var at befri russisk kunst fra dens afhængighed af Vesteuropa ved at vende sig mod traditionelle russiske kunstformer som *ikoner* og forskellige slags folkeminder. Blandt de ledende kunstnere var Larionov, Goncharova, Malevich og Tatlin. Navnet er valgt efter en anekdote om en fransk maler, der bandt en pensel til et æsels hale og udstillede de derved udførte „malerier“.

Æstet. 1. En tilhænger af den engelske *Aesthetic Movement* i slutningen af 1800-tallet. 2. Mere generelt en person, som lader sit liv styre af sin kunstneriske følsomhed.

Æstetik. Et sammenhængende kritisk system, som kan være baseret på visuelle, moralske eller sociale standarder, eller på en hvilken som helst kombination af disse, og som anvendes til bedømmelse af kunstværker. Som betegnelse for filosofien om det skønne i kunsten blev ordet første gang anvendt i midten af 1700-tallet af den tyske filosof Alexander Gottlieb Baumgarten. Hans teori blev taget op af Immanuel

Mikhail Larionovs portræt af kunstneren Vladimir Burliuk fra ca. 1908 vidner om den stilistiske primitivisme, der er karakteristisk for gruppen *Æslets hale*.

Kant, som mente, at kunstens filosofi er uafhængig af enhver anden form for filosofi, og at kunst kun kan bedømmes ud fra sine egne standarder. Ideen blev genoplivet i Frankrig i 1840'erne af forfatterne Charles Baudelaire og Théophile Gautier som *l'art pour l'art*, og den fik stor indflydelse i England i slutningen af 1800-tallet med *Aesthetic Movement*.

Ætsning. Grafisk teknik, hvor trykpladen dækkes med en syrebæstændig grund, hvori motivet ridses med en nål. Pladen lægges herefter i et syrebad, og motivet ætser sig ind i pladen i de indridsede linjer. *Akvatinte* og *radering* fremkommer ved ætsning.

Ætstryk. Inden for tekstilfremstillingen en metode til at udsmykke allerede farvede

Åsbjælke

stoffer ved at trykke motivet med blegemiddel så et hvidt mønster på farvet baggrund opstår.

Øjenskål. Græsk drikkeskål, oftest af *kylix*-form, med store påmalede øjne.

Ørebruskstil. En kompliceret ornamentstil, der var fremherskende i Nordeuropa i slutningen af 1500-tallet og i begyndelsen af 1600-tallet, som en overgangsform mellem *manierisme* og *barok*. Opkaldt efter ornamenternes lighed med det menneskelige øres bruskdele. Synonym for den barokke fase: *bruskbarok*.

Ørelisén. Se *lisén*.

Åben form. Anvendt om skulptur, angiver betegnelsen at visse dele springer påfaldende langt ud i det omgivende rum.

Åsbjælke. Et vandret liggende stykke tømmer, anbragt mellem et hus' gavltrekanter som en del af en tagkonstruktion. Også kaldet *mønningsbjælke*.

Åben form: den unge Giovanni Lorenzo Bernini demonstrerer sin virtuositet i „Apollo og Dafne“ fra 1622-24, en skulptur der med sine fremspringende dele nærmer sig malerkunsten.

Kronologisk tavle

Egypten

Prædynastisk periode

Naquada I	ca. 3800-ca. 3400 f. Kr.
Naquada II	ca. 3400-ca. 3000 f. Kr.

Tidlig dynastisk periode

I dynasti	ca. 3000-ca. 2780 f. Kr.
II dynasti	ca. 2780-ca. 2635 f. Kr.

Gamle rige

III dynasti	ca. 2635-ca. 2570 f. Kr.
IV dynasti	ca. 2570-ca. 2450 f. Kr.
V dynasti	ca. 2450-ca. 2290 f. Kr.
VI dynasti	ca. 2290-ca. 2155 f. Kr.

Første intermediære periode

VII-X dynasti	ca. 2155-ca. 2040 f. Kr.

Mellemste rige

XI dynasti	ca. 2134-ca. 1991 f. Kr.
XII dynasti	ca. 1991-ca. 1785 f. Kr.
XIII dynasti	ca. 1785-ca. 1650 f. Kr.

Anden intermediære periode

XIV-XVII dynasti	ca. 1715- 1554/51 f. Kr.

Nye rige

XVIII dynasti	ca. 1554/51-ca. 1305 f. Kr.
Hatshepsut	ca. 1490-1470/68 f. Kr.
Akhnaton	ca. 1365-ca. 1349/47 f. Kr.
Tutankamon	ca. 1347/46-ca. 1337/36 f. Kr.
XIX dynasti	ca. 1305-ca. 1196 f. Kr.
Ramses II	ca. 1290-ca. 1224 f. Kr.
XX dynasti	ca. 1196-ca. 1080 f. Kr.

Tredje intermediære periode

XXI-XXIV dynasti	ca. 1080-ca. 712 f. Kr.

Sentiden

XXV dynasti	ca. 745-ca. 655 f. Kr.
XXVI dynasti	ca. 664-ca. 525 f. Kr.
XXVII-XXXI dynasti	ca. 525-ca. 332 f. Kr.

Platomæerne ca. 332-ca. 30 f. Kr.

Romersk periode 30 f. Kr.-ca. 324 e. Kr.

Grækenland

Geometrisk	ca. 1100-ca. 700 f. Kr.
Orientaliserende	ca. 700-ca. 600 f. Kr.
Arkaisk	ca. 600-ca. 500 f. Kr.
Klassisk	ca. 500-ca. 323 f. Kr.
Hellenistisk	ca. 323-ca. 100 f. Kr.

Indien (Malerkunst)

Præ-Mogulriget

Jain	1000- – 1500-tallet
Sultanatet	1300- – 1500-tallet
Tidlig Hindu	1500-tallet

Mogul-malerkunst og beslægtede retninger

Akbar	1556-1605
Jahangir	1605-1627
Shah Jahan	1627-1658
Aurangzib	1658-1707
Muhammed Shah	1719-1748
Provinsiell Mogul-stil	ca. 1750-ca. 1800
Company Stile (Kompagni-stil)	1700- – 1800-tallet
Decca	ca. 1560-1850

Rajasthan og central-Indien

Ajmer	ca. 1630-1800
Amber/Jaipur	ca. 1640-1850
Bikaner	ca. 1600-1800
Bundi	ca. 1590-1800
Kishangarh	ca. 1720-1850
Kotah	ca. 1630-1850
Malwa	ca. 1620-1850
Mewar	ca. 1600-1900

Himalaya-forlandet

Basholi	ca. 1660-1850
Bilaspur	ca. 1660-1800
Chamba	ca. 1660-1860
Guler	ca. 1690-1850
Jammu	ca. 1690-1850
Kulu	ca. 1690-1850
Mandi	ca. 1660-1850
Mankot	ca. 1650-1800
Nurpur	ca. 1660-1800

Indien (Skulptur)

Nord og nordvest Indien

Maurya og Shunga	200-tallet f. Kr. - ca. 100 e. Kr.
Kushāna	Vor tidsregnings begyndelse - 300-tallet
Gandhara	Vor tidsregnings begyndelse - 300-tallet
Kashmir	700 - 1100-tallet
Himchal Pradesh	700 - 1100-tallet

Decca

Sātavāhana og Ikshvāku	Vor tidsregnings begyndelse - 300-tallet
Tidlig Chālukya	500 - 700-tallet
Rāshtrakūta, Sen Chālukya og Vest Ganga	700 - 1100-tallet
Hoysala og Kākatīya	1100 - 1300-tallet

Central og vest Indien

Gurjura-Pratihāra	700 - 900-tallet
Maitraka og Solanki	600 - 1100-tallet
Chandella og Paramāra	900 - 1000-tallet

Øst Indien

Pala og Sena	700 - 1100-tallet
Øst Ganga	1000 - 1300-tallet
Hindu- renæssance	1600 - 1800-tallet

Syd Indien

Pallava	600 - 800-tallet
Chola	800 - 1200-tallet
Vijayanagara og Nāyaka	1300 - 1700-tallet

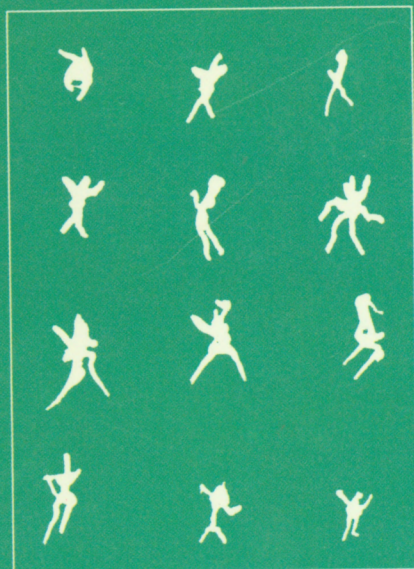
Japan

Nara	710-794
Heian	794-1185
Kamakura	1185-1392
Muromachi	1392-1568
Monoyama	1568-1600
Edo	1600-1868
Meiji	1868-1912

Kina

Dynastier

Hsia	2205-1766 f. Kr.
Shang (Yin)	1766-1122 f. Kr.
Chou	1122-249 f. Kr.
Ch'in	221-206 f. Kr.
Han	206 f. Kr.-220 e. Kr.
De seks dynastier	220-589
Sui	589-618
T'ang	618-906
De fem dynastier	907-960
Sung	960-1279
Yüan	1260-1368
Ming	1368-1644
Ch'ing	1644-1912

DIS-Danmark

1 2 5 4 6 7